ARKIV

ZA

POVĚSTNICU JUGOSLAVENSKU.

Knjiga II.

Razděl II.

Sa 3 na kamenu tiskana glagoljska snimka i sa slikom krsta Dušanova.

RAZDĚL II.

Крст Душанов

средина друге стране

+ мы Стефанъ Доушанъ

ARKIV

ZA

POVĚSTNICU JUGOSLAVENSKU.

KNJIGA II.

UREDIO

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI.

(Izdan troškom družtva za jugoslavensku povèstnicu i starine.)

(Sa 4 na kamenu tiskana snimka i sa slikom krsta Dušanova.)

U ZAGREBU.

TISKOM DRA. LJUDEVITA GAJA.

1852.

I.

POVĚSTNICA PRAVOZNANSTVENA.

1.

Razvod istrianski

od god. 1325.

Predgovor.*)

Pred dva meseca izruči mi slavni uzbuditelj i štititelj naše narodnosti, g. Dr. Gaj, izmedju mnogih rukopisah, koje ima u svojoj dragocenoj knjižnici, ovaj glagoljski spomenik, sa željom, da ga prepišem, i u kratko razjasnim, te tako pripravim za tiskanje. Kad sam spis razgledao, njegova mi želja još svetiom postade. S toga sam nastojao, da mu ju čim prie izpunim. U to kratko vreme, polag drugoga posla, uz ne najbolje zdravlje, s ovakovim i ovolikim pismom, što se može učiniti, — to će razboriti štioci lahko razsuditi. K tomu, niti se puno zabavljam s jezikoslovjem, ni sa dogodjajnicom narodah, a obćinstvu je poznano, da je Hervatska puna jezikoslovacah, i da se je nekidan u Zagrebu utemeljilo družtvo za *jugoslavensku povjestnicu.* Ja se tverdo nadam, da će jedni i drugi izpuniti svoja deržanstva, a ovaj će im spomenik pružiti mnogo gradiva za taj plemeniti posao, — hoću da rečem: njima ostavljam sve razsudjivanje i sav pragmatizam, a ja ću nastojati, da me štioci samo razume.

Spomenik ovaj nije samo zato zlamenit, što se iz njega jasno vidi, da je kod otacah naših, jezik hervatski bio sasvim služben, a ne samo služben nego i diplomatički, — još onda, kad mnogi zapadni narodi nisu ni mislili, da bi svoj na to veličanstveno mesto uzneli, premda, velim, on dokažuje, koliki je bio kod otacah naših *hervatski* narodni ponos, kome

*) Na želju Gosp. Dr. Starčevića zadržali smo u tom predgovoru i u njegovih razjasnenjih velevažnog ovog članka, onaj pravopis kojim se rečeni Gospodin služi. Op. Ur.

kod nas ni traga neima; itako, on je najzlamenitii s toga, što nas spominje na mnoga, još puno staria, diplomatička pisma, sastavljena u hervatskom jeziku, kako se iz ovoga vidi, puno čistiem, nego li su pisma mnogih naših današnjih pisacah. Ja deržim, da ta pisma još nisu propala, nego negdi u vlastelskim pismarnicam zabačena, ali kod prostoga naroda dobro spravljena leže, i mogu se dobiti, samo ako je volje i ljubavi. Zato, ufam se, da će se toga sladkoga posla primiti naši vredni istrianski otačbenici. Ja se u tu sverhu osebno na nijednoga nemogu obratiti, izvan na moga štovanoga pobratima, g. župnika, Josu Bratulića.

Prepis, iz koga sam ja vadio, učini godine 1546. Levac Križanić, što i sam na kraju izpoveda. Da je verodostojan, vidi se osobito iz načina prepisivanja. — — U ostalom pismo je čisto, krupno i dosta lepo, ali šareno, jer iste reči nemalo svaki put drugčie piše, a tim stvar tako zameršena postaje, da je drugda mučno, a često nemoguće pogoditi, kako treba da se štije. Redko je naći bitnu razliku medju a, o, u. Pogrešakah pera ima herpa, nemanjka ni rečoslovnih (gramatičkih), idiotizmah dolazi više nego li ih je treba. Na falinge osobito opominjem štioce, za da ih nepripisuju meni ali tiskaru; ja bo sam ih sve pomnjivo prepisao, i samo sam nekoje na kraju zabiležio; a ostale će svak lahko izpraviti· gledat ću, da izpod tiska ovaj spis bez svake pogreške izidje. Svim bi se spomenutim težkoćam lahko pomoglo, da je pisano samo polag jednoga govora; ali pisac meša ne samo sva tri hervatska (štokavski, kajkavski, čakavski) nego i slovenski t. j. krainski, pa sav ovaj smes zove jezikom *hrvatskim*. Ovo je po sve pute stvar jako zlamenita, ali s druge strane isto tako mučna za prepisatelja.

Što se mene tiče, ja sam izvanjskost ovoga spisa tako uredio, da sam a) imena vlastita pisao velikim slovim, b) rastavio sam one reči, koje se imaju po sebi pisati, a ovde su bile 2—4 svezane; i protivno, složio sam one, koje se moraju zajedno pisati, a ovde su na 2—3 komada raztergane, c) metnuo sam medju izreke zlamenja razlučavanja, i d) razdelio sam, po dánim, cěli spis na 20 članakah. U unutarnjosti sam a) slovu *e* napervo stavio slovo *j*, gde to mora biti, — b) uzimao sam jedno zlamenje sad za šć, sad za ć, i c) drugo sam opet zlamenje uzimao za ja, i je.

Znam, da će mi se za izvanjskost lahko oprostiti; jer ona ni malo nedira u bitnost, i svak može zabaciti moje promene, pa štiti onako, kako je u glagoljskom; ali da će mi štioci odobriti promene unutarnjosti, t. j. one, koje sam, kako se čini, učinio u istom jeziku, u duhu spisa, — tome se tim manje mogu nadati, što je ovo korak proti svim pravilim razsudjivanja i tumačstva. Ja mislim, da sam i imao tako učiniti, a to s toga, što spomenuta zlamenja deržim za takova, koja su različite strane

naroda hervatskoga različito izgovarale, kako god i Gerci svoju digamu.*) Razloge, s kojih to mislim, kao ne rečoslovac, ovde nemogu obširno navadjati, nego ću samo nekoje u kratko napomenuti, pa neka ih rečoslovci uzmu na gusto sito, za da nam odkažu, je li stoje, ali ne.

Imao sam zimus priliku, proštiti blizu 100 pisamah glagoljskih. Tu su bile različite povlastice, darivanja, slučaji porote, prieteljska pisma itd. Pisma su 14. 15. 16. 17. stólětja, u različitim stranam negdašnjega hervatskoga kraljestva, kao: u Senju, u Novom vinodolskom, na Hreljinu, na Peći (u zagrebskom Zagorju) na Ozlju, u Brinju, Modruši, Otočcu, na Vukšićim, pod Humom (u Lici), u Samoboru itd., a na mnogim nije ni zabileženo, gde su pisana. U svima je samo jedno zlamenje za *ć*, *šć* (št) jedno u svim za *ja* i *je*, bez ikakve bocke (punctum) ako se to zlamenje ima izgovoriti kao *je*; — slovo *j* jako retko dolazi, i to bez svakoga pravila. U ovim *razvodim* samo su dva zlamenja za *č*, *ć*, *šć* (št) jedno za *ja* i *je*, slovo *j* dolazi samo u reči Frjul, Kornijola i Valijola. — Ko da reče, da negda u celoj Hervatskoj nije bilo glasa *ć*, ali *šć* (št), da nije bilo slovke *ja* ali *je*, da je tako redko dolazio glas *j*? — Tko ikoliko pozna hervatski jezik, onaj nemože na ova pitanja jednom rečju odgovoriti. — Naši otci nisu znali za razliku medju jezikom pučkim i učenim, ovu smo tamnu svetlost mi iznašli; a oni su pisali jezikom narodnim, hoću da rečem: pisali su tako, da ih narod razumi. I zaisto, današnji njihovi domorodci bolje razume ova stara pisma, nego li naša, koja danas pišemo. Naš je narod svoj *jezik* do danas sačuvao u svoj čistoći i podpunosti. Upitajmo dakle njega, neka nam na ova pitanja odgovori. Ali će nas on još jače smešati: mi bo štokavci imamo *č*, *ć*, *št*, *ja*, *je*, *j*; čakavci sve ostalo kako i mi, samo što oni mesto našega *št*, *šć* imaju; kajkavci kako i čakavci, samo što neimaju *ć*, i na mnogim mestim imaju *št*, ali im je *š* ugladjenii nego li navadni, oni bo ga izgovaraju upravo kako i Poljaci svoj *ś*. Nekoji štokavci, uz Magjare pokvareni, ne imaju *ć*. Tolika je dakle tu razlika. Ali neka bi to bilo, samo da smo složni u onim glasovim, koje svi imamo; nego ni tu nam nikada nije moći na kraj stati. — Mi smo štokavci u svemu

*) Digammo biaše kod starih Gerkah zlamenje F. koje su Rimljani s današnjim njegovim glasom medju svoja prekrojena slova preneli. Znamo, da su ga nekoji Gerci uzimali za *f*, a Eolci za *u*. Po svoj prilici, da su ga druge strane naroda izgovorale kao *b*, mnoge kao *v*, a bilo ih je i takovih, koji su ga posve izpušćali. Kod Eolacah je stalo pred svim samoglascim, s toga se i zove digamma eolska. Kad pade s rimskom republikom i sloboda, a s njom stade i jezik ginuti, naredi Car Klaudio, da se za skupglasac *u* piše povaljena digamma (*Ⅎ*). Iz ovoga se zlamenja napokon iztesà današnji latinski *v*.

najšarenii: mi mešamo *šć* i *št*, na priliku: tergovište, tergovišće itd. najludje mešamo *ja* i *je*, n. p. prija, prijatan, prijetelj, uzajam itd.; *j* bacamo gde nebi smeli, a terpamo ga gde mu nije mesta, n. p. edan esam, Osip, užina, jevo, jeto, itd. Čakavci su kao i mi, samo što *j* pametnie upotrebljavaju. Kod kajkavacah je najčestje istina: oni se sasvim derže svoga *šć*, najbolje uzimlju *ja* i *je*, n. p. prije, prijetelj, prijetan, itd.; — samo što im je *j* na toliko omilio, da ga ne samo nigde neizpušćaju, nego ga i onde izgovaraju, gde ne bi imali: oni ga izgovaraju pred svakim samoglascem, n. p. jotec, Jana itd. *Tko* i *gde* ima pravo? — to mogu odkazati samo muževi, koi znadu što je jezik, i što je uhu ugodno, a uz to narodno. Kako vidimo, naše različne strane različno izgovaraju još danas, a prie su bez dvojbe bile doslednie u svome izgovaranju, — itako, svi su jednako pisali.

Ako ovo uvek neima pred očima onaj, koi što prepisuje iz glogolice, ja deržim, da nije moguć ni tri redka prepisati tako, da za nje može račun dati. Jer, ali će pisati: mošći, plašć, ali moći, plać, ali će doći na ovo, na što sam i ja došao, t. j. pisati će moći, plašć (plašt, kabanica) premda je jedno zlamenje za ć, šć, št; — pisati će jazik, jadijahu, znadijahu, itd. ali: jezik, jedijehu, znadijehu, ali će razlučiti: jezik, znadijahu, jedijahu, makar je i ovde samo jedno zlamenje za *ja* i *je*, — on će podmetnuti Zagorcu *ča*, onome Zagorcu, koi i danas govori *šte*, podmetnuti će štokavcu *ča*, koi govori *što* i *šta*, ali protivno, dati će čakovcu *što*, itd. itd. — on će otet kajkavcu njegova ljubimca *j*, ali će ga silom štokavcu narinuti, — jednom rečju: tko nederži ova zlamenja za dvojglasce, nemože ni jednu reč, u kojoj ona dolaze, temeljto prepisati; van da će starce potvoriti, da su pisali takovim jezikom, koga ni sami nisu razumili. — Na koliko bi ta potvora temeljita bila, vidi se odtuda,što se starci ne slažu u zlamenovanju samo onih glasovah, u kojim se ni mi danas neslažemo.

Da negovorim o *l*, u kome se narod neslaže samo za samoglascem, n. p. bio, bil, učionica, učilnica, itd. ni o *j* za *l*, *n*, *t*, u kome takojer šaramo. Jer najprie trěba, da nam jezikoslovci odkažu: je li *j* glas po sebi, ali je može biti *i* uvěk pred — i za samoglascem ako je kratak — u jednoj slovki. — Čudna bo je to stvar, da niti imamo *i* u spomenutom, ni *j* u protivnom slučaju, što bi, čini mi se, moralo biti, ako svako ovo zlamenje ima svoj podpuni glas. Znamo, da niti Gerk može reći i-allo, nego jallo, ili ijalo, ni to-i-un, nego tojun, ni Rimljanin i-aceo, nego jaceo, maius, nego majus, ni Hervat i-abuka, nego jabuka, gledai, nego gledaj, itd. pa su itako gerčki i rimski klasici toliko znali za zlamenje *j*, koliko i mi pred g. Vukom Stefanovićem u ćirilici za *džoru*. — —

Kako sam već rekao, ja sam se u ove stvari upustio samo zato, da dadem razlog, zašto sam ovako prepisivao. Stvar ni izdaleka nije doveršena, nego je samo načeta, pa neka ju rěčostovci nastave i doverše. Zaisto, ona je puno zlamenitia, nego li njihova dosadašnja pravdanja, n. p. o broju stranah govorenja, o nekakvim padežim, i medju njima o *roditeljnom*, koi ne ima nikakva poroda, o *davateljnom*, koi otimlje, o *tužiteljnom*, koi preporučuje, o *zvateljnom*, koi tera, itd. itd. — o stvarim, iz kojih se svak smeje, izvan onoga, koga su bogovi medju naše jezikoslovce odsudili, — o stvarim, koje su nas tamo dovele, da nam pisma najmanje oni razume, koji najbolje znadu naš hervatski jezik. —

Ali zašto su naši otci tako pisali? — Ja bi rekao, da za onda drugačie nisu ni mogli, niti im je bila potreba, da drugačie pišu: nisu mogli; jer niti su se s knjižtvom puno zabavljali, niti su imali priliku, da se dogovore i slože o zlamenjim glasovah, — to bo im nije bilo moguće, dok se je svaka strana deržala svoga izgovaranja, makar baš i ne bilo najbolje. Nije im bilo od potrěbe, da drugačie pišu; jer, kako god znadu Arabi, Židovi, Sirci, i ostali iztočni narodi štiti svoja pisma bez samoglasacah i drugih zlamenjah, bez kojih mi nemožemo, da se njihove jezike naučimo: tako su mogli i stari Hervati svoje kvake posve dobro razlučivati i izgovarati, — i, kakogod nisu znali gerčki klasici za današnje nadglaske, koji stoje nad njihovim slovim, a rimski za *j*, i *v*: isto tako nisu ni naši starci znali za one dodatke, koji su u glagolici, gledajuć na njezinu starost, jučer učinjeni. Svi oni dodatci pokažuju, da je u ono vreme, kad su se oni uveli, bilo jako malo otačbenikah, jako malo muževah, koji su ljubili i znali svoj jezik. — Ova su preobraženja preterpila sva tri stara europejska jezika, ili da bolje rečem pravopisa, i s njima naroda, t. j. gerčki, rimski i hervatski. Samo je želiti, da naši književnici već jednom ostave lešnjake, pa da počmu orahe grizti, — da se najde duh, koi bi načinio dostojan primer (parallelizam) medju ova tri mučenika današnja.

U Zagrebu na 18. serpnja 1850.

Dr. Starčević.

V' ime otca, i sina, i duha svetago amen. Let ot rojstva našega Isukrsta 1325. indikcion 8 [1]) miseca maja dan 5. v ponedele. V to vrime gospodujuću knezu Albrehtu Metlike [2]) i Pazina [3]), i vse gospode deželske [4]), svoim dobrim svètom prizvavši ime gdna. Boga vsemogućega, komu vsaka istinna, i prava jesu podložna, učiniše, i stvoreni biše razvodi [5]), i kunfini [6]) po vsoj deželi, ka sliše i pristoe gdnu. knezu pazinskomu, i gdnu Raimundu Podreke z Ogleja [7]). I mesti gospode benetačke [8]) gdn. Metart sovinski i Vrha, i Semišć i gole Gorice [9]), i Krbun gdn. prosi gdna. kneza, i vse gospode, ki se behu spravili v Pazin da najprvo razgledaju ob nega kunfineh ki su meju Sovinakom i Vrhom, i meju Blzetom [10]) i Kostelom [11]), i Mrčenegu [12]), i Oprtlom [13]), i Motovunom [14]). I tu razgledavši i utvrdivši vse tako po deželi; okolu gredući razgledat i utvrdit, da vsaka stran bude svoje uživala mirno obdržeć. I tako be ugodno gdnu knezu, i vsoj gospodi. I tako stvoreno be.

I gdn knez, i gospoda, ka se behu spravila žlahtna [15]), i zmožna v Sovinak: ondi behu najprvo četiri sluge kneza Albrehta zlatom pasanci, najprvo gdn Rudolf, gdn Andrej, gdn Bilam, gdn Martin, i gdn *Panšpetal* sluga z Mumlana [16]), i gdn Vilker sluga z Lupoglava [17]), i gdn Filip Macić sluga s Kožlaka [18]), gdn Jakov sluga z Vrane [19]), i gdn Mike s Pazina, i gdn Zalunbergar, sluga, i gdn Jakov sluga z Grdosela [20]), i gospodičići s Pazina, Ivan z bratom, i od vsakoga mesta dva župana, ki su bili vazda v svètę poli gdna kneza, i te gospode od strane kunfini, i razvod.

I tako poslà gdn knez, i vsa ta gospoda listi v Blzet, gdnu Bilelmu markezu š Čabdada[21]), ki ondi čekaše teh listi, i kako prije listi gdna kneza, i gospode, i tako pride k nim v Sovinak, i dosti š nim žlahtneh i dobreh ljudi z Benetak, i z Vidma[22]), i z Čabdada, i š nim pride gdn Macol, komu biše dal gdn. Podreka Mrčenegu zvrh nega plaće za vernost, ku biše učinil; š nim biše gdn Urazam z Rašpurga [23]), ki biše podložan sluga kneza goričkoga, i š nim biše gdn stari Slivar, i Petar Slovenanin z Gračišća [24]), ki onde be postavlen sluga takim zakonom, da nima zlata pasa nosit: tu oblast za se ohrani [25]) gdn knez, i tu be veliko drugih žlahtneh dobreh ljudi, i muži deželskih, ki behu odlučeni na te razvodi.

I gdn Bilam markez posla list *v Blzet*, da pride vas komun na razvodi, i tako pridoše sudac Mohor [26]) i Pengar, i Matí i Luka, i vas komun blzecki. I gdn Bilam markez pokaza listi od gdna Rajmunda Podreki z Ogleja, v kih se udržaše, da je jeneral kapitan Frjula, Istrie, Karnie, i Karnijole [27]), i da ima plnu [28]) oblast, v duhovnih, i v telesnih, a navlastito meju gdn knezom, i vse gospode deželske razvodi stare upelat i

zručit vsakomu komunu kare [29]) nim pristoi, da budu tako napred meju sobu mirno živli, i mimo teh razvod i zlameni, ke pokažu ne prestupati, pod penu [30]), ka bude storena od te gospode jedne i druge strane. A drugi list pokaza, v komu da komun [31]), i gospoda benetačka plnu svoju oblast vlih [32]), da tako stvori od nih mest razvod, kako od gdna Rajmunda milostiju Božiju Podreka, oglejski. I kada ti listi ondi očito biše pročteni [33]), sam gdn knez, i vsa gospoda veliko se meju sobu veselahu, i veliku čast, i počtene gdnu Markezu, i ki bihu š nim, delahu, i tako vazda z gdnom knezom skupa sedehota, i jedihota, i pijehota, i tako se veselahu.

I. I ondi gdn Menart sluga naprid stà, i pokazà listi prave, v keh se udržahu zapisani razvodi, i *kunfini meju Sovinakom z Vrhom i Plzetom*, ki bihu pisani na let Božih 1195. ke listi ondi pred nas trih nodari [34]) postaviše, keh ta gospoda izibra, jednoga latinskoga, a drugoga nimškoga, a tretoga *hrvackoga*, da imamo vsaki na svoj oriinal [35]) pisat, poimeno od mesta do mesta, kako se niže udrži *po vsi deželi*. I tako mi niže imenovani nodari preda vsu tu gospodu pročtesmo, kako se v nih udrži, i tako onde obe strane se sjediniše i kuntentaše [36]), i kordaše [37]), i *razvodi* svojimi zlameni postaviše, i jednoi i drugoi strani pisaše listi jezikom latinskim i hrvackim,*a gospoda sebe shraniše jezikom* nemškim. I tako vse nih stare listi potvrdivši strani povratiše, i prepisavši je [38]) sebi shraniše, i jednoi i drugoi strani oznaniše, da ka koli [39]) stran bi pasli va dne ali v noći prek teh razvod, ona stran zapada pene marku [40]) 1. so. malih[41]) 40. arbadige [42]) marke 3. I ka koli stran bi prestavili ali odstavili te imenovane razvodi, i kunfini, ona stran zapada pene marak 300, gdnu knezu pazinskomu 100 marak, a toj gospodi 100 marak, a komunu, ki bi mirno obdržal 100 marak. I kada to be oznaneno obima stranama, gdn markez, i vsi oni dobri ljudi, ki behu š nim, i vas *komun blzecki* odstupiše na stran, i tako ondi jesu svećali[43]) velik čas, i tako vaspet [44]) pridoše pred tu gospodu, i tako počeše blzecki komun govorit: prosimo gospodo pred vami, gdna Menarta, i vseh nega kmet [45]), mi nemoremo bit prež [46]) nih kuntradi [37]) ni oni prez naše. I sam gdn markez govoraše pored š nimi: gospodo! kada su se sjedinili, i kordali, kako dobri susedi na teh razvodeh, i tako mi vsi jednim glasom vam i vašim kmetom, a našim susedom od danas večnim zakonom dajemo i darujemo i dopušćamo Sovincem i Vrhovcem pasti živine i napajati po vsoj našoj kuntradi braneći škode, i stareh prepovedi i vinograd, a ležati na svoj kunfin do svetoga Donata, i kako se udrži; a paki mi takoje vas prosimo, gdn Menart, da nam dopustite, i da smo slobodni pod Vrh v Loge i Sovinak les [48]) seć za dogi bačav [49]) i badan [50]), i za ostale okruti [51]), i za skodli [52]) hiš krita [53]). Kada to sliša gdn Menart. odstupi na stran svoimi kmeti, i tako se velik čas svećaše, i vaspet pri-

doše pred tu gospodu, i reče gdn Menart: razumite gospodo, kada Blzečani moim kmetom kažu tu lubav susedsku i tu prijazan, tako ja pored z moimi kmeti daem i darujem, i dopušćam večnim zakonom, da mogu blzecki komun za se ta les seć za duge i za skudli hiše krit, kako su prosili, a ne inako. I tako storeno bě. I tako blzecki komun idoše veselo domov, da se tako na teh razvodeh sjediniše. I tako se vratiše vsa gospoda i deželani na Vrh, i tako odlučiše: da gdn markez piše list komunu *s Kostela*, i komunu *z Oprtla*, i komunu *motovunskomu*, da pridu jutri rano na razvodi, i da prinesu pisma i pravice, i da pridu starci, ki znaju razvodi.

II. I bivši v jutro poli maši, idoše vsa gospoda na razvodi, i pridoše k velikoi reki pod Glibočicu, i tu pridoše *komun blzecki*, i *komun kostelski*, i *komun sovinski z Vrhom*, i tako vsake strani onde kažući pisma, i starce, ki znajahu, da je vazda bilo po sredi te reki z ovu stran Sovinsko z Vrhom, a z onu stran blzecko i kostelsko. I tu rotiše [54]) s Kostela župana Petra, i župana Mohora, ka rekosta, da se vazda tako meju nimi obdržalo. Od tu idoše naprid starci, ki behu zbrani od vseh teh komuni, držeći križ v rukah, i tako pridoše na malin Komarnak, i ondi pridoše vsa gospoda, i vsi ti komuni, sudac Ričard, i sudac Karlan Korača farin, Mohor, Stepan, i vas komun motovunski; z Oprtla sudac Golić, sudac Črnešić i Mohor i vas komun; Sovinaka i z Vrha župan Mike, župan Gneža i Zrnac, i Žibrin. I vsi ti komuni idoše na stran, i se dlgo svećaše, i pridoše pred tu gospodu, i rekoše, da jesu slišali od svoih starieh, da jesu bili na razvodeh, i da jesu poli [55]) toga malina četiri kunfini, i tu termini[56]) postavleni najprvo motovunski, sovinski z Vrhom, oprtalski, kostelski, mali e sovinski, i da su kamiki[57]) zakopani. I ta rečena gospoda odlučiše: da se kopa, kadi ti starci reku. I tako stvoreno be. I nikoliko kopajuć naidoše te kamike, na vsakom svoe zlamenee, i kada to vidiše gospoda, tako tu obrediše, i te termini ponoviše, da ima tako bit, kako je od stareh prišlo. I tako ondi utvrdiše: da ka koli stran bi prestavili, ali odstavili te termini, ona stran pene marak 300: gospodinu knezu pazinskomu 100 marak; a toi gospodi 100 marak; a komunu, ki bi mirno obdržal 100 marak. I jednoi i drugoi strani pisaše listi jezikom latinskem i hrvackem; a sebi gospoda shraniše jezikom nemškim. I tako ondi obrediše i za pašu, kako je više, i vsakoi strani nih listi potvrdivši, vratiše, a sebi, prepisavši je, shraniše. I tako komun *oprtalski* i *kostelski* idoše veselo domov, da se tako na teh razvodeh sjediniše.

I gdn markez zapovida komunu z Oprtla, da zberu dva muža š nim po razvodeh, da gredu; z Blzeta 4 i od drugeh mest povsuda, kuda poju po razvodeh, i paki s Kosteta 2. Od toga malina Komornaka idoše Motovunci, Sovinci z Vrhom naprid starci pre [58]) tu gospodu na Trmar kažući stare termini. Od tu [59]) idoše na posred velike reki, paki is [60]) te reki po stareh termineh na Serganinu stenu, i tu najdoše tri križe v toi steni zasečeni stare, ke pokazaše Grdina i Čagli s *Trviža* [61]), oba župana, i vas Komun *trviški* tu čekahu, i tu se svršuju razvodi i termini *motovunski*, *sovinski z Vrhom*.

I gdn Filip Macić od strani vse gospode govoraše komunu motovunskomu i komunu trviškomu: aku [62]) bi na tu stenu i na ta zlamenja meju nimi pravi termini i razvodi? I tako vsaki komun na stran odstupiše, i dlgo svećaše, i vaspet pridoše pred tu gospodu, i rekoše: da jesu nih stareji tu na te termini većekrat hodili, i na to listi meju sobu storili, i da jesu na toj steni pravi nih termini od kunfini. I tako vsi ti komuni ondi se z verom ujediniše meju sobu, i jedne i druge strane rekoše, i velikemi zavezi i rotu pritvrdiše, i tako vsa gospoda obrediše, jednoi i drugoi strane navestiše: da, ka koli stran bi prek teh termini pasla va dne, ali v noći, ona stran zapada pene marku jednu, so: maleh 40, arbadige marke 3; i ka koli stran bi prestavili, ali odstavili rečene termini i kunfini, ona stran zapada pene gdnu knezu pazinskomu 100 marak; a toi gospodi 100 marak; a komunu, ki bi mirno obdržal, 100 marak. I tako komun *motovunski* i *sovinski z Vrhom*, i komun *trviški* idoše veselo domov, da se tako na teh razvodeh s mirom ujediniše. I jednoi i drugoi strani listi pisaše jezikom latinskim i hrvackim, a gospoda sebi shraniše jezikom nemškim, i vse nih listi stare potvrdivši, povratiše, prepisavši je, sebi shraniše. I tako stvoreno bě. I gdn Menart světom svoih kmet dà gdnu knezu i darova zemlju i lug od steni Serganine do reki ravno, i tako po reki ravno do Bolinega broda za volju jedne vasi [64]) Kašćergi, koi vasi ondi gdn knez preda vsu tu gospodu dà oblast, da mogu priemati arbadige, a gdnu knezu imaju od toga pol davati, i vsaki les, ki bi se v strani Dologa [65]) prodal, pol gdnu knezu, a pol toi vasi, a to kar je doli, i vas lug gdnu knezu. I tako stvoreno be. Od tu idoše na malin mrčeneški, i tu pride župan Petroš i Soban, i vas komun mrčeneški svoim gdnom Macolom, i tu naidoše zlamenja, ke pokazaše mrčeneški starci, da je ondi pravi termen vrhovski i mrčeneški. I tako ondi obrediše, kako je od stareh prišlo, a malin da bude mrčeneški. Od tu idoše napred starci od Vrha i Mrčenegi v Teplak. Od tu na reku dragućcku, i tu pridoše vsa gospoda s tem ljudi, ki behu od teh komuni po imenu pozvani, i tu pride: župan Marko i Balde, i vas komun dragućcki, i župan Brne, i vas komun od Račic: I tu se veliko pregovarahu, i gdn Menart prosi gdna kneza, i vse gospode, da zberu 6 starac: da pridu 2 starca z Omolšćice, keh su oci bili na teh razvodeh, župan Petroš, i župan Anton, i da vsi ti starci križ v rukah držeći reku, kako su od starejeh slišali, i tu držali termen s temi komuni, i z Vrhovci, ki

rekoše, na križi ruku držeći: da je ondi pravi termin vrhovski i sovinski, i da su nih oci bili na teh razvodeh, kako su nim to po većkrat navestili. Od tu idoše na glavu reke od Račic, i tu pridoše vsa gospoda, i gdn Menart govoraše, da pride komun blzecki, i tako pridoše ondi vsi, ki su bili na teh razvodeh, i tako se meju sobu sjediniše, i šest starac izibraše, ki su znali pravdu i razvodi, i termeni od zemle i kuntradi Blzeta i Sovinaka z Vrhom. Od te glavi reke idoše z goru velikem potokom ravno po stareh zlamenjeh, ke ondi pokazaše, i tako ravno na sti Donad, i tu biše svršeni termeni i kunfini i razvodi meju Blzetom i Sovinakom z Vrhom. I tu vse tako potvrdiše, kako i prvo i jednoi i drugi strani navestiše, da imaju tako držat meju sobu, kako se jedna stran drugoi zaveza. I na to nim listi dali od početka do svršena pod penu, kako je više. I tako vsi ti komuni idoše veselo domov, da se tako s mirom na teh razvodeh sjediniše. Od tu idoše vsa gospoda v Golu Goricu, i gdn Bilam markez, i vsi oni žlahtni i dobri ljudi, ki behu š nim iz *Blzeta*, i *Kostela* i z *Oprtla*, i *Motovuna*, a to da imehu pojti razgledat razvodi, i termini za *Kožlak* i *Kršan*[67]) i *Šunber*[68]), i za *Kočur*[69]) od strane *Labina*[70]), i *Plomina*[71]). I gdn Menart posla, da pride župan i vas komun *krbunski*. I tako pridoše, i gdn Menart dà list županu s Krbun, i gdn Filip Macić govoraše od strane vse gospode: župan Mileša, pošlite ta list v *Pićan*[72]), da pride župan i vas komun jutri na razvodi, i da prinesu svoje pravice, i da pridu starci, ki znaju pravdu, i termeni meju vami; a vi, župan, pripravite vaše pravice i pisma, i starce, ki znaju pravdu i termini meju vami; a vi župan Petar z *gole Gorice*, pošlite ta list v *Gračišće*, da pride župan i vas komun na razvodi, i da prinesu pravice, i da pridu starci, ki znaju pravdu, i termeni meju vami; a ta drugi list pošlite v *Bolun*[73]), da pride župan i vas komun na razvodi, i da prinesu pravice i pisma, i da pridu starci, ki znaju pravdu i termini meju vami, a vi župane pripravite vaše pravice i pisma, i starci ki znaju pravdu i termini meju vami, a ovdi je sam gdn Pazar, komu je dano na znane, da on takoje pripravi pravice, i pisma, i starce, ki znaju pravdu i termeni meju vami.

III. I bivši v jutro poli maši sedoše v cimiteri[74]) svetoga Petra, jedni pod smokvu črnicu, a jedni pod brest, i tuda gdn knez preda vsu tu gospodu listi Petru *Slovenaninu* z Gračišća na nega slobočćinu[75]), ku mu dà, i svećaše gdn knez i gdn markez, i vsa gospoda i deželani. I tako idoše, a pred nimi starci z Gole Gorice i s Krbun naprid, i dosti drugeh dobreh ljudi z drugeh mest, ki znajahu pravdu i razvodi i termini meju nimi, kuda su najprvo *s Cerovlani*. I pridoše na *Kožal* breg, i ondi pride župan, i vas komun s Ceroval, i tu se pregovarahu cića[76]) nikeh rubeži[77]) od Cerovlan, rekoše jedna i druga stran, da je ondi pravi nih termen od kunfini, i tako ondi obrediše, da ima pri tom ostati, kako je od stareh

prišlo. I od tu gdn Menart naprida jezdeći, i starci kažući, i pravi list v ruci noseći čtući ga, ki biše pisan na razvodeh prveh na let Božih 1170, v koim se udržahu zapisani vsi razvodi i termini od kunfini Gole Gorice i Krbun. Od tu idoše s toga brega zdolu na *Vidam*[78]) stoga Petra, odtu na veli *Grič*[79]), i tako ravno zdolu pod breg stoga *Kociana*, i na *Vrogrin* mnel[80]), v kom naidoše stara zlamenja. Od tu idoše po stareh zlamenjah, i tako na oreh Pazarov. Odtu po zlamenjah na Rožane dolce i na Dminčicu, na dva topola. Odtu po stareh zlamenjah na kanton[81]) stoga Mikuli, i tu pride župan Juri, i vas komun *Polunski*[82]), i tu pokazaše svoje pravice, i tu se sjediniše, da je ondi pravi termen, i razvod od kunfini *gole Gorice*, i *Bolunski*. Odtu idoše na velo Cerje, ko je na bregu za sti Mikula, i tu naidoše stara zlamenja. Odtu na kanton svtog Mihovila, odtu na Omolno brdo, odtu kako Draguševica stoi, odtu na Mulču Potočinu, i tu pridoše vas komun Pićanski, i š nimi župan Anžul, i tu pokazaše Krbunci poli listi zvannemi ljudi, ki su ondi rotu obdržali, da nigdare nisu pasli Pićanci ni na Goretin prez vole komuna krbunskoga, i sti Bartolomei biše vas na Krbunskom, i župan Mileša užigaše kandel[83]) i osvećevaše, i tu nad Smokvić imiše svoi dvor. I tu za sveti Bartolomei ta gospoda postaviše jedan kamik zakopan; obtesan na tri rubi[84]), i na vsakom rubi jedan križ visečen[85]), i tako od toga kamika idoše ravno[86]) putem, ki gre k stomu Andreju potokom na Sopot, od tu na Strelač mal, i tako idoše od tu ravno po termenih na Obešenće brdo, odtu naskoče[87]) brdo na pol strani, odtu jemši ravno potokom na *Hrvatine* stazi[88]) odtu vaspet po termineh na Kožal breg, i tu se svršuju termeni od razvod i kunfini od Gole Gorice i Krbun.

I tu pride župan Vid z Gračišća, i vas komun š nim, i tako rekoše, da je pravo šasto meju nimi dan, i da jeju[89]) onuda meju nimi pravi termini i razvodi od kunfini, i tako se je od nih starieh vazda tako obdržalo, a meju Gologoričani i Krbunci ni nijednoga termena od razvod, nego su tako pasli v tom zavode jedni do drugeh, kako vse jedni susedi, vinu[90]) braneći prepoved na zvanihi[91]), da vinu Gologoričani nisu smeli pasti prez dopušćenja Krbunac v Goretin, zač je vazda Krbunski bil, i takoje arbadige Gole Gorice nisu nigdari mogli past na Goretin; i, kada koli su našli živine nih, vazda su ih rubali jednu marku i so. malih 40. I tako vsa ta gospoda potvrdiše, i da se ima tako i napred obdržat, kako je od stareh prišlo, a n' Stančici[92]) imeše tu dvor i gumno[93]) župan Jakov Konšić s Krbun; I to vse provaše[94]) Gologoričani i Krbunci pismi imeniem i dobrimi muži deželskimi verovanemi, ki vsi ondi prisegoše, i rekoše, da je šasto pravo i ravno kuda su pelali, da je pravi termen od kunfini meju Bolunci i Pićanci, i ostalimi mesti i komuni, ki onuda jesu okolu. I tako vse nih stare listi potvrdivši, vratiše, prepisavši, gospoda

sebi shraniše i vsakoi strani liste pisaše jezikom hrvackem i latinskem, a sebi gospoda shraniše jezikom nemškem; i jednoi i drugoi strani oznaniše, da, ka koli stran bi teh termeni ne obderžali, ona stran zapade pene marak 300: gdnu knezu 100 marak; a toi gospodi 100 marak; a komunu, ki bi mirno obdržal, 100 marak. I tako vsi ti komuni idoše veselo domov, da se tako s mirom sjediniše na teh razvodeh, i tako storeno be. I tako se vsa gospoda vratiše i deželani v Golugoricu.

IV. I bivši v jutropoli maši, sedoše vsa gospoda na britufi pod smokvu Črnicu, a drugi pod brest za Kubu stoga Petra, i tako ondi stari Pazar prosi gdna kneza i vse gospode od strani svoje vasi Gradina, da bi mu niku milost storili od teh zavod, ke su včera storili, da bi takoje nega kmeti mogli ostat; i ako vi toga nepopravite, tako je meni moje kmeti zgubit, i vas moju ostavit. I tako gdn knez, i gdn Markez i vsa gospoda velik čas svećaše, i poslaše vaspet po vse te komuni više imenovane; i tako pridoše i prizvaše župana Petra z Golegorice, i vas komun, keh biše tada kmet 160. I tako gdn Filip Macić sluga govoraše od strani gospode: Župane, i vsi susedi, i vi gdn Menart, gdn knez i gdn Markez i vsa gospoda prose od strane teh zavod, po keh smo včera jezdili[95]), to je pokazano oda vse ove gospode po listeh imeniem i starci ki su znali pravdu i razvodi, da ste pravo petali[96]), i tako vam je obrejeno, da je vaše po listeh, ki su pisani vsakoi strani, i vsem tem komunom, ki vsi okolu s vami kunfinaju, kako je budete sada videli, da koliko ova uboga vas Gradi nemore ostat na službi svoga gdna, zato prose, da im se nikoliko popravi. I ta župan, i vas komun Golegorice velik čas svećaše, da vse to, koliko godi, stvori gdn knez, i vsa ta gospoda, a navlastito naš gdn Menart, da su dobrovolni, koliko narede, da ote[97]) pri tom ostat večnim zakonom. I tako obrediše. I gdn Filip Macić govoraše: ova gospoda jesu tako naredili, i ote, da bude tako: naiprvo ote, da bude vaš termen i kunfin meju vami i Gradinci, kako stoi veli breg, i na nem visoko cerje, i tu je termen i kunfin Bolunski, i tako od cerja na mati brežac, i tu gre jedan put prek niv v Gradin, a drugi prek rupi[98]) na brestovo bdce[99]), i tako ravno opodce[100]) pod breg krbunski, na kom su vinogradi, i ravno odtu poli potok k malinu brdckomu, i do tu da bude. I tako storeno be. I tako biše dobro volni gdn Menart, i župan, i vas komun Golegorice, i gdn Pazar svoimi kmeti. I ta gospoda vsem komunom okolu oznaniše, i pisaše listi vsakoi strani jezikom latinskim, i hrvackim, a gospoda sebi shraniše jezikom nemškem. I ka koli stran bi prestavili ali odstavili imenovane termini, ona stran zapada pene marak 300: gdnu knezu Pazinskomu 100 marak; a toi gospodi 100 marak; a komunu, ki bi mirno obdržal, 100 marak. I vsi ti komuni mogu pasti va dne, jedni do druzih, a v noći na svoi termen ležati; i ka koli stran bi se našla v noći pasući

prek teh termeni, ona stran zapada onomu komunu pol marki so: 20 maleh, arbadige jednu marku so. 40. I tako vsi ti komuni idoše veselo domov, da se tako s mirom na teh razvodeh sjedeniše, i tako stvoreno be. I tu prosi gdn Bilalm markez gdna kneza i vse gospode, i vseh deželani, da poju razgledat i razvodi stvorit k *Plominu* i *Labinu*, kako je onomadne rekal. I tako posla listi v Labin i Plomin, da pridu jutri na razvodi, i vas komun plominski, i da prnesu[101]) pisma i pravice, i starci da pridu, ki znaju pravdu i razvodi meju Kožlakom i Kršanom i Šunberom i prosi gdn markez pred gdnom knezom, i pred vsu gospodu gdna Filipa Macića, da prnese svoe pravice i pisma, i da pridu starci, ki znaju pravdu i razvodi.

V. I bivši v jutro poli maši, idoše vsa gospoda poli jezero putem, i tako pridoše na Kršansko, i tu pride s Kožlaka župan Krin i Anton, i vas komun; *s* Kršana župan Jakov, i Anton, i vas komun; s Plomina sudac Brnaba i Juri, i Kuzma i Baštijan i vas komun; od Labina sudac Lupetin i Rumin, i Sidar, i Petroš i vas komun; od Šumbera župan Valentin, i Kirin, i vas komun. I gdn Filip Macić kruto[102]) se pregovaraše[103]) i tužaše, da ti od Plomina i Kršana nemu prestupaju prek nega termeni, i s pašu i rubeži velike škode čine. I tako se na tom Kraškom ti komuni kruto pregovarahu, sudac Lupetin i vas komun branaše[104]) i govoraše, da gdn Filip svoimi kmenti velike sile i paše i rubeži i mnoge napasti[105]) čini komunu plominskomu. I gdn markez kruto branaše komuna plominskoga, i župan Jakov i vas komun s Kršana tužaše, da im je gdn Filip postavil nove termeni, i da ih je pritisnul, i on nih[106]) kuntradi odtisnul. I tako se ti komuni meju sobu pregovarahu i tužahu; i gdn knez i gospoda i deželani nih upitaše: da pokažu vsake strani svoje pravice, i starce, ki znaju pravdu i razvodi. I tako komun Plominski pokaza listi, ki behu pisani na let Božih 1125, v kom se udržaše na glavi toga kršanskoga poli dol k Plominu gredući, ondi su tri termini od kunfini kožalski, plominski i kršanski. I tu pokazaše starci od Labina i Plomina, i Šunbera, i Kršana tri zlamenja na kamiki visečeni nad ta dol proti Plominu, i mnogim imeniem tu okolu blizu pokazaše. I kada to vidi gdn knez i vsa gospoda i deželani, veliko meju sobu svećaše, i tako ondi odrediše, i vaspet ta zlamenja ponoviše, i tako stvoreno be: to, kare je h[107]) Kožlaku da bude nemu; a kare je k Plominu, da bude nemu; a kare je h Kršanu, da bude nemu. Odtu idoše poli Škalnicu po stareh zlamenjah, i Škalnica da bude Kršanu odtu na Sićevicu po stareh zlamenjah i vsa Sičevica da bude Kršanu, od toga dola, idoše deželane veselo domov, da se ondi naidoše pravi termeni od kunfini, zač se ondi vazda pregovarahu meju[108]) sobu i jedne i druge strane, mnoge škode, i rubeži činahu, i takoje i Kršanci, i tako onde obrediše, kako je od starih pri-

šlo, i listi nih starí potvrdivši komunu plominskomu povratiše, i pripisavši je sebi shraniše. I ondi vsem tem komunom oznaniše, da, ka koli stran bi prek teh termeni i razvod pasli meju Plominani va dne, ali v noći, ona stran zapada komunu pene marku 1, so. malih 40, arbadige marke 3. I ka koli stran bi predstavili, ali odstavili imenovane termini i kunfini, ona stran zapada pene marak 300: gdnu knezu Pazinskomu 100 marak; a toj gospodi 100 marak; a komunu, ki bi mirno obdržal 100 marak. I pisaše listi jednoi i drugi strani jezikom latinskim i hrvackim, a gospoda sebi shraniše jezikom nemškem. I tako stvoreno be.

Odtu idoše naprid pred tu gospodu starci s Plomina 6, a Šunbera 6, ki znajahu pravdu i razvodi, vsaki nih križ noseći v rukah, kažući prave termeni i zlamenja, i tako idoše ravno po grižah od zlamenja do zlamenja po stareh zlamenjah i termeneh jedne i druge strane, i tako ravno pridoše van na jednu ravancu[109]) proti Plominu, ondi naidoše ti starci kamík zakopan, i na nem visečena dva stara križa, i tu je jedna gromača[110]). Odtu idoše po grižah po stareh zlamenjah, i tako k dvoru Šunberskomu, ki je bil župana Kirina Šumbera, ki dvor je ležeći van z griž, i tu blizu pred tim dvorom naidoše na jednom kamiku jedan star križ visečen, i zdola pod križ gre jedan putic, ki gre od toga dvora po dragi k Plominu prek jednih niv. Odtu višadči[111]) na ravnicu proti Plominu, tu je jedna gromača; od tu vaspet po grižah po stareh zlamenjah i stareh kriżi na kamiki zasečeni, i tako ravno na kanton ste Troice, i tako ondi vsa gospoda počivahu. I gospodin Filip Macić govoraše od strane gospode, gdnu markezu, i komunu plominskomu: ovo jeste videli zavodi teh starac jedne i druge strane, kako su danas pelali, zato aku imate ošče ke pravice, ali pisma, da biste naprid postavili, ali ste dobrovolno na toi roti, ku jeste današni dan obi strani storili; ali aku imate suprot govoriti, ali vi komun labinski pokažite aku imate pravice v pismeh; ali starce ki znaju pravdu i razvodi. I tako gdn. markez, i vsi žlahtni, i oni dobri ljudi, ki behu š nim, odstupiše š nim na stran i š nimi komun Labinski, i Plominski, i tako se velik čas svećaše, i tako vaspet pridoše. I gdn markez sam govoraše od strane komuna Labinskoga i plominskoga, da vse to kako je danas pelano od teh starac, da je pravo šasto, i da su dobrovolni, i da suproti tomu zavodu nemogu ni ote reć, zač su istinu pokazali pod rotu[112]), ku su jure storili, i obećali, da ote tako obdržat, kuda ti starci zavod i termeni postave, i takoje šunberski komun rekoše, da nete s toga stupit, kako su zavezi i rotu utvrdili. I tako se jedne i druge strane tu meju sobu sjediniše, i gdn knez i vsa gospoda jednoi i drugoi strani oznaniše, da ka koli bi stran prek teh termeni i zavod pasli, v noći ali va dne, ona stran zapada penu komunu marku 1, so. maleh 40, arbadige marke 3. I ka koli stran bi prestavili ali odstavili rečene termini, ali zavodi od kunfini, ona stran zapada pene

marak 300: gdnu knezu 100 marak; a toi gospodi 100 marak; a komunu, ki bi mirno obdržal, 100 marak. I pisaše listi jednoi i drugoi strani jezikom latinskim i hrvackim, a gospoda shraniše sebi jezikom nemškim. I ondi takoje tada gdnu Filipu Maciću i komunu kršanskomu daše listi na nih termeni, i razvodi, ke su včera storili. I tako vsi ti komuni idoše veselo domov, da se tako s mirom meju sobu sjediniše. I gdn knez, i gdn markez i vsa gospoda i deželani se meju sobu zgovoriše, i zapovedaše, da pridu jutri rano na razvodi komun labinski k svetoi Troici, na breg tu blizu stomu Anbrozu, i da prnesu svoje pravice, i pisma, i da pridu starci, ki znaju pravdu i razvodi meju Šunberom i Kočurom. I gdn Filip Macić govoraše od strani vse gospode županu Šunbera, da pride jutri rano, i vas komun na razvod, i da pridu starci, ki znaju pravdu i razvodi meju Labinom i nimi, i Kočurom, tu k svetoj troici na breg blizu k stomu Anbrožu. I tako obrediše. I gdn knez, i vsa gospoda i deželani idoše v Šunber k večeri; a gdn markez ide, i vsa gospoda, ki behu š nim, i od *Blzeta*, i *Motovuna*, i *Oprtla* i od ostaleh mest k večeri v Labin.

VI. I bivši v jutro poli maši, gdn knez i vsa gospoda, i deželani idoše na razvodi. Tu pride župan, i vas komun kršanski tužaše i govoraše, da župan i komun *Šunbera* prek stareh zavod prestupaju stareh, a nove stave, i zato prose, da bi gdn knez s tu gospodu razgledal, a to im je vse na puti zajedno; i župan, i vas komun odgovaraše, da je nih, i da su tako nih stari obdržali, i tako se veliko meju sobu pregovorahu, i tako gdn knez i vsa gospoda i deželani idoše videti te razvodi, i pridoše k stomu Petru v opatiju, ka se jure[114]) ne obdržaše; I tu vsaka stran kazahu svoje pravice, i starci jedne i druge strane, ki znajahu pravdu i razvodi i termeni meju nimi, i tako ondi gdn knez, i gospoda i deželani i obrediše, da ima biti komunu šunberskomu sti Petar i sta troica za vsu opatiju, za vsemi zemlami, kako je od stareh prišlo, i ta komun ima obsluževati i osvećevati te crekve, i da se onde nih pravi termeni; a komunu kršanskomu ima biti sta Sobota, kako je i sti Andrei, i da ta komun ima obsluževati i osvećevati, i da ti termeni imaju tako se meju nimi držati, kakoje tu prvo bilo narejeno, pokoli je rasuta i rastorena one opatie stvoreno. I tu gdn knez, i vsa ta gospoda i deželani kruto biše stuženi od plača toga raztorenja, i tu gdn knez pred vsu tu gospodu i deželani darova ta sanam[115]) na Petrovu gdnu Jakovu slugi, i nega redom večnim zakonom z Vrane, i da ima plnu oblast kako sam gdn knez, i da ima oblast zapovidat komunu bolunskomu i Golegorice i Krbun, da imaju poit[116]) toga sanma varuvati z gospodinom Jakovom z Vrane, i gospodin Filip Macić sluga ima takoje svoimi ljudi tu prit k sanmu na pomoć; a komun šunberski ima poli teh crekav svoi sanam držati, i posluh ta dan gdnu od Vrane skazati, a komun kršan-

ski svoi sanam poli ste Soboti, i posluh ta dan gdnu od Vrane skazati. I tako storeno be. I gdn knez, i vsa gospoda i deželani idoše, i pridoše k stoi Troice, i tu čekaše gdn markez, i vsa gospoda, ki behu š nim, i vsi oni komuni, ki su bili včera š nim, i komun labinski i plominski. I gdn knez, i gdn markez, i vsa gospoda se veselo meju sobu se pozdraviše, i veselo počivahu. — I gdn Filip Macić govoraše gdnu markezu, aku bi naredil za razvodi, kako su včera zavezi storeni. Tu pride sudac Lupetin, i sudac Romin, i sudac Sidar, sudac Petroš, sudac Mohor, i vas komun labinski; od Plomina sudac Brnaba, sudac Juri, sudac Kuzma, sudac Baštijan, i vas komun. I gdn Filip Macić govoraše od strane vse gospode: Sudac Lupetin, i vi ostali i vas komun labinski! pokažite vaše pravice, i pisma i starce ki znaju razvodi i pravdu, meju vami i Šunberci; a vi župan Valentin, i vas komun Šunberski, pokažite vaše pravice i pisma, i starce, ki znaju razvodi i pravdu meju vami i labinskim komunom; a vi sudac Brnaba, i vas komun plominski pokažite vaše pravice, i pisma i starce, ki znaju pravdu i razvodi meju vami i šunberskim i labinskim komunom. I tako se ti komuni veliko meju sobu pregovarahu, i tako župan Valentin i vas komun tužaše i govoraše, da je nih pravi termen od kunfini, tu stojeći poli kanton ste Troice, koliko more naprid dvakrat samo *strela strelit* i tako i sada živimi dobrimi ljudi provat, i starci, ki znaju pravdu, i razvodi i termeni meju nimi od Labina i drugih deželan, da je vazda obuda[117]) bil pravi nih termen od kunfini, i zato su učinili crekvu[118]) stoga Anbroza blizu, za da bude zmutna, i da se nebudu držali stari termeni meju nimi. I sudac Lupetin odgovaraše, i vas komun labinski i plominski, i rekoše, da je istina i za cića teh smutni i rubeži jesu ona gospoda razgledali i postavili pravi termen meju nimi, da na ta kanton ste Troice. I tako ondi komun labinski i plominski prikaza[119]) list, ki biše pisan na let Božih 1170 v kom se udržaše, da jesu meju nimi na prvih razvodih stvorili, da imaju bit sta Troica komunu šunberskomu, i da ju imaju obsluževat, i osvećevat, kako je od stareh prišlo, i na ta kanton se staju tri termini od kunfini: labinski, plominski, šunberski. I gdn knez i gdn markez, i vsa gospoda i deželani, kada jesu slišali ta list, tako obrediše, i potvrdiše, da se ima tako obdržat, kako je prvo od gospode tako narejeno, i listi potvreno[120]). I tako idoše gdn knez i gdn markez i vsa gospoda čtući ta list i jedne i druge strane, naprid starci, kažući po tom listu prave razvodi i termeni, i stara zlamenja, i kamiki zakopani svoimi zlameni, i gromače, i tako ravno na Kožal breg, i tu čekahu župan Križman, i Filc, i vas komun od Kočura. I tu vsa gospoda počivahu, i gdn Filip Macić govoraše od strane gospode komunu kočurskomu, da pokažu svoje pravice, i pisma, i pravice, i starce, ki znaju pravdu, i razvodi meju nimi i

komunom labinskim. I župan Križman pokaza list, ki biše pisan na tom bregu, kada i labinski i šunberski, na let Božih 1170, v kom se udržaše, da se na tom bregu staju tri razvodi od kunfin: labinski, šunberski i kočurski. I tako ondi gospoda stvoriše zakopati jedan kamik, i postaviše nan[122]).tri zlamenja, kada su videli listi jedne i druge strane. I tako ondi obrediše, i vse nih stare listi potvrdivši, vsakoi strani povratiše, i prepisavši je, sebi shraniše, i jednoi i drugoi strani navestiše: da, ka koli stran bi pasla va dne, ali v noći prek teh razvod i termeni, ona stran zapada komunu pene marku 1. so. maleh 40, arbadige marke 3, i ka koli stran bi prestavili ali odstavili te rečene termeni i razvodi od kunfini, ona stran zapada pene marak 300, gdnu knezu pazinskomu 100 marak, a toi gospodi 100 marak, a komunu, ki bi mirno obdržal 100 marak. I pisaše listi jednoi i drugoi strani jezikom latinskim i hrvackim, a gospoda sebi shraniše jezikom nemškim. I vsi ti komuni idoše veselo domov, da se tako na teh razvodeh od kunfini sjediniše, i tako stvoreno bje.

Od toga brega idoše naprid komun labinski i kočurski, i starci pred nimi po stareh termeneh, na put, ki gre na Brod, i tako ravno po stareh zlamenjah na malin gospodina Vilkera sluge od Lupoglava, tu na Brod, i tu čekaše župan Boboš Saladin, i Hrelac, i Mikula Vivoda[123]), i Valentin i vas komun *barbanski*; od *Sativanca*[124]) župan Ivan, i Urban, i vas komun. I tu vsa gospoda počivahu. I gdn Filip Macić govoraše od strani gospode: suci[125]) i vas komun labinski! kako vam je danas govoreno, i ta drugi dan na početki teh razvod meju moim gradom i Plominom i Kršanom, pokažite vaše pravice, ke imate ovdi; a vi župane barbanski, i vas komun Sativanca, pokažite vaše pravice, ke imate ovdi; a vi župane, i vas komun od *Kočura*, pokažite vaše pravice, ke imate ovdi, i kako ste danas razumili na pregu[126]) kada su vam gospoda dali vsakoi strani pisma; zato pripravite vaše starce, ki znaju pravdu i razvodi, i termeni prave meju vami. I tako vsi ti komuni odstupiše na stran, i velik čas svećaše, i tako vaspet pred tu gospodu pridoše, i vsi rekoše, da se ovdi staju pravi termeni i razvodi meju nami od kunfini, i ti starci jedne i druge strane pokazaše četire kamiki zakopane, da se neznajahu, dokle ih neodkopaše, i behu skupa vsaki svoim zlamenem, na ka zlamenja pokazaše listi komun barbanski, po keh tude najdoše te kamiki, ki behu pisani na let Božih 1150 v keh se udržaše, da se tu staju termeni i razvodi od kunfini, i tako se razlučuju. Naiprvo sam knez i markez *velik čas*, čtući ga, i tako daše gospodinu Filipu Macići da ga čté pred vsu gospodu i deželani, i pred vsemi temi komuni, kadi počine, naiprvo zgoru Raša[127]) voda velika, Sativancu, z onu stran do vode velike reke kočursko do termene meju Šunberom i Kočurom; z ovu stran od Broda zdolu vse vodi vrutki

i Raša od jedne strane, i druge barbansko, ohranujući komunu labinskomu napajati živine do Raše, i na vrutkeh, ki izhajaju iz stran labinskeh; a ne inako; a k Labinu od Raše i vrutak, vse labinsko, i tako ravno zdolu do mora, kadi se staje Raša z morem. Odtu ravno posredi mora, kako rubi od vode Raši stoe, i tako ravno po sredi i na kanton crekve stoga Lovrenca v dragi, na ta kanton se staju dva termena od razvod, barbanski, i *rakalski*[128]), crikva rakalska, on pol mora k Labinu jest labinsko; a ta drugi pol mora k Barbanu jest barbansko. I, ka kol stran bi, Labina ali Barbana, prek teh termeni na mori ribe lovili, prez dopušćenja jedne ali druge strani, va dne, ali v noći, ona stran zapada prez vsake milosti pene gdnu marak 5. I tako se ondi obi strani sjediniše, i kuntentaše, i rekoše, da se i sada tako meju nimi udrži prez vsake zmutne. I tako gdn knez i gdn markez i vsa gospoda kada slišali jesu taj nih razgovor, i da se tu sjediniše, ta list prepisavši, potvrdiše i komunu barbanskomu ga povratiše, i vse tako odi potvrdiše, kako je od starch prišlo. I tu na Brodi na razvodeh teh četireh ohranujući deželanom, da mogu va vrime suše napajat svoje živine više i niže braneći škode; a živine mogu vse tako do Broda, kako Raša stoi, pasti, va dne; a v noći imaju poiti ležati v komunal[129]), ki je vazda ohranen za deželane. I ta komunal leži zgora Sativanca meju barbanskim i žminskim[130]) kunfinom do gračaskih termeni, termeni od Brišnice, i tako ondi navestiše jednoi i drugoi strani, da ima pri tom ostat, kako je od stareh prišlo, i, ka koli stran bi prek teh termeni pasli va dne, ali v noći, ona stran zapada komunu pene marku jednu, maleh so. 40, arbadige marke 3. I ka koli stran bi prestavili ali odstavili rečeni termeni od razvod, i kunfini ona stran zapada pene marak 300, gdnu knezu pazinskomu 100 marak, a toi gospodi 100 marak, a komunu, ki bi mirno užival, 100 marak. I pisaše listi jednoi i drugoi strani jezikom latinskim i hrvackim; a gospoda sebi shraniše jezikom nemškim. I tako stvoreno bje. I gdn knez tu na Brodi preda vsu vsu tu gospodu, i pred temi komuni imenovanemi darova Kočur za vsim nega pristojanem i s prihodišći gdnu Filipu Maciću, sluge s Kožlaka večnim zakonom, kako se udrži v listu, ki mu ondi dá pod pečatom visućem. I tako ondi prosi gdn markez preda vsu gospodu gdna Filipa Macića, da bi držal dobro susedstvo s komunom labinskim, i ondi se obeća preda vsu tu gospodu, da oće prijaznivo š nimi živet; a gdn Filip takoje ondi prosi komuna labinskoga, da i oni takoje š nim drže dobro susedstvo. I tako jedna i druga stran obećaše, i velike zavezi meju sobu utvrdiše, i biše veseli. I tako vsi ti komuni idoše veselo domov, da se tako smirom na teh razvodeh sjediniše. I gdn knez, i gdn markez i vsa gospoda i deželani, i ti od Labina, i od Blzeta, i Motovuna, i Obrtla, i ostaleh komuni idoše v Barban k večeri.

VII. I bivši v jutro poli maše sedoše vsa gospoda na placi[131]), i gdn Filip Macić govoraše od strani gospode: župane barbanski! pošlite ta list v Rakal, ovo piše gdn knez, i gospoda, da jutri pridu na razvodi, i s pismi, i starci, ki znaju pravdu i razvodi od kunfini meju nimi i komunom *pulskim*[132]) i *Motmoranom*, i ta drugi list pošlite v *Pul*, to piše gdn markez, da pridu vas komun na razvodi i z Motmoranci, i da prnesu pisma, i da pridu starci, ki znaju pravdu i razvodi od kunfini, ki su meju vami, i Raklani; a vi župan Boboš, i vas komun, pripravite pisma, i starce, ki znaju pravdu i razvodi od kunfini meju vami i Pulani z Motmoranom. I tako stvoreno be.

VIII. I bivši vjutro poli maši, idoše v Rakal na obed; i kada obedvaše vsa ta gospoda, i tako sedoše pod ledonu[133]) pred vrati, i tu pride list od komuna pulskoga, i v nem prošahu komun pulski gdna kneza, i gdna markeza, da bi do jutri do obeda počekali, i tako da ote prit na loki Srberu[134]), i da se vsi ondi naidu, to im je pravo na puti od razvod i kunfini meju nimi. I tako stvoreno be.

IX. I bivši v jutro poli maši, idoše gdn knez i gdn markez, i vsa ta gospoda, i pridoše na loki Srberu, i sedoše pod velike ceri. I tako ondi pridoše s Pula gdn Debonas, gdn Toma, gdn. Mancoli, gdn Deboka, gdn Škandula, gdn Jakov, gdn Kleopazii, gdn Ivan, i vas komun pulski, i tu pridoše z Motmorana sudac Loli, Zener, Filido, i vas komun motmoranski; z Barbana župan Boboš, i Rumin, i Hrelac, i Mikula Vivoda, Valentin, i vas komun; z Rakla župan Črnul, i Zlošić, i Mikula, i Križman i vas komun. I tako se ondi vsa ta gospoda i komuni veselo pozdraviše, i tako gdn knez, i vsa gospoda, ki bihu š nim, i deželani, kada obedvaše, odstupiše na stran, i velik čas meju sobu svećaše, i tako vaspet vsi ti komuni na stran odstupiše; a gdn knez i gdn markez, i vsa gospoda na drugu stran, i tako velik čas svećaše. I gdn Filip Macić govoraše od strane vse gospode komunu pulskomu z Motmoranci, i komunu rakalskomu: da pokažu vsake strane svoe pravice, kako vam je pisano ta drugi dan, i pisma i starce, ki znaju pravdu i razvodi od kunfini i termeni meju nimi. I tako komun pulski z Motmoranci s komunom rakalskim veliko pregovarahu, i komun pulski z Motmoranci pokazaše listi, ki bihu pisani na let božih 1150[135]) v keh se udržaše razvod, i starci, ki znajahu meju nimi, da jesu bili prvo na razvodeh, i da jesu vse strane se sjedinili meju sobu, utvrdili i kuntentali, tako da na posred Prtloga, i tako ravno po zlamenjeh stareh, ke se udržahu v tom listu, kažući naprid starci, i tako na posred te lokve Srberi, ona stran pulskomu komunu z Motmoranom; a ova stran rakalskomu komunu. I tu pokazaše komun pulski z Motmoranci, da jesu vazda oni na svoju stran čistili polovicu te lokve, a Raklane na svoju stran svoju polovicu, i vsaki komun tvorahu špendie[136]) na svoju stran. I tu naidoše

čavli križem zabieni v velikih cereh, oba pol te lokve, a Raklani tu pokazaše listi, ki bihu pisani na let božih 1027, v keh se udržaše, da jesu pravi nih termeni i razvodi od kunfini pravo na onu stran Prtloga. I tako ravno po stareh zlamenjah, ke pokazaše, kako se v pismi udržaše, i tako ravno na vrh brega visokoga; odtu ravno na loki Lamuča polma, odtu ravno po stareh zlamenjah na brežac visoki, na kamik, ki je tu zakopan svoimi zlameni, odtu ravno po stareh zlamenjah na kanton crekve stoga Duniža. Na to odgovorahu komun pulski z Motmoranci: da je istina, da su Raklane svoje živine na Lamuči s prošnu, kada su bile suše, napajali, da vinu su pošli svoimi živinami ležati na tu stran Srbara, i tako, kako je skazano po stareh zlamenjah do svetoga Duniža crekve, i to ošće i sada oćemo pokazati nimi i Barbanci i drugimi deželskimi muži, i cića te tolike zmutne i deferencie[137]) jesu storeni razvodi i termeni postavleni meju nami, i listi pisani zavezi, da imamo tako mirno meju sobu susedski živiti, i ne prestupati mimo teh zlameni od razvod. Na to odgovarahu Raklane: pred strahom nih gonenja i rubeži, ke nam neprestanno delahu, bežali smo z našimi živinami na onu stran lokve Srbera i teh zlameni; a teh listi i zavod nisu bili naši starii dobrovolni, nego su storeni prek nih vole, i to nam je storeno suprot našoj pravici, ke se sada očito vide. I tako gdn knez, i gdn markez i vsa gospoda velik čas svećaše, i k sebi prizvaše od Blzeta suca Mohora, i Pengara, i Matija od Motovuna sudac Ričard i Karlan Baraterević, Farin od Oprtla, sudac Gulić i Mohor, od Labina sudac Lupetin i Rumin, i Sidar i Petroš; od Plomina sudac Brnaba, i Selvistar, i od ostalih mest deželan, i tako velik čas svećahu; a komun pulski z Motmoranci i Raklani i Barbanci na stran behu odstupili, i tako se meju sobu pregovorahu; i gdn Filip Macić govoraše od strani vse gospode komunu pulskomu z Motmoranci i Raklane, da zberu s Pula 6 starac, ki znaju pravdu i termini i razvodi meju nimi, z Motmorana 6, a z Rakla 6, da pelaju po razvodeh, i termineh teh 18 starac na pred, vsaki nih križ v rukah noseći pravo, kako su slišali od stareh, i držali. I tako se vsi ti komuni meju sobu sjediniše, i velikemi zavezi i rotu utvrdiše, preda vsu gospodu, da ote pri tom ostati, kako zavodi oni i termeni postave meju nimi. I tako stvoreno be. I tako idoše naposred Prtloga, i vsakoi strani polma, odtu idoše ravno po zlamenjah na Laštre, odtu ravno po zlamenjah na Palion, odtu ravno po zlamenjah naposred lokve Srbara, vsakoi strani polma. I tako tu vsa gospoda obrediše, da ta komun, ki bude svoju polovicu čistil, on dan da nima drugi komun da nima čistit pod penu 5 marak, i ta pena ima bit komunu, ki bude tako obdržal, kako je i prvo bilo narejeno. Odtu idoše ravno po zlamenjah poli vele ceri kažući stara zlamenja i križi na kamikeh visečeni. I tako ravno idoše po zlamenjah na zmiev dol; odtu idoše

ravno po zlamenjah na veliki mnel, ki je nad jednu dolinu, i tu v nem naidoše čavli križem zabieni, i v nem stara zlamenja, i pred nim jest jedna gromača, a zdola nive. Odtu idoše ravno na kubu na kanton crekve stoga Duniža, i tu naidoše stare krlže, i stara zlamenja, i tu se svršuju tri termini i kunfini od razvod: pulski z Motmoranom, i rakalski, i barbanski, i k toj crekvi na dan stoga Duniža na vsako leto križ barbanski, i jedan redovnik z mašu, i križ rakalski z redovnikom imihu prit, kako je od stareh prišlo, i ta redovnik od Barbana imaše čtući[138]) mašu reć: i vas ofar[139]), ki biše na oltare, nemu, i motmoranski križ z nih redovnikom imiše prit i veliku mašu reći, i vas ofar nemu. I tako obdržahu Barbanci i Raklani za kubu svoi sanam; a Motmoranci pred vrati crekve s komunom pulskem. I tako se vas dan veselahu, i tu gdn knez i gdn markez i vsa gospoda i deželani počivahu, i vsi oni obrediše, kako je od stareh prišlo, i vsakoi strani oznaniše, da, ka koli stran bi prek teh termeni, i razvod od kunfini pasli, va dne, ali v noći, ona stran zapada pene komunu marku 1. so malih 40, arbadige marke 3, i, ka koli stran bi prestavili ali odstavili imenovane termeni od razvod, ona stran zapada pene gdnu knezu v Pazin 100 marak, a toi gospodi 100 marak, a komunu, ki bi mirno obdržal, 100 marak. I pisaše listi jednoi i drugoi strani jezikom hrvackim i latinskim; a gospoda sebi shraniše jezikom nemškem. I tako vsi ti komuni idoše veselo domov, da se na tih razvodeh tako sjediniše s mirom, i tako stvoreno bje. I gdn Filip Macić govoraše od strani gdna kneza i vse gospode gdnu markezu, i komunu pulskomu z Motmoranom, da pišu list komunu *vodnanskomu*[140]), da pridu vas komun na razvodi jutri rano k Pilipanu prvo obeda svoimi pravicami i pismi, i da pridu starci, ki znaju pravdu i razvodi od zemle i kuntradi guranske. I gdn markez, i komun pulski pisaše listi komunu vodnanskomu; a gospoda županu golčanskomu, i županu stoga Vicenca opatie, da pridu jutri rano na razvodi, kadi su meju nimi termeni od kunfini počenuju[141]), a vi župane barbanski i vas komun pripravite vaše pravice i pisma, i da pridu starci, ki znaju pravdu i razvodi i termeni od kunfini ke imate od zemle, i kuntradi meju vami i *Guranom*, i *Vodnanu*; a vi komun pulski z Motmoranci vaspet jutri rano ovdi pridite, da svršimo i stvorimo razvodi meju vami i Barbanci do Filipana, i tako vsem be ugodno; i tako stvoreno bje. I tako se vsa gospoda i deželani vratiše v Barban k večeri; a pulski komun idoše v Motmoran, i gdn markez naredi, da š nim gredu od Labina, i Blzeta i Motovuna i Oprtla, i Kostela, i od drugih mest, ki behu š nim na teh razvodeh, i da se vaspet š nim povrate na razvodi, kako je narejeno.

X. I v jutro rano idoše k stomu Dunižu, i tu š nim plovan barbanski pre[142]) Anton reče mašu, i tu pridoše gdn markez, i komun pulski i

z Motmoranom, i vsi oni častni ludi, ki bihu š nim. I tako vsa gospoda velik čas svećaše v crekvi; a vsi ti komuni vani čekahu, i gdn markez z onu gospodu, ki bihu š nim, odstupiše, i komun pulski z Motmoranci s temi drugemi komuni imenovanemi, i tako dlgo svećaše, i tako se vaspet skupiše vsi, i gdn markez govoraše gdnu knezu i gospodi, da bi tako stvorili i naredili, kako su včera; da zberu Barbanci 6 starac, ki znaju pravdu i razvodi meju nimi; a pulski komun 6; a Motmoranci 6, kažući pravo, kako jesu od stareh slišali. I tako be vsoi gospodi ugodno. I tako ondi vsi ti komuni se sjediniše, i velikemi zavezi i rotu meju sobu utvrdiše, da ote pri tom ostat kuda pokažu teh 18 starac. I tako obrediše. I tako idoše naprid starci, vsaki nih v rukah križ noseći, od kubi crekvi, i tako ravno na jednu rupu, ka se govori Plitva, i tu naidoše jedan star križ, na kamiki visečen. Odtu idoše ravno poli ciri velike, kažući zlamenja stari križe. I tako ravno po stareh zlamenjah na zemlu i kuntradu Filipana; i tako na jednu dolinicu, od ke počinje korona, i na glavi te koroni jest jedan velik mnel, i cer, na kem su stara zlamenja, i čavli križem zabijeni. I tu je jedan križ na kamiki visečen, i prek te koroni put veliki, ki gre s knežie v Pul. I tako ravno z groro[143]) na brežac od Filipana, na nem se svršuju tri termeni i razvodi od kunfini, vsaki svoimi zlameni: pulski, z Motmoranom, i barbanski, vodnanski s Guranom. I tu čekahu sudac Crloni, i Cezari, Tronbaro, Blaž, Dominig, i vas komun vodnanski. I gdn Filip Macić govoraše od strani vse gospode: komun vodnanski, ako bi na tom bréšci bili pravi termeni od razvod meju vami, ali ki prež (?) ki vsi rekoše, i velikimi zavezi i rotu potvrdiše, da se ondi pravo svršuju termeni, i razvodi od kunfini pulski z Motmoranom, vodnanski z Guranom, i barbanski. I tako gdn knez, i gdn markez, i vsa ta gospoda i komuni, i deželani tu obedvaše, i veliko se meju sobu veselahu, i tako ondi obrediše, kako je od stareeh prišlo. i vsakoj strani oznaniše, da, kakoli stran bi prek teh termeni i razvod od kunfini pasli, va dne, ali v noći, ona stran zapada komunu pene marku 1, so maleh 40 arbadige marke 3; i ka koli stran bi prestavili ali odstavili te imenovane termeni, ona stran zapada pene marak 300, gdnu knezu v Pazin 100 marak; a toi gospodi 100 marak; a komunu, ki bi mirno obdržal, 100 marak. I pisaše listi jednoi i drugoi strani jezikom latinskim i hrvackim, a gospoda shraniše sebi jezikom nemškim. I tako stvoreno be. I vsi ti komuni idoše veselo domov, da se tako s mirom na teh razvodeh sjediniše. I gdn Filip Macić govoraše od strani gospode komunu vodnanskomu, da pokažu svoje pravice, i starce, i pisma, ki znaju pravdu i razvodi od kunfini meju vami, i Guranom, i Barbanci; a vi župane, i vas komun barbanski, pokažite vaše pravice, i

pisma, i starce, ki znaju pravdu i razvodi i termeni od kunfini meju vami, i Vodnanci z Guranom. I tako se vsi ti komuni meju sobu veliko pregovarahu, i tako komun barbanski pokazà list, ki biše pisan na let božih 1058 v kom se udržahu termeni i razvodi od kunfini meju kuntradu Guranom i starce naprid staveći, ki znahu pravdu i rozvodi odkunt radi meju nimi; a z druge strani komun vodnanski starci kažući ki znajahu pravdu i razvodi od kunfini meju nimi. I tu naprid kažući jedan inštroment, v kom se udržaše, da se je bil kordal i načinil[144]) niki župan Šist z Barbana na 5 let da nima niže teh zavod past. I tako vse do Trzarni ravance, i tako je plaćal arbadige Vodnanu, ki biše pisan na let božih 1140, a to v ime kuntradi gurjanske, i kako se vsi ti komuni veliko pregovarahu; i gdn knez, i gdn markez, i vsa gospoda velik čas svećaše i prizvaše k sebi od Blzeta sudac Mohor, i Pengar, i Matij, od Motovuna sudac Ričard i Karlan, i Baratereivić, i Korača, i Farin; od Oprtla sudac Gulić, i Črneević i Mohor, od Labina sudac Lupetin, i Rumin, i Sidar, i Petroš; od Plomina sudac Brnaba, i Šalveštar; od Kostela i od ostalih mest. I tako vsi skupa velik čas svećaše, i jedne, i druge strane listi i pisma čtehu, i tako pulski komun pokaza svoi oriinal, kadi se vsa nih pisma i nodari udržahu, da ta inštrument biše storen v nih polači po zapovedi nih starac, i gospode, v kom se udržaše, da ta župan Šist ima i more past svoe živine od toga vrha kuntradi Filipana, kadi se svršuju tri termeni od kunfini. I tako po termenih do ravance Trzarni, i vse do zatki opatie crekve stoga Martina, kadi se svršuju četiri termeni od razvod i kunfini, i prose vse te gospode, da bi se imelo tako obdržat, kako je od stareh prišlo. Ovo su ošće i sada ljudi živi, ki su pri tom bili, i nih oci, ki su zato nim govorili, da nima veće od nijedne strane biti zmutni, nego da se ima tako vazda naprid meju nimi udržat; i van s toga nestupit. I gdn Filip Macić govoraše od strani vse gospode komunu pulskomu, i vodnanskomu, i barbanskomu, da bi imeli na stran ti komunu odstupit. I gdn knez, i gdn markez, i vsa gospoda velik čas skupa svećahu, a komun pulski i vodnanski, i barbanski behu na stran odstupili. I tako se kruto meju sobu pregovorahu, i gdn Filip Macić govoraše od strani vse gospode komunu pulskomu z Vodnanci, i komunu barbanskomu, da zberu s Pula 6 starac, ki znaju pravdu, i razvodi od kunfini meju Vodnanci z Guranom, i Barbanci, a šest z Vodnani, a šest z Barbana, i da pelaju pravo po razvodeh teh 18 starac naprid vsaki nih križ v rukah noseći, pravo, kako su slišali od stareh. I tako se vsi ti komuni meju sobu sjediniše, i velikimi zavezi i rotu utvrdiše, i rekoše, da ote pri tom ostat, kako oni meju nimi zavodi stvore. I tako stvoreno bje. I tako od toga mnela, i cera i glave te koroni od toga brešca idoše ravno na jednu gromaču, i tu naidoše jedan križ na kamiki visečen; odtu na jedan velik

cer, i v nem naidoše jedno zlamene i jedan križ na kamiki visečen; od tu na jedan velik mnel, i v nem naidoše dva stara križa, i zabiše čavli v nem. Odtu idoše po zlamenjah ravno na ravancu, ka se govori Trzarna, tu na jednu gromaču, i tu je jedno zlamenee na kamiki visečeno, zgora puti, ki v Savičentu, i tu zakopaše jedan kamik i na vsaku stran jedno zlamenje visekoše. Odtu idoše ravno putem, ki gre z Motmorana v Savičentu, i po pute mnoge križe na kamikeh visekoše, i tako gredući po stareh zlamenjah vse putem do puta, ki gre od Vodnani v Barban, na glavi te zatki opatie crekve stoga Martina, od vrha Globoca, i tu naidoše stare križe, i stara zlamenja različna, i tu čekahu župan Marko, i Križman, i Brnaba, i Mikula, i vas komun golčanski; od stoga Vicenca opatie, župan Faško, Adam, i Žil, i vas komun. I gdn Filip Macić govoraše od strani vse gospode komunu golčanskomu, i komunu stoga Vicenca: ako bi na tih rasputih, i na tih zlamenjah, ke su pokazali komun vodnanski na glavi te zatki, pravi nih termeni od razvod? ki vsi rekoše, i velikimi zavezi i rotu potvrdiše, da se pravo ondi svršuju četiri termeni od razvod meju nimi, i vodnanski, z Guranom, i savičenski, golčanski i barbanski. I tu pokazaše četire zlamenja različna na kamikeh visečeni, i ondi pokazaše komun golčanski list, ki biše pisan na prvih razvodih na let božih 1025, v kom se udržaše, da ta zlamenja tu jesu postavlena, od vsakoga toga mesta svoe zlamenje. I tu sam gdn knez, i gdn markez, i vsa ta gospoda čteše ta list, i tako be vsem ugodno, i tako ondi obrediše, kako je od stareh prišlo. I gdn knez, i gdn markez ta list potvrdiše, i komunu golčanskomu ga povratiše, prepisavši sebi i hraniše gospoda, i vsakoi strani oznaniše, da, ka koli stran bi prek teh termini i zavod od kunfini pasli, va dne, ali v noći, ona stran zapada komunu pene marku 1. so. malih 40, arbadige marke 3, i, ka koli stran bi prestavili ali odstavili imenovane termini, i razvodi od kunfini, ona stran zapada pene marak 300: gdnu knezu v Pazin 100 marak; a toi gospodi 100 marak; a komunu, ki bi mirno obdržal, 100 marak. I vsakoi strani nih listi, potvrdivši je, vratiše, prepisavši je gospoda sebi shraniše. I tako stvoreno bje. I pisaše listi jednoi i drugoi strane jezikom latinskim i hrvackim; a gospoda sebi shraniše jezikom nemškim. I tako vsi ti komuni idoše veselo domov, da se tako na teh ravodeh smirom sjediniše.

Od teh razputi, i glave te zatke idoše vsa gospoda, i vsi ti komuni i deželani meju Golčanci i Barbanci, odtu ravno na jedan velik mnel, i tu naidoše dva stara križa, i čavli zabijeni, kako se v listu udržaše. Odtu na jedan velik cer, na kom behu dve zlamene, odtu na jednu gromaču, odtu ravno na glavu zatke crekve stoga Sanbasa; i tu naidoše dve različne zlamene; i tu potuži komun pulski gdnu knezu i gdnu markezu, i voi[145]) gospodi od strani svoje crekve, i nih gdna opata, i tu pekazaše

listi, v keh se udržaše, da tu crekvu ima komun barbanski obsluževati vsakimi potribami, i za nu davat tomu opatu prihodišća[146]) na leto[147]) mere barbanske pšenice starić[148]) 15, keh mnoga vrimena nisu dali, ni ote, kako je nareeno od stareh; a komun barbanski na to odgovaraše i potrebovaše, da gdn opat po veće krat jest nim otel dat nih pravice[149]), a komun pulski krati, i da ih nima[150]) dat zvrhu te crekve i zemle nee i oblasti, ka pristoi crekvi i zemli, zato daite nam pravice, a pšenicu vazmite. I tako gdn knez i gdn markez i vsa gospoda narediše, da komun pulski i gdn opat imaju dat pravice, ke pristoje komunu barbanskomu, zvrhu nih crekve, i zemle; a da Barbanci imaju plaćati kako je od stareh prišlo. I tako stvoreno bje.

Od te glavi zatki i zlamenii idoše nad dol Butkov, tu naidoše tri zlamenja, i tu se svršuju tri termeni, i razvod, i kunfini: barbanski, golčanski i savičenski, ondi je zgora jedan vrutak, kadi malo voda izvira, v jednoi rupi, ka se govori Pučul, ki je na stran barbansku, ke vode vsa ta gospoda, i komuni i deželani piše. I gdn Filip Macić govoraše od strani gospode komunu barbanskomu, i golčanskomu, i stoga Vicenca: aku bi ondi imili ku zmutnu, ali aku bi ondi bili pravi termeni i razvodi od kunfini meju nimi? ali neki rekoše da ne; i na to imaju jedna i druga stran listi, ke ondi pokazaše, da se ondi svršuju meju nimi tri termeni, ki biše pisan na prveh razvodeh, na let božih 1220. I tako tu narediše, da imaju pri tom ostat, kako je od stareh prišlo. I tako vsi ti komuni idoše veselo domov, da se tako na teh razvodeh smirom sjediniše.

I tu gdn knez, i gdn markez, i vsa gospoda i komuni, i deželani počivahu. I tako gdn knez, i gdn markez, i vsa gospoda i deželani, i komuni idoše k večeri v *Žmin.* I tu pride gdn Drmitar, *škof*[151]) *pićanski*, tužaše i kazaše listi i pravice na tri crekve, ke su skupa na žminšćini: sti Domenig, sta Onida, i sta Sobota da pristoje biskupii pićanskoi za vsemi nih zemlami; a komun žminski i škof *porečki* jesu vse to poda se obrnuli. I tako pisa gdn markez v *Poreč*, da pride gdn škof Oton.

XI. I bivši v jutro poli maši, pride list od gdna škofa s Poreča. I take gdn knez i gdn markez i vsa gospoda obrediše, kako je od stareh prišlo, da te crekve imaju biti pod biškupiju pićansku s prihodišći, kako se v pismi udrži, i zemle teh crekav jesu do cimitera crekve stoga križa. I tada vsaki škof pićanski staše na bregu beranskom poli crekvi stoga Mihovila razve[152]) kada mašu škoflu pojaše[153]), ta ju imiše peti v *Pićni.* Gdn Filip Macić govoraše od strane gospode; župane žminski! pošlite ova list, ki piše gdn markez komunu *dvegraiskomu*[154]), da pridu vas komun na razvodi, i da prinesu pravice, i pisma, i da pridu starci, ki znaju pravdu i razvodi od kunfini meju vami i *Križanci*[155]); a ta drugi list

pošlite komunu v Kringu, da pridu vas komun na razvodi, i da prnesu pisma, i da pridu starci, ki znaju pravdu, i razvodi, meju vamt. I tako pridoše sudac Kramar, i Fulin, i Križman, i Anžul, i vas kamun dvegraiski v Žmin. I župan Mavar Žagrić, i Marinel, i Mihel, i vas komun žminski se veliko svećaše, i tako vsi kupno idoše pred vsu tu gospodu; a gdn knez i gdn markez, i vsa gospoda i deželani sedehu na placi pod ledonu, i govoraše sudac Kramar od strani komuna dvegraiskoga, i tu beše župan i vas komun žminski: — gospodo! ovo su naši susedi nazoči kako mi meju sobu nijedn zmutne od razvod i kunfini, nego jedna i druga stran vse tako obdržimo, kako je od stareh prišlo. I gdn knez, i gdn markez, i vsa gospoda, i vsi ti prvo imenovani deželani velik čas svećaše, i gdn Filip Macić govoraše od strani gospode komunu dvegraiskomu i žminskomu: i gdn knez i gdn markez, i vsa ova gospoda i komuni ote, da vi imenujete vaše zavodi i termeni od kunfini, i tako ote, da se zapiše po trih nodareh, kako su i dosada po deželi pisali. Sudac Kramar, i vas komun govoraše: meju nami i Žminci naiprvo počine naš termen na Valijoli, i tako gre koronu posredi zlamenjah ravno na Kašteler, i tu su jedne i druge strane zlamenja na kamiki visečena, odtu ravno po zlamenjah ravno na koronu pod creki stoga Jakova, i tu na nega dan držimo na našu stran naš sanam; a Žminci na nihu stran, i ondi su zlamenja meju nami, zlamenja postavljena od razvod, od naših stariih, odtu po stareh zlamenjah i gromačah ravno na Lašti, i tu je jedan velik kamik zakopan, na kom su zlamenja jedne i druge strani, odtu po zlamenjah i gromačah ravno na rupu, i tu je jedno zlamene visečeno, i tako ravno na ravancu pred kanton ste Marie, ondi su tri zlamenja, i tu se svršuju tri termeni od razvod i kunfini: dvegraiski, i žminski, i savičenski.

I tako gdn knez, i gdn markez, i vsa gospoda jednoi i drugoi strani oznaniše, kada su sami dobrovolno imenovali termeni meju nimi, i razvodi od kunfini, i postavili, i tako da imaju obdržat. I tako naredise. I, ka koli stran bi prek teh termeni imenovaneh pasli va dne, ali v noći, ona stran zapada pene komunu marku 1. so. maleh 40. arbadigi marke 3, i, ka koli stran bi prestavili ali odstavili imenovane termeni, ona stran zapada pene marak 300: gdnu knezu v Pazin 100 marak; a toi gospodi 100 marak; a komunu, ki bi mirno obdržal, 100 marak.

I pisaše listi jednoi i drugoi strani jezikom latinskim i hrvackim, a gospoda sebi shraniše jezikom nemškem. I tako komun dvegraiski i žminski biše veseli, da se tako s mirom na teh razvodeh sjediniše, i tako stvoreno bje.

I gdn knez, i gdn markez, i vsa gospoda, i vsi ti komuni i deželani idoše v Kringu k večeri, i sedoše na placi pod ledonu, i gdn Filip Macić govoraše od strani gospode: župane s Kringi! pošlite ov list v sat

Lovreč, ovo piše gdn markez, da pridu jutri rano na razvodi vas komun, i da prinesu pisma, i da pridu starci, ki znaju pravdu i razvodi meju vami, i dvegraici; a vi cudac[156]) kramar iz Dvejugradu, i vas komun prnesite vaša pisma, i da pridu starci, ki znaju pravdu i razvodi meju vami i Križanci i Satlovrečanci; a vi župane s Kringe, pripravite vaše pravice, i pisma, i starci, ki znaju pravdu i razvodi meju vami, kako ste razumili.

I tu pride gdn Albert, opat stoga Petra od Silbe[157]), gdn knez preda vsu tu gospodu darova gdnu opatu drugi del desetini v Kringi od žita, od vina i janac, tako, da ima bit pol gdnu knezu, a pol gdnu opatu, dajući tomu redovniku od Kringi vsaki 4 kvarteh[158]) jedne i druge strani, i listom svoim pod pečatom visućim potvrdi na *pripču* preda vsu etu gospodu. I tako stvoreno be.

XII. I bivši v jutro poli maši, idoše vsa gospoda, i vsi ti komuni i deželani na Valijol, i tu čekahu sudac i vas komun dvegraiski. I tu pride župan Petar, Prosiegov sin, i Anton, sin župana Lovreča, i Stina, i vas komun s Kringi. I gdn Filip Macić govoraše od strane vse gospode komunu dvegrajskomu i križanskomu, da pokažu vsaka stran svoe pravice, i pisma, i starce, ki znaju pravdu i razvodi, meju nimi. I tako se meju sobu veliko pregovarahu, i ta[159]) ondi sami meju sobu narediše, da zberu komun dvegraiski 3 starci, ki znaju pravdu i razvodi, kako su slišali od stareh; a križanski komun 3 starci, ki znaju pravdu i razvodi meju nimi, i da pelaju, kako su slišali od starieh. I tako vsoi gospodi bi ugodno, i tako narediše, i velikimi zavezi i rotu meju sobu utvrdiše, da ote pri tom ostat, kuda termeni i razvodi stvore teh 6 starac. I tako vsaki nih križ v rukah noseći idoše naprid od posrede Valijola drage ravno koronu kažeć, i stara zlamenja i gromače, i tako ravno na mnel veliki kddi[160]) se govori Baba. Na nom behu tri stara zlamenja, i tu zakopaše jedan velik kamik, i v nem visekoše tri zlamenja, i tu se svršuju tri termeni od razvod, i kunfini: Satlovrečki, i dvegraiski, i križanski, i tu čekahu sudac Valent, i Karlan, i Žulijan, i Brnardo, i vas komun Satlovreča. I gdn Filip Macić govoraše od strane vse gospode komunu Satlovreča: Suci, i vas komun! kako vam je včera pisano, pokažite vaše pravice i pisma, i starce, ki znaju pravdu i razvodi meju vami i Križanci, i dvegraiski, i aku bi tu pravi termeni i razvodi od kunfini meju vami, ali ne?

I tako komun Satlovreča pokazaše list, ki biše pisan na let božih 1130, v kom se udržaše, da su ondi, i da se svršuju tri termeni i razvodi od kunfini: Satlovrečki, dvegraiski, i križanski, i gdn markez sam čteše ta list preda vsu gospodu, i tako vsa gospoda oznaniše jednoi i drugoi strani, da imaju pri tom ostat, kako je od stareh prišlo.

I tako narediše, da, ka koli stran bi prek teh termeni i razvodi pasla, va dne, ali v noći, ona stran zapada pene komunu 1 marku, so. maleh 40, i ka koli stran bi prestavili, ali odstavili imenovane termeni, i kuni od razvod, ona stran zapada pene marak 300: gdnu knezu pazinskomu 100 marak; a toi gospodi 100 marak; a komunu, ki bi mirno obdržal, 100 marak. I pisaše listi jednoi i drugoi strani jezikom latinskim i hrvackim; a gospoda sebi shraniše jezikom nemškim. I tako list stari potvrdiše, strani vratiše, prepisavši ga sebi shraniše.

I tako vsi ti komuni idoše veselo domov, da se tako smirom na teh razvodeh od kunfini sjediniše, i tako stvoreno bje.

I gdn Filip Macić govoraše od strani gospode komunu Satlovrečkomu, i komunu križanskomu, da pokažu jedne i druge strani svoe pravice i pisma, i starce, ki znaju pravdu i razvodi, i termeni od kunfini meju nimi. I tako ti komuni velik čas skupa svećaše, i tako se veliko meju sobu pregovarahu, i tako vaspet k toi gospodi pridoše. I tu komun Satlovreča pokazaše list, v kom se udržahu termeni i razvodi meju nimi, ki biše pisan na prveh razvodeh, tu na ta dan, kako je zgora; a komun križanski pokazaše svoi list, od razvod, ki biše pisan pravo vse tako, i bihu ta oba jednoga glasa; I gdn knez, i gdn markez, sama čteše te listi pred tu gospodu, i sudac Valtar, i Karlan, i Žulijan, i Brnardo gredehu napred, i župan Petar, i Anton, i Stina, i vsaka stran noseći list, i sudac Žulijan čteše, a za nimi vsa gospoda; i vsi komuni, i deželani, i tako idoše od te Babi po stareh zlamenjeh, i gromačah, kako se v listeh udržaše, obemlujući iniše opatie crekve devi Marie na vrhu. I tu potuži gdn Albreht od stoga Petra od Silbe, da mu komun Satlovrečki od jedne strani posiluju, a od druge strane komun križanski zvrhu teh niv, i zemal, i da bi ne teli plaćat dohodak nareenih toi opatii. I tako gdn knez, i gdn markez, i vsa ta gospoda narediše, da te nive i zemle imaju toi opatii i crekvi devi Marie na vrhu desetinu služit i dajati[161]), kako je od stareh prišlo.

Odtu idoše po stareh zlamenjah, i gromačah ravno zgora puča tri seženi[162]) na kamik tu bihu dvi zlameni, i da je puč ta križanski, odtu po stareh zlamenjah, kuda listi kazahu, pravo na Bablak, i na Skril[163]) veliku; odtu po zlamenjah na veli oreh, i tu su 2 križa na nem, i tu na kamiki 2 križa visećena; odtu na koronu, i tako tu koronu obemši Rušin breg. Odtu vse po stareh zlamenjah, i gromačah, kako se v listih udržaše, i tako ravno na trnovu loki, tu se svršuju četiri termeni od razvod i kunfini od kuntradi. I tako ondi obrediše gdn knez i gdn markez, i vsa ta gospoda, kako je od stareh prišlo, i kako su sami meju sobu razvodi z listi stvorili, kako se naplni v nih udrži. I tako ondi jednoi i drugoi strani oznaniše, da, ka koli stran bi prek teh termeni i razvod pasli, va dne, ali

v noći, ona stran zapada pene komunu marku 1, so. maleh 40, arbadige marke 3; i, ka koli stran bi prestavili ali odstavili imenovane termeni, i razvodi od kunfini, ona stran zapada pene marak 300: gdnu knezu v Pazin 100 marak; a toi gospodi 100 marak; a komunu, ki bi mirno obdržal, 100 marak. I tako vse nih stare listi potvrdivši, vsakoi strani povratiše; prepisavši je, sebi shraniše, i pisaše listi jednoi i drugoi strani jezikom latinskim i hrvackim; a gospoda sebi shraniše jezikom nemškim. I tako stvoreno be. I gdn knez i gdn markez, i vsa ta gospoda i komuni, i deželani idoše v Satlovreč[164]) k večeri.

XIII. I bivši v jutro poli maši, sedoše vsa gospoda na placi, i sam gdn knez govoraše gdnu markezu, i toi gospodi, da bi ga imeli obdržat poli nega pravic, i ondi pokaza listi, v keh se udržaše, da ti žlahtni od Satlovreča imaju vazda služit gdnu knezu v Pazin cića da jesu od prvih knezi darovani, i komun Satlovrečki ima služit v Pazin s prihodišći, ohranujuć gdnu Podreki negovu oblast, i prihodišća. I tako sam gdn markez čteše listi preda vsu gospodu i komuni. I tako dlgo svećaše, i velik čas se razgovoraše za vsu onu gospodu, ki behu š nim. I tako vaspet ondi narediše, kako je od stareh prišlo, i kako se v listih udržaše, da ima komun Satlovrečki služiti gdnu knezu vPazin, desetinu od žita i vina, i janac; a gdn knez vsaku četrtu ima dat tem redovnikom, i komun ima postavit vse te desetine v Pazin, i ta komun na vsako leto, na dan stih apostol Petra i Pavla miseca ijuna imaju dat gdnu knezu marak 5 v Pazin; a ti žlahtni od Satlovreča 4 librice[165]) papra, i da gdn knez odanas[166]) i naprvo nima veće držat svoih ludi[167]) tu, ni v turni, nego da ima tako stat, v oblasti gdna Podreki, i komun imaju dati obarovane turnu i kaštelu gdna kneza, dajući mu to; ako li bi ne teli davati i tako služiti: tako ima gdn knez vaspet svoje ludi držati v tom turni i kašteli, za vsimi prihodišći, i, da ta turan i kaštel se níma zapustiti, nego tako komun ima vazda pripravno, vazda prez vsakoga zapušćenja držati, kako je od stareh prišlo. I tako se sjediniše. I tako stvoreno bje. I gdn markez pisa list komunu motovunskomu, da pridu jutri vas komun na razvodi od kunfini, i da prinesu pisma i pravsce[168]), i da pridu starci, ki znaju pravdu i termeni i razvodi od kunfini meju nimi i Trvižanci, i da pridu na trnovu loki. I gdn Filip Macić govoraše od strani vse gosgode: suci i komunu Satlovrečkomu, da pošlu ta list v Motovun, a ta drugi list v Trviž, ki piše gdn knez, da pridu jutri na razvodi od kunfini, na trnovu loki, i da prinesu pisma, i da pridu starci, ki znaju pravdu, i termeni, i razvodi od kunfini meju nimi; a vi suci i vas komun Satlovrečki, prnesite vaše pravice, i pisma, i starci da pridu, ki znaju pravdu i razvodi i termeni od kunfini, na trnovu loki; i vi župane s Kringi prnesite vaše pravice i pisma, i starci da pridu, ki znaju pravdu, i termeni i razvodi

od kuntradi, kako vam je rečeno, i da pridu naiprvo na trnovu loki. I tako storeno bje.

XIV. I bivši v jutro poli maši idoše gdn knez i gdn markez i vsa gospoda na trnovu loki, i vsi ti imenovani, i vsi deželani, i š nimi gdn Drmitar škof pićanski, i gdn Albreht, opat stoga Petra od Silbe, i š nimi s Pula[170]) gdn Debonas, gdn Toma, i gdn Macoli, gdn Deboka, i gdn Ivan, gdn Škandola, i gdn Jakov, i gdn Kleopazii, i mnozi druzi; z Motmorana sudac Loli, Zener, Filido; z Labina sudac Lupetin i Rumin, i Sidar, i Petroš; od Plomina sudac Juri i Kuzma, i Brnaba i Baštijan; od Vodnani sudac Crloni, Cezarii, Tronbaro, i Blaž; od Blzeta sudac Blaž, sudac Mohor, i Pengar, i Brton, i Stipan; od Oprtla sudac Gulić i Črnešić, i Mohor; z Dvejugradu sudac Kramar, i Fulin, i Križman, i Petroš; od Kostela župan Petar, i Mohor, i od druzih mest dovole[171]) častnih muži; a s knežie od vsakoga mesta 3 častni muži, i župani. I tu obedvaše, i počivahu vsa ta gospoda, i komuni, i deželani. I tu pridoše sudac Ričard, i Karlan, i Korača, i Varin, i Brnardo sin Baraterov, i Stipan, i vas komun motovunski; Satlovreča sudac Valtar, i Karlan, i Žulijan, i Brnardo, i Mohor, i vas komun; s Kringi župan Petar, i Anton, i Lovreč Stina, i Grgur i vas komun; s Trviža župan Andrei i Grdeina, i Salvestar, i Virić, i Pogorel, i vas komun. I gdn Filip Macić govoraše od strani vse gospode komunu motovunskomu, i satlovrečkomu, i komunu trviškomu, i križanskomu, da pokažu vsaka stran svoje pravice, i pisma, i starce, ki znaju pravdu i termini, i razvodi, i kunfini od kuntradi, kako vam je včera pisano, i govoreno, i aku bi tu bili pravi termeni, i razvodi, i termeni i kunfini na tih trnovih lokvah, kadi smo sada.

I tako se vsi ti komuni meju sobu veliko pregovorahu; i tako komun motovunski rekoše, da jesu. I tu pokazaše i daše[172]) v ruke gdnu markezu list, ki biše pisan na let božih 1271, v kom se udržahu pisani termeni i razvodi od kunfini meju nimi i Trvižanci, ki biše pisan pravo poli te lokve ternove, kako tu obi strani obistiniše; a komun trviški prikaza takoje list gdnu knezu, ki biše toga glasa, kako i list motovunski od početka do svršena. I tako gdn knez, gdn markez vsaki niju držeći čtehota listi, i behota vesela, da se skladahota, i vsa gospoda je čteše; a komun satlovrečki pokazaše listi svoje s komunom križanskem, po kih su vodili ta drugi dan, do te trnave, i da se tu svršuju meju nimi termeni, i razvodi, i kunfini od kuntradi. I tako komun motovunski, i komun trviški zvrhu listi z velikimi zavezi i rotu potvrdiše, i rekoše, da se tu svršuju teh četireh komuni termeni i razvodi od kunfini, meju nimi. I ondi imaju vsaka stran čistit svoju loki. I tako ondi vsa ta gospoda obrediše, da ima pri tom ostat, kako je od stareh prišlo, i kako se v listeh udrži. I vsakoi strani oznaniše, da, ka koli stran bi prek teh ter-

meni i razvod pasli va dne, ali v noći, ona stran zapada pene komunu marku 1, so. maleh 40, arbadige marke 3. I, ka koli stran bi prestavili ali odstavili imenovane termeni, i razvodi od kunfini, ona stran zapada pene marak 300: gdnu knezu v Pazin 100 marak; a toi gospodi 100 marak; a komunu, ki bi mirno obdržal, 100 marak. I pisaše listi jednoi i drugoi strani jezikom latinskim i hrvackim; a gospoda sebi shraniše jezikom nemškem.

I vse nih listi potvrdiše, vsakoi strani vratiše, i, prepisavši je, sebi shraniše. I tako vsi ti komuni idoše veselo domov, da se tako smirom na teh razvodeh sjediniše, i tako stvoreno be.

Od te trnove lokve idoše komun motovunski napred, i komun trviški meju nimi po razvodeh, kažući starci zlamenja, i vsaka stran listi čtući, i vsa ta gospoda za nimi, i vsi ti komuni, i deželani po stareh zlamenjah ravno na kamik beli. Tu su na nem zlamenja gdna Podreki, i gdna kneza, i jedan križ na kamiki visečen; odtu po stareh zlamenjah kako se v listeh udržaše i tako ravno na tri oknice, i tu su stara zlamenja; odtu po zlamenjah ravno na loki priščare, i na toi lokvi jedna i druga stran imaju svoje živine napajati, i vsaka stran svoi pol čistit, i poli te lokve v jednom ceri jesu križem čavli zabijeni. Odtu idoše po stareh zlamenjah pod breg Mantelan, i tu vkopaše jedan kamik velik, kadi je i prvo bil, i tu postaviše zlamenja gdna Podreki, i gdna kneza: odtu idoše po stareh zlamenjah ravno na mnel veliki, i tu naidoše križem čavli zabijene. Odtu na loki po drenovu rupu, i na toi lokvi jedna i druga stran imaju svoje živine napajat, i vsaka stran svoi pol čistit, i poli te drenove rupi dva križa visekoše; odtu idoše po stareh zlamenjah ravno po srede Mavrovega brega, i tako ravno na posred lokve Badavse, i te loki je pol komunu motovunskomu; a pol komunu trviškomu, i tu je naposred te lokve jedan velik križ visečen na kamiki, i poli te lokve jedan brest, v nem su čavli križem zabijeni, i vsaka stran ima svoi pol čistit, a ne vsi jedan dan pod penu marak 5. ka pena se nima odpustit, ona stran, ka bude čistila, ta druga stran ima čekat. I tako ondi narediše. I ka koli stran bi na drugu stran živine napajala, i koliko koli krat bi našaste[173]) ona stran vazda zapada pene marak 5. I te pene gre polovicu gospodinu, a drugi pol tomu, ki ruba. I tako se ondi obi strani sjediniše, i tako ondi narediše; odtu i odoše po stareh zlamenjah na jedan velik oreh, ki ima tri vrhi, i v nem su čavli križem[174]) zabijeni. Odtu idoše po stareh zlamenjah na vrutak Valigaštar, i tu jedna i druga stran imaju živine napajati, i vsaka svoju stran čistiti, i načinati, i tu su čavli na velikoi oskorušvi križem zabijeni, i stara zlamenja v jednom orehi, i tu su postavili na jednom kamiki zlamenja gdna Podreki, i gdna kneza; odtu idoše po stareh zlamenjah zdolu na veliku smoki, i v noi su čavli

križem zabijeni, i tu je jedan velik kamik, na kom jesu dva križa visečena. Odtu idoše po stareh zlamenjah na vrutak pod breg veli, meju sti Spas, i Novaki, i tu ima jedna i druga stran živine napajat, i tu postaviše jedan velik kamik, na kom je jedan križ visečen, i tu počivahu vsa gospoda i komuni, i deželani, i piše vsi toga vrutka vodu, i narekoše ime tomu vrutku Knež studenac.

I tu gdn Albert opat od stoga Petra od Silbe potuži voj gospodi, da komun motovunski jesu za se obratili veći del zemal crekve stoga Spasa i ste Žabeti, i vas Šublent[175]), ki pristoji tem crekvam, kažući listi i svoje pravice od prvih knezi i gospode pazinske, da te crekve i te nih zemle pristoje stoga Petra od Silbe, i tako se komun motovunski veliko pregovarahu z gdn opatom, da ti vinogradi, ki se sada sade po vsem Šublenti, nimaju dati desetine tem crekvam, nego ti stari vinogradi imaju služiti. I vsa ta gospoda kada jesu slišali tužbe, i odgovaranja, i gdn knez, i gdn markez, i vsa ta gospoda čteše listi, ke pokazà gdn opat, i tako ondi vaspet obrediše, da te zemle teh crekav, ki bi na nih sejal, imaju dati desetinu gdnu opatu, i vsaki vinograd po vsem Šublenti, ki se dela, imaju dati desetinu gdnu opatu. I na to mu listi, i potvreni gdn knez, i gdn markez svoimi visućemi pečati potvrdiše, da se ima tako obdržati, kako je od stareh prišlo.

I tako ondi narediše, od razvod, ke su stvorili, da, ka koli stran bi prek prestupili s pašu va dne, ali v noći, ona stran zapada pene komunu marku 1, so. maleh 40. arbadige marke 3, i, ka koli stran bi prestavili ali odstavili imenovane termeni, i razvodi od kunfini, ona stran zapada pene marak 300: gdnu knezu 100 marak; a toi gospodi 100 marak; a komunu, ki bi mirno obdržal, 100 marak. A listi i pisma ote storit, i dat vsakoi stani, kadi se budu dosvršili razvodi meju nimi. I tako stvoreno be. Od toga vrutka idoše pravo na sti Spas, i na zvoniki stoga Spasa naidoše zlamenja na kamiki visečeni gdna Podreki, i gdna kneza pazinskoga, i tu su bili jedne i druge strane zapovidali, ta zlamenja postaviti, da se dotu[176]) imaju meju nimi termeni i razvodi i kunfini od zemle, i kuntradi, do tu obdržat, kako se v nih listeh obdržaše. I tako ondi obrediše, kako je od stareh prišlo. Odtu idoše ravno po stareh zlamenjah ravno na posred grma Kalderskoga, i tu postaviše zlamenja, kadi su i prvo bila, odtu idoše po stareh zlamenjah ravno prek na kanton crekve stoga Mihovila, na breh Žamaska, i tu naidoše zlamenja visečena na kamiki gdna Podreki, i gdna kneza pazinskoga, kada su skupa prvo razvodi činili, tako su tu trda svoja zlamenja postavili, da se ima tako meju nimi, i ti razvodi obdržat, kako je od stareh prišlo. Od toga kantona te crekve idoše ravno veliku cestu po srede žamaska, i tako ravno zdolu opotce putem na brežac, tu je jedna velika gromača, i tu je jedan

kamik, na kom je jedan križ visečen. Odtu ravno po stareh zlamenjah na Sergoninu stenu, tu su tri križi visečeni, i tu se zatvaraju i svršuju termeni i razvodi i kunfini od zemle i kuntradi meju gdnom Podreku i meju gdnom knezom pazinskim, i od kuntradi i razvod, i pasišć meju komunom motovunskim, i trviškim i sovinskim z Vrhom. I tako tu listi, i pisma gdn knez i gdn markez pred vsu tu gospodu i komuni čteše, i ti komuni rotu, i velikimi zavezi utvrdiše, i rekoše, da ote pri tom ostat, kako je nareeno.

I tako ta gospoda obrediše, kako je od stareh prišlo. I jednoi i drugoi strani oznaniše, da, ka koli stran bi prek teh termeni, i razvod od kunfini pasli va dne ali v noći, kako je šasto, ona stran zapada komunu pene marku 1, so maleh 40, arbadige marke 3; i, ka koli stran bi prestavili ali odstavili te imenovane razvodi i termeni postavleni, ona stran zapada pene marak 300: gdnu knezu v Pazin 100 marak; a toi gospodi 100 marak; a komunu, ki bi mirno obdržal, 100 marak. I vse nih stare listi potvrdiše, vsakoi strani vratiše, prepisavši je, sebi shraniše, i pisaše listi jednoi i drugoi strane jezikom latinskim i hrvackim; a gospoda sebi shraniše jezikom nemškem.

I tako stvoreno bje. I tako komun motovunski i trviški idoše veselo domov, da se tako s mirom na teh razvodeh sjediniše. I gdn Panšpetal sluga z Mumlana prosi gdna kneza i gdna markeza, i vse gospode i komuni i deželani, da pridu v Mumlan na razvodi. I gdn knez i gdn markez, i vsa gospoda i komuni i deželani idoše k večeri v Završje[177]).

XV. I bivši v jutro poli maši idoše i pridoše v Mumlan, i bivši v jutro poli maši, i gdn Filip Macić govoraše od strani gospode: župane mumlanski! pošlite ove listi, ke piše gdn markez, komunu bulskomu[178]), i grožnanskomu, da pridu na razvodi, i da prinesu svoje pravice, i pisma, i starci, da pridu starci, ki znaju pravdu i razvodi i termeni od kunfini meju vami, i nimi, kadi se govori Peć; a vi župane, i vas komun pripravite vaše pravice i pisma, i starce, ki znaju pravdu i razvodi od kunfini meju nimi i vami, i Buci, i Grožnanci. Ov list pošalite komunu v Srbar, da pridu ktakoje na razvodi svoimi pravicami, i komun od Kaštalbon, i od Oskoruša[179]), i Krbotuna, i Topolca, da pridu na razvodi, i da prinesu svoje pravice od razvod. I tako stvoreno be.

XVI. I bivši v jutro poli maši, idoše gdn knez i gdn markez, i vsa gospoda, i vsi ti komuni naiprvo od Pula, od Vodnani, i Motmorana, od Labina, i Plomina, od Blzeta, i Kostela, i Motovuna, od Oprtla, od Satlovreča, i Dvejugradu, i vsi deželani, ki su bili na teh prveh razvodeh, kuda su opelali, i pridoše kadi se govori zeleno drevo, i tu čekahu sudac Koradin, i Rožević, i Anbrožin, i Mohor, i vas komun bulski; z Momlana župan Kablar, i Andrijaš, i Čoleh,

i Voldrih i vas komun. I gdn Filip Macić govoraše od strani vse gospode tem komunom, da pokažu svoje pravice, i pisma, ke imaju od razvod, i ako bi tu nih pravi termeni na tom mesti, ali ne?

I tako se ondi veliko ti komuni meju sobu pregovorahu, i tako komun bulski pokazaše list, ki biše pisan na let božih 1130, v kom se udržahu termeni i razvodi od kunfini meju nimi, ki biše pisan na tom mesti, na prveh razvodeh, i da se ondi svršuju termeni i razvodi od kunfini meju komunom bulskim i mumlanskim, i tako gdn Panšpetal sluga svoimi kmeti s komunom bulskim se leno vaspet razgovoriše, i sjediniše meju sobu. I tako obi strane kuntentaše, i meju sobu velikimi zavezi i rotu potvrdiše, da jesu ti razvodi pravo storeni. I gdn knez, i gdn markez i vsa gospoda ondi obrediše, da imaju tako obdržat, kako je od stareh prišlo. I ondi jednoi i drugoi strani oznaniše, da, ka koli stran bi prek teh termeni i razvod od kunfini pasli va dne ali v noći, ona stran zapada komunu pene markn 1., so. 40; arbadige marke 3, i, ka koli stran bi prestavili ali odstavili imenovane termeni i razvodi od kunfini, ona stran zapada pene marak 300: gdnu knezu v Pazin 100 marak; a toi gospodi 100 marak; a komunu, ki bi mirno obdržal, 100 marak. I pisaše listi jednoi i drugoi strani jezikom latinskim i hrvackim; a gda sebi shraniše jezikom nemškem. I ta list potvrdiše, i komunu bulskomu ga povratiše, prepisavši ga, sebi shraniše. I tako stvoreno bje.

Odtu idoše po stareh zlamenjah, i tako ravno pridoše k Peći, i tu sudac Altin, i Pengar, i Mohor, i vas komun grožnanski čekahu; od Srbara župan Petar, i Andrei, i Mikula, i vas komun. I gdn Filip Macić govoraše od strani gospode komunu grožnanskomu, i mumlanskomu, i Srbara, da pokažu svoje pravice, i pisma, i starce, ki znaju pravdu i razvodi, i termeni od kuntradi meju nimi, aku bi na toi Peći vaši pravi termeni i razvodi od kuntradi, ali ne? I tako se ondi vsi ti komuni meju sobu pregovarahu, i komun grožnanski pokaza list, ki biše pisan na let božih 1130, v kom se udržahu razvodi meju nimi, ki biše pisan tu na prveh razvodeh, kada i bulski, i da se ondi, na toi peći pravo svršuju termeni grožnanski, mumlanski, srbarski. I tako ti komuni meju sobu velikemi zavezi i rotu potvrdiše, da je pravo šasto, i kako se udržaše v listu. I tako gdn knez i gdn markez i vsa gospoda obrediše, da imaju pri tom ostat, kako je od stareh prišlo. I ondi jednoi i drugoi strani oznaniše, da, ka koli stran bi prek teh termeni i razvod pasli va dne, ali v noći, ona stran zapada komunu pene marku 1, so. maleh 40; arbadige marke 3, — i, ka koli stran bi prestavili ali odstavili imenovane termeni i razvodi, i termeni od kunfini, ona stran zapada pene marak 300: gdnu knezu v Pazin 100 marak; a toi gospodi 100 marak; a komunu ki bi mirno obdržal, 100 marak. I pisaše list jednoi i drugoi strani jezikom latinskim i hrvackim, a gospoda sebi shraniše jezikom nemškim. I ta stari list potvrdiše, i komunu grožnanskomu ga povratiše, prepisavši ga, sebi shraniše gospoda. I tako stvoreno be. I tako komun bulski i grožnanski idoše veselo domov, da se tako smirom na teh razvodeh sjediniše.

I gdn knez, i gdn markez, i vsa gospoda, i vsi ti komuni prvo imenovani i deželani idoše k večeri v Mumlan.

XVII. I bivši v jutro poli maši, gdn Filip Macić govoraše od strani gospode . županu mumlanskomu: ovo gdn markez piše listi, ke pošlite županu v Kaštelbon, da pridu vas komun na razvodi, i da prinesu pisma, i da pridu starci, ki znaju pravdu i razvodi meju vami; ta drugi list županu pošlite v Oskoruš, da pridu vas komun na razvodi, i da prinesu pisma, i da pridu starci, ki znaju pravdu i razvodi meju vami; a vi, župane, pripravite vaše pravice i pisma, i starce, ki znaju pravdu i razvodi meju vami. I tako stvoreno be. I gdn knez, i gdn markez, i vsa gospoda, i vsi ti komuni i deželani idoše od te Peći po stareh zlamenjah, i pridoše kadi se govori Napriči k jednomu velikomu melu, na kom su stara zlamenja, i križem čavli zabijeni, i tu čekahu župan Ivan i Mohor, od Kaštelbon, i vas komun; od Oskoruša župan Martin, i Andrei, i vas komun. I gdn Filip Macić govoraše od strani gospode komunu mumlanskomu, i od Kaštelbon, i od Oskoruša, da pokažu svoje pravice, i pisma, i starce, ki znaju pravdu i termeni, i razvodi od kuntradi meju nimi; aku bi tu pravi termeni od razvod meju nimi, ali ne? I tako se ondi vsi ti komuni meju sobu pregovorahu. I tako ondi gdn Panšpetal, sluga od Mumlana prikaza pravi list, ki biše pisan na let božih 1200, ki biše pisan pravo poli toga mnela na prveh razvodeh, v kom se udržahu razvodi i termeni meju nimi.

I tako ta list sam gdn knez, gdn markez čteše, i tako dasta vsoi gospodi čtet, i da se tu svršuju termeni i razvodi od kunfini. I tu na Briči vse tako obrediše poli toga mnela, gdn knez, i gdn markez, i vsa gospoda, kako je od stareh prišlo. I tako tu obrediše od razvod i paše, kako je zgora meju Mumlunci, i Grožnanci, i Srbara.

Odtu idoše gdn knez, i gdn markez, i vsa gospoda, i vsi ti komuni i deželani, i gdn Panšpetal napred jezdeći, i ta pravi list v rukah držeći, čtući ga, i napred starci, križ v rukah noseći, ki znahu pravdu i razvodi meju temi komuni. I tako ravno idoše po stareh zlamenjah i pridoše v dragu slivsku: tu je na jednom kamiki križ visečen, i tuj jedna gromača. Odtu idoše po stareh zlamenjah, i pridoše na krai dlgih niv, i tu je na jednom kamiki križ visečen, i tu je jedno zlamene poli toga križa postaviše. Odtu idoše po stareh zlamenjah, i tako ravno na krai dlgih brd, i tu čekahu: župan Pišak, i Kacola, i vas komun krbotunski; od Srbara župan Jerolim, i Matei, s temi drugemi, i vas komun;

od Topolca župan Križman, i Mihel, i vas komun. I tu naidoše jedan kamik, na kom behu visečeni četiri križi, i tu je jedna gromača velika blizu toga kamika. I gdn Filip Macić govoraše od strani vse gospode vsem tem komunom, aku[180]) bi tu bili nih pravi termeni, i razvodi od kuntradi, na teh zlamenjah, i na toi gromači, ali ne? I tako se vsi ti komuni meju sobu tu pregevarahu, dobro da jesu slišali od nih starceh, i častnih muži od Bul, i od Grožnana, ki jesu bili znani v tom, da je vsaki komun jedan del držal teh brd, i da jesu bila razdelena na četri deli, i tako su držali, i uživali, i tako otac gdna Panšpetala nam ni kratil past i uživat. Na to odgovoraše gdn Panšpetal: moi otac i gdn to je dopušćal, da ste bili nega kmeti za[181]) vsu službu i prihodišći, kako ovo jesu videli gospoda moje pravice; a srbarski komun nigdar ni imel dale oblasti past, ni uživat, nego do oveh razvod; a ovo su moje pravice, a vi pokažite vaše, da budu znali razlučit meju nami ova gospoda, i da budemo v dobrem susedstvu meju sobu živeli. I tako gdn knez, i gdn markez, dlgo svećaše, i prizvaše k sebi s Pula Debonas, i ki behu š nim, kako i prvo; od Labina sudac Lupetin, i ki behu š nim; z Vodnani sudac Crloni, i ki behu š nim; z Blzeta, i ki behu š nim, sudac Mohor; od Motovuna sudac Ričard i ki behu š nim; z Oprtla sudac Črnešić i ki behu š nim; Satlovreča sudac Žulijan i ki behu š nim; z Dvejugradu sudac Kramar i ki behu š nim. I te suce od Bul i Grožnana i od vsakoga mesta z knežie dva župana, i tako vsi velik čas svećaše; a komun mumlanski, i gdn Panšpetal behu na stran odstupili. I komun krbunski, i ti drugi komuni se veliko meju sobu pregovorahu.

I zvrhu toga gdn Panšpetal prova, i pokaza živimi muži, i starci, ki znahu pravdu i razvodi, i imeniem, i zlameni, i pismi, da pristoje vsa dlga brda komunu mumlanskomu. I gdn knez, i gdn markez, i vsa gospoda ondi obrediše, da ima tako bit, kako je od stareh prišlo. I ondi oznaniše jednoi i drugoi strani, da vsa dlga brda imaju biti i budite komunu mumlanskomu, i, ka koli stran bi prek teh termeni od razvodi i kunfini pasli va dne, ali v noći, ona stran zapada pene komunu marku 1, so. maleh 40; arbadige marke 3, i, ka koli stran bi prestavili ali odstavili imenovane termeni od razvod, ona stran zapada pene marak 300: gdnu knezu v Pazin 100 marak; a toi gospodi 100 marak; a komunu, ki bi mirno obdržal, 100 marak. I pisaše listi jednoi i drugoi strani jezikom latinskim i hrvackim; a gospoda sebi shraniše jezikom nemškim. A Krbotun i Topolac vinu da služe za vsimi dohodki, v Mumlan, kako je od stareh prišlo. I tako ondi obrediše. I ta list potvrdivši gdnu Panšpetalu povratiše, prepisavši ga, sebi shraniše. I tako vsi ti komuni idoše veselo domov, da se tako s mirom na teh razvodeh od kunfini sjediniše, i tako stvoreno bje.

I tako idoše gdn knez, i gdn markez, i vsa gospoda, i vsi ti komuni i deželani v Mumlan k večeri.

XVIII. I bivši v jutro poli maši sedoše vsa gospoda na placi, i tu prosi gdn Rodger, sluga od Negrinana, i Košluna, gdna kneza i gdna markeza, i vse te gospode, da bi razgledali od nega razvod, i meju bulskim komunom, i nih termeni od kuntradi, a to da nedrže ti Bulci kako je od stareh prišlo. I tako gdn markez pisa list komunu bulskomu, da pridu v Mumlan. I gdn Filip Macić govoraše: župane mumlanski! pošlite ta list v Bule, ovo piše gdn markez, da pridu semo[182]), i da prinesu svoje pravice, i pisma, i da pridu starci, ki znaju pravdu i razvodi meju nimi i Košlunom i Negrinanom.

XIX. I bivši v jutro poli maši, sedoše vsa gospoda na placi, i tu pride sudac Koradin, i Rožević, i Ambrožin, i Mohor, i vas komun bulski. I tu gdn Rodger, sluga tužaše gdnu knezu i gdnu markezu, i vsoi gospodi, da komun bulski prek termeni i razvod, i zlameni od kunfini prestupaju, i nova zlamenja jesu stvorili, i tako proti pravici i istinoi[183]) moju kuntradu uživaju, i za se obraćaju. I tu pokaza list, ki biše pisan na let božih 1130, v kom se udržahu termeni i zlamenja od razvod, i kuntradi, i kunfini, meju Košlunom, i Negrinanom, i meju bulskim komunom, ki biše pisan na prveh razvodeh pred obima stranama. Na to odgovarahu komun bulski: da jesmo vazda tako držali razvodi od kunfini meju sobu, i vaš otac nise nigdar suprotivil, nego je tako vazda s nami prijaznivo živel, i prosimo vas i sada, gospodo, da nas vi oćete takoje poli toga obdržati. Na to gdn Rodger sluga odgovaraše: moi otac i gdn ni vam kratil past, kako je meju nami, jedni do drugeh, braneći škodi; a živinami ležat na svoju kuntradu; a uživan ni ste imeli oblasti, nego do tih zlameni, a preku ne, ovo su moje pravice; a vi pokažite vaše, da budu znali ova gospoda razlučit meju nami, i da budemo v dobrem susedstvu živeli. I tako gdn knez, i gdn markez, i vsa gospoda, i vsi ti komuni i deželani velik čas svećaše, i tako tu narediše, kako je od stareh prišlo, da imaju po teh stareh zlamenjah i razvodeh, i termeneh od kunfini obdržat, i tako pravo posredi to kare je k Bulam, da bude komunu bulskomu, a kare je Košlunu, i Negrenanu, da bude gdnu Rodgeru, i nega gradom. I jednoi i drugoi strani oznaniše, da, ka koli stran bi prek teh termeni, i razvod od kunfini pasli va dne ali v noći, ona stran zapada pene komunu marku 1, so. maleh 40, arbadige marke 3, i, ka koli stran bi prestavili ali odstavili te imenovane termeni od razvod i kunfini od kuntradi, ona stran zapada pene marak 300: gdnu knezu v Pazin 100 marak, a toi gospodi 100 marak; a komunu, ki bi mirno obdržal, 100 marak. I pisaše listi jednoi i drugoi strani jezikom latinskim i hrvackim; a gospoda sebi shraniše jezikom nemškim. I ta[184]) list stari potvrdiše, i gdnu Rodgeru povratiše, prepi-

savši ga, sebi shraniše. I tako komun bulski ide veselo domov, da se tako smirom na teh razvodeh sjediniše, i tako stvoreno bje.

XX. I bivši v jutro poli maši, sedoše vsa gospoda na placi, i gdn Panšpetal tužaše vsoi gospodi, da komun od Kaštel-viner nebi oteli obdržat termeni i zlamenii od razvod i kunfini od kuntradi, kako je od stareh prišlo, i da su mu nega tri kmečćini stoje blizu poli razvod i kunfini meju nimi. I na to odgovorahu župan Voldrih, i Martin, i Andrei, i Mohor, i vas komun od Kaštel-viner: da jesu vazda te razvodi držali; a za te tri kmečćine vaš otac je bil nam za ne posilil[185]), a grmje vsako naš, ko mu je mogal vzet naš komun, i prodat za potrebi; a to cića prostranosti, da ni vašim kmetom ni jedne škode, ošće dah posajeno 10 poli teh vinu[186]) su bile ohranene staje[187]) i zavodi nih. I gdn Panšpetal sluga pokaza lis, ki biše pisan na let božih 1087 v kom se udržahu termeni, i razvodi i kunfini od kuntradi meju oblastju Mumlana i Kaštel-vener, ki biše pisan na prveh razvodeh, meju nimi pred obima stranama, na tom mesti, kadi se svršuju termeni i razvodi poli crekve stoga Martina, ka je ondi tada stvorena: naiprvo termeni piranski, mumlanski, i Kaštel-vener, i da te kmečćine i ž nih pristojanem, i ž nih kunfini, i termeni, i prihodišći jesu služili v Mumlan, i da im se ni moglo od teh Kaštel-vener ni jednoga grmla, ali nih zavod, za ni jedne potribe odnet; a s pašami vsaka stran na svoi termen poit ležat. I tako vsa gospoda idoše po stareh zlamenjah, kako se v listu udržaše, i pridoše k crekve stoga Voldriha. Tu, pod ceri i vsa gospoda počivahu, i tu naidoše stara zlamenja, na kamiki visečena. I tu na jednom ceri čavli zabijeni križem, ke starci pokazaše, od Pirana, ki se teško vijahu[188]). I tako se tu ti komuni veliko pregovarahu, i komun od Kaštelvener govorahu, da nim pristoi ta creki, i da je zdola 20 sežen pravi termen od kunfini, i tako smo ga vazda držali, i da su piranski komun starii gdna Panspetala prek vole i suprot pravici tu crekvu uzidali, za obdržat svoje termeni, ke su tu, i v drugeh mesteh zazlamenali. I gdn Panšpetal govoraše: vaša posilena to su činila; pokažite vaše pravice, ke vi imate, a ovo su moje, da budu znali ova gospoda razlučit meju nami, i da budemo v dobrem susedstvu meju sobu živeli. A te zmutne, ke vi jeste obkovala, pokle se jeste vašega pravega gdna odvrgli, i nega na postele zaklali, i nega red zatrli; a tomu se predali, zato je pravica vapila, da se krivica potare; v koi ste vi stali do razvod, ki su tada storeni, i pisma meju nami, jednoi i drugoi strani stvoreni, i pod visućcmi od gdna Podreki i knezi Pazinskeh pečati potvreni, i veliko vrimena i let za proleteh za to držani.

I tu gdn knez, i gdn markez, i vsa gospoda, i vsi ti komuni imenovani, i deželani ta list čtehu, i druga pisma, ka ondi komun piranski napred pokaza, komu se veliko čudovahu vsi. I na to ondi gdn knez i

gdn markez, i vsa gospoda ondi obrediše, kako je od stareh prišlo, i da su ondi pravi meju nimi termeni, i svršeni poli te crekvi stoga Voldriha, i ta creki ima biti komunu mumlanskomu, i te vse kmešćine, za vsem nih pristojanem, imaju služiti gdnu v Mumlan, i da komun od Kaštel-vener nemogu tem kmetom prodat ni jednoga nih grma; nego ti kmeti mogu za svoje potrebi les seć, a ne prodat, nego nih gdn od Mumlana.

Odtu idoše po stareh zlamenjah, i napred starci, kako list govoraše i tako ravno na creki stoga Martina, zgora Strngi na Brešci, i tu čekahu gdn Juri, gdn Krsogon, gdn Jerolim, gdn Petar, i suci Mohor i Žulijan, i vas komun piranski. I gdn Filip Macić govoraše od strani vse gospode aku bi tu pravi termeni i razvodi od kunfini meju vami, ali ne? — I gdn' Panšpetal govoraše, da se tu, poli te crekvi, svršuju tri termeni i razvodi od kunfini, i tu pokaza lis, ki je tu bil pisan na prveh razvodeh, i takoje i komun piranski pokaza list, ki je tu bil pisan na prveh razvodeh, i takova glasa, i vse kako list gdna Panšpetala, ki biše pisan na let božih 1187. I tako se ondi sjediniše, i velikimi zavezi i rotu potvrdiše, da se tu svršuju tri termeni. I tako ondi obrediše gdn knez i gdn markez, i vsa gospoda, i ti komuni, i deželani, da imaju pri tom ostat, kako je od stareh prišlo, i da komun piranski ima na vsako leto v toi crekvi stoga Martina činit čtet i služit 10 maš, i kandel užigat; a komun mumlanski tolikoje, a komun od Kaštel-vener ima storit čtet 5 maš. I tako se ima obsluževat, i nareevat i držat. I tako tude komun piranski i mumlanski činiše tu hišu, i jednoga redovnika[189]) tu postaviše, ki ima tu stat, i obsluževat; a da ti tri komuni i po nareenju toga redovnika plati, i zadovolno storit. I tako se vsi ti komuni sjediniše, i zato se meju sobu prijaznivo razgovoriše, i da ote tako obdržat. I tako jednoi i drugoi strani vsa ta gospoda oznaniše, da, ka koli stran bi prek teh razvod i termeni od kunfini, pasli va dne ali v noći, ona stran zapada pene komunu marku 1, so. maleh 40, arbadige marke 3. I ka koli stran bi prestavili, ali odstavili imenovane termeni, i razvodi od kuntradi, i nih pasišć, ona stran zapada pene marak 300: gdnu knezu 100 marak; a toi gospodi 100 marak; a komunu, ki bi mirno obdržal, 100 marak. I pisaše listi jednoi i drugoi strani jezikom latinskim i hrvackim; a gospoda sebi shraniše jezikom nemškim.

I vse nih stare listi potvrdivši, stranam vratiše, prepisavši je, sebi shraniše. I tako vsi ti komuni idoše veselo domov, da se tako smirom na teh razvodeh od kunfini sjediniše, i tako stvoreno bje.

I tu be konac svršeni od razvod meju gdnom Rajmundom Podreku oglejskim, i meju gdnom Albrehtom knezem pazinskim, i komunom, i gde benetačke, i meju žlahtnimi te zemle. I vsakoi strani istine termeni i prave razvode oznaniše, i navestiše, i pokazaše, i svoimi visućimi listi i

pismi potvrdiše, da se ima tako napred držat, i neprestupit pod penu, ka je pisana nim očito vsagdi navešćena. I tako stvoreno be.

I tako se ondi gdn knez i gdn markez veselo i prijaznivo pozdravista, i razlučista[190]), i vsa ta gospoda meju sobu i vsi ti komuni imenovani, i deželani, obećujući jedna stran drugoi vse tako obdržat, i s toga van ne stupit, i dobro susedstvo držat, i v nem živeti večnem zakonom. I vsa ta gospoda se veselahu, takova obeta meju nimi zacića večnoga mira, i gdn knez posla svoje četre sluge zlatom pasane gdna Rudolfa, gdna Andreja, gdna Bilalma, gdna Martina, vsaki nih z dva na deste lugami[191]) na koneh; a pešeh 12, da sprovode, i da poju z gdnom markezom, i da ga druže v Kopar[192]), i z onu gospodu, ka je š nim. I takoje idoše š nim vsi ti komuni od *Pirana*, od *Pula*, i z *Motmorana*, od *Bul*, i *Grožnana*, i *Vodnani*, od *Satlovreča*, i *Dvejugradu*, od *Labina*, i *Plomina*, od *Blzeta*, i *Kostela*, i *Motovuna*, i od *Oprtla*, i od ostaleh mest, i teh komuni; a gdn knez, i gospoda, i zlatom pasnici 8 vsaki nih z dvanaiste slugami na konih; a z 12 pešeh. I deželani idoše v *Pazin*, i tako se vsa gospoda velik čas svećaše, i vsi ti komuni, i tako ondi obrediše, da od vseh teh razvod, ke su stvorili po deželi, ima biti jedan oriinal poli gdna *Podreki v nega* polači, a drugi ima biti poli gdna *kneza v Pazini*; a treti ima biti poli gdna *kneza v Gorici*.

I tako ondi vsem i pred vsemi i vsakoi strani oznaniše, i navestiše to nih odlučene. I tako vsem ugodno be. I tako stvoreno bje. I tako se razlučiše. Pisan na let božih, i miseca i vse kako je više. Bog s nami.

I ja pop[193]) Mikula, kapelan gdna kneza, i vse gospode deželske, i plovan Golegorice očit oblašću ste rimske crekve, i c. s.[194]) nodar, i kneza pazinskoga i vse gospode deželske pisar na pripču jesam bil na vseh teh razvodeh. I tako jesam verno, pravo po zapovedi pisal, nepriložeć, ni odložeć komu zmutilo pravdu jezikom hrvackim, kako se udrži v oriinali jedne i druge strane; po imenu niže pisanih nodari. Tu be na pripču gdn *Drmitar*, *škof pićanski*, gdn *Albert*, opat od stoga Petra od Silbe, gdn *Frančisko od Savornani*, gdn *Anton od Pitilani*, gdn *Krištof Dekokoni*, gdn *Friderik z Gorice*, mojstar dvora cesarastva, gdn *Žane z Vidma*, gdn *Miklav z Vidma*, gdn *Bartolomei š Čabdada*, gdn *Petar š Čabdada*, gdn *Andrei z Budrie*[195]), gdn Anrih stari *sluga z Gorice*, gdn Rodger *s Krmina*, gdn *Mancol z Ogleja*, gdn *Mohor z Ogleja*, gdn *Pernart z Gorice, ki beše pisar jezikom nemškem,* gdn Ivan s Krmina, *ki biše pisar jezikom latinskim*, oba od vseh teh razvod, gdn *Debonas s Pula,* gdn *Juri s Pirana,* gdn *Petar s Kopra,* sudac *Mohor z Blzete,* su-

Izgled rukopisa razvoda medjah istrianskih od god. 1325.

Arkiv za povj. Jugoslav. knj. II str. 267.

dac *Lupetin* z *Labina*, sudac *Karlan* z *Motovuna*, sudac *Valtar* z *Satlovreča*, sudac *Koradin* z *Bul*, sudac *Altin* z *Grožnana*, sudac *Gulić od Oprtla*, sudac Kramar z *Dveju-gradu*, sudac Crloni z *Vodnani*, sudac Brnaba s *Plomina*, sudac Loli z *Motmorana*, župan Petar od *Kostela*; a s knežije od vsakoga mesta dva županа, i dosti častneh muži z drugih mest, ki su bili poli toga vsega. Na to ime i zlamene moje običaino i navadno postavih, za veću veru više pisanoga, i konačnoga[196]).

I ja pop Jakov Križanić, z Barbana, očit oblašću aplsku[197]) i c. s. nodar verovane činim, kako jesam ispisal v očitu formu ovi inštroment, zgora pisani z jezikom latinskim, i nemškim, i hrvackim, pisani z oriinala i z matice[198]) inštroment od razvodi i kunfini zgora imenovanih, pisani ruku gdna Ivana s Krmina, i gdna Pernarta z Gorice, i gdna pre Mikule z Golegorice, očitih nodari, na to zgora pisanih inštroment, kako se udrži nih ruku podpisane. I tako ja pop Jakov rečeni jesam spisal ta rečeni inštroment od besedi do besedi, verno, pravo, i čisto, ništar nepriložeći, ni odložeći, *ča* bi pamet človečasku zmutilo, budući tlmač vzveličeni i dobrorojeni gdn Juri Lihar, tada budući knežie pazinske kapitan, na let božih *1502*, i pravim svoim pečatom pritisnetiem potvrdi. I tu be na pripču sudac Blaž od Blažoli z Vodnani, i š nim sudac Štandofer, sudac Anton Maluza, i š nimi 10 svetniki, ki behu poslani s plnu oblastiju od komuna slišat toga inštromenta, i videti te oriinali[199]) više imenovanih kunfini od razvod. I tako se tude vsi ti imenovani v arbadigu kordaše, od brešca Filipana do Trzarni. I tako do glavi zatki stoga Martina, kadi se svršuju četiri termeni od razvod, kako se naplni vnutri udrži. I na to ime i zlamene moje običaino i navadno postavih, za veću veru više pisanoga. † † †

I ja pop Levac Križanić, kanonik žminski i tinanski, očit oblašću alsku, i c. s. nodar, verovane činim, kako jesam ispisal ovi inštroment zgora pisani, od kunfini, kako se v nem udrži, iz jedne kopie[200]) autentike[201]), pokojnoga gdna pre Jakova Križanića, očita nodara, kako je zgora, i to verno, pravo, od besedi do besedi, ni priložeći, ni pomankajući, kako v nem naidoh, a to na let božih 1546 indikciona 4, v Žmini, i kolacionah[202]) ga miseca avgusta dan 2, pred svedoki: naiprvo gdn pre Vicenco Brnković, plovan tinanski, očit nodar, držeći on tu kopiju autentiku, kako je zgora; a ja tu, ku jesam ispisal, i čtući ja tu, a on onu pred gdnom Mihovilom Markučićem, plovanom beramskim, i pred gdn prejurem *Glavanićem*, tada kapelanom v Bermi, i v nei se naide kako v jednei, kako i v drugei. I zato ju postavih va ovu očitu formu, i au-

tentiki teju dveju nodaru, kako je zgora, i nih senali[203]) postavih, kako naidoh, v rečenoi kopi. I na toi ime i zlamene moje običaino i navadno postavih v krepost[204]) više pisanoga, pred svedoki, kako je zgora.

---

[1]) Indictio, t. j. naredba o rimskoj daći, dolazi od Konstantina I. cara rimskoga. Ovaj bo samosilnik, nadvladavši svoga takmaca Maksencia, (god. 313) nametnu na narode svoga carstva izvanrednu, t. j. nezakonitu daću, koja se je imala svake 15. godine pobirati. Ovu vlast deračine uzdržaše i njegovi naslednici, dok im ju pape ne otéše. Naravno, da je na ovo 15 godinah narod i gospodstvo pomnjivo pazilo. — — U srednjem veku, kad stadoše ljudi lažljive povlastnice pisati, uvede se zakonom, da se na svakom zlamenitiem pismu, uz godinu broja kerstjanskoga, i godina ove daće upiše, što je puno pomoglo u ono vreme. — S početka se je ta daća na 15. rujna pobirala, zatim na 1. i. m. a pape ju na 1. sečnja prenesoše. Ove se godine i danas u kalendarim kažuju, za saznati ih, ima se onoj godini, za koju se traže, pridati 3, pa sve razdeliti kroz 15, što ostane, pokažuje, koja je god. od te platiti se imane daće, n. p. god. 1850 broj je 8. ako li ništa neostane, onda je broj 15 t. j. baš bi se one godine imala ta daća platiti.

[2]) Metlika, grad u današnjoj Kráinskoj, polag nekojih ovo je ostanak od negda glasovitoga grada u Ilirii Metulja, rimski Metulium.

[3]) Pazin, grad u Istrii, talianski se zove Pisino. Ovo ime, buduć da Nemci nikako nisu mogli ponemčiti, t. j. pokvariti, u tome im sreća priskoči, što je na sredi Istrie, te ga s toga prozvaše Mitterburg-om.

[4]) Dežela, rěč slovenska, odgovara hervatskoj deržava, dakle deželski, hoće reći deržavni.

[5]) Razvodi, ova reč dolazi višeputah u ovome pismu. Kako se vidi iz saderžaja stvari, ona zlamenuje što i danas latinska reč reambulatio u pravoslovju, t. j. čin, kojim se odkažuju granice medju občinam, zbogu njih posvadjenim.

[6]) Kunfin, pokvarena latinska reč, koja zlamenuje medju, granicu.

[7]) Oglej, grad u Furlanskoj, Aquileja.

[8]) Benetke — slov. Mletci, odtuda benetački.

[9]) Sovinjak, Verh, Semišće, Golagorica, mesta su, od kojih je taj Menart svoj naslov upotrebljavao.

[10]) Blzet, Plzet, t. j. Buzet, ili Puzet, talianski Pingvente, grad u Istrii.

[11]) Kostel, jedan je ovoga imena grad na medji Krainske i Hervatske, kod izvora Kupe. Ovaj more u Istrii biti.

[12]) Mrčenega, ovo město u Istrii po svoj prilici, ni sam mogao naći, kako se dazove.

[13]) Opèrtla, ili Opèrta, mesto u Istrii, tal. Portelo.

[14]) Motovun, grad u Istrii, tal. Montona.

[15]) Žlahtan, a, o; slov. plemenit, mil, drag.

[16]) Mumljan, město, tal. Momiano.

[17]) Lupoglav, jedan je u županii zagrebačkoj, u kotaru dugoselskom, a ovaj će biti po svoj prilici koi drugi, u Istrii meni nepoznani.

[18]) Kožlak, mesto, koje nisam mogao na zemljovidu od Istrie naći, nego znam iz jednoga starog pisma, da je blizu Mošćenice, ne daleko od Reke.

[19]) Vrana, mesto, jedna je u Dalmacii, ali ova mora neka druga biti, u Istrii.

[20]) Grdoselo, mora biti nekakvo mesto, u Istrii, ali gde je, i kako se danas zove, neznam.

[21]) Čabdad, ili Čedad, Cividale, grad u Furlanskoj.

[22]) Vidm, ili Vidam. Udine, grad u Furlanskoj. Drugi Vidam, stari Noviodunum, i danas stoji kod reke Kerke prama Brežciam. Ovaj grad biaše negda tako zlamenit, da je iste svoje bogove imao, a danas je samo selce. Izmedju drugih zlamenitostih, koje od njega imamo, jest jedan nadpis koi i danas stoji uzidan u župnu kuću, i ovako glasi: Deo Carto, Noviodunorum summo. Da je ovaj Cartus današnji čert, t. j. vrag, hudič. ne ima sumnje...

[23]) Radgona, je li ova današnji gradić Radgona, Radkersburg u Štajerskoj, ali koi drugi, za stalno ne znam.

[24]) Gračišće, Pallignana, ne znam zastalno, je li ovo današnje Podgraje, Poljane, ali koje drugo mesto u Istrii.

[25]) Ohraniti, zlamenuje sačuvati, uzderžati.

[26]) Mohor, slov. kerstno ime, polag jednih odgovora gerčkom Hermagoras, a polag drugih nemačkom Ulrih.

[27]) Karnia i Karniolia danas isto zlamenuje, t. j. Krainsku, a prie, kako se iz ovoga pisma vidi, jedno je ime zlamenovalo Krainsku, a drugo Gorotansku, ili Korušku. Jedna je Karnia i u kotaru Goričkom.

[28]) Pln, a, o, slov. mesto pun, a, o. Ja volim ovu formn zvati slovenskom, nego li starocerkvenom, kako ju današnji pisci imenuju; jer starocerkveni jezik deržim za nespretni svez (Synthetisam) svih, za onda u Ilirii bivših izgovaranjah (dialectus). — —

[29]) Kare, ka, čakavski i kajkovski mesto, koja, a *re* je slovka bez svakoga zlamenovanja koju najgluplji narod dodaje, ovoj rěči, i mnogim drugim, osobito ovim: ovde, onde, amo, tamo, onamo iost. Ta se slova malo po malo pridaju, tako n. p. jedni govore ovde, drugi ovdek tretji ovdeka, mnogi ovdekar, nekoji ovdekare, a napokon ima ih, koji vele ovdekarec ali ovdekarek, i. t. d. Često dolazi mesto re, ri.

[30]) Pena, latinska reč, zlamenuje hervatski pedepsu.

[31]) Komun, lat. hervatski se veli obćina.

[32]) Vlih, čak. danas zlamenuje: malo prie.

[33]) Pročteni, t. j. proštiveni.

[34]) Nodar pokvarena, lat. reč, od notar, hervatski biležnik.

[35]) Oriinal, čakovska forma, m. original. t. j. matica.

[36]) Kuntentaše, lat. pokv. hervatski se veli zadovoljiše.

[37]) Kordaše, lat. i talianska reč kod Čakovacah, hervatski: složiše, pogodiše, načiniše se.

[38]) Prepisavši je, *je* m. *ih* jest idiotisam, t. j. ovako govori najgluplja strana naroda, a i mnogi današnji pisci pišu. — — Ova falinga dolazi iz neznanstva razlike medju 4tim sklonom, i drugim, koi je kod Hervata kako i kod Gerka, i Romana. — Tko ikoliko pozna hervatski jezik, on vidi toliku razliku medju ove dve izreke: ne imam kape, i ne imam kapu, koliku i medju ovim: ne imam toliko hrane, da se *najedem*, i: ne imam *ništa za jesti*.

[39]) Ka koli, čakavski, koja god.

[40]) Marka, reč francezke, koja ima mnoga zlamenovanja. Ovde se uzimlje za verstu novca, koja, je u različita vremena različitu vrednost imala.

[41]) So malih, perva je reč pokratjena iz Soldin, versta starinskaga novca, *malih*, jest uzime (nomen adjectivum) soldina. Soldini su bili veliki i mali. U različita vremena imali su različitu vrednost.

[42]) Arbadige, (izgovaraj èrbadiga) reč je latinsko-talianska, pokvarena; iz herbatica (naime poena) hervatski se veli travarina, t. j. ono, što se za pašu, ili travu plaća.

[43]) Svećati, ili skupa, zajedno većati, consultari.

[44]) Vaspet, reč, koja je već skoro izumerla, zlamenuje opet.

[45]) Kmet, ovde zlamenuje čoveka, poljodelca, koi neima vlastite zemlje, nego pod pogodbu stoji na tugjoj.

[46]) Prež, idiotizam, mesto, prez, ili bez. Najgluplja strana naroda izgovara ž m. z, š m. s, pred z, č, ć, nj, lj. - n. p. š njim, š čovekom, už ženu i t. d. Ovo dolazi odtuda, što neugladjen jezik mučnie izgovara na ovim mestim s i z, nego li š i ž. I mnogi današnji pisci ovako pišu, a to će reći učiti: kada dodje jare pred magare, ostaje jaretom, kada li dodje pred vola, pretvara se u perča. — Ovaj nespret često dolazi u ovim razvodim.

[47]) Kuntrada, reč je talians. pokvarena, ovde zlamenuje komad zemlje, za pašu odredjene.

[48]) Les, zovu se derva, iz kojih se što gradi; kako se veli les za kuću, brod, i t. d.

[49]) Bačva, zlamenuje kod štokavacah i čakavacah vožu, t. j. veći sud za vino.

[50]) Badanj, ili bedenj, hoće reći sud, u kome se zelje kiseli, i smok derži.

[51]) Okrut, kod Čakavacah zlamenuje manje posude za vino, rakiu i t. d. dakle bačvice, kačice i t. d.

[52]) Što su ti skodli, — tim je mučnie pogoditi, što je ova izreka čudno složena. Ja ju nisam nikada čuo, i, ako ne zlamenuje daske, kojim se kuće pokrivaju, neznam što je.

[53]) Hiš krita, perva reč valjda zlamenuje hižu, t. j. kuću, a druga mora da je nepravo zapisana, mesto kritija, t. j. od pokri ati.

[54]) Rotiti, priseći.

[55]) Poli, polag, kod, uz, penes, apud.

[56]) Termini, latinska reč, zlamenuje medju, kraj.

[57]) Kamik, čakavski mesto kamen.

[58]) Pre, idiotizam, m. pred.

[59]) Odtu, idiotizam. odtuda.

[60]) Is, idiotizam, m. iz.

[61]) Terviž, Tarvis, grad.

[62]) Aku, m. ako.

[64]) Vas, ili vés, selo, imanje, ova reč još i danas žive kod kajkavacah.

[65]) Dologa, ja sam ovu reč za jednu uzeo, a možebiti, da mora stati do loga, gdě log može zlamenovati slovenski lug, t. j. šumu, ali kakvo imę vlastito.

[66]) Teplak, město je, ali je li se danas ovako zove, ili je potugjinčeno, ne znam.

[67]) Keršan, grad u Istrii, tal. Chersano.

[68]) Šunber, mesto u Istrii.

[69]) Kočur, mestašce u Istrii.

[70]) Labin, Albona, grad u Istrii.

[71]) Plomin, grad u Istrii, talianski Fianona, latinski Flanona, od tuda se more jadransko latinski zove i sinus flanaticus.

[72]) Piščan, grad u Istrii, tal. Pedena.

[73]) Bolun, grad u Istrii, tal. Bogliuno.

[74]) Cimiter pokvarena lat. reč, hervatski se veli groblje.

[75]) Slobošćina, ovde zlamenuje plemenito imanje, t. j. takovo, od koga se ništa ne plaća.

[76]) Cića, čakovski, i štokovski, zbogu, poradi.

[77]) Rubež, čak. reč, zlamenuje bravče, govedče, ali drugo živinče, koje tko najde u svome kvaru, pa ga zatvori, i do tle ga ne dá gospodaru, dok mu učinjenu škodu ne naplati.

[78]) Vidam ovaj ne znam gde bi mogao biti.

[79]) Grič, zlamenuje visoku herpu kamenja, u kojoj gde koje dervo raste.

[80]) Mnel, drugda mel ili melj, zlamenuje 1. ono rastje, koje se po zimi zeleni na verhu starih hrastah, jabukah, krušakah, i ternja 2. sitni pesak, koji se meša s vodom i vapnom kad se zidje, 3. zlamenuje ono kamenje na bregu, s koga je voda zemlju oprala.

[81]) Kanton, ugal, kut, ćošak.

[82]) Polunski, krivo napisano m. bolunski.

[83]) Kandel, lat. tal. reč kod čakovacah i štokavacah, zlamenuje cerkvenu světjnicu, t. j. onu posudu, u kojoj ulje gori u cerkvi.

[84]) Rub, ovde zlamenuje lice, to će reći, da je bio kamen na tri ugla iztesan.

[85]) Viseći, rečica *vi* zlamenuje *u*, i *iz* ovde može stati jedno i drugo, dakle izšećen, ali usečen.

[86]) Ravno ovde zl-m. baš.

[87]) Naskočiti, ovde zlam. uzpenjati se, uzići.

[88]) Staza; putić, prohod.

[89]) Jeju, krivo nap. m. jesu.

[90]) Vina, bila ova reč čija mu drago, hervatska niti je bila, niti jest, niti će biti. Danas ju uzimlju našinci nenaši mesto krivica, ovo zlamenuje i ovde, i u onome jeziku, u koi spada.

[91]) Niti znam što su ti zvanihi, niti razumim ovu izreku od rěči *prepoved* do *nisu smeli*.

[92]) Nstančici*) mora da je zlo napisano, ali kako bi moralo biti, ne znam.

[93]) Gumno, čak. i kaik, a štokavski guvno, mesto na kome se vèrše, t. j. žito pod konjim obija.

[94]) Provati, lat. tal. reč, zlam. priznati, a ludi ju mudraci uzimlju za dokazati.

[95]) Jezditi danas zlamenuje jahati, je li to i prie zlamenovola, ali hoditi, ne znam.

[96]) Petati pokv. lat. kod čakavacah m. prositi.

[97]) Oteti, čak. m. hteti.

---

*) Mi smo tu rěč polag izvornika napisali: n' Stančici, t. j. na Stančici (městu).
Ur.

98) Rupa, lat. jama, koja postane, kad se zemlja provali.

99) Bdce, valjda po kratjeno; berdašce, brežuljak.

100) Opodce, je li to krivo napisano, pa bi moralo stati opetice, — opet, — što li je, ja ne znam.

101) Pernesti, slov. — m. prinesti, donesti.

102) Kruto, kajk. — jako, mnogo.

103) Piegovarati se, pravdati se.

104) Branaše, m. braniaše.

105) Napast, ovde zlam. nepriliku.

106) Onnih, idiotizam, m. od njih.

107) H Kožlaku, m. ka Kožlaku. *K* je mučno izgovarati, a *ka* još onda nije bilo. Odovuda se vidi kako i prosti narod nastoji, da si izgovaranje olakša, a naši danasnji pisci gledaju tako jezik prekrojiti, da čovek kod svake reči mora paziti, da ne pregrize ustnice, ali jezik ne prelomi.

108) Meju, čak. m. med, medju,

109) Ravanca, valjda ravnica.

110) Gromača, herpa kamenja.

111) Višadči, mora da je uzišavši.

112) Ošće, m. jošte.

112) Po drotu, izreka, koja zlamenuje posve, sasvim. Danas se govori: na dlaku.

114) Jure, već; danas se govori jurve.

115) Sanam, t. j. senjam, i danas su kajkavci *nj* zaderžali, pa govore senjem, a štokavci sajam.

116) Poit, čak. m. poći, ići..

117) Obuda, krivo napisano m, ovuda.

118) Cerkva je reč, koja je u naš jezik s kerstjanstvom došla. Ona je iztesana iz gerčke reči kyriake, (razumi se eklesia) t. j. gospodinova (sbornica) Svak ju je kovao po svome izgovaranju, odtuda neki vele cerkva. drugi crikva, mnogi cirkva, a ovi eto crekve, uzela se koja mu drago, nijedna kod nas pod bogom ništa ne zlamenuje.

119) Prikazati, napervo doneti, offere, exhibere. Ovo je pravo zlamenovanje, a kajkavci ju uzimlju mesto darovati, ovo zlamenovanje drugda dobro stoji, a drugda tako, kako i paprika na salati.

120) Potvreno, t. j. potvrdjeno, čak. m. potverdjeno.

122) Nan, t. j. nanj, čak. i štok. idiotizam, m. na njega.

123) Vivoda, može biti vojvoda, i prezime.

124) Sativanac, idiot. m. Sanctus, ali sveti Ivanac, mestašce u Istrii.

125) Suci, čak. i štok. idiot. m. sudci. Ovakovoga cvetja ima kod nas štokavacah herpa, a osobito kod one strane, koje jezik hoće današnji pisci da na čast književnoga dignu.

126) Preg, krivo napisano, m. breg.

127) Raš, po svoj prilici Arsia potok u Istrii.

128) Rakal, t. j. Rakalj, čini mi se, da se to mesto danas zove Castelnuovo.

129) Komunal, komad običinske zemlje.

130) Žmin, Žminj, ili Zmin, Gimino, mesto.

131) Placa, tal. sajmište, mesto gde se terguje.

132) Pul, ili Pulj, grad u Islrii, tal. Pola, lat. Pietas Julia.

133) Ledona ne znam što je.

134) Na loki Srberu, loki, može biti i lokva, mlaka, i luka, t. j. livada uz vodu, a Srberu će valjda biti kakvo ime vlastito.

135) 1150. u glagolskom stoji 1550. što ne može biti, kako se vidi iz početka ovoga pisma. K tome, f (ovo slovo glagolici broji 500) je tako čudno napisan, kako na nijednom drugom mestu. Iz njega se vidi, da se je piscu bila ruka zaletila, pa da je mesto r (on broji 100) zapisao f, a to se može sasvim lahko u glagolici dogoditi. Medjutim je on sam to nastojao popraviti, jer je dolnju stranu od f ostavio onako tanku, kako ju je pervim potezom načinio. Po ovoj se dolnjoj strani razlučuje f od r. A gornju stranu od f, t. j. slovo r tako je namazao, da je nemalo perst debela. Ovo je moje gatanje. i, čini mi se, da je temeljito, premda ne mogu u maticu pogledati. Jer Levac Križanić kroz sav ovaj spis jednako piše, na mnogim se mestim popravlja, i ako što u textu izpusti, na strani beleži; a ovde ne samo da se ne popravlja, niti drugačie piše na strani, nego je ovaj f tako načinio, da ga je mučno poznati, i tako izgleda medju drugim njegovim *f* i *r*, kako bi ono slovo, koje bi u lepopisčevo pismo, dete utisnulo. I iz celoga se prepisa vidi, da je on bio pravo servum pecus.

136) Špendi, pokvareni lat.; trošak.

137) Deferencia, pok. lat. ovde zlam. neslogu, nesklad, razdor, smutnju.

138) Čtući mašu reć, t. j. da ne pěva, nego samo da tiho štije. Takova se maša danas zove mala, a koja se pevajuć služi, velika se veli.

139) Ofar, pok. lat. dar, koi narod na oltar meće, u ime zadušbine i drugih sverhah.

140) Vodnan, grad tal. Dignano.

141) Počenuju, t. j. počimlju.

142) Pre, je li ovo pokratjeno iz gerčke reči presbyter, t. j. starii, starešina, — kako su se s početka popi zvali, — što li je, ne znam.

143) Zgroro, po svoj prilici da mora biti zgora.

144) Načiniti se s kim, i danas zlamenuje kod štokavacah, složiti se, popoditi se, dogovoriti se.

145) Voi, m. vsoi, svoj,

146) Prihodišća, prihodci, dohodci, što letina donese.

147) Teto, krivo napis. m. leto.

148) Starić, kod čakovacah i danas mera za žito, jedan stár čini poprilici jedan požunski vagan.

149) Pravica, ovu reč i danas uzimlju štokavci mesto pravah, zakonah, dapače mesto ustava.

150) Nima, čak. mesto, ne ima, ovde: ne sme, neka se ne usudi.

151) Škof, slov. mesto vladika, ili kako narod zapadne cerkve govori, biskup. I škof i biskup dolazi od gerčke reči episkopos, a ova zlamenuje nadgledatelja.

152) Razve, razun, izvan, osim.

153) Pojati ili peti, pokv. od pevati, ovde se o maši govori, dakle mašu na glas služiti.

154) Dvograje, t. Dvegradje, gradić, tal. Duecastelli.

155) Križan, gradić, tal. Cordicco.

156) Gudac, krivo napisano m. sudac.

157) Silba, lat. pok. m. silva, gora, šuma planina. Slične naslove imaju mnoge cerkve i danas.

158) Kvarta, lat. reč, oko mora je i danas u navadi, na nju se meri žito; tri kvarte današnje čine dva vagana.

[159]) Ta m. tako
[160]) Kddi, napisano m kadi, gde.
[161]) Dajati, m. davati.
[162]) Sežan, ili sežanj pučka mera, kad se ruke razkrile, duljina od kraja jedne, do kraja druge zove se sežanj.
[163]) Skril, ili skrilj, škrilj, škrilja, zove se kod štokavacah tanka ploča, ili kamen. Ako ovo ovde ne zlamenuje, onda mora da je kakovo vlastito ime.
[164]) Satlovreč, pokv. tal. gradiča su dva ovoga imena u Istrii, tal. S. Lorenzo.
[165]) Librica, libra, zlamenuje 1. věrstu starinskoga novca, 2. vagu za plemenitii kov, t. j. za zlato, srebro, i t. d. Ovde zlamenuje drugo.
[166]) Odanas, idiot. m. od danas.
[167]) Ludi, t. j. ljudi, ovde se ražume podkupljenici ili robovi, soldati, panduri.
[168]) Pravsce, krivo napisano m. pravice.
[169]) Mati, kr. nap. m. mali.
[171]) Dovole, t. j. dovolje, dosti.
[172]) Daše, m. dadoše.
[173]) Našaste, m. našla se, zatekla se.
[174]) Križem zabijeni, to će reći, da su čavli tako zabijeni, da svojim polažajem križ čine a ne da su zabijeni u križe.
[175]) Šublent, mora da je pokvarena reč barbarsko-latinska sublevamentum, pomoć, podpora, a ovde zlamenuje zemlje, koje su odredjene cerkvi, da se uzderži, i da si pribavi potrebite stvari.*)
[176]) Dotu, m. do tuda.
[177]) Zaveršje, grad, tal. Piemonte.
[178]) Bul, tal. Bugge mesto različno od Boljuna.
[179]) Oskoruš, grad, tal. Orsera.
[180]) Aku, m. ako. zlamenuje višeputah je li, jeda li, kako i rimska reč si.
[181]) Za, m. sa i danas se čuje kod kajkovacah.
[182]) Semo, pokv. čak. m. simo, amo, ovamo.
[183]) Istinoi, pokv. m. istini.
[184]) Ta, u svim glagolskim pismim dolazi mesto taj.
[185]) Posilil, t. j. silom uzeo.
[186]) Vina, i danas zlamenuje u narodu našem uzrok, t. j. čin, iz koga se smutnja i pravda rodja.
[187]) Staja, pojata, štala.
[188]) Vijahu, čak. m. vidjahu.
[189]) Redovnik zlamenuje fratra, ili patra, t. j. čoveka, koi je u kome po cerkvi dopušćenom stališu, podložan deržanstvima od kojih su drugi svetjenici prosti, n. p. siromaštvu dobrovoljnom, slepoj pokornosti, i t d. Ova čeljad, derže se za osobito krepostnu i pobožnu, s toga druge svetjenike zovu svetovnim (presbyteri seculares). U cerkvi je rimskoj običaj, da se mašnici derže za otce duhovne nemašnikah. Odtuda dolazi reč patar, t. j. otac. Budući da sv Franjo Xaverio nije bio mašnik, zvao je sve svoje drugove bratjom, t. j. fratres. S toga se pod imenom fratarah per eminentiam franciškani razume. Danas se popi; osobito u severnoj Hervatskoj *redovnicim* zovu, ali ne pravo.
[190]) Razučista, m. razlučista, rastadosta.

---

*) Mi mislimo da je ta reč někog města. Ur.

[191]) Sugami, m. slugami.
[192]) Kopor, grad, tal. Capo d'Istria, pod Rimljanim se je zvao Aegida i Justinopolis.
[193]) Pop, rěč je, koja se je s kerstjanstvom u naš jezik uvukla. U nijednome jeziku pod bogom ništa ne zlamenuje. Kako je postala, — za stalno ne znam, nego mi se čini, da je ona plod lenih neznalicah. — U stara vremena, učitelji i sluge cerkve zapadne podpisivahu se ovako: N. N. p. f. a. f. to će reći pastor fidelis agnorum fidelium, (verni čoban janjacah vernih). (Samo su pape pisali o. m. a, t. j. ovium (ovacah) mesto agnorum (janjacah). Oni bo se derže za poglavare ne samo puka, nego i ostalih vladikah. Lenjaci su ovako pisali, a poslie neznalice ona slova sastaviše, pa ih u jednoj reči izgovoriše, a ta je reč pfaf ili pfof. Ove reči i danas živu kod Nemacah, a Hervatim je taj izgovor pretverd, pa su si ga olakšali, i govore mesto pfaf, pop.*) Ovakovih rečih ima na stotine, a osobito u pravoslovju.
[194]) C. s. pokratjeno, m. cesarske svetlosti.
[195]) Budria, po svoj prilici da je to Idria.
[196]) Konačnoga, m. dokončanoga.
[108]) Matica zlamenuje a) sredinu reke, gde je voda najhitria, b) onu pčelu, koja je u jednome ulištu veća od drugih, i koja ih kad se seli, upravlja, c) najpervi spis o kojoj stvari. —
[197]) Aplsku, pokr. mesto apostolsku.
[200]) Kopia, lat hervatski prepis.
[201]) Autentik, a, o, reč je gerčka pokvarena, koja nikad ništa po sebi nije zlamenovala, nego su joj silom dali zlamenovanje, po prilici ugledan, a, o. Stvar se je ovako imala: mudroslovac Pitagora biaše na toliko pošten, da ni najljutji njegovi protivnici ništa nisu mogli proti njemu naći a k tomu tako učen u mudrosti, da se nitko nije ufao s njime u pravdu upustit. Veliki ovaj muž dobi ljubav svojih domorodacah na toliko, da se je sve za sveto deržalo, što god je on govorio. — Zato njegovi priatelji i učenici, kad nebi znali koju istinu dostojno dokazati, i razjasniti samo su na njega pozivali, t. j. da on tako uči, — gerčki govorahu: Autos efa (on je rekao). Iz ove reči (Autos) nekoji iztesaše ime samost. Autentia, autoritas, auctoritas i celu četu drugih nespretah, koji su i danas u kritiki. Odovuda se vidi, da ta reč toliko zlamenuje, koliko i hervatska *onstvo* (iz on skovana)
[202]) Kolacionati, ili kolacionirati, reč je barbarsko-latinska, daje joj se u pravoslovju zlamenovanje: prispodobiti, sjednačiti, sravniti, primeriti, ogledati.
[203]) Senjal, pokv. lat. m. signum ili signal, hervatski pečat, zlamenje. Zlamenja, o kojim ovdi govori Križanić, jesu dva cernilom narisana turnja s križim na verhu.
[204]) Krepost se ovde uzimlje onako, kako se i mora uzimati, t. j. za snagu, jakost.

---

*) ? —

2.

Statut otoka Krka.

Predgovor.

Mi smo već u prvoj knjizi našega Arkiva obratili pozornost čitateljah na Krk, ovaj za nas Hrvate toli znameniti otok, dočim smo priobćili više poveljah i listinah, koje razjasnjuju njegovu političku povĕstnicu. Radujemo se, što možemo već odmah u drugoj knjizi, sa ovim starinskim krčkim zakonikom, razjasniti takodjer duhovno stanje i život starih krčanah, kojih *čisti hrvatski* jezik, kako to i njegov štatut svĕdoči, ponajbolje dokažuje, na kako slabih noguh stoji mnenje onih, koji bi radi dokazali: da je u staro doba vladao na otoku Krku jezik celtički, ili nĕki drugi inostranski, nipošto pako *slavenski*. Ove spisatelje noviég vremena smutio je možebiti onaj razlog, što je valjda od nĕke male arbanezke naselbine 15. ili 16. stolĕtja, ostalo sve do najnoviega vremena na otoku Krku nĕkoliko ljudih, koji su *pokraj hrvatskog jezika*, govorili i jezikom svojih predjah, nu koja naselbina mogla je biti i grana onih uskokah što su poslie dolazka turakah izselili se iz Arbanie, i drugih turskih pokrajinah, nastanivši se u Dalmacii, Hrvatskoj, Slavonii, Ugarskoj, Vlaškoj, te u istoj državi napuljskoj.

Mi vidimo u ovom krčkom štatutu, jezik hrvatski posve čist i nepomĕšan s tudjimi rĕčmi, ako izuzmeš nĕkoliko rĕčih talianskih. A znamo ipak, da uprav u *pučkih zakonih* mora biti jezik najrazumljivii. Kako bi dakle moguće bilo, da već prie petsto godinah, kad je većom stranom ovaj štatut za krčke otočane pisan, nebi u njemu bilo ni traga drugomu kakovomu jeziku, domaćemu onda ili prie na otoku? Premda inače znamo, kako su Slaveni rado primali u svoj jezik tudje reči, te kako su i suviše uljudni bili prema svojim inorodnim susĕdom i gostom.

Štatut ovaj, kojeg evo priobćujemo, znamenit je za nas Hrvate tim više, što je samo jedno stoletje novii od zakona vinodolskog, pa je ipak

ne toliko u jeziku, koliko u duhu veoma različan od ovog. U vinodolskom zakonu ima u obće više duha čověčnosti i slobode. U njemu govore samo tri poglavja o smrtnoj kazni, i to §. 59. *„Ako bi se ka žena* našla tvarnica (t. j. koja truje ljude) ter bi se mogla skazati svedočanstvom věrovanim, za prvo ostaneni knezu libár 100, volja se sažgi, ako bi se neimalo od česa platiti.“ §. 62. „Ako bi ki položil v kuću oganj ili v hram, volja v ničiji osik, za požganje, za prvo ostani v osud dvoru 100 libár ter škodu platiti onomu, komu ju učini, volja budi *osujen na život*, ako nima odkud platiti. I ako to veće učini, *osudi se na smrt.*“ I §. 71. „Ako razbojnika zvrhu moje škodi najdu v noći, to jest mne škodu čineć, ter njega živa nemogu jeti, volja da ga neznam da bim vidil od česa se tužit, a njega ubiju, u nijednoj rěči nimam se osuditi, ni suprotiv nemozi nigdore mne pojti volja priti.“ Dočim u ovom našem štatutu mnogo strožii duh vlada, i često govor biva: o muci (torturi) o věšalih, i o smrti. Krk je od Vinodola jedva 1 $^1/_2$ sata odaljen, u ono vrěme kad je prva strana štatuta pisana, stajao je rečeni otok s Vinodolom pod istim knezom i gospodarom; jedan je bio jezik ovdě i ondě, jednaki običaji i narav, pa ipak biaše tolika razlika u duhu zakonodavstva. Ovo se drugačije tumačiti neda nego po tom, što je Krk već u 12. stolětju stajao za něko vrěme pod vladom *mletačkom*, te odovuda naslědio i onu strogost u svojih zakonih, koja je vladala kroz tolika stolětja u Mletcih.*) Ovo naše mněnje potvrdjuje i latinski štatut grada *Senja*, koi je iste godine kad i krčki pravljen, pa ipak nema u njemu tolike strogosti koliko u krčkom. U Senjskom nema n. p. smrtne kazni proti drugoj pogrěški, nego proti silovanju žene i proti tatu koi ukrade u vrědnosti od 100 libár, ako platiti nemože. Ista muka napominje se tu samo jedankrat, i to proti tatu koi ukrade u vrědnosti 50 libár. U ostalom nalazimo u štatutu krčkom jednu veoma koristnu naredbu od godine 1443. proti sěčenju šumah, što u Vinodolskom i Senjskom zaman tražimo. Dà, u ovom poslědnjem dopušta se baš po zakonu senjskim plemićem prosto i neograničeno sěčenje drvah po senjskih planinah, kojega zakona poslědice Senjani još i danas gorko osěćaju.

Prva i glavna strana ovog štatuta krčkog, načinjena je za vrěme krčkih, senjskih i modruških knezovah Štefana i Ivana (Anža) sinovah Bartula, godine 1388. **) Kako u uvodu vidimo, podan je taj štatut za

*) Poznato je da su Mletci oko god, 1483 za vrěme krčkoga kneza Ivana Frankopana, a po lukavosti mletačkog tajnika Antuna Vinciguerra, sasvim zavladali Krkom. Od ovoga vremena dobi da kako mletačko zakonodavstvo još veći upliv na ovom odaljenom otoku, kako iz veće strane ovoga štatuta vidimo.

**) Ova porodica knezovah krčkih primila je stoprv oko 15. stolětja ime Frangepan, i pisala se je hrvatski Frankapan.

Izgled rukopisa štatuta Krčkog od god. 1388.

Arkiv za pov. Jugoslav. knj. II str. 279.

sav krčki otok, zašto nestoji mněnje onih, koji su ga držali za štatut jedinog města Vrbnika. Ovaj glavni dio štatuta iznosi 19 stranah i pisan je jednom rukom. Na 19. strani počimlje pismo druge ruke, i tu su zabilježene od někoga dvě naredbe mletačkog providura Petra Kalba od god. 1483. i 1484., obadvě glaseće na poglavarstvo města Vrbnika. Zatim slědi opet od prve ruke pisan štatut od god. 1470. za vrěme kneza krčkog Ivana Frankopana. Poslie ovoga stoje od tretje ruke pisane naredbe Franje Daka, Mihela i Ivana Mora, providurah mletačkih na otoku Krku. Za ovima naredbama upisana je na zaostavšem praznom prostoru, godine 1599. jedna kratka osuda bratje bratovčine sv. Ivana, te napokon slěde štatuti města Vrbnika, od godinah 1362, 1367, 1375, 1382, 1411, 1443, 1476, 1477, 1497, i 1498. koje štatute prepisà u ovu knjigu god. 1526. pop Grgur Žašković, „na prošnju sudca, i po odluki svih prisežnikah“ bez ikakvog kronologičkog reda, valjda onako kako su mu baš pod ruku došli.

Svi ovi štatuti zajedno s naredbami, pisani su glagoljskom bukvicom na pergameni onakim načinom pisanja, kako se u priloženom kamenopisnom snimku viditi može.

Prvopis rědkog ovog hrvatskog spomenika nalazi se u městu Vrbniku na otoku Krku, kod ondašnjeg městjanina g. Josipa Petrisa. G. profesor Mane Sladović iz Senja, pribavi i priobći nama prvi prepis ovoga spomenika, kog s latinskimi slovi prepisà. Prošaste godine, prilikom našega putovanja po primorju i po otoku Krku, htěli smo mi i sámi još jedankrat prepis ovaj sa glagoljskim prvopisom potanko prispodobiti, nu hitnja kojom smo putovali, a i uvěravanje vrbničanah, da je prepis sa prvopisom posve točno sravnjen, biahu uzrok što smo samo několiko listovah prispodobili, te nenašavši baš mnogo pogrěšakah, polag Sladovićevog prepisa štatut ovaj i tiskati dali, zadržavši u ovom tiskanom tekstu posve onaj način pisanja, kojim je pisan i glagoljski prvopis, t. j. onaj isti broj redakah, ona ista prikratjenja i prekinutja rěčih sa svojimi siglami. i t. d. Kad je već dělo tiskano bilo, htěli smo se prie razpošiljanja ove knjige, još jedankrat potanko uvěriti, jedali naš tiskani tekst sa glagoljskim prvopisom posve jednako glasi, i zato smo ga poslali u Vrbnik gosp. župniku Petru Volariću, moleći ga, da naš tekst još jedankrat sa prvopisom sravni. Ovaj vrědni domoljub, koj nam već prie sa svom uljudnom pripravnostju priskrbi ne samo točan glagoljski snimak prve strane istog rukopisa, nego nam poslà i više starinskih glagoljskih napisah što se na otoku Krku nalaze, usliši i gorespomenutu našu molbu, te nam poslà do skora naš tiskani tekst natrag, poslie kako ga je zajedno sa g. Petrisom točno sa prvopisom sravnio i polag ovoga sve pogrěške izpra-

vio. Iz ovog izpravljenja uvidili smo, koliko biaše još u gore spomenutom, po nama upotrěbljenom prepisu, pogrěšakah, budući da su ne samo mnoge rěči krivo pisane, nego i čitavi redci izpušteni bili.

Nama neostade dakle drugo, nego sav tekst s nova pretiskati, i tako slavenskomu světu stari ovaj spomenik hrvatskoga jezika i zakonotvorstva u podpunoj čistoći predati. Kod ovog novog pretiskivanja izpustili smo takodjer sva prie zadržana prikratjenja i nerazumna prekinutja rěčih i konstrukciah, kao i sve sigle i črknje i t. d. te smo dali tiskati tekst onako, kao što bi ga sada naši ljudi pisali, i kao što su ga naši starci čitali, a ne kako su ga ovi po načinu pisanja srědnjega věka bilěžili. Za jedino pisme jać (Ⱑ) koje su naši stari Hrvati sad kao ja, sad kao i, sad kao e ili ie čitali, upotrebili smo naš ě, koje takodjer svaki po svom narěčju i po svojoj volji čitati može.

Na koncu pridali smo napokon mali rěčnik sviuh manje poznatih rěčih, što se u ovom štatutu nalaze i koje g. J. M. poznatom svojom věštinom sastavi i protumaći.

J. K. S.

V ime božie, amen. Let božih tekućih 1388, měseca ijuna, dan 15. To je štatut.

Mi gospodin knez Štefan i mi gospodin knez Anž, slišeći mi velike tužbe od naših vernih službenikov krčkoga otoka, ke im činihu hudi ljudi, poslali jesmo naših vernih v otok, da oni sazvavše dobrih muž: za vsega otoka; i tako jesu načinili, da budu pravi v pravdě stati, a krivi da budu kaštigani.

Mi gospodin Lovrenac i gospodin Ivan i gospodin Paval i podknežin Dokša, budući mi poslani od gospodina kneza Štefana i od gospodina kneza Anža v otok krčki, prizvali jesmo k nam podknežina, i otočkih dobrih muži z Krka i za vsega otoka, hoteć učinit to, ča bi pravo i dobro za vas otok.

Kapitul prvi ot sile ženske ka bi silovana.

Najpria ot sile. Ka koli žena ali devojka bi silovana, ka koli oteći da budi, mi hoćemo i zapovidamo, da skažući ona, kada se bude tužiti ot sile, po 3. dobrih svedočěh, ako bi tail on ki bi siloval, ako bi ona skazala timi 3. svedokmi, budi postavlen na muku. Ako bude praviti na mucě, da mu imej glava pojti.

I ošć, kada bude tužba kolě ot tih sil, tada sudci budite držani ih zaminati ovajenoga kako najtanje budu mogli. I ošć, to zloživši k tomu, da gdě kolě ta devica ili žena buduć, koga kolě računa, da ima priti pred dvorove razpletena kličuć pomaganju, prie nere pride domov, i opomenuti mesto gdě bude sila činena. A tada sudci imejte jati ovajenoga, tare zaminati ga; i ako im bude istinu praviti, imej mu glava pojti, a blaga nezgublja.

Na mucě ako nebude pravil, prost je. I ošće, ako nebi imela svedoki, da onda ima priseći samo 12. ot kih jej se ima naložiti polovica, a drugi pol imej sama najti. I ošće, ako, tri od tih neje bližik nebi račili priseći, da jej ništar neudi; ako li veće nebi priseglo, ovajeni je prost. Ošće, ako ona nebi imela bližičstvo, da ona mozi najti goste žene od dobra glasa, a to budi v razumě sudác, i sudci imejte držati v uzě

obrečenoga, dokle se sud zdá, ali imej dobro poručastvo; vazda razumejuć se, imejte svedoci biti od onoga grada, gdě je sila činjena; a ta tužba imej biti do treti dan. Ako bude činiti drugako, da pravdu svoju zgublja.

Kapitul za konja jizdnoga.

Ošć, zvrhu tatbi hote i zapovidaju, da vsaki ki kona ukrade jezdnoga, da ima platit 60 libar, ke 60 libar imejte se deliti na pol, pol gospodaru a pol gospode. Ka polovica imej se razdeliti na troje, jedan del gospodinu knezu Štefanu, a drugi gospodinu knezu Anžu, a treti obćine, s koga grada ostane tat.

Kapitul ki bi ukral vola.

Ošće za vola takoje da ostaje tat libar 60, i deli se kako z gora.

Kapitul za žrebca ali kobilu.

Ošće za žrebca ali kobilu libar 36.

Kapitul za junca i kravu.

Ošće za vsakoga junca ali kravu plati libar 36.

Za osla.

Ošće za vsakoga osla ali oslicu libar 27 i deli se kako zgora.

Kapitul, za ozimčě ošle.

Ošće za vsako ozimče ošle ali samca ali samcu libar 13 i pol.

Kapitul, za kravje (i) kobilje ozimče.

Ošće za vsako ozimče kravje ali kobilje libar 13 i pol.

Kapitul za ovcu i kozu.

Ošće za vsaku ovcu ali kozu velu imej platit tat libar 9, i deli se kako zgora.

Kapitul, (za) ovčje i kozje unukle.

Ošće za vsako unukle ovčje i kozje plati tat soldinih 48.

Kapitul od janca.

Ošće za vsakoga janca ali kozlića plati soldinih 36.

Za úl.

Ošće za vsaki úl plati libre 4 i pol.

Kapitul za kokoš i peteha.

Ošće za kokoš ali peteha plati 27 soldinih i deli se kako zgora.

Kapitul za svoju tadbu ku bi našal ukradenu.

Ošće ako bi niki našal svoju tadbu, ka bi mu ukradena, a tat nebi zatajil, imej platit kako je zgora i imej se pisati za tata. Ako bi zatajal, a gospodar bi mogal provati trimi svedoki v gradě a dvema vaně zgrada, ko da něma nijedan gost, temi svedokmi provavši, ima se postaviti na muku i ima se mučiti, kako bude viděti sudcem; ako se nebi oddal, ima biti prost. Ošće po svedocěh ali po inom računě, ako gospodar nebude moći viděti svoju škodu, tere bi se sumnjel na nikoga tata, mozi ga rotiti samo 12. Ako bi nesvršil rotu, ostani kako zgora jest pisano. Ako tat bi se mogal prvič moliti, drugovič se nemozi. Na koga posvedokuje jedan svedok, budi postavljen na muku, vazda razumejuć po pervoj tatbě; po drugoj imej platiti po duplu; po tretoj tatbě imej biti oběšen: nemozi se skupiti nijednim blagom. Ako po prvu tatbu ali po drugu tat nebi imel čim platit, imej mu se useći jedan úd, a za tretu imej se oběsiti. Ošće ako niki gospodar bi imel škodu od ovac, da starešina ot stana imej priseći, koliko mu ih je ukradeno, a gospodar potvrditi on trat kada bude sud izdan. Ošće nam je viditi i hoćemo, da sudci ki jesu i ki budu, imejte imiti poli sebe vazda do 4 muži od veća, i ako bude pripeljan tat na muku, imej biti ondě satnik onoga grada, poli sudac v Krku, od kuda je tat, kada ga budu zaminati i peljati na muku. I vazda svedoci imejte biti od dobra glasa, i da svedoci ne imejte biti povedeni na svedočastvě; imejte biti povedeni od sudac. I ošće, tako Krčane, kako otočane, jesu se ulagodili, da nijedan navkir ni nijedan ini človik nesmě voziti van z otoka nijednoga gosta, neimějuć proščenje od sudac onoga mesta odkud bi se imel povesti, pod penu 12 cekinih zlatih, ako bude kazan, i razdeli se na četvero.

Kapitul gdo bi imel popa.

Ošć hote da nijedan otac ali mati imejuć sina žakna ali popa, ne-

mozi ta sin sloboditi otca ni matere, da bi ta neslužila knezom, ni nijednoga člověka.

Kapitul za ovcu ujetu.

Ošće hote da ako bi u někoga tata ujeta 1. ovca, a veće bi ih mankalo, š nju budi verovano v bravarevi rotě, a tat imej biti postavljen na muku, ako bude uprěti v tatbě.

Kapitul od tatbi kućne.

Ošće hote da ako bi něki tat ukral v hrame ča bi vrědno 10 libar, ter bi našast, imej platit 12. cekinih zlatih, ka se razdělita kako zgora; a gospodaru imej platiti po duplu. Ako bi ošć ukral 20 libar i 5, imej platiti 50 libar do 15 dan; ako bi ih neplatil, imej mu se usići jedan úd. Ako bi ukral više od 50 libar, budi oběšen. Ošće hote, da ako bi něki tat někomu ukral do 20 soldini, plati 3 cekina zlata. Ošć od 20 soldini do 5 libar da plati 6 cekinih zlatih; od 5 libar do 10 plati tat 12 cekinih zlatih, a onomu ki škodu prime, vazda plati po duplu.

Kapitul ot tatbi vaně ali na stanu, ali na guvni, ali na komardě.

Ošće hote, da ako bi něki člověk učinil něku tatbu vaně, ali na staně, ali na guvně, ali na komardě, do 20 soldinih, plati 3 cekina zlata, a gospodaru po duplu i na njega rotu.

Kapitul ki bi pestu koga.

Ošće ako bi něki někoga pestu udril ali skubal, (i) on ki bude se tužiti, tere provati jednim dobrim člověkom, da plati 3 cekina zlata; ako bi nemogal provati ki bi bijen, budi verovan samotret priseg, ot kih mu se ima jedan naložiti; ke se razdilite na pol, pol gospodě, a pol ki je bijen. Ako bi kazan od prisežnika, plati 6 cekinih zlatih, ke tri razdělite se kako zgora, a druge tri budi 1 knezem, a drugi obćine, a treti onomu ki pokaže.

Batom ali kamikom.

Ošće hote, ako bi něki nekoga udril batom ali kamikom v ruku držeć, on ki bi udren, ter bi se tužil i proval jeděm dobrěm člověkom, plati 6 cekinih zlatih; ako bi nemogal provati, budi verovan priseg sa-

motret, od kih mu se naloži jedan; ako bi kazan, imejte se razděliti kako zgora.

Nožem ali kamikom hiteć.

Ošće hote, da ako bi něki koga nožem ali kamikom z ruki pusteć, plati 12 cekinih zlatih, a vazda lěkaria shranjena; ako bude kazan, plati kako zgora.

Od uda usěčena.

Ako bi gdo otsěkal někomu úd, plati 50 cekinih zlatih, ke se razdělite na pol, pol gospodě, a pol onomu ki je poražen. Ako bi ne imel čím platit, imej se vložit v pržun, ali dobro poručastvě dati; imej izkupiti do 15 dni; ako bi neskupil, za mani za rok imej biti fruštan, za srědni fruštan i prežgan, za treti imej mu se úd jedan usěći.

Ako bi ka žena psovala.

Ošće hoćemo, da nijedan muž nemozi vineti svoje ženi nijednu ligancu, ako bi psovala něku dobru ženu; imej se vložiti v berlinu i plati 4 cekina zlata, ke se razdělite na pol, pol gospodě a pol straně, a na to budi verovana jedna dobra žena vsaka.

Kapitul od tvari ženskih.

Ošće hote, ako bi ke ženi prětile tvarmi, imej se vložit v berlinu; ako li bi se našlo po istině, imej se postaviti na muku; ako se otda na mucě, imej biti sažgana, i vazda budi v razumě sudác.

Kapitul ki bi psoval većnik.

Ošće hoćemo, da ako bi něki člověk rekal někomu člověku od veća nepoštenu besedu, brez začela većnika, plati 6 cekinih zlatih, keh budi pol straně, a drugi pol razděli se na troje, 2 děla gospodě, a treti obćině.

Od políčnic.

Ošće hoćemo, da ako bi něki člověk dal poličnicu někomu većniku, plati 50 libar. Ako li bi někomu inomu človiku takoje dal poličnicu, plati libar 25, a vazda provajući 2, ali jeděm dobrěm člověkom, a nemogući provati, imej se otpriseći samošest, od teh mu se iměјta dva nareći.

Klobuk.

Ošće hoćemo, da ako bi nĕki nĕkomu vzel klobuk ali beritu, plati jedan cekin zlatni, ki se razdĕli kako zgora, a škodu plati gospodaru po duplu.

Od škode ka bi komu učinjena ka kolĕ.

Ošće hoćemo, da ako bi nĕki človik prišel k inomu človiku, ki bi imel škodu, ter bi mu rekal: „ja vĕm onoga človika, ki je tebĕ tu škodu učinil, da nećut' ga povĕdĕti,“ provajuć on da mu je tako rekal, imej platiti onu penu ku tat plaća.

Od vdovice i žakna kapitul.

Ošće hoćemo, da nijedna vdovica nemozi vzeti nijednoga popa ni žąkna k sebĕ, rekući ona: „hoću ga vzeti i držati za sina koga nimam;“ a hoteć svoje blago njemu dati, da bi gospodĕ neslužil, otoga nehoćemo.

Kapitul od lista.

Ošće hoćemo, da nijedan list ki bi pisan od kih koli riči, nikoga, ni ina nijedna pravda nemozi biti stanovita, ako nebude pena vložena, od ke peni budi treti del gospodĕ, a dva dela gospodaru.

Od Krka i kaštel.

Ošće hoćemo, da ako bi Krčanin koga koli otočanina od koga koli kaštela zavrnul v svojem dobitcĕ, ter ga jel, imej ga peljati va 'n kaštel najprĕ, od koga kaštela je človik, a po tom imej ga satnik toga kaštela z dobru obaru v Krk peljati pred sudác, i ondĕ imej pred njimi na pravu činiti, ako bude prva tatba; ako li bude po drugoj tatbĕ, ima imiti drugu pravdu. I tako ako bi jel Omišljanin Dobrinjanina, ali Dobrinjanin Omišljanina, ali Vrbničanina, ali Bašćanina, imej činiti kako je zgora pisano i ukazano i napravljeno.

Kapitul meju kmeti i vlasteli.

Ošće, jesu položili penu medju kmeti s vlastelmi zlatih 25 vrh stare peni; a to su muži ki su ondĕ bili: dvornik Grgur, satnik Moronĕg, Mikula Gižman, Luka Živac, Dmina Bratona, Kirin, Zaharia Zvrčić. Ošće ti ljudi jesu nas prosili i molili, da bismo veću penu nevložili ne već zlatih 25 od stvari, a od besedi 18 dukat. A tu penu ima platit vsaki od sebe, ki bi posegal ali opsoval; a tu penu jesmo učinili za nike besedi

ke se sada mlče za mane zlo, ke su bili rečeni odluki protu Mironĕgu, buduć satnik, budući podknežin Marko i podknežin Bartol na vratĕh mesto naše gospodĕ pravdu držati, te zgora rečene besede jesu bile, a mi nehoteći, da bi se krv ali neprijazan medju njimi zgodila, jesmo tu penu potvrdili š njimi, na kup vlastele i kmeti jesu potvrdili poli nas.

---

*) Pero Kalbo providur krčki i pročaja. Tebi, sudče v Vrbnici, zapovidamo, da učiniš klicati i navestiti vsĕm tim ljudem, da nigdor od njih nebudi toliko smin, da bi smel prijet v otok nijednu vanju živinu, ni veliku ni malu, prez dopušćenja našega, pod penu trih libar po glavu; a ta pena da im se hoće vzeti prez milosti; i to pismo učini zapisat va štatut. Decembra dan 21. 1483, pri sudci Jurši Mihovilići to je bilo; a to pisa Ilia notar cesarev.**)

Pero Kalbo providur i pročaja. Vam, sudče Jurša v Vrbnici, zapovidamo, da imate navestiti vsim onĕm, ki god imaju ku živinu gostinsku, ter ju pase tu v otoci, da nima pasti nigdere na travi komunskoj, ni na nijednoga človika travi, nego na svojej; i kire bi ju ondĕ pasal, da plaća penu za vsaku glavu soldinih 40, i ki ga otda, pol te pene ima, ča je soldin 20, i da mu se hoće vzet prez milosti. I ta list prepišite va štatut, dan jenvara 1. 1484.

***) V ime božie, amen. Let božih 1470, miseca oktobra. Štatut.

Va vrime vzmožnoga i zveličenoga i plemenitoga i visokorojenoga i slavnoga gospodina kneza Ivana de Frankapana, krčkoga i modruškoga i senskoga i vsega otoka gospodina. Budući ta isti gospodin v drazi bašćanskoj, u svete Lucie opatie, ondĕ je prišal pop Anton z Vrbnika, sin sudca Ivana Družinića, tužeći na Bašćan od strane vsega Vrbnika, da

---

*) Ovdĕ počimlje na strani 19 rukopisa, druga ruka.

**) Ovoga pisara Iliu spominje i mletački tajnik Vinciguerra u svojoj Kronici otoka Krka, te veli o njemu: »Un Elia notaio, cioè in schiavo pisalac, uomo di bassissima condizione e mala coscienza etc. Solitro Documenti storici sull' Istria e la Dalmazia. Venezia 1844 p. 36.

***) Tu počima opet prva ruka.

jemlju njih živine Bašćane v drmunih i v žitih po svom zakonu, tare ali zakolju sebi, ali ju zlamenaju za se; a Bašćane ti tako tužahu, da im Vrbničane potiraju drmuni i žita. I onde je poslal na pitanje taj isti gospodin imenitih muži, da učine meju njimi pismo novim zakonom, kako imaju činiti. I jest poslal na to vele razumnoga otca duhovnoga gospodina Jurja, opata svetago Mihovila s Krka, i poštovanoga i razumnoga i plemenitoga muža podknežina Martina Mojsejevića, *) i plemenita človika podknežina Filipa z Baške. I odlučiše svestiju toga istoga gospodina višerečenoga, i hote, da tako bude, i da se to vloži v štatut večnim zakonom:

Najprvo hote, ki god bi Bašćanin prezlamenal ali zaklal ku godě živinu kome godě Vrbničaninu, našadši v drmunih ali v žitěh, da plaća penu libar 50 gospodinu. Takoje ako bi ki Vrbničanin Bašćaninu, plati penu kako zgora.

Kapitul 2.

Ošće hote, ako bi ka vrbanska živina komu godě Bašćaninu škodu činila v drmunih, ali v vinograděh, imej pojti k svomu podknežinu tužit, a on imej pisati (v) Vrbnik k sudcem: „toga i toga človika živina čini škodu tomu Bašćaninu," i sudci imejte javit, čija je živina, i to javljenje imej biti jedan trat na leto; ako se najdu potlě, plati tri cekina zlata vezda naprid. A imej biti graja podobna, i imej priseći ali pokazati, da su bili v grajah. I takoje tim zakonom imejte plaćat i Bašćane ki bi činili škodu Vrbničanom.

Kapitul 3.

Ošće hote, da mozi otdati komu bi škoda činjena svojim sudcem v kom gradu stoji, i imej biti otdaja do treti dan, a oni imejte dati tudje znati oněm, čija je živina oddana, a to zato, ako bi ki oddaju učinil v razgrajenih drmunih, i mogući provati, ki je osujen, jeděm dobrěm človikom, ali oněm ki je oddal, a škoda vazda imej biti plaćena; i imej biti jedan sudec, ki štima škodu, z Vrbnika, a drugi z Baške.

Kapitul 4.

Ošće hote, da ki su mejaši Vrbničane, da neimejte pustit v zarok Bašćan; ako ki pusti, plati penu soldinih 20; a kada ga odreku sebe, mozite pasti i susedi va dne, a v noći pojti v svoj kotar.

*) I ovoga Mojsejevića spominje Vinciguerra.

Kapitul 5.

Ošće hote, da nemozi se platit podknežin bašćanski nad nijednim Vrbničaninom za osud, ni vrbanski nad Bašćaninom, nego imej pisat jedan drugomu: „ta ti je toliko ostal," on imej stirat i dati gospodinu, s koga grada je človik. Ako li bi plenil s tujega grada, plati sudec ali podknežin penu libar 300.

**) Urdini od rib.*

To su urdini od rib odlučeni po zveličenom gospodini Franciški Daka Mihel, po njih milosti.

Najpria, kamenic librici dvi prez repa i nosa po soldin jedan. A volovini librice tri po soldin 1. Liganj librice 2. bagatini 6. I olig 50 za soldin 1. Sip i hobotnic librici 2 po soldin 1. Gar i menul librica i pol po soldin 1. Vsaka riba kostena, niže od librice, po soldin 1 librica. Riba kostena vsaka ka poteže veće od librice gori, po soldin 1 i beč. Imaju prodavat ribari vse kako je zgora, pod penu libar 50 i jedan misec stat v berlini, i trate i mriže izgubit.

Urdini od podknežin i sudec.

Ovo je odlučeni od oficii i podknežin i sudec, po zveličenom gospodini Žan Mori, providuri grada.

Prvo. Da podknežini i sudci od kaštelov od otoka tudje, kako budu izbrani i odlučeni na njih oficij, imite biti obligani priseći pred milostivim providurom za činiti oficij njih pravednim zakonom, i spomenuti njega milosti ono ča poznaju smisliti v poštenji i korist od svitle gospode naše i podložnikov svojih.

Drugo. Da su držani oslužiti vse mandati i urdini svitloga gospodina Šebeštiana Justiana bivšega providura od Dalmacie suprotive tatom: da vsaki trat, kada podknežini ali sudci budu znali da je niki tat na njih oficiji, imite biti obligani jeti ili činiti jeti rečenoga tata, i pripeljat v oficij svitloga providura, i mozite podknežini i sudci zapovidati vsim da

*) Počimlje tretja ruka.

dojdu pomoć za jati rečenih tatih. I ako bude niki neposlušan toj zapovidi, imij biti obligan platit, koliko bude ukradeno po rečenih tatih onomu komu bude škoda učinjena.

Treto. Da su obligani oddati gospodinu providuru vsih tatih i bandižanih, ke budu znali da su na otoci, pod penu kasanja od oficia (i) libar 100 platiti.

Četrto. Da podknežini nemozite po nijedan put ni način prodati njih ofic e očite, ke pristoje njih podknežiniji pod penu kasanja od njih oficia let 10, i u vridjenji piniz, a to varnuti tih zetih i tolikoje za penu.

Peto. Da rečeni podknežini i sudci neimite pačat va stvari od karmenala ke pristoje gospodinu providuru, ni v pravdi civil, sumi minut od libar pet, pod penu više pisanu.

Zakoni od priseżnih.

Položiše najpervo. Da priseżnici ki budu zbrani i odlučeni, imite priseći pred gospodinom providurom: činiti njih oficij pravo i čisto, neimijući pomne rodu ali priatelu, staveći doli vsaku ljubav i nepriazan, grožnje, strah i prićenje, i da ima spomenuti njega milosti koliko bude namislil njim na poštenji i dobro naše zmožne i zveličene gospode i podložnikov njim.

Drugo. Da su obligani denunciati gospodinu milostivomu providuru vsih onih koi budu psovali gospodina boga i blaženu divicu Mariu i inih svetih, i ki bi težali dan blagdanji, ki bi činili kveštion s oružjim ili prez oružja, ki krade ili ki bi čaral, ki bi igral na harti ili zara v kućah zatvorenih za pinezi, ki bi prodaval ili miril krivo vino, ili miril hinbeno meso; ribari ki bi prodavali ribe mimo urdinov, i onih ki bi prez uzroka pravoga rekli besede nepoštene komu, pod penu libar 50. i biti kasan od oficia.

Treto. Da su obligani i deržani za pravu plaću štimati pravo škode učinjene, od človika ili blaga, tako hitro . . gibuć . . . i tako vsakomu . . . ki bi potriboval; i braniti dovice i sirote i takoj inih ubozih ljudi ki za priprošćinu ili nevolju nebudu mogli reći njih práv pred gospodinom providurom, sudci, podknežini. I da od njih fatige oni sliše niku korist, milostivi gospodin Žvan Moro, providur dostojni, termeniva, da rečeni priseżnici imite imit treti del od usudi, ke se učine po denuncii, ke oni dadu, i ote biti, ako budu, otajni držani.

Kapitul od zaroka.

Budući sudac Jurman i plovan Tomo, i satnik Grgur, sudac Valentin i Petre, i vsi vičnici, jesu se dogovorili, da tako bude obdržano na-

prida, da vsaki ki je sprosil ali ki sprosi obćini v rečenom zaroci zemlje za sajenje, da mozi saditi, a nemozi vgraditi veće od tri bravi netežane zemlje; i da nemozi nigdor nijedan drmun v rečenom zaroci ni držati, ni zagraditi, ni mošuni; a ki bi va to zašel, da plati tri cekina zlata, a vsaki da mozi to razgradit i pasti v nutri, ča je već od tri bravi. I totu buduć Mikula, sin pokojnoga Jakova dvornika, jest rekal: „ja nedam mojih razbiti ni razgraditi, a vi zato pojte naprida;“ i te iste nerizi, ako bi gdo počel saditi, mozi va svoju poseći vazda s licenciu obćini, a kada god je zapušćeno, da bude neriz, da je opet pod obćinu; i da mozimo dat v zaroci vert i vanka z grada bišu i v gradu. I ošće v rečeni zarok da imaju pustit olučeni janjci i kozlići, nepitajuć sudca ni nikogare. I ošće da se ima janjcem odreć kako se otrgaju vinogradi. I ošće, od Miholje da janci imaju pojti vanka, a kozi v zarok. I ošće, kada pride snig, tada da je volna vsaka živina v zarok past. I ošće na Maj misec, da se ima zarok pustit ovcam s janjci. I ošće, ki godi človik neda svojih neriz meju obćinu, kako se udrži, kad su pusti, vsaki more v nih pasti; ki bu kratil, ta nemozi s obćinu zaroka pasti. —

Nemore se sentencia apelat ka je učinjena pred kimi godi sudci, pred nijednih drugih sudác nego pred gospodina providura, a apelicion ima durat do dan osam; ako neučini se pozov, škuri apeliciom.

Otac ili mati nemogu pustit drugomu sinu ili hćeri veće od soldínih 30, nego svima ravno; ni vnuku aliti vnuki nemore pustit jednomu već nego drugomu; ali ako bi pustil jednomu vnuku ali vnuki, a drugim vnukom ne, to nemore učinit; nego ako oće ča pustit i vnukom, triba je da pusti vsim; ali za dar, ali kako mu drago nemore pustit veće jednomu nego drugomu soldinih 30; a ki bi pustil pred jeonim, nek budi rizan vas njegov urdin i tištament i pisma.

V ime božje i blažene dive Marie amen. Let od Isukrstova porojonja 1599 miseca junja dan 8.

Budući sakupljeni na polači, ka je sv. Ivana, poštovani muži ki su bratja brašćini sv. Ivana. Ča je sudác toga leta, sudac Pero Družinić, sudac Mikula Bolinić, Matij Fugošić, i Mikula Ostrogović i Pero Harbić, i veći del bratje. Oni tako sentencivaju i odlučuju: Da bravari ki su, i ki budu, da imij potegnut intradu dokli je v bravarii; da se nimij platit,

ako bi učinil ki teg, ki nebi siven; a to su bravari sv. Marie i sv. Ivana. Ta sentencia bi štana i publikana po meni kanciliru obćini v Vrbnici Matii Sparožići, a pred svidoci popom Ivanom Fugošićem i pred žaknom Mikulú Volarićem.

Kapitul, kako se imaju kazat zaroci.

1362 miseca maja dne 8. Tada se la godi viće, da ima priseżnik pokazati po zakonu dvoru do tri dni i v živini i v zaroci, a dvor da ima reći gospodaru da pokaže do tri dni, gdo je bil pastir. I ošće da ima vsaki dvor zvati jednoga priseżnika i jednoga kmeta gdikoli bi gdo kazan. Ako li bi ki človik kazan v zaroci les sikuć, da mu ima dvor reći do tri dni, da si kazan. Ako bi poslal dvor svoje permani činiti prodaju onomu ki bi kazan, ali gospodaru šćibi dobitek bil: ako ga pita, budi mu dlžen povidati, gdo ga je kazal?

Kapitul od mesa.

1362 miseca oktobra dni 23. Budući obćina pred crikvu, naredise svi kupno, da gre kozjega mesa i govedjega librica po pet vrnici; a ovčje po šest i praza ovna; a skopčevina po osam vrnici.

Kapitul od prazih.

1375 miseca marča dan 4. Budući sudec s vićnici na v kup, učiniše zarok medju sobú, da se nimaju pasti ovni gostinske prazi s našimi ovni prazi. Ako bi je vzel ovnar te iste ovni više pisane, plati tri cekina zlata.

Kapitul za grad.

1267 miseca juna dni 20. Budući sudac i vićnici i kmeti pred crikvu, učiniše meju sobú, da kada bude gradu ka potriba viće imiti meju sobú, da bude zvan vas plk po busovići (veli i mali, i da ima to viće biti v nedilju s maše) i ča bi viće učinilo, da nemore nijedan reći protu tomu.

Kapitul. Obrati obćini človika za potribu.

Paki, ako bi ka potriba obćini, da bude obran jedan človik, i koliko jih bude tribi, i da se nima zeti nijednu skužu, a ki bi se zjemal, plati

dvanajst cekinih zlatih vićnik, i vani z vića da ima biti, i tih vrnici budeta dva dela obćini, a treti gospodi.

Kapitul za odkupi.

1382 miseca otobra dan 29. Budući otočko viće na kup v Krci, je prišel pred nas Blaž z Vrbnika tužeći se za jedan vinograd: „da mi ga nedadu odkupit, a mene pristoji.“ I je kuntentalo to viće i ti poštovani muži, ki bihu ondi, da mozi odkupiti vsaki koga pristoji, najprvo muževski pol, a paki ženski.

Kapitul, ki ima bit sudec?

1411 miseca novembra dan 16. Budući podknežin Šarer i vsi vićnici vrbanski pred sv. Petrom na rtu, naime Luka i Mironig, i Mikula i Gižman, i Mikulin i dvornik Jakov, i satnik Hrsona i Grgurić i Kirin Pavel sin, i Bratona, i Jure i Ban, i Bartol sin Lučin i Petre i Zaharia pisac obći, jesu se napravili i kuntentali meju sobú, da nemozi nijeden biti satnik, ki ni vićnik; i da nijedan človik neposeže na obćinu nesprosivši od obćini, pod penu 12 cekinih zlatih; i da nemozi nigdor koz mlisti v rečenom zaroci.

Kapitul, dokle se ima žito zagradit kó se sije?

1477 pervara dan 3. Budući v kašteli Vrbnici na vižitanji gospodin Ugo i s vsimi vičnici, i s inimi dobrimi muži, jesu odlučili tako, i ote da tako bude: ki godi bude žito sijal, da je ima zagradit, do jedan misec da se ima platit, a mimo toga dokle se nezagradi, da se nima platit, dokle nebude zagradjeno nikomure po nijedno vrime.

Kapitul od službi kmet.

1477 miseca — dan 30. Tada jesu odlučili, da ako bi sin s otcem stojeć, vsaki po sebi kmet s kmetom, ili ke koli vrsti, od koga bi služba pošla, i da bi se skupili na kup, da ote na kup službu služit gospodsku skupa, ako bi ka fal protu tomu bila, plati penu vsaka stran libar 50.

Kapitul, kako se imaju stariji otac i mati hraniti?

1497 miseca decembra dan 10. V kašteli Vrbnici, pri crkvi velikoj, po izlazenju z mise velike, i totu budući dobri poštovani muži: podknežin Anton Blažinić, i sudac Mihovil Valentić, Žaško Mihovilić, Geržaa Družinić, Juran Profet, Luke Karčić, Fran Kuzmačić, Marko Sedmačić, i ini

dobri muži kaštela Vrbnika, i totu budući skupa, jesu učinili dobrovoljnim zakonom i odlučili, da od nina i naprvo vsaka obitel, sini i hćere imite hraniti pošteno svojih starijih otca i mater, tako kako se pristoji, ako li bi se našlo od nikih sinih ali hćeri, da bi se s toga znimali, s toga nečinit i nedati hrani otcu ili materi, vrhu toga odluči podknežin Anton i sudac Mihovil i ini zgora pisani odlučiše, dokle se obidu, toliko koliko ih se najde od tobitel, i olikoje odlučiše, da on ki bi se s toga znimal i neotel dati svoje poredne; hote da ga imej stisnuti i vzeti mu soldini 20, i dati tomu otcu ili materi, ki potrebuje, sudac ki je sada i ki naprida bude vazda prez vsake pravdi i prez vsake sentencie I tako ote, da dokli su živi oni stariji, kadi je to potribno, kako je zgora, hote da gre okoli vazda počanši od nejstariega do nejmlajega.

Kapitul od kóz i od ovác ke se najdu va škodi.

1476 miseca sektembra dan 1. Budući gospodin plovan i sudac i vićnici vsi na kup na vratih (v) Vrbnici, učiniše viće meju sobú za pobolšanje kmét, da nijedna kozja trpela ni ovčja, ka se najde v vinogradi, da plaća penu soldini 18, ter škodu; i da ima prikazati sled do dva dni pred vićnikom, da je bila v vinogradi; a da se ima jeti i držati do tri dni, i ako je neodkupi do tri dni, da ju mozi odrit i razdilit na tri deli. — Ošće ako bi ki oteć pasel vinogradi, plati penu tri cekina zlatá.

I ošće kapitul, velika živina.

Vela ka bi se našla v vinogradi da plaća živina penu soldini 22, i da se ima prignati na zakon, i ako je nemore prignati, ili (bi) netel, da je verovan s rotú; a ta pena se imij diliti na 3 deli, najprvo gospodi jedan del, a drugi obćini, a treti onomu ki ga ovadi; i da se ima ovaditi sudcu, a sudac imij dati znati onomu, čija je živina.

Kapitul ča se more past v zaroci.

1498 novembra dan 30, podknežin Jurko i sudac Juran Profet i svi prisežnici odlučiše, da ima bit tako naprida kako se totu postavi. Najprvo ote, da bude jedna kobila slobodna sa žrebcem, ali s ozimkom, zaroka, ka goni derva, a ine da plaćaju zarok. I ošće tako ote, da se ima vsaka popaša sudit do sv. Lucini, i nemozi ka je sujena, nigdar zginut nijednu ligancu. I ošće ote, da ča je pošlo obćini, da gre sudcu od zaroka.

Kapitul za drob od živini kozje i ovčje.

Ote tako vsi, sudac i plk, da vsaka glava kozja droba, i ovčjega i praza, da gre za jedan soldin pod penu libar pet.

Kapitul za loža i za sini.

1443. Sudac Jurman i vićnici vsi ote, da bude tako naprida, da nemozi nijedan človik sići lesa suha ni sirova v lozih ni v sinah pod penu libar 5. Najpria lože Mulč, Grabrovice, Zavitnjak vrh Tohoraja (samotvorci), na dolci Mažavića, na Gaćcah (poli Dunače) v Grubči, v Stupicah, Kosovnice, Osičisća, v Martni, v Kutonjin, Černini, Skalnice, v Činini, Velkonjenici, na Krasini, (nad Silovicu), Makneli, v Kamaševici, v Trušaitah, nad Vál, Mikulě lože, Mažola, Zajaz, pod Rastijin, za dole Saganića, v ustih, za dolc Mirkovc poli Karić, v Moči (nad Kozarin) v Hriljini, za Petrovu, v Pautnom, nad Grabrovik (poli japnenice), na sadu (za gradci), Kozarin, v Laškom, na Žitinini, v Čeli, pod Stozu, vrh Žitinjina, z juga mekoti Žitinjina, v Mircih, v Čišćaci, na Kudini (sini) na Kuzmanji (i na puti pod Cerom) v litini drazi, v temničkom potoci, Kostrilj (iza brdi) v Neprinovica, (do mora kadi je Ageta stala) nad vál.

I ošće ote, da se nesěće na rtu svetago Petra na Brduskli, za veli Dolc, Žegini, v Razbojnici, i v Dubnom, v Drenih, na Tohoraj dolc, i pod jamu, v Dražica, nad Ozrinj, na vrh zle dragi, dražica pod Ričjačuli, Kezjačišće, pod popovske drmuni, Klenki, meju Skalnice, meju popovske drmuni, iza Vidale dolc.

Kapitul sudči.

Ki godi človik bude otel držat tovernu, imej vzet od sudca meru, a ima dati sudcu mali vina. Ki godi bi pripeljal človik od zvana otoka žpozir ali ulje, ima vzeti meru od sudca i tu meru ima dati plnu sudcu, a sudec ima dati mali vina i dva hlěba i sira.

Kapitul od prisežniki.

Da kada pomanjka jedan prisežnik, imij ga postavit sudac sa vsimi priseženici, da ga imaju presentat gospodinu providuru.

Kapitul za psi.

Da vsaki pas ki bi se našal v vinogradi prez ukuki, da plati penu soldini 25.

Kapitul za loki.

Ka je pred Čišćakom, da je nemore nigdore gradit; ni (v) sini ni v loži sići, i pročaja.

Ja pop Grgur Žažković to prepisah s harti bumbažine na hartu bergaminu, po prošnji sudca i po urdini vsih prisežnicih, na 1526.

Několiko manje poznatih rěčih, štono se nalaze u štatutu krčkom.

A.

Apelacion, a, *m.* appellazione, appello.
Apelati, lam, *v.* appellare.

B.

Bagatin, a, *m.* starinski novčić mletački, *bagatino.* 60 bagatinah činjaše naš jedan grošić srebra.
Bandižani, noga, *m. tal.* bandito.
Bandižati, žam, *v.* izagnati, protěrati.
Bašćanin, a, *m.* čověk iz Baške, miestanca na otoku Krku.
Bašćanski, a, o, *adj.* n. p. draga bašćanska, valle di Besca.
Baška, e, *f.* miesto na otoku Krku, *tal.* Besca.
Bat, a, *m.* štap; malleus, Hammer.
Beč, a, *m.* vrsta novca mletačkoga, koji je nosio pol soldina, a pet soldinah biaše naš sadašnji grošić srebra.
Bergamina harta, *f.* pergamena, kožni papir.
Berita, e, *f.* kapa, *tal.* beretta.
Berlina, e, *f. tal.* berlina, Schandbühne.
Beseda, e, *f.* rěč.
Blago, a, *n.* imětak, dobro.
Bližičstvo, a, *n.* rodbina, consanguinei, consanguinitas.
Bližik, a, *m.* rodjak, sanguine junctus.
Brašćina, e, *f.* bratovština, confraternitas.
Brav, a, *m.* miera, zemlje, iznoseća něki dio rali.
Brav, a, *m.* ovan, Widder.
Bravar, a, *m.* nadzornik imanja ili kuće, castaldus.
Bravar, a, *m.* ovčar.
Bravaria, e, *f.* služba nadzornika imanja ili kuće.

Bumbažina harta, *f.* charta bombycina, buttunea, Contonpapier.
Busović, a, *m.* sluga obćine, koji pozivaše na pravicu.

C.

Civil, a, o, *adj.* gradjanski, *tal.* civile.

Č.

Čarati, ram, *v.* zaubern.

D.

Da, *conj.* nego.
Denunciati, ciam, *v. tal.* denunziare.
Dobitak, tka, *m.* bonum, possessio; živina, blago, marva.
Dobrinj, a, *m.* miesto na otoku Krku; *tal.* Dobrigno.
Dobrinjanin, a, *m.* čoviek iz Dobrinja.
Domov, *adv.* kući, doma.
Draga, e, *f. tal.* valle; *niem.* Thal, Bai, Bucht.
Drmun, a, *m.* lug, pasište.
Drob, a, *m.* das Kleine vom Schlachtvieh.
Drugovič, *adj.* drugi put.
Dvor, a, *m.* curia.
Dvornik, a, *m.* Vogt.
Durati, ram, *v.* durare, dauern, währen.
Dukat, a, *m.* vrsta novca.
Duplo, *adv.* dvostruko.

F.

Fal, i, *f.* pogrěška, *tal.* fallo, Fehler.
Fatiga, e, *f. tal.* fatica.
Fruštati, štam, *v.* tepsti, stäupen.

G.

Gar, a, *m.* (ribica) *tal.* anguela.
Gděkoli, *adv.* gděgod.
Gost, a, *m.* tudj, a, e; n. p. gosti žene, tudje žene.
Gostinski, a, o, *adj.* tudjinski, tudj.
Graja, e, *f.* gradja, Umzäunung. Einfriedung.
Grem, eš, e, idem, eš, e.
Guvno, a, *n.* gumno.

H.

Harta, e, *f.* Spielkarte; Papier.
Hinben, a, o, *adj.* betrügerisch, falsch.

Hiša e, *f.* kuća.
Hobotnica, e, *f.* (riba) *tal.* polpo, Meerspinne.
Hram, a, *m.* u obće sgrada, aedes.

I.

Imenit, a, o, *adj.* insignis; imeniti muži, viri insignes.
Jmiti, mam, *v.* imati.
Intrada, e, *f. tal.* entrata, dohodak.

J.

Japnenica, e, *f.* Kalkofen.
Jati, jamem, *v.* uhvatiti, uloviti.
Jemati, mljem, *v.* hvatati.
Jizdan, dna, o, *adj.* n. pr. jizdni konj, jahaći konj, Reitpferd.

K.

Kakole, *adv.* miešte kako koli — kakogod.
Kamenica, e, *f.* (riba) *tal.* rasa.
Kamik, a, *m.* kamen.
Kancilir, a, *m. tal.* cancelliere.
Kapitul, a, *m. tal.* capitolo, poglavje, glava.
Karmenal, a, *m. tal.* criminale.
Kasanje, a, *n. tal.* cassazione.
Kasati, sam, *v. tal.* cassare.
Kaštel, a, *m. tal.* castello, Burg, dvor.
Kaštigati, gam, *v. tal.* castigare, kazniti.
Kazanji, a, *n.* denunzia, Anzeige.
Kazati, žem, *v.* denunziare, anzeigen.
Ki, ka, ko, *pron.* — koji, koja, koje.
Kire, kare, kore, *pron.* koji, a, e.
Klicati, cam i čem, *v.* vikati.
Klobuk, a, *m.* Hut, cappello.
Koli ili kolje znači god, n. pr. kadakolje, gděkoli i t. d.
Komarda, e, *f.* mesnica, macello.
Komun, a, *m.* obćina.
Komunski, a, o, *adj.* obćinski.
Kostena riba, *f.* riba u kojoj ima kosti.
Kotar, a, *m.* confine, medja.
Krčanin, a, *m.* čoviek iz Krka.
Krk, a, *m.* otok i grad glavni istoga otoka, tal. *Veglia.*
Kućna tatba, e, *f.* Hausdiebstahl, furtum domesticum.
Kupno, *adv.* skupa.
Kuntentati, ntam, *v. tal.* contentare, privolieti.
Kveštion, a, *m.* rapina? rissa?

L.

Lagoditi se, *v. tal.* accordarsi.
Láz, i, *f.* vrata od ogradje, Zaunthür.
Les, a, *m.* Holz, Bauholz.
Libra, e, *f.* novac mletački noseć po sadašnjem novcu austrianskom 12 kr. srebra, *lira veneta.*
Librica, e, *f.* vrsta vage, $^{10}/_{12}$ funta bečkoga, iliti 26 $^{2}/_{3}$ lota.
Licencia, e, *f.* dopuštenje, licentia.
Liganj, gnja, *m.* (riba) *tal.* calamajo.
Liganca, e, *f.* od *tal.* ligare, obeza, Verpflichtung, Verbindlichkeit.
Loka, e, *f.* lokva, Lacke.
Lože, a, *f.* lug, šuma, plandište.
Lucijna, e, *f.* dan sv. Lucie 13. prosinca.

M.

Mali, loga, *m.* měra vinska.
Mandat, a, *m.* mandatum.
Mane zlo, to što manje zlo; na pr. ke se sad muče za mane zlo, quae modo tacentur minoris mali, aut scandali causa.
Marač, rča, *m.* mensis Martius.
Mejaš, a, *m.* medjaš, commetaneus.
Mekota. e, *f.* oranica, Ackerfeld.
Menula, e, *f.* (ribica) *dalmat.* gera, *tal.* mennola, *něm.* Laxfisch.
Miholja, e, *f.* dan sv. Mihovila 29. rujna.
Mlčati, čim, *v.* mučati.
Mlisti, mlizem, *v.* musti,
Mošuna, e, *f.* staja, pojata za blago, *tal.* stalla.
Muka, e, *f.* tortura.

N.

Na kup, *adj.* skupa.
Naložiti, žim, *v.* (porotnika) ordinare conjuratorem.
Naprava, a, *f.* Vergleich, complanatio.
Napraviti se, *v.* — sich vergleichen, pogoditi se,
Nareći, rečem, *v.* (porotnika) nominare, designare conjuratorem.
Našast, a, o, *adj.* nadjen, inventus.
Navkir, a, *m. lat.* nauclerus, kod Dubrovčanah naućer, to što brodar.
Na vkup, *adv.* skupa.
Neprijazan, zni, *f.* neprijateljstvo.
Ner, } *conj.* nego.
Nere, }
Neriz, a, *m.* zemlja zapuštena, nenasadjena.
Nevolja, e, *f.* miseria.
Nigdere *adv.* nigdě.

Nigdor, *pron.* nitko.
Ninje, *adv.* sada.

O.

Obara, e, *f.* custodia, Verwahrung; n. pr. z dobru obaru, cum bona custodia.
Obići, idem, *v.* obrediti, izredati.
Obitel, i, *f.* familia.
Obligan, a, o, *adj.* obvezan, obligatus.
Obligati, gam, *v.* obvezati, od *tal.* obligare.
Obrati, berem, *v.* — izabrati, eligere.
Obrečeni, noga, *m.* okrivljeni.
Obreći, čem, *v.* okriviti.
Očit, a, o, *adj.* publicus, javan.
Oddaja, e, *f.* Anzeige.
Oddati se, *v.* fateri, confiteri, gestehen.
Odkup, a, *m.* reluitio, Auslösung.
Odlučenji, a, *n.* decisio.
Odluka, e, *f.* decisio.
Odpriseći se, sežen, *v.* abjurare.
Odreći zarok, mnim da znači: zabraniti bezplatnu pašu u zaroku, i ustanovit da se odsele za pašu ima platjat.
Odriti, derem, *v.* oderati, excoriare.
Oficij, a, *m. tal.* uffizio.
Oliga, e, *f.* (riba) Calamajo piccolo, *lat.* loligunculа.
Olučen, a, o, *adj.* odbijen od sise; olučeni janjci, t. j. janjci koji nesisaju više,
Omišalj, šlja, *m.* gradić na otoku Krku, *tal.* Castelmuschio.
Omišljanin, a, *m.* čoviek iz Omišlja.
Opat, a, *m.* abbas.
Opatia, e, *f.* abbazia.
Oslužiti, žim, *v.* ovršiti; n. p. oslužiti vse mandati, ovršiti sve zapoviedi.
Ostati, stanem, *v.* convinci, verurtheilt werden.
Osud, a, *m.* globa, mulcta.
Ošć, } *adv. tal.* item.
Ošće, }
Otdati se, *v.* oddati se.
Oteć, } *adv.* hoteć, hotoma,
Oteći, } navlaš, nahvalice.
Otèrgati, gam, *v.* potrgati, pobrati grozdje.
Otočanin, a, *m.* čověk s otoka, *tal.* isolano.
Otočki, a, o, *adj.* insulanus.
Otok, a. *m.* insula.
Ovaditi, dim. *v.* angeben, beschuldigen.
Ovajeni, noga, *m.* okrivljeni.
Ovnar, a, *m.* pastir od ovnovah.
Ozimče, četa, *n.* pullus; n. pr. — ošlje, pullus asininus; — kravje, kobilje, t. j. tele, ždriebe.
Ozimka, e, *f.* ohmica, ždrebica.

P.

Pena, e, *f.* globa, *tal.* pena.
Perman, a, *m.* grofovski sluga, pandur.
Pest, i, *f.* šaka, pesnica.
Peteh, a, *m.* pievac, kokot, gallus.
Piniz, a, *m.* pienez, nummus, moneta.
Platiti se, im se, *v.* naplatit se, indemnem se reddere.
Pleniti, nim, *v.* pfänden.
Plk, a, *m.* — puk; veli i mali plk, das hohe und niedere Volk.
Plovan, a, *m.* župnik, parochus.
Podknežin, a, *m.* poglavar patrimonialni, koji biaše kao namiestnik knežki, to jest grofovski.
Podknežinia, e, *f.* služba i čast podknežina.
Podložnik, a, *m.* subditus.
Podoban, bna, o, *adj.* idoneus.
Pokazati, kažem, *v.* denunziare, anzeigen.
Pol, a, *m.* spol, genus.
Polača, e, *f.* palača, Saal.
Poli, *prop.* kod.
Poličnica, e, *f.* pljuska, zamlatica, zaušnica.
Pomaganja, e, *f.* Hilferuf; klicati pomaganju, um Hilfe schreien.
Pomena, e, *f.* acceptio? n. pr. neimajući pomene rodu ni prijatelu.
Popaša, e, *f.* šteta učinjena pašom.
Poražen, a, o, *adj.* ranjen, verwundet, ferito.
Poredna, e, *f.* das was Jemand im Turnus zu geben hat.
Poručastvo a, *n.* poručanstvo, fidejussio, Bürgschaft.
Posegnuti, nem, *v.* Hand anlegen.
Posizati na obćinu, mašati se za dobrom obćinskim.
Posvedokovati, kujem, *v.* posvědočiti.
Poštenji, a, *n.* poštenje.
Potezati, žem, *v.* *tal.* pesare, *něm.* wiegen.
Potirati, ram, *v.* činiti potricu, Feldschaden verursachen.
Poviditi, dim, *v.* kazati.
Pozov, a, *m.* appellatio.
Prav, a, o, *adj.* justus; za pravu platju, pro justa mercede.
Pravda, e, *f.* causa, Rechtssache.
Praviti, vim, *v.* pripovědati, erzählen.
Pravo, a, *n.* jus; diritto, Recht; reći pravo svoje pred providurom, proponere jus suum coram provisore.
Praz, a, *m.* ovan neuškopljen.
Prazovina, e, *f.* meso od praza, t. j. ovna neuškopljena.
Presentati, tam *v.* *tal.* presentare, predložiti, vorschlagen.
Prezlamenati, nam, *v.* aliter signare, signa mutare.
Prežgati, gem, *v.* žigosati, brandmarken.
Prićenje, a, *n.* prietnja, minae.
Prignati, prirenem, *v.* invagiare, dognati, dotěrati.

Prikazati, kažem, *v.* pokazati.
Priprošćina, e, *f.* simplicitas, humilitas conditionis.
Priseg, *adv.* prisegnuvši.
Priseżni, noga, *m.* v priseżnik.
Priseżnik, a, *m.* juratus. Čast i služba obćinska. Priseżnik biaše osoba redarstvena i imaše prijavljivat sudu prestupnike.
Pristojati koga, *v.* pertinere ad aliquem, competere.
Priti, pridem, *v.* v škodu priti, zu Schaden kommen.
Prost, a, o, *adj.* slobodan, liber.
Proštenje, a, *n.* dopušćenje.
Provati, vam, *v.* *tal.*, provare, dokazati.
Providur, a, *m.* *tal.* proveditore, *lat.* provisor. Služba i čast pokrajinskih poglavarah, koje pošiljaše po svojih zemljah republika mletačka.
Prvič *adv.* prvi put.
Pržun, a, *m.* *tal.* prigione, zatvor, uza, Gefängniss.
Publikati, kam, *v.* *tal.* pubblicare, proglasiti.
Pustiti, stim, *v.* ostaviti, hinterlassen.

R.

Račiti, čim, *v.* hotěti.
Račun, a, *m.* ratio, conditio; koga koli računa, cujuscunque conditionis; po inom računě, alia conditione, alia modalitate.
Razgrajen, a, o, *adj.* razgradjen, uneingefriedet.
Razum, a, *m.* razsuda, arbitrium; to budi v razumě sudac, hoc esto in arbitrio judicum.
Reći protu, contradicere.
Rič, i, *f.* stvar, res.
Rizan, a, o, *adj.* scissus, *met.* cassus, irritus.
Rota, e, *f.* conjuratio, Eideshilfe.
Rotiti, tim, *v.* per conjuratores convincere, durch Eideshelfer überweisen.
Rt, a, *m.* *tal.* punta, Landspitze; na rtu, sulla punta, auf der Landspitze.

S.

Saki, *pron.* svaki.
Samac, mca, *m.* das Männchen (bei Thieren).
Samica, e, *f.* das Weibchen (bei Thieren).
Samošest, a, o, *adj.* u družtvu s petoricom, se sexto.
Samotret, a, o, *adj.* u družtvu s dvojicom, se tertio.
Satnik, a, *m.* služba i čast obćinska, *lat.* centurio.
Sektembar, bra, *m.* mensis september.
Sentencia, e, *f.* sententia.
Sentencivati, vam, *v.* sententiare, odlučivati.
Shranjen, a, o, *adj.* salvus, n. pr. vazda likaria shranjena, salvis semper medicaminibus.
Sila ženska, *f.* sila učinjena ženskoj glavi, vis pudicitiae illata.
Silovati, lujem, *v.* vim inferre pudicitiae.

Sina, e, *f.* lug, gdě se blago hladi lěti.
Sipa, e, *f.* (riba) *lat.* sepia.
Siven, a, o, *adj.* sijan.
Skazati, skažem, *v.* opoviděti, denuntiare.
Skubsti, bem, *v.* vući za vlasi.
Skûpiti, pim, *v.* izkûpiti, redimere.
Skuža, e, *f.* *tal.* scusa, izgovor.
Sled, a, *m* — trag, vestigium.
Slidnji, a, e, *adj.* slědeći, sequens; n. pr. za slidnji put, t. j. za slědeći put.
Slišati niku korist, habere aliquod commodum.
Sloboditi dim, *v.* osloboditi, liberare.
Soldin, a, *m.* vrsta mletačkoga novca. Jedan soldin děli se na 2 beča, a 20 soldinah jest jedna libra mletačka, ili 12 krajcarah srebra; a 5 soldinah nosi 3 krajcara srebra.
Spožer, a, *m.* neznam što će reći, ako ne *lat.* victualia?
Stan, a, *m.* Sennhütte, *tal.* stanza.
Stariji, jih, *m. pl.* roditelji, genitores, parentes.
Stirati, ram, *v.* iztěrati, einbringen. einheben.
Stisnuti, nem, *v.* adigere, cogere.
Stvar, i. *f.* factum, actus; res, Sache; trovanje, otrov, veneficium, Giftmischerei.
Svršiti, nesvršiti rotu, evadere vel deficere in conjuratione.
Svest, i, *f.* conscientia; odlučiše svestiju toga istoga gospodina, deciderunt cum conscientia, vel juxta mandatum ejusdem domini,
Suprotivu, *praep.* protiva, suprot.

Š.

Šči, *adj.* čiji.
Škopac, pca, *m.* ovan uškopljen.
Škopčevina, e, *f.* meso od škopca.
Škuriti, rim, *v.* *tal.* scorrere, minuti.
Štati, štem, *v.* čitati, lesen, legere.
Štimati, mam, *v.* *tal.* stimare, ceniti, scěniti.

T.

Takoj, *adv.* takodjer.
Tare, *conj.* tar, tere.
Tatba, *e, f.* tatbina; ukradene stvari.
Taverna, e, *f.* *lat.* taberna, *tal.* taverna, krčma.
Teg, a, *m.* Arbeit, Feldarbeit.
Termenivati, vam, *v.* odlučivati.
Terpela, e, *f.* (kozja ili ovčja) stado, Heerde.

Težati, žam, *v.* raditi, dělati.
Teštament, a, *m.* oporuka, testamentum.
Todije, *adv.* odmah.
Tolikoje, *adv.* takodjer.
Tolikoje, *adv.* toliko.
Tr, *conj.* ter, ac, atque.
Trat,) *adv.* krat, put; mah, čas; n. pr. oni trati, onda, on čas; jedan trat, jedanput; svaki trat, svakiput.
Trati,)
Trata, e, *f.* vrsta mreže, a znači to što zateg.
Tribi biti, trebati, nöthig sein.
Tudje *adv.* takodjer; odmah.
Tvar, i, *f.* trovanje, Giftmischerei, veneficium.

U.

Ud, a, *m.* membrum, Glied.
Uditi, dim, *v.* škoditi, nocere.
Udržati se, žim se, *v.* contineri, enthalten sein; kako se udrži gori, ut supra continetur.
Ugo, a, *m.* Ugo, Hugo.
Ujeti, ujamem, *v.* uhvatiti.
Ukazati, kažem. *v.* monstrare.
Ukuka, e. *f.* Haken, um etwas daran zu binden.
Ul, a, *m.* ulište, košnica, trnka, Bienenstock.
Ulagoditi se, dim se, *v.* pogoditi se, napraviti se, convenire, übereinkommen.
Ule, a, *n.* ulje, oleum.
Unukle, leta, *n.* (ovčje, kozje), poveće jagnje ili kozle od godine danah.
Urdin, a, *m.* naredba, *tal.* ordine.
Usići, sičem, *v.* usěći, odsěći.
Usuda, e, *f.* convictio, Verurtheilung; mulcta, Geldstrafe.
Uza, e, *f.* vincula, orum, Gefängniss, *tal.* prigione.
Uzprijet, a, o, *adj.* n. pr. uzprijet v tatbi, deprehensus in furto.
Uzprijeti, jamem, *v.* uhvatiti, deprehendere.

V.

Va'n, to što va on, ili u on; n. pr. va'n grad, t. j. u onaj grad.
Vane, *adv.* vani, na dvoru.
Vanji, a, e, *adj.* vanjski.
Vanka, *adv.* van, na dvor.
Vanka, *praep.* izvan; n. pr. vanka grada, t. j. izvan grada.

Varnuti, tja, *n.* vrnutje, povratjenje, Zurückstellung.
Već,) *adv.* više.
Veće,)
Većnik, a, *m.* consigliere, consiliarius.
Vem, veš, e, *v.* znam, aš, a.
Ven, *adv.* van, na dvor.
Verovan, a, o, *adj.* credibilis, fidedignus.
Vgraditi, dim, *v.* ograditi, einfrieden.
Vidieti, dim, *v.* n. p. kako bude viděti sudcem, ut visum fuerit judicibus.
Vineti, vijamem, *v.* izvaditi, subtrahere, entziehen.
Visokorojen, a, o, *adj.* visokorodjen, načinjeno po *niem.* Hochgeboren.
Vižitanji, nja, *n. tal.* visita, visitazione.
Vižitati, tam, *v. tal.* visitare.
Vložiti, žim, *v.* uložiti, metnuti, vrći.
Voljan, ljna, o, *adj.* habens facultatem, befugt.
Volovina, e, *f.* (riba) drugčije golub, *tal.* stramazzo.
Vrbanski, a, o, *adj.* što spada městu Vrbniku.
Vrbničanin, a, *m.* čoviek iz Vrbnika.
Vrbnik, a, *m.* miesto na otoku Krku, *tal.* Verbenico.
Vridjenji, nja, *n.* vrědjenje, vrědnost, valor, Werth.
Vrnic, a, *m.* vrsta novca, kojemu se sad nezna, koliko je nosio. Ovaj se novac spominje i u zakonu vinodolskom.
Vzeti, vzamem, *v.* uzeti.
Vzmožni, a, o, *adj.* uzmožni, potens.

Z.

Z, *praep.* poslě, nakon; n. p. z maše, t. j. posl:e mise.
Za, *praep.* zbog, zarad; za pripoščinu, ob humilitatem conditionis, ob simplicitatem.
Začelo, a, *n.* početak, povod.
Zaći, zajdem, *v.* incidere in aliquid; n. p. ki bi va to zašal, qui contraveniret, qui in id incideret.
Zaminati, nam, *v. tal.* esaminare, izpitati, izpitavati.
Zar, a, *m. tal.* azzardo, Hasardspiel.
Zarok, a, *m.* pašnik i drvik obćinski; *platiti zarok,* reći će platit ono što občina odredi za pašu i drvarenje u zaroku. A reći će kadkada i platit globu, odredjenu suprot onim, koji to čine bez dopuštenja.
Zavrnuti, nem, *v.* uhvatiti, intercipere; n. p. ako bi Krčanin koga koli otočanina zavrnul v svojem dobitci, si quis habitatorum urbis Vegliae quempiam insulanum interciperet in sua possessione.
Zdati, dam, *v.* sazdati, condere, schöpfen; zdati sud, condere judicium, sententiam, Urtheil schöpfen.
Zet, a, o, *adj.* uzet, a, o.
Zeti, zamem, *v.* uzeti.
Zeti, zamem, izuzeti, izvaditi.
Zjemati se, zjemljem se, vaditi se, izuzimati se.

Zakon, a, *m.* lex; n. p. na zakon, juxta legem, ad legem.
Zlamenati, nam, *v.* signare.
Zlati, toga, *m.* vrsta novca. Koliko je nosio? neznam.
Zložiti, žim, *v.* (k tomu), n. p jošće to zloživši k tomu, eo adhuc addito.
Znimati se, iznimati se, *v.* iznimati se, se subtrahere, sich entziehen.
Zveličen, a, o, *adj.* uzveličen, magnificus.

Ž.

Žakan, kna, *m.* clericus, diaconus.
Žan, a, *m. tal.* Gian, Ivan.
Žvan, a, *m. tal.* Zuan, Giovanni, Ivan.

3.

Razvod medjah od Mosčenicah i Kožlaka.

God. 1395.

Va ime nerazdielene stie troice Amn. 1395 novembra msca 2 dn. to bje tako va vrjeme gospoda ivana rahumbergara divinskoga i to ča sliši po(d) divin. I takoe to bje va vrjeme gospoda ermana v vekšestanje ali v kožlacje. Ka dva više pisana gospoda slišeć dovolekrat i velikokrat, (da) kmeti vsi neznahu ravno meju, meju nimi kumfina, i to e meju vekšestanom ali kožlakom, i takoe meju moščenicami. I ta dva gospoda izbrasta od edne i druge strani dobre i stanovite, i verovane muže. I dovole dobrijeh muži okolnjeh sused. I ta gospod ivan rahumbergar' više pisani, roti svoe kmeti tako: da imaju pravo povjedjet kako su slišali od svoih ded' i od svoih otac', i kude e kumfin ta istinni. I takoe učini više pisani gospod' erman od svoih kmet, ki takoe bješe ročeni: da takoe povjede kako su slišali od svoih prvih. I tako se spraviše na prvi sjenal od kumfina, na cjestje ka gre v istru od moščenic, i tu se go-

Snimak razvoda medjah od Mošćenice i Kožlaka str. 3

Kamenotiskom k. J. Placera i ortaka u Zagrebu.

vori esenak' i tu e kantun brsečkoga kumfina. I to e prvi zamen kumfina. I ot esenka stranu na vrh, na prodolac, i ondje e gromača drugo zlamenje. Od gromače dražicu srjedne sjeni kadje se dje: u javora. I ki pastir poda tje rečene sjeni prjeje pride edne i druge strani, ako bi plašč ondje objesil, ta' slobodan on da e pod nimi stat, i to e zato, da su tje sjeni kantun kumfina. I to e treto zlamenje. Četrto zlamenje e od javora dragu na škalnicu. Peto zlamenje e od škalnice na cer, i poli nega e gromača. Šesto zlamenje e od cera i gromače na prohodae v zale dražice. Sedmo zlamenje e od prohodca i zalih dražic (na) kalić v ljepom cerje. Osmo zlamenje e od kalića v jazvinac. Deveto zlamenje e od jazvinca pod potrču jamu na klčac ki e na ivиši. Deseto/zlamenje e od klčca na stenu pod stenice. I totu poli te stenika da su ostali ti muži ki su ta više rečeni kumfin razveli. I ošč od te steni edinanadeste zamen ravno do potoka studenskoga. I ondje poli tu više pisanu sten, staše ti više pisani muži. I prisegoše na to dvanadeste muži, edne i druge strani, da su pravo i čisto razveli tako ta više pisani kumfin, kako e zgora pisano. I ti muži izbrani najprvo bje od kožalske strani: župan kobilarić. Drugo bje župan tomko. Treto bje prvac z 'esenovika. Četrto bje srdočić s čepić. Peto bje župan mohor z brda. Šesto bje matjev hudinić z letaje. Sada od strani Moščenic: Najprvo bje župan karot. 2. bje stari župan Stjepan. Treto bje sudac pehar. Četrto bje župan mihalac. Peto bje župan ivan trdun. Šesto bje vlnac bogaić. I tako totu. kadje ti muži sjedoše v-

iše rečeni, i drugi gosti, poli te s-teni. I totu se prnesoše jestvini i pi-tie. Najprvo prnesoše tovor kruha z mo-ščenic, a tovor vina s kožlaka, i to da-sta obje stranje. I narediše tako obje stranje i potvrdiše: da njemaju edni na drugjeh kuntradu postupa-t prez slova. I tada prizva gospod erman dobre ljudi prjed kjemi to bje zapisano. Najprvo bje fratar iva-n polak prjeur i vikar od sveto-ga mikuli od modruškoga gvozda, ki tada bješe prišal (sa) svoju b-ratiju priet danu nim crikav poli ezera, ku nim da gospod erma-n. I tada im da na nju svo-i list.

Iz vana stoji veoma blědim crnilom pisano slièdeće:

„Ja pisar iměnom dujam, notar cesarev, pisah ta list kako slišah z ust edne i druge strani.“

Pismo ovo na podugačkoj pergameni pisano, nalazi se u zemaljskoj hrvatskoj pismohrani, medju kastavskimi pismi, u svezku 11. br. 1. Tu ima takodjer jedan stari glagoljski, na porazderani prepis iste ove matice. Iz priloženoga točnog kamenopisnoga snimka može svaki viděti, kako je ista matica pisana.

I. K. S.

4.

List od konfini med Bakrani, Grobnićani i Tersaćani

god. 1455.

Va vrime .... kneza Kàrškoga i Modruškoga i Grobniškoga i pročaja, i va vrime kneza Martina Kàrškoga i Modruškoga i Bakarskoga i pročaja. Miseca Maja, na dan svetog Mihovila, da idesmo i da sme'smo govor i svet ljublen kako priateli i susedi bližni, i dopušćenim našimu Gospodinu, više pisani pojti na meje i konfini gledati za volju mirna žitia meju sobu, i našim poslidnim dati obraz na znanje, da bi se i oni v ko vrime neskarali, na ljubili, na dabi se v tom udèržali po tih križeh, na kih se mi zastasmo, na dan više rečeni. Sponovismo te križe stare, ke behu pèrvo naši stareji zaklisali po meji ka leži meju Bakar i Grobnik, i prvi križ bi kuntentan i obljubljen i ponovljen stariji na plešci maloj pod Gvozd. 2. u Škrebutnici. 3 u Zvonci celi, na Skalnici. 4. U parvićini lugu. 5. Na Selci na vodi. 6. Pod Malovošči na Rukavci. 7. Poli Mavrina sela u nivah. 8. Na puti pod bèrdom. 9. Za bèrdom. 10. Na Orlaći nad stranu, nad vinogradi. I kuntentasmo ljubljenim načinom i zakonom i zgovorom. A za tri vinogradi, ki nam se videše, da meja dotikaše, ka be obrana meju nami od križa od Orlača, u potok meju vinograd Muntić, i meju vinograd Jurja Permanića. A tri vinogradi, pèrvi Jurčin, drugi Stipanov, treti Geržanov, ki stahu po konfini, ti da plaćaju pol desetine crikvene v Bakar, pol (v) Grobnik, i službu gospodsku, bir i vino v' Bakar, a pol v' Grobnik, a ostanak vinograd ki su na konfini bakarskim; a Grobniški ti da službu plaćaju u Bakar desetinu i bir i gospodsko vino.

I po tih kunfinih vsih i mejami, hodiše dobri muži od strani bakarske obćini, prvi plovan bakarski Žibol. 2. Sudac Ambroz. 3. Živac *satnik*. 4. Stanac satnik. 5. Mlaji nih pop Martin Mohorić. 6. Bartol Zezanić. 7. Andrij Krivićić, 7. Bartol njega sin, 9. Levenardo *sin popa Martina*, 10. Melić Bartol.

A od Grobniške strani, obrani i poslani dobri muži: 1. Plovan Lovrenac, 2. sudac Mikula, 3. Marko satnik, 4. satnik (.....) a njih mladej

5. Jakov Srećia, 6. Juri Herušića vnuk, 4. Franac, 8. Agustin Bratković, 9. Mohor Saganić, 10. Tadei Plovanić. I te križe i meje, i naćin, i ljudi, i te listi, zapisasmo u Bakri na snešenje Isukèrstovo na nebo. —

I ja pop Ambroz obrani *Tavel* bakarski od sve obćine, i potribni od zveličenoga kneza Martina Kàrškoga, i Modruškoga i Senskoga i pročaja. U leteh Gospodnih 1455 meseca Maja dan 15.*)

---

*) Starinski prepis ovoga pisma dobio sam prie nekoliko godinah u Grobniku. Gdě se nalazi matica, neznam. Na drugoj strani istoga prepisa zabilježena je slědeća zanimiva molba neke Ursule Benčić, s osudom glasovite i toli nesretne Katarine Frankopanske, žene Petra Zrinjskoga.

Extractus pro libertate Supplicantis.

Vrsula Benchich, Sena Mike Benchicha, naparuo daie, da ie iz tuie zemlye dossla, i daioi sze primirila Zzricha osenitisze, i da ueche po Szuitu neche hoditi, negosze proszi Gozpi Milozt. da iu y Szuoim Goszpodarom oszlobodi od tlake i drugih Szlusab, da ona y z-Gozpodarom, ako potribno bude, hote radi Szlusit.

Decretum.

1647. Dan 3. 7bra ù Grobniku.

Do Nasse dobre uolye, y doklamsze kay pomore' k-histuu, neka ioi bude na onom sto proszi oua Supplikanta.

Groff Frankopan Catharina.

5.

Popis medjah i granicah primorskih imanjah knezovah Zrinjskih i Frankopanah-Trsaćkih.

I. Termini, limites et confinia bonorum maritimorum inter Illmum D. Comitem Adamum a Zrinio et Zriniano-fiscales.

Supra Bukariczam est una parva vallis, quam vocant Zminczi, in qua frequentes scaturigines dulcis aquae manant de latere montis. Supra Zminczi est locus unus dictus Krid, vicinus mari, ubi est crux paululum supra mare sequestrans limites Hrelinenses a Bukarensibus. Inde non procul est alia X in vertice collis, Praprotnjak versus. Expost X juxta Praprotnik; deinde X supra, seu ex alia parte Praprotnik. Deinde X infra Dvorine, qui pagus est totus in fundo Hrelinensi. Deinde X ad Zidine, postea X penes Pischenicam Hruzte, quae Hruzta est in Bukarensi. Deinceps X inter duos colles, quorum unus Mislen, qui est in Bukarensi, alter Kichier, qui totus est in Hrelinensi partibus, nuncupantur. Idem X ad inferiores Jelvicze, quae est in Bukarensi, deinde X ad superiores Jelvicze ittidem Bukarensi, et vocatur Modeschinof. Hinc directe limites pergunt ad foenilia S. Georgii ex Hrelin, et ad campum Lublinszko, cujus Lublinszko pars est Bukarensis, ubi est foenile fisci, de caetero totum Hrelinensia foenilia, videlicet partim Dominii, partim plebis. Dehinc X ad medium Szichevo, expost X od superficiem montis Szichevo, ubi sunt foenilia Hrelinensium. Hinc X in Jezero Tuhobich versus, quod Jezero est totum Hrelinense. Ultro jezero sub monte X super colle Tuhobich, cujus Tuhobich est pars aliqua Bukarensis, caeterum totum Hrelinense. Infra montem quendam versus Tuhobich X, de hinc in vertice Tuhobich X. Erant praeterea quondam in Kostanyovicza tres X circumcisae, quarum ad praesens meminerunt homines, verum de praesenti indicia nulla apparent, cujus Koztanioviczae exigua aliqua pars Bukarensts, caeterum totum est Hrelinense, quam tamen totam jam falcant Bukarenses. Ultro X (cruces) sunt

nullae, sed per juga montium observant partes sua confinia. Postea est mons Tiszovacz, qui totus est Hrelinensis. Post hunc mons Rogosnik, totus simílliter Hrelinensis. Post hunc est Loqua, qui pagus usque ad quendam rivulum, qui oritur de latere montis, ubi noviter est pagus reformatus, pertinet ad Hrelinenses. Supra vel ultra dictum rivulum est Bukarensium. Deinde Oszopachia, qui mons totus est Hrelinensis. Ultra Oszopacham, secus viam in pinubus sunt tres X, quas Uinodolenses, ultro autem Broiani, dum repararent per montes vias, solent renovare, per idque maxime dignoscitur esse Hrelinense: Quod ultra Oszopacham est, spectat ad Territorium Brodense et X jam ibi nullae dantur per montes, ex quo sint ibi jam omnia cum fisco communia. Per Oszopacham, cis ultraque eum per montes, Vinodolenses reparant vias; ab Oszopacha usque ad planiciem Bitorai, quae Bitorai cum toto illo montis tractu usque ad Markopolia spectat ad Vinodol. Quae Markopolia (vulgo ita dicitur) antiquitus ad Vinodol spectabat; quam Valachi usurpavere, et ad praesens inhabitant. A Bitorai pergit meta circum montem, supra Visnieviczam, et infra Visnieviczam terminatur confinium Turciam versus ad tria vel quatvor Italica milliaria. Hinc pergunt limites ad Loquam, quae dicitur *Chrni kal*, Kal autem est Bribirien. Ultra Cserni kal extra sclopi ictum est X. Inde vadunt limites ad iugum montis Szitovniak, qui totus est Bribiriensis. Hinc ad ortum solis sunt limites Novogradenses pertensi usque mare. De hinc vadunt limites plane ad medium montem Kukovachin, aliter Kuchanicza, alij autem volunt saltem ad latus Kuchaniczae deducere metas. De hinc ultra S. Vitum supra collem certum X, media orgia p. m. distans ex alia parte itineris, quod ducit in Novigrad. Item ex alia parte Ecclesiae Sti. Viti est X, quae Ecclesia est Bribirensis. Postea ex alia parte Ecclesiae S. Michaelis est X, quae Ecclesia similiter per totum est Bribirensis. Hinc mare versus eundo, prope mare est X. Ultra Globoko est una vallis. Ex post Globoko.

II. Anno 1657 die 4. Junii in pago Draga, ex mandato Dominij, ratione diferentiae et controversiae limitum inter Illmos comites Tersachkium et Zrinios vigentis in pertinentiis Brod, sequens inquisitio erat peracta:

1. Testis. Jacobus Podnar annorum 90 et supra, adiuratus, examinatus fassus est. Quod in persona officialis Rastanil debuerit quandoque exire ad conscribendas et decimandas oves incolarum Kernpotensium, qui per subsequentes limites seu confines pavissent sua pecora. Et quod primi limites incipiant in ipso littore aquae Colapis: inde vadunt ad fontem quendam merzli Sztudanacz vocatum. De hinc ad tiszou koren; ad Razkrise; ad Topoloviczam, trans magnum montem Okruglak (cujus proclivitas ad hanc partem protensa seu inflexa esset) de hinc ad Szernoviczam pergunt limites.

2. Testis. Petrus Bellan annorum circiter 85. Juratus examiuatus fassus est tali modo. Quod videlicet saepius exegisset censum Vervecum a Kernpotensibus, abegissetque Xmam in Brod, qui nimirum in infra specificatis confinibus pavissent suum gregem. Incipiendo limites in Szernovicza, trans montem Okruglak, ad Tiszov koren, ad Topoloviczam et ad merzli Sztudanacz.

3. Testis. Matth. Golik an: 90 et ultra, adjuratus, examinatus fassus est: Quod saepius fuisset exmissus ab officiali Verbanich ad decimandos a Kernpotensibus verveces, ad collem Szernoviczam, ad Okruglak, ad Tiszovkoren et ad merzli Sztudanacz.

4. Testis. Petrus Abramovich annorum circiter 85. sub juramento retulit. Quod dum fuisset in servitiis quondam officialis Verbanich, ex mandato ejusdem saepius debuisset exivisse ad decimandos Verveces a Kernpotensibus. Et quod quidam homo Kernpotensis nomine Hrania, habitasset in Szernouicza, a quo exegisset decimam ex vervecibus, quemadmodum et a caeteris Valachis, qui habitassent circa Szernoviczam, trans montem Okruglak, ex parte ea quo inflexus haberetur, ad Tiszov koren, ad Razkrise, ad Topoloviezam et ad Studanacz limites ducendo.

5. Testis. Jacobus Gorse nonagenarius, retulit sub juramento, confinia in praemissis locis esse per omnia uti praemissi testes retulissent. Dumque servivisset Vallachum quendam Radakum Milichich Vajvodam Uszkochkensem, pascendo ejus pecora in confiniis a merzli Sztudanacz ad Topolovicvam, ad Tiszov koren, trans Okruglak, Szernoviczamque versus, haerus eius decimam dedisset ex iisdem ad Brod.

6. Testis. Laurentius Cserkovich, annorum circiter 85. adjuratus fassus, est. Quod dum servivisset apud Martinum quendam Kolnar, is sibi dictasset confinia ad merzli Sztudanacz, ad Tiszov koren, trans Okruglak, ad Szernoviczam.

7. Testis. Martinus Golek, octogenarius, sub juramento confirmat per omnia praevio modo factam testium relationem. Addito, quod et decimasset oves per ea confinia.

8. Testis. Matthias Snepergar, octogenarius, sub jurameto reffert se audijse a majoribus suis per omnia uti priores referrent.

9. Testis. Lucas Gergurich, octogenarius, sub juramento fatetur, se multis annis interfuisse decimationi penes officiales in praemissis locis confiniorum.

10. Testis. Geor: Snepergar, annorum circiter 88. juramento confirmat praemissorum circa limites eatenus fassiones: et quod nunquam alios limites audivisset, praeterquam ad Tiszov koren, et ad Raskrise.

11. Testis. Jacobus Butina Gasparovich, octogenarius, refert sub juramento se juvisse decimas Vervecum abigere in Brod ex Okruglak, de caetero nihil.

12. Testis. Mihael Sepacz, octogenarius circiter, sub juramento refert: quod dum quadam vice versus Ozolinum, penes litus Colapis cum officiali quondam pergeret Verbanich, venientes ad fontem merzli Sztudanacz, idem officialis monstrasset sibi eodem sub fonte super uno lapide ingentem crucem, dixissetque: en vides, hic est vera meta inter comites Tersachkios et Zrinios, hincque pergunt limites Topoloviczam versus, et ad Tiszov Koren, ad Raskrise, ante Okruglak directe ad Szernovicam.

13. Testis. Martinus Blasevich, incola Pollianensis, annorum ultra centum, retulit sub juramento, quod multis annis vallem Szrebotna vocatam, mediam videlicet inter Radigoinam et Szernoviczam situatam, falcasset: decimamque de suo armento officiali Verbanich quottanis ad Brod personaliter exhibuisset: a toto videlicet armento Sol. 12: Et quod plerique ex incolis Polianensibus suum gregem (inter caeteros Bogdan Braichich, alter Elias Galovich) pepulissent in dictam vallem Szrebutna, pavissentque consequenter in Szernovica, sub Okruglak, decimamque et censum solitum reddidissent in Brod. Item reffert: quod quidam nomine Primus Standakar, circa fontem merzli Sztudanacz possedisset certum foenile, censumque ejus solvisset in Brod. Item retulit: quod quicunque Vallachorum, vel Polanensinum, falcasset aut pavisset ex hac parte Okruglak, censum solvebat in Brod; qui vero ultra, seu ex alia parte ejusdem Okruglak pascebat, seu falcabat, Klikum versus, ille solvebat ad Szeverin. Ultro fatetur: quod dum aliqua fera de hinc trans Colapim pulsa vel acta fuisset, ibique profligata intra triduum exstitisset, occisor ejusdem obligatus erat off.ciali in Brod unam assaturam, practiceturque in hodiernum.

Haec omnia praemissa, liquido et luculenter se esse expertum, ex quo duobus annis Turrim Moravicensem jussu Pamorae Zichi juvisset aedificare. Quae ut supra idem fatens fasssus est eorum invice loci Georgio Arbanaz, altero Georgio Sztahora, et coram Blasio Abramovich.*)

---

*) Matica ovoga pisma nalazi se u zagrebačkom zemaljskom arkivu, medju novouredjenimi pismi, u svezku 1091 pod brojem 62. *I. K. S.*

6.

Hrvatska parba i osuda

od god. 1613.

Leta 1613. dan 6. maja. V pravdah sidili su ti zdola popisani poglaviti plemeniti ljudi: Najprvo Knez Marko Oršić gubernator gdna, m. knez Tomaš Severšić vice špan Zagrebačke gradske meje, knez Juraj Čeh porkulab i dvorski grada Ozlja, k. Mikula Belanić porkulab grada Ozlja, k. Stefan Barilović, k. Paval Babonošić, k. Gašpar Voinović, k. Martin Hotković, k. Mikula Milovac, k. Mikula Hrastovski, k. Petar Arbanasić, k. Petar Dovolić, Matiaš Muškovac. I veće dobrih poglavitih plemenitih ljudi i sudci navadni ovoga stola Ozaljskoga.

Ta isti dan be pravda s jedne strane meju Gašparom Bedenićićem, kako A. A s druge strane meju Mikulom Obadićem, kako J. A to za niki vinograd v Pribićih naselnih:

A: govori po svojem prokoratoru Gabre Vlašiću: Moja gospodo! da sam kupil jedno trsiće v Pribićih, u kruto strašno vrime po *banovom razboju*, i nitko me ni u njem bantoval do sada, nego ništo na misal došlo Mihali Obadiću, da me je počel sada bantovati v mojem kupu, a ondi budući kada sam ja kupoval on, i ni se malo ni veliko hotil onda javiti kada smo trsje opelivali s obvodnici, kako je one zemlje zakon, nego mene . . . . prava tare i bantuje, ter mi vite s pravdom: more li sada od mene odpasti, ali nemore? a ja od tolikih let težeći i zasajivajući i dohodak davajući našemu gdnu m. a ovdi imam moja gdo i svedoke ki su onda ondi bili iz kuplja, i prosim v. m. da bi ste je na prvo uzeli, od pravde oću čekati.

I. govori: Moja gdo! što govori da bi to trsje o banovom razboju prodano, ja velim da je na nikoliko let potlam, i da nisam znal za prodaju toga trsja; neka mi pokaže ali naprvo dá ponudnoga kmeta ki bi e ponudil ali oklical po zakonu, kako e tomu zakon i običaj, ter je s toga i pravda bila med obćinom Pribići, i kako god mi je

pravda dala, gotov sam mu bil odastati se, ter mi je jednoga porotnika izvrgal, neznam za ki uzrok, neka mu na glavu svedoći; ter velim da se trsje mene pristoji, zašto e moja dedina; a poleg toga moja Gospodo! ondi je zasadil ništo trsja, što mu ni prodano, ter velim, da se i ono mene pristoi, i takajše po zakonu kako je tomu običaj, žnel sam mu seno vinograda, i tamo je i danas pri njem, ter velim, da me nemore za nje iskati, i od pravde čekam.

A: govori: Moja gdo! što govori da bi mu pokazal ponudnoga kmeta, hoće se najti ki je na obršju klical po zakonu i običaju ove zemle, i ono je skupil ki ga je prodaval, ter ga ni hotel kupiti, a za pineze što govori, ja ih nisam videl nigdare i neznam za nje, zašto je ove zemlje zakon do 15 dan donesti.

1. Svedok Mihe Penić, pod rotu povida, da je ta porotnik Mikula Pasović bil na jedno Petrovu, nikim solarom jednu balu sukna zmakal, i pobigal š njom v lozu, na toliko, (da su na toliko) (sic) da su ti solari Kraščić počeli loviti, i jednu volovsku kožu uzeli, govoreći: da je vaš tovariš, iskočivši ja, pretekat, sam mu v lozi, i ondi sam ga popal, i sukno pri njem našal, i tovariše dozvavši, ondi smo ga vhitili, on se je počel moliti: neka te me za volju božju, da ljudi već toga nezna (ju), nevodite me, na dar hoću vam kupiti pol vidra vina. I pošli smo k svaku Koziću da bi on to vino dal, on vina ni imal, rekal je jedan zmedj nas: ja imam pineze hodmo na gdnvu krčmu v Krasčiće, i ondi smo ga kaštigali i kupil nam je dvanajstim ditićem, vsakomu po mezanu vina.
2. Svedok Luke Bedečić obročeni, povida kako i prvi.
3. Svedok Lovre Šimunić obročen, povida kako prvi i drugi.
4. Šime Kozlović obroćen, povida kako i ostali, još više k tomu, da je njegova žena rekla: obisite ga dobri ljudi, ovo je treta njegova lotria da ja plačam što sam ja težko stezala.

Pravde bi viditi: Po kih dob ta A. posvedoči na toga porotnika toga J. da ni pošten človik, slobodno ga je mogal dvignuti i od rote odostaviti; i po kih dob ni po zakonu prisegal, kako mu je pravda bila našla, vinograd gubi. A tomu A. pripitujemo i za drugi uzrok, za što je i prescribtia tamo prešla, polag česa bi ga nemogal iskati.

Pristava uze J. Martina Maihana, a A: sudca Krašičkoga.

Item, ta J. govori za niki krč, na kom je ta A. vinograd zasadil i hiže načinil poleg te iste postati; i govori: da je ona loza nima dvima s bratom skupna bila, i da ni ono prodano i ni opeljano.

A. govori: da je opeljano, i svidoki se podpira da je opeljano skupa s onom postatjom.

1. Svedok Anton Bedeničić, pod rotu povida: da zna, da mu je vinograd opeljan na niki panić, a za lozu nezna, i ni bilo spominka za nju, i na to ni vistovit da bi loza ogovarana kada je krčena, i hiš načinjan (sic) na njem.

2. Svedok Domjan Bedeničić, pod rotu povida kako i prvi.

3. Svedok Jure Bedeničić, pod rotu povida kako prvi i drugi.

Pravde be viditi: po kih dob ni ta krč, ali zasad, po zakonu sastavljen, tako da ga ovo leto nemore iskati.*)

---

*) Matica ovoga pisma nalazi se u mojoj zbirci rukopisah.

7.

Razvidjenje vrhu ukazanja duše pokojnoga biskupa senjskoga Jačinta Dimitra.

Godine 1699.

Dan 15. maja leta 1699 u Bakru, u kući Gna. popa Mattea Rožmanića plovana bakarskoga, po zapovede gna. Dominika Zdune, arkižakna modruškoga, bakarske kollegiate crikve S. Andrea apustola, gnu. Matteju Rožmaniću zgora imenovanomu, da se učini razvijenje i proces vrhu ukazanja, aliti pripećenja, koje se je pripetilo u Bakru isto leto, a to: da se je skazala povećekrat duša dobroga spomenutja gospodina Hiacinta Dimitria, negdašnjega biskupa senjskoga i modruškoga, u kući, vulgo biskupia, na portu bakarskom, polag malina od istoga dobroga spomenutja, s pomoćju puka bakarskoga, na čast oltara presv. rožaria, u crikve kollegiate u Bakru uzdignjena, i za dotu ostavljena. I to se ukazà ključarice gosposke: Agate Pavlačić od S. Vida od Lipave, iz grofstva aliti knežie grofa Combenzl, koja Agata, po dopušćenju gna. Lovrenca Pellosia vikara fiškala strani primorskeh, kako se vidi u Dekretu 4. maja istoga leta danem, napervo dojde i be upitana:

Odkuda je i ča ovde čini?

Odgovara. Ja sam Agata Paulačić od Sv. Vida z Lipave, knežie grofa Combenzl, a sada sam ključarica njih Eccelencie gospodina grofa Ludovika Coronina, gubernatora stran oveh primorskeh.

Opitana. Zna li nač je dozvana?

Odg. Znam da se zovem radi vijenja, koje sam videla u Biskupije. Kojoj be ponujeno i dana prisega, i priseže dobrovoljno, in forma, na raspelo i sveti evangelium, da hoće pravo vse povedat, polag duše; i govori:

Ovde sam na službe poldrugo leto i spavam u istoj kuće aliti biskupije, od dan 27. Julea, ča je zutradan po svete Anne svetku. Povećekrat čula sam, da je na vrateh trkalo kada bi bila zaprta, ali da se ni niš strašila, niti videla. Prvu sredu pak korizmene

1699, okolu desete ure u večer, budući vrata zaprta špagom, žač ključanica bila se je pokvarila, odprla su se vrata i raztrgal špag.

Opit. Jeli pak zaprla vrata?

Odg. Da je, ali da su se pak odprle, da je još i železnem ražnjcm podprla, i da je neč odprlo. i ražain prelomilo.

Opit. Da je vetar kakav vrata odprl?

Odg. Da ni, zač tada ni bilo vetra nikakova, kako skoro ni bilo takova dneva lipa i mirna vsu korizmu.

Opit. Ča zlamenuje ono odpiranje?

Odg. Da se je stala z postelje pak vrata zapret, i kada bi bila zaprla, tako se je njoj skazal jedan člověk na sale, ki člověk ni bil previsok, života punoga, u halje duge, šarane, kako pamuku, u pantoflineh, palicu zgora i zdola okovanu, kako srebrom, i da je bilo vulgo „Cana di India“, na glave kapu hrvatskoga načina, vlasi na glave beli, kratki, po redovnišku, brada bela pušćana, i ne preduga. I tako je od straha sela na stolac da ni ga ništar pitala.

Opit. Jeli on ča govoril?

Odg. Da ni, nego se je šetal po sale okolu stola dvakrat, pak je k nje bliže došal kako i prvo i niti ona njemu, niti on nje govoril, nego da je (u) kamaru šla i zaprla, pak da je dilje on odprl kamaru i došal u nutar. Sveću od ulja ka je gorela, da je ugasil mahnuvši rukom, sedel je na stolcu, i nijedan niš negovoreć, odašal je. Zutra dan da se je tužila Signoru Antonie Raffaeli komu je palac (palača) bil preporučen, on je pak činil, da grabanti po redu dole spavaju, i spavali su.

Opit. Jeli već kada došal, ali vrata se odprla?

Odg. U sredu i četertak večer kvaterni korizme, da je pak tako dohajalo na vrata trkat, i odpirat vrata zaprta, i pokazal bi se videt od vrat druge strane, a ne na oneh kade bi trkal, ali drukal, i grabanti su dole spavali. Tu pak noć i Tomina senjanin. I tu noć dohajal je. Tomine ni mogla zazvat, budući on u drugoi kamare, nego s palicu u zid da je tukla, ter njegov sin, ki je š njim spal, da ga je probudil. I tu noć mahnul je ta čovek rukom i sviću ugasill Kada je došal Toma. (ki još dugo one kamare ni mogal vrata pogodit) užigal je sviću, i kada bi hotel u kamaru donest, tako da bi mu se ugasila, i to po već puti. Ali i tu noć akopram videla sam čoveka, niš ni nijedan govoril.

Opit. Jeli još kada došlo ča, ali ona videla?

Odg. U večer srede velike korizmene došla je iz Compléta budući još videt od dneva, dva meštra ki su onde napravljali, nešto zidali, večerali su, da su se počele trest postelje, da su vsi čuli. Još jedan dru-

gomu meštar rekal je: (kada se je jedan okole ogledal) ča gledaš? ali te je strah? pak dilje su prošli van na svoj kvartir. Ona išla je spat, i š njum jedna divojčica, kći, Mihca Prosena, pokle bi bile zaspale, da se je vsa postelja stresla strašno jako, tada se je ta divojčica prestrašila i zbudila prvo nego Agata. Pokle se je zbudila i ona, gledala je ako svića gori, i tako pak opazila je istoga človeka u onakovoj kako prvo oprave, još da je imel pod desnom rukom knige i križac, kakoli od srebra razpetje, ter se je tada prestrašila.

Opit. Jeli mu tada ča govorila.

Odg. Da su ju prvo bili naučili redovniki (kem se je tužila od ovoga straha) da se nima strašit, nego pače zaklet; da se ima javit ki je, i ča išče? I tako da je rekla: *Jesi li pravda ali nepravda?* ter vrhu teh riči ni hotel niš progovorit, nego ju je počel s križcem, koga je u rukah imel, po glave, to je: po čelu križat. Pak ga je takoda pitala: *„Vsaki duh boga hvali, hvališ ga i ti?* ki odgovori: *I ja hvalim kako ga hvališ i ti!* I tako ga je do tri puti ona opitala, i on odgovoril.

Opit. Jeli već ča pitala?

Odg. Ja od straha nisam mogla ništar pitat, nego rekal mi je on: *Neboi se, neboi se*, po dvakrat. Tada sam pitala: *gdo si i ča iščeš?* On je odgovoril: *Ja sam Dimitri*, i iur već od leta hodim ovde u ove kuće da ključam, ja sam u velikeh mukah i trpljenju, potrebujem maš devet u tri sobote, šest maš na oltaru sv. Rožaria, a tri puli divice Marie puli mora, te maše da ima reć pop Luka, pop Anton, i pop Mihovil. Još tri fanti (dětići) imaju se tri sobote ob suhem kruhu i vode postit, i da ja tim trim siromahom imam hranu jednuć dat. Pak da rečem mojemu gospodaru od ove kuće: da ima crikvu sv. Mikule, ka je zapušćana, napravit, zač onde veliki grehi i veliki mirakuli čine se. Kada je rekal *„crîkvu tu gore“*, nisam mogla razumet. Dapače drugoč je rekal: *„Tu crikvu sv. Mikule.“*

Opit. Jeli već ča opitala, ali on govoril?

Odg. Da ni ona već ništar mogla pitat, nego samo ča je trikrat rekal: *Vsaki duh boga hvali* etc.

Opit. Jeli on još ča govoril?

Odg. Za onem ča je zgovoril kako zgora, rekal je još: „imam ti se javit“ kako me je po čelu s križcem prekrstil, kade čelo bilo mi je črno ostalo, štimajući jutro dan, da je črno od česa drugoga, začela je čelo umivat, onako peruć do krvi ranila se je, da ni hotelo ono črno dole, kako već ljudi videlo je I kada je ta človek govoril teško je zgovaral, kako ti žalostno a debelo.

Opit. Jeli ona znala onde koga Dimitria, ali kade drugde, ali čula prvo od takova imena?

Odg. Da ni nigdar niti ovde, niti drugde znala od takova človeka, nego pokle je to ime Dimitri sam povedal. Nego su ljudi rekli kem sam povedala, da ima bit biskup.

Opit. Jeli još potle ča čula ali videla?

Odg. Da treti petak večer i sobotu po vazmu, oba dva večera videla je veliko ljudi u kamare, u belom opravne, ter kada bi se hotela ogledat za pitat, ni mogla niš videt.

Opit. Morebiti da je tada spala, ali joj se sanjalo?

Odg. Da ni za stanovito.

Opit. Znali već ča?

Odg. Da već niti ni videla, niti zna.

Opit. Vrhu nje duše! jeli tako kako je povedala, i da se je tako pripetilo?

Odg. Da je, zač dilje je hodila *k istim redovnikom* povedat stvar naručenu, i one službe zvršile su se. I ona bi odpušćena.

I zatem

Be dozvana hći Mihca Prosena, divojćica Margareta od let 12, i njoj be naprvo postavna vekověčnost duše, strah božji, grubota greha, i za njega kaštiga, i to prez prisege.

Opitana. Kako biva?

Odgovara. Z otcem i z materum!

Opit. Jeli kada bila u biskupije i znali kade je i ki tamo biva?

Odg. Da zna kade je, i da je bila većkrat u nutri, dapače je s ključaricu gospodsku spavala.

Opit. Jeli kada ča čula ali videla u istoj biskupije?

Odg. Da nezna, i istina je da joj se tužila ključarica, da se neč čuje, i da vidi; dapače znam dobro, da povećkrat neč je odpiralo vrata, ako prem bi je u večer zaprli. I to znam: da u večer velike srede, kada sam skupa s klučaricum spala, da je neč strašno stresló postelju, tu se je prestrašila, i da joj je Agata kazala: da pogleda nekoga človeka; ona ni hotela, nego se je od straha po glave pokrila, potle da je pustila ključaricu i doma pobegla, već ni došla onu noć tamo, nego kada je pobegla, da joj je ključarica rekla, da bi koga zvala, da bi poslala po koga redovnika, ali od straha ni znala koga zvat. Drugo da već ništar nezna, i bi odpušćana.

Dan 16. Maja.

Dozvan beše Toma senjanin, sluga gosposki, koj be opomenjen: de veritate dicenda, koj priseže in forma na razpelo.

Opitan. Jeli kada ča čul za kakovo vijenje u biskupije?

Odgovara. Da se je čulo povečkrat od ključarice gosposke da neć dohaja, ter da su sluge gosposke morali redom po tjedneh dole spavat, i buduć njegov tjedan, jednu noć čul je dvakrat kljucaju na vrata od palaca, nehotejući onl odpret, i vrata da je odprl nekakov človek, ki je bil u pamuku šarem došal, kape zelene na glave, u rukah paki je bil u pamuku šarem došal, kape zelene na glave, u rukah pa-ki je bil u pamuku šarem došal

Opit. Jeli još ča videl ali čul?

Odg. Da ni niti onu noć, niti prvo niti potle, nego veliki tjedan čul je povedajuć od ključarice, da se je pak takov človek skazal, i da je š njum govoril, i da je videl na čelu ključarice zlamenje črno, da joj je on učinil s križem, kada je potreboval nekoje sv. maše i almužtva.

Opit. Znali već ča?

Odg. Da već niš nezna.

Opit. Jeli istina ča je povedal, da se nebi kakova falsia potle našla?

Odg. Polag svoje prisege ku je učinil, i vrhu duše njegove! da je vse istina. I be odpušćan.

Haec omnia coram me reuisa et sincere recognita fuerunt; in quorum fidem me subscripsi, ac proprio sigillo munivi.

(L. S.) P. Mattheus Rosmanich Canonicus ac Parochus Buccarensis, nec non Primicerius Modrusiensis. m. p.	Pr. Lucas Kouachich Canonicus et pro tunc Cancellarius. m. p.

Ja pop Mihovil Daszetich beh na prizenchu m. p.

Iz vana stoji napisano: Processus Comparitionis Hyacinthi Demetri Eppi Segnensis et Modrussiensis in domo Episcopali.*)

---

*) Matica ovoga pisma, koju sam prie nekoliko godinah dobio u Bakru, nalazi se u mojoj zbirci rukopisah. I. K. S.

II.

DOPISI I ODGOVORI.

Odgovor

Dr. Ivana Carrare

preveo iz talianskog

V–z–ć.

Slavno družtvo za povjestnicu jugoslavensku.

Blagodareći iz dna srca za osobitu čast, što se je slavnom družtvu svidilo upisati ime moje medju svoje začastne članove, hitim evo odgovoriti na postavljena mi pitanja.

Akoprem mi um nedostaje, drago mi je opet da mogu očitovati goruću želju, kojom bi želio osvjetlati na koji mu drugo način lice moje biedne otačbine, kojoj bi za njeno blagostanje i isti svoj život žrtvovao. Tako dao bog, da bi snaga odgovarala želji, i želja jednoga postala željom i snagom većine, a moji dalmatinci sjedinjeni i složni, a ne razkomadani i razciepljeni.

U odgovorima odaljio sam se kadkad od pitanja, kadkad sam razširio obsjeg odgovora, i protegao ga na više ili manje prostora, kao što mi se je svidilo da je bolje. Ali to je bila puka volja i želja za boljim. — Neka me razumie ko hoće. —

I.

Po bregovima spljetskoga okružja ima mnogo djelah ljudskom rukom podignutieh, a to su razvaline rimske, ugarske, srbske, bosanske, mljetačke i turske, t. j. od gradovah, visovah, tvrdinah, stublinah i kulah, i sve je to u istinu prava razvalina, smiljenii im je obviti bršljan, nego biahu ljudi. Niti Avari, niti Turci, — vješti inače razharači, — niesu razhorili veću stranu, niti najnesmiljenie.

Najvažnie razvaline gradovah, jesu one od Garduna, nedaleko od Trilja; ja sam ih načeo 1849. god. i našao trostruki opas zida, jedan anfi-

teatar, jedan vodovod, i šta mi je bilo dovoljno, da tu ustanovim naselbinu, koju Ptolomej nazivlje: Aequum; a po zemljovidu Peutingerovu Aequo. Klis je najodličnii ostanak rimske tvrdine, koju Dion Cassius Andetrium a Plinius Mandertium nazivlju. Medju znamenitiim razvalinami, najglavnia je Stečak medju Triljem i Gardunom, i Stratine, naprama Garjaku, medju Sinjem i Vrlikom. Prie dvie godine pokusio sam, svoga nauka radi, nješto odkopati, i naišao sam u prvoj na mnogo grobovah, a u drugoj pronašla su se prie njekoliko godinah četiri sarkofaga, sa latinskiem napisima, koji su sada uzidani u čelo Tomazeove kuće u Vrlici, i više pločah ovamo i onamo razsutieh. Ostatci starodavne sinjske tvrdine sjećaju nas na slavne dogodjaje, i mogu zadahnuti pjesnika i umjetnika. Druge je vrste tvrdina solinska, koju je narod nazivao blagaonicom Dioklecianovom. Bješe sagradjena za obranu našiem, a služila je za vrieme Selima II. i našiem i Turcima; kasnie ju Turci sraziže sa zemljom, kadno je glasoviti Petar Kružić gospodovao Klisom. Izmjenjuju se turnji i kule, i to vrlo na često, budi po obrežju, budi po nizini, i dopiru tja do spljetkieh mirih. Kod samostana od Paludih još je jedna ciela tvrdina, koja je bila našiem branik, a naprama ovoj kula osmanskieh obsjednikah. Kome niesu poznati dogodjaji one junačke dobe, potrebito napredovanje i uzmicanje od strane našieh i dosliedno borenje za obranu prednjieh branikah?

A ko da od mila neproplače, kad se sjeti Bernarda Zane, onoga vrloga spljetskoga nadbiskupa i prvostolnika Dalmacie i Hrvatske, koji u odielu biskupskome, sa častniem krstom u lievoj a mačem u desnoj, povede 1507. naše na boj i pobjedu u ime Isusovo? Sve spomenute razvaline sjećaju nas na djela i čine povjestničke, od više ili manje slave, ali glasoviti svi; ponajviše junačni i krvavi. Da ih samo čovjek načrta, morao bi napisati liep komad povjestnice, a navlastito o bojevima s Turcim; u kojiem bojevima oslobodiše dalmatinci čestoputah Europu od zagrozivše joj pogibeli; jer zaista više su dalmatinske šare i handžari okrnuli rogove prorokovu polumjesecu, nego krilati lav od Mletakah.

Otac Coronelli, u svojem djelu „Regno di Dalmazia“ koje je izdao Nolin u Parizu, a kasnie De Traux 1810. god. na zemljovidu Dalmacie i Dubrovnika, izdanu u Beču, zabilježiše, ali dosta pogrješno, veću stranu znatniih classičkieh razvalinah, koje se nalaze tamo i ovamo po Dalmacii.

II.

Ljudskieh kostih nalazi se uzkraj svieh rimskieh putevah, po sviem mjestima gdje su jednom bili starinski gradovi, naselbine, zaseoci, i varoši, i gdjegod su se glavne bitke zametnule. U samom Solinu učinio sam mnoge pokuse, u četiri grobišta, od kojieh je jedno bilo dugo

800 klaftarah (pogledaj moje spomeni o kopu solinskom 1848. god. izdane sa osnovama 1850. god. po carskoj Akademii znanostih u Beču). Što se tiče ljudskieh kostih, budi zakopanieh, budi izkopanieh, valja napomenuti nješto osobitoga, što se nalazi u okolici Radobolje. Na bregu Vetrenić, nedaleko od Kreševa, jeste jedna špilja izdubljena u njekoj koščevnoj otvrdini najznamenitie vrste medju potopniem (tvrdinami) u Dalmacii. 1845. god. odnio sam njekoliko komadah od one otvrdine bečkome rudnome museu, a glasoviti geolog i izpitatelj mljetskieh ječanjah Partsch, pronašao je: da su veoma važne, i napomenuo ih je u člancima: O naravi geognostičnoj i o rudniem proizvodima Dalmacie, koje je on sastavio za moje djelo „*Dalmazia descritta*“ (pogledaj svezak 1. 2.). Narod u ostalome misli: da je to ostatak od njeke velike bitke, ali ta misao vriedi, koliko i mnoge druge onoga neukoga puka.

III.

Po sviem rimskiem grobištima, kao i oniem srednjega vieka, kosti su bile zakopane, a grobišta zidom opasana; solinska su imala zidove od kamena. Grobovi su obzidani čestoputah ciglom, ali grobišta nikada; u grobovima starinskiem nalazi se oušnicah, kolajnah, narukvicah, vlasnieh igalah, vretenah, kocakah, novacah, dlietah, kovnieh ogledalah, miomirisnieh sudićah, pladanjah, svećakah, svakolicieh uresnieh stvarih, orudjah, itd. ove se stvari nalaze sve sakupljene u spljetskome muzeu starinah. Što se tiče onieh stvarih, koje su izkopane iz solinskieh grobovah, od 1846 do 1849 god. pogledaj moje izviestje o tome djelovanju u mojoj knjižici: „*Topografia e scavi di Salona*, *Trieste 1850.*“

U grobovima srednjega vieka, a navlastito na otoku Braču, nalazi se množina oružja. Znamenitu sbirku takvoga oružja imade sakupljenu u tvrdini S. Ivana, plemenita obitelj Capogrosso, ali žalibože bez reda i skrbi. U onoj sbirci nalazi se takodjer vrlo važna stvar za bajovnu povjest o Marku Maruliću splietjaninu, a to je zubnjak, za koje je bila zapeta svilna ljestva, o kojoj povjeda Kostantin Pupieri u svojoj poznatoj poslanici o ljubniem sgodama Marka Marulića. Otac Fedele, zadranin, napisao je na onome zubnjaku sliedeći disticon:

„Hinc Marcus Marulus sapiens evadere caepit.
Oh quam uncis variis, gratia diva trahit!“

Ali ovdje treba napomenuti, da ovaj Marko Marulić, od ljubeznieh sgodah, o kojem piše otac Fedele, nije onaj glasoviti Marko Marulić, slavni pisac, koga Ariosto nazivlje božanstveniem. U ostalome naći će se i oružja i dragocjenostih, ako se budu mogli preiskati gorostasni grobni spomenici, neumetno izrjezani, koji se vide kod S. Spasitelja na Cetini, u Cisti, Lovrcču, Prologu, Pošuštju, Podprologu, Dražnici, Slivnu, u imoskoj okolici,

i uzduž bosanske granice. Ako se bude mogao koji kop poduzeti, kao što se uzdam, nadam se: da će se oko onieh spomenikah pronaći stvarih, koje će biti od nauka etnogafična za Dalmaciu. Sir Gardner Wilkinson prosborio je o oniem spomenicima u dragocjenom svome djelu; Dalmatia and Montenegro" u Londonu izišavšem i na njemački jezik po Lindau prevedenu, ali ne onako, kako bi onaj učeni archeolog bio mogao, da bude izpitao one spomenike posebniem odkopima. Ovdje napominjem: da se južno-slavenska povjestnica nebi u ničemu okoristila sa oniem stvarima, koje su u Solinu izkopane, jer je u Solinu, sve ili čisto rimsko, ili udara na grčko-sikulsko.

Spljet ima nješto više od mirinah za učiti, ima ostatke dvora Dioklecianova, koji se smatraju puniem pravom kao divota Europe, i koji u inokupu svome pokazuju najvelebitnii ulomak starinstva, koji nam je na toli tiesnome prostoru preostao u cieloj površini rimskoga svieta. Dioklecian, poslie nego biaše dogotovio rimske toplice i zdanja u Aleksandrii, dade sagraditi neizmjernom velebitnostju svoj dvor razkošja, da, oprostiv se od neugodah carevanja, provede u njemu zadnje godine svoga života.

Tolika je bila velebitnost toga zdanja, da Konstantin Porfirogenit reče, da nam ga nijedan opis nebi bio kadar predočiti.

Svaki, koji samo jedanput pohodi ono blago starinstva, lako će uvidjeti njegovu umjetničku i arkeologičnu važnost. A onom, koji neima prilike da obidje i prouči one ostatke, preporučujem za prouk veliko djelo Adamovo „Ruins of the Palace of the limperar Diocletian ad Spalatro in Dalmatia. London Printed far the author MDCCLXIIII. kao takodjer i drugo inglezko djelo, koje napominje Sir Gardner Wilkinson, izišavše u Londonu prie tri godine. Prvo pokazuje one razvaline narisane geometrično, i velikom umjetnom hitrinom izrjezane na 72 daščice od mjeda, a drugo nam odkriva važnost arheologičnu: jedno je djelo graditeljno a drugo učeno, ali oba veoma dragocjena. Što se tičc francezkoga djela „Voyage Pittoresque et Historique de l'Istrie, et de la Dalmatie. Redigé d'aprés l'itinerair de L. F. Cottas. Par Joseph Lavallée. Paris MDCCCII." dobro je primjetiti: da su dasčice u njemu navedene samo skružnici Adomovieh narisah, a slog djela u mjesto da iztražuje i razvidja sa pogleda arheologičnoga; slika izvrsniem kistom izmedju slikara i pjesnika obće ćuti koje čovjek osjeća na pogled onieh spomenikah. Dostojnie je zaista da se preporuči, sto se tiče opisanja Dioklecianova dvora, opis Skota A. A. Paton u knjizi Higland and Island of the Adriatic. London MDCCCXLVIII.

Na tri milje (tal.) od Spljeta, stoje mirine grada Solina, njegda stolice dalmatinske, arsenala jadranske obale, stjecišta rimske trgovine, glavnog mjesta sbora dalmatinsko-solinskoga. Otac Farlati u svojem: „Illyricum sacrum" sbori najbolje i najdublje o prošlom stanju političnom, crkovnom, i o povjestničkiem sgodama onoga jednoč glavnoga grada. Ja sam u mojoj knjižici: „*Topografia e scavi di Salona*" predstavio u obćem liku one razvaline, t. j. ono što je preostalo, ovršene odkope, i odkritja, koja se po milosti vladaoca čine.

U Spljetskiem okolicami ima mnogo starieh zidinah, ali rastrkanieh i većinom porušenieh; najogromnia, jeste gorostasna zidina solinska, a za ovom erivačka u Vojkovu u sinjskome okolišu. Nu ova zadnja ide sveudilj na manje sbog toga, što oni seljaci vade i nose kamenje za svoju porabu. Bilo bi važno da se prouče ostatci pregradjah i perimetrah što se još vide u Gardunu, Čitluku itd. Treba znati da su sve zidine, što se vide tamo i ovamo, ponajviše zdatci od kućah i grobištah.

V.

Po solinskiem podrtinami nalazi se svakojakieh i riedke vrste opekah, ali ponajviše etruskieh sudićah; ris je ponajviše u obrezu. Što se tiče natisakah, koji se nalaze na solinskiem opekami, ovi su raznolici, a i koristni za archeologičnu nauku. Evo ih: Fortis, Vetin, Festi, Vibiani, Atimeti, Fronto, Lissiner, Ar, Pansiana, Solona, Solonas, Paisian, C. Octavii, Corniaca Aeract, C. Q. Pilota, Arrigg, Pulii, Fronio, Pullaeni, Asolausi, Vetear, . . . Onscia, Tipansiana, Polka. Sve sam ove natiske, njegdje okrnute i na ulomcima, sakupio u spljetskome muzeu.

VI.

Vriedno je, da se napomenu četiri vodovoda rimska; dva u Solinu, jedan u Gardunu, a jedan u Čitluku. Ona dva solinska počimlju od rieke Jadra; jedniem, i to najstariim, tekla je voda u grad Solin, a drugiem koji je Dioklecian dao podići, tekla je u njegov dvor (Spljet),

O prvome, koji se je povijao mirima staroga grada, i dielio se u dva pomanja traka, a ovi udarali opet po unutarnjiem ulicami u druge pomanje, te napokon dospievali u velika slivališta, prosborio sam odnosno na one strane, koje su se dosada odkrile, ponješto u mojoj knjižici: *Topografia di Salona*; drugi se vidi mal da ne cjelokupan, cieliem svojiem raztegom od Solina do Spljeta, i snimio ga je prie dvie godine c. kr. graditeljni četnik de Conrad, koji je namjeravao da bi se ponovio, što bi bilo veoma nužno za porabu grada Spljeta; od ovoga vodovoda koči se jošte njekoliko vrlo znamenitieh lukovah preko solinskoga polja; ove je takodjer snimio Adam u pomenutome svojem djelu, a od njega su ih opet mnogi drugi posnimili; i ja sam davši ih odslikati s lica, poslužio se za vignettu, u mojoj Topografii. Vodovod u Gardunu razgledao sam prie dvie godine, ali samo površno ovdje i ondje, a mislim da bi bilo vriedno, kad bi se čovjek poviše oko njega bavio. O gardunskome vodovodu pisao je

Fortis i gosp. Lovrić, kad je popravljao pogrješke onoga; bilo bi takodjer vriedno da se ovaj prouči i snimi, a to bi pošlo za rukom laglje nego kod gardunskoga. Što se žljebovah tiče, našao sam ih od olova, od cigle, ali ni jednog od gvoždja. Na njekojiem žljebovima od olova u Solinu, natisnuto je ime tvorca, pa i gdjekoja bilježka povjestnička, i vremeno- slovna. O tome sam napomenuo u izviestjama koje sam o ovršeniem od- kopima u oniem razvalinami učinio.

VII.

Orači i kopači nalaze čestoputah sudovah, a njekoje sa starinskiem slikami; ali ponajviše kolajnah; kadkad narjezanieh draguljah; dapače može se puniem pràvom reći, da su se najdragocjenii iznadci našli sadeći vino- grade, i orući tegove.

Tako je seljak Grubić, nazvan Sgombro, našao mrtvački sud od ala- bastra, jedan od oniksa, jedan dragocjeni prsten od zlata sa granatom, na kojoj je izrjezana Paladina glava, i razlicieh inieh stvarih. Venus, što no je sada u spljetskome muzeu, bi takodjer našasta slučajno; isto tako našao sam ja i klasični trup apolinov 1846. medju podrtinami na jednoj starinskoj stublini. U sinjskomu Čitluku, našast je, nije tome dugo, sud pun rim- skieh srebrnieh novacah. Na isti način pronašle su se u Gardunu, prili- kom mekotnje, mnoge dragocjene stvari, a medju ostaliem, prie dvie go- dine glasoviti napis, koji me potače, da proučim zemljišta oko Garduna i Tulja, i da ustanovim mjestište, *Pons Tiluri-a* (po putovniku Antoninovu) ili Ponteluri (po neimenovanoviću ravenskome), i mjestište naselbine „Co- lonia equense, i njekojieh bojnieh rimskieh cestah, i gdje je napokon po svoj prilici ležao Municipium Reditarum. Nu seljani nadju starinah često putah, neorući i nekopajući, na pr. poslie vihoraste kiše lako ostane na golu pokraj vrutakah po koji zarezani dragulj, a često i po koji novac.

VIII.

Kod nas se nalazi, mal da ne svagdje, starinskieh predmetah, ali oni, što no se nalaze na Hvaru i Visu, ponajviše su od dobe grčke, a oni što se nalaze u Solinu, Gardunu, Čitluku, Muću, Garjaku itd. rimske. Na Braču, u Vrlici, Čisti i Lokvićima, nalazi se mnogo oružja od srednjega vieka: turskieh ostavinah ima uz kule. O vrsti ili kakvoći stvarih, koje se nalaze, rekoh malo prie. Što se jezika tiče, u kojem su napisi dosada nadjenieh pločah, primjetio sam: da je većinom latinski, ponješto grčki, a riedko slavenski; jedna sama ploča u crkvi S. Dominika u Spljetu, ima napis u istočniem pismenima. Na trupu sfinže u dvorištu kuće Cindrića u Spljetu, stoji napis u pismenima jeroglifičniem; g. Wilkinson proštivši ga,

objelodanio je, da je onaj komad jedan Amenophis XIX. koljena Faraonah, onaj isti kojeg je visoki stubao udarao u skladne glasove na prvi pomol sunčanoga traka. Jedan sami napis u čistiem glagoljskiem slovima nala- zi se medju grobniem spomenicima u Cisti, imade ih i u Poljicima, to na ulomke, to u smjesniem pismenima. IX. Ploče i svakovrstne ine stvari, izkopane u Solinu troškom državniem, sabrane su u spljetskom muzeu starinah. Sve ploče, koje su tu seljaci budi od prie, budi u novie vrieme našli orući u Solinu, većom su stranom uzidane u kućne zidove po Soli- nu i po Vranjici, mnoge su prebijene i preobratjene, ali većom stranom ako prem neuredno umetnute, mogu ih opet putnici proštiti, proučiti i snimiti. Ima takodjer i u mnogiem spljetskiem kućami, kao n. p. Della Costa, Lanza, Carminatti, solinskieh pločah uzidano. Onu već poznatu sbirku solinskieh pločah, koje su resile striu staroga nadbiskupskoga dvora u Spljetu, dobivši dopuštenje od namjestničtva i crkovne vlasti, dao sam od onud skinuti i odnieti na sahranu u museum, a tiem sam načinom oslo- bodio one starine od očevidne propasti; tako isto pošlo mi je za rukom, da sam s dopuštenjem vojničke vlasti mogao dignuti bassoriliev sa jed- nom bakanticom, koji je bio uzidan u kasarnu S. Marie. Ovaj dragocjeni izrjez, kojeg je objelodanio Adam u svome djelu, nalazi se sada u spljet- skome muzeu.

Ostali komadi, koje je Adam snimio u svojem djelu kao sarkofag pred hramom Eskulapoviem, bassoriliev u stolnome zvoniku, sarkofag na kojem je izrjezan prelaz preko crvenoga mora i dva bassorilieva obitelji Geremie, trup sfinže obitelji Cindrića, još su na svome mjestu, tako je isto na svom mjestu i velika sfinža egipatska ležeća u stupniku (peristilu) staroga dvora, sadajnjoj piaci stolne crkve. Što se tiče omanjieh stvarih, veće ili manje dragocjenosti, dobro je napomenuti sbirku g. Vinka Solitra. Sbirke pokojnoga Dra. Lanze, nije više u Spljetu. Starinskieh draguljah sa zarezom ima svaka bogatia kuća po njekoliko, isto tako i glavna vlastela solinska i vranjička. Gospodin Ante Buljan iz Sinja, sastavio je veli- kom ljubavju i neobičnom vještinom liepu sbirku rimskieh kolajnah od Con- sulah i carevah, izkopanieh u Čitluku, Gardunu i obližnjoj Bosni. Mnoge starinske stvari od mramora, njekoliko drogocjenieh kolajnah, i njekoliko drazieh kamenčićah, drži obitelj Garanjin u Trogiru. Grof Fanfogna, na- sliednik bratje Garanjinah, učinit će rodu glas i znanosti uslugu, ako, kao što je namjerio, svrši i noviem životom zadahne svoju knjižnicu i uredi tolike druge predmete, koji bi bili od velike važnosti za književnu, po- vjestničnu, etnografičnu i prirodnu nauku o Dalmacii, i koje su velikom vještinom i riedkom ljubavju prama otačbini, skupili pokojna bratja Ivan i Luka Garanjin.

XI.

Svakiem korakom, kojiem čovjek korači po Dalmacii, naidje na spomenike, koji ga opominju ponajvećiem brojem na povjestnicu rimsku, veoma mnogi na bijene bojeve s turcima, a mnogi na domaće dogodjaje. Znameniti poradi toga što nas sjećaju na jednoga od najslavniih muževah, koje je imao Spljet a s njim i Europa ciela, t. j. na Marka Antu Gospodnetića (de Dominis) jesu molitvenjak staroga biskupišta na prama koru stolne crkve, i glavni oltar stolne crkve sa dvama velikiem angjelima od ebana, koji podbačaju svetu shranu. Prvi nas sjeća na iznašastje pomastih (farbah) a drugi na vještinu mehaničnu onoga velikoga muža, kojeg se ima u povjestnici europejske izobraženosti vrsti sa imenima Newtona i Cartesia. Što se tiče imenah, koja bi osvjetlala povjestnicu i filologiu južnoslavsku, pozivljem se na imena topografična pojedinieh pokrajinah dalmatinskieh, koja su naznačena u knjizi „*Topografia Veneta* kao i na imena koja se nalaze u pregledu glavnieh visinah u mojoj knjizi „Dalmazia descritta.“

XII.

Koliko je bilo gradovah i stanovnikah starinom u cieloj Dalmacii, vele nam dovoljno Antoninov putovnik i Peutingerov zemljovid: Otac Coronelli i de Traux zabilježiše u zemljovidima, koje sam prie napomenuo glavne razvaline starieh gradovah, koje se nalaze po površju dalmatinskome; medjutiem sva Dalmacia, a navlastito spljestko i zadarsko okružje, obiluju mnoziem razvalinami i sjećaju na grčko-rimsko gospodstvo, na navale avarah, madjarah, uskokah, gjenuvezah, bošnjakah, mlječićah, turakah i francezah. Znamenit je trg u Trogiru, na kojem je sjedne strane jedan vis talianski, nazvan „Camerlengo“ s druge jedna stublina mletačka, a u sredini jedna gloriette francezka.

Malo je razvalinah, koje bi nas sjećale na križare, ali mnoge na božjake. Medju zadnjem, glavna je tvrdina Vrana, vlastelinstvo grofa Burelića zadrana.

XIII.

U Spljetu ima mnogo klasičnieh slikah, to od talianskieh, to od malog broja dalmatinskieh slikarah, koji biahu na kakvome glasu. Može ih se vidjeti u stolnoj crkvi, u onoj S. Klare, u paludskoj, u Sjeminištu; mnogo ih drže plemenite porodice, Alberti i Michieli-Vituri. Tvorovah dalmatinskieh slikarah ima u stolnoj crkvi: od Mate Ponzona, od Marka Capogrosssa; u Paludima na višem broju od Sta. Croce, ovdje i ondje koja od de Vita. Gos. Poiret obnarodovao je u dnevniku „Gazetta di Zara“ pregled glavnieh slikah u Spljetu, ali s njekojiem nedostatcima. Medju tvorovima spljetskieh slikarah vriedno je da se napomenu tvorovi

otca Rasmilovića frančiskanca od namastira „Paludi“ u dvjema korniem knjigama, uzor umjetnosti, koje se čuvaju u rečenome namastiru; a ovdje valja i to primjetiti: da je onaj zaslužni otac sve pomasti, osim bjelila, koje je rudno, izžeo iz travah. Dragocjeno djelo, što se izrjeza tiče, zaista jedno od glavnieh u Europi za XIII. vieka jesu vratnice na velikiem vratima stolne crkve, koje je izrjezo Andro Gavina spljetjanin. Knjigah korografičnieh i junakah u narodnome odielu neimamo. Pošasti i požari porazише više putah Spljet, a krajinu su držali turci, kojí su se mogli natjecati i spošasti i s požarom.

Najklasičnii naslik glasovitieh spljetjanah, jeste onaj od Tome Negra u Sakrestii paludskog manastira. Zaslužni za sjeminište spljetsko: Cupili, Cosmi, Laghi, Bizza, Garanjin, Bianković, Blažković, Škakoc i Miošić rese sjeminišnu dvoranu, a ufam se da je prispjela već tamo i slika prečastnoga Spire Carrare, muža za onaj blagodatni zavod vrlo zaslužna, i kojeg je zivući ljubio, a na smrti obilno obdario. Medju slavniem spljetjanima fali nam slika arkižakna Tome, Marka Marulića, Mike Madića, A. Cutheis, Petra Cindrisa, Katalinićeva slika snimljena je s mrtva. Otac Urban Appendini bio je započeo sabirati slike svieh glasovitieh dalmatinacah, a svakoj slici podstavio po jedan distikon latinski, glaseći na glavne črte života naslikanoga. Tiskar Martechini izdao je na kamenorjezu sve glasovite dubrovčane; (?) a i ja sam skupio mnoge dalmatince, i rado bih da mogu moju sbirku podpuniti. Nevalja zaboraviti da je u Šibeniku slika Marka Ante Gospodnetića, od klasičnoga kista. U kući grofa Draganića čuvaju se izvorne mjedne daščice sa slikama Ante Vrančića prvostolnika i kraljevskoga namjestnika ugarske, kao i Fausta Vrančića njegova sinovca, izrjezani u mjedu po Martinu Roti šibeničanu. U sakreštii glavne crkve trogirske, i u druziem dvjema ondašnjieh crkavah ima takodjer odličnieh slikah.

XIV.

Najklasičnii rukopisi spljetski, jesu dvie koralne knjige paludskoga namastira, koje sam prvo napomenuo, na pergamenti u velikom listu, dostojne da ih razgleda svaki umjetnik i izobraženi putnik. Na gradskoj viećnici su ustanove grada Spljeta, izvorni rukopis na pergamenti. Ja imam izvorne ustanove republike poljičke na glagoljici; dvie knjige kronake Mike Madića, njekoliko spisah od kronike Tome arkižakna, koju je izpravio Andris. Ima takodjer mnogo inieh dobrieh rukopisah, raztrešenieh ovamo i onamo po namastirima i kod pojedinieh ljudih. Garanjinova knjižnica ima jedan dragocjeni slavenski rukopis koji je proučio njeki ruski kanonik, a i pokojni Kopitar poznavao. Sinjski namastir ima jedan spis djela *Herbarium Mattioli* po Dioskoridu, a na istom su po uzkrajcima

zabilježena hrvatska imena svake trave. Na ovo dragocjeno djelo uputio
sam 849 god. u jeseni Dra. Lambla, a ovaj prepisao imena travah da
ih izda. Mnogo slavenskieh rukopisah, koje je bio sabrao posljednji na-
mjestnik poljički u priečkom sjemeništu, leži u njekoj pivnici, te se rane
s njima miši i pauci. Ali ovo nije ni jedini, ni najžalostnii čin barbar-
stva, koje se može predbaciti čuvarima knjigah u Dalmacii; a bog bi dao,
da nebi bili njihovi sukrivci takodjer i čuvari javnieh arkivah.

XV.

Arkiv je spljetskoga kaptola najdragocjenii u spljetskome okruž-
ju. Ja sam ga izdao (pregled) još 1843 god. Za tiem je arkiv tro-
girskoga kaptola, i ima mnogo dragocjenieh dokumentah; a i od ovoga
sam imao priliku sastaviti podpuni pregled. Veća i važnia strana povjest-
ničkieh dokumentah ovieh dvajuh arkivah, izdao je otac Farlati u knjizi:
Ecclesia Spalatensis, i *Ecclesia Traguriensis*, i u knjizi *Illyricum Sacrum*
Njekoje izvorne dokumente, dragocjene za povjestnicu dalmatinsku, koje
Farlati nije bio izdao, scienio sam za dobro izdati cjelice u mojoj knjizi
„*Archivo Capitolare di Spalato*. Spljetska Curia ima u svojem tako zva-
nome starom archivu mnogo svezakah dobrieh izvornieh dokumentah. U
knjižnici Garanjinovoj u Trogiru ima takodjer nješto dobra liesa za po-
vjestnicu, a i ja sam ga sabrao što sam više mogao. Posebnih ili privatnieh
Arkivah, na koliko je meni znano, nema, ali ima dokumentah i poveljah
ovamo i onamo raztrešenieh, pa će, nedaj bože, moći još dospjeti kome
prodavaocu cukra, ili u ruke tvoracah od raketah za izhitrene plamove.
Drago mi je da sam mogao spasiti mnoge od ovieh posljednjih. Ima
takodjer prvobitnieh pisamah (incunabula) ali su raztrešena. Poludski na-
mastir ima njekoliko starieh izdanjah bogoslovnieh i ascetičnieh djelah,
koje je većinom napomenuo otac Daroslav Fabianić u svojoj knjizi: *Cenni
sui Conventi della Dalmacia*. Knjižnica spljetskoga sjeminišta i Garanji-
nova u Trogiru, imaju ih takodjer mnogo; i ja sam ih sabrao njekoliko
glasećieh o dalmatinskiem stvarima, i veoma sam radostan, što imam je-
dan iztisak prvoga izdanja glagoljskoga misala od 1484, od kojega se
znade samo za tri iztiska u Europi,*) zatiem mal da ne sva djela Marka
Marulića, spise Getaldove, njekoliko ustanovah gradskieh itd.

XVI.

Sve što imam i što sam sabrao priobćit ću, dapače ponudjam sva-
kome drage volje, samo da se otačbina i znanost ponješto okoriste: *quod
sine fictione didici, sine invidia comunico*. Uvjeren sam da će svaki pri-
vatni, koji ima knjigah i rukopisah, kao takodjer i trogirski Captol, učiniti

*) Mi smo u I. knjizi našega arkiva str. 126 javili: da od ovoga misala ima jedan
iztisak i naš narodni muzeum u Zagrebu. Lanjske god. dobio je urednik
ove knjige, na otoku Krku još jedan poderani iztisak. Op. Ur.

to isto; a rado bih vjerovo, dapače vjerujem poradi časti moje otačbine,
da će i spljetski Captol biti darežljivi i nego što je bio dosad. Ja svetje-
nik spljetske crkve, professor u onome sjemeništu, začevši 1843 god ra-
diti oko moga djelca: *Chiesa di Spalato un tempo salonitana*, kojiem
sam djelcem povratio onoj prvostolnoj stolici nasljedje pravah prvostolstva
solinskoga, umolio sam dopuštenje da mogu proučiti kaptolski arkiv, a
moja molba bi pismeno odbijena; i tako sam morao otići u Beč da učim
izvornike njekojieh, a prepise svieh u ovome tajnome dvornome i držav-
nome Arkivu. Ali ja sam bio (a i sada sam hvala bogu) prorok u svo-
joj otačbini, nu ufam se da će svakome drugome sreća poslužiti bolje,
nego meni. U ostalome, ako bi ko i hotio proučiti onaj arkiv, neće
ga izdata u mojoj knjizi do 1843. god.

XVII.

U mojoj sbirci autografah imam ih mnogo takodjer i od slavnieh
dalmatinacah. Najdragocjenii su oni Marka Ante Gospodnetića, Baljiviovi,
Boskovićevi, Karamanovi, Cupilliovi, Cosmiovi, Zamanjini, Galjufovi, Della
Bellini, Della-Costini, Kreljanovićevi, Galateovi, Pavlović-Lučićevi, i inieh
najodličniih od prošloga vieka do danas. Autografah imade svakud razsija-
nieh, ipak ne u velikom broju, nu niko ih nije sabrao.

XVIII.

Sve običaje naroda dalmatinskoga, opisao sam u mojem djelu: *Dal-
mazia descritta* u člancima: o stanju prirodnom i moralnome stanovnikah;
stranom su tišteni od svezku 18 do 24, a ostalo će se izdati za kratko:
tamo su potanko razloženi običaji o glavniem svetkovinami u životu, o
porodjaju, krštenju, pirovanju, kumovanju, umoru i pokopu. O običajima
dalmatinskiem pisali su: svetjenik Fortis, Lovrić, kneginja Rosenberg,
Marko Kazotić i svetjenik Ljubić. Kolendah ima za božić, za mlado ljeto,
za tri kralja, za poklade, za prvi svibnja, za sv. Juraja, Ivana, Nikolu,
Martina. Dubrovčani su se mnogo njima bavili, i tu vrstu pjevanja uči-
nili klasičnom u svojoj književnosti. Kakove su pjesme za pojedine pri-
gode običajne pogledaj u mojem članku o pjesničtvu i muzici u mojem
djelu: *Dalmatia descritta*, gdje sam, osim navedenieh primjerah raznieh
vrstah pjesničtva, prosborio takodjer o odnosnoj muzici i muzikalniem in-
strumentima, i naveo glasove ili najpjeve junačkieh i ženskieh pje-
samah. Bečki list *Corriere italiano* donio je na svietlo one iste članke
prie njekoliko vremena.

XIX.

U članku o bogoštovju, knjige: *Dalmazia descritta* svezak 20—21
povjedao sam sve, šta narod vjeruje o vješticami, o morami, o vukodla-

cima, o mazićima itd. te svako taštovjerje, i isto zvjezdovno iznio na vidjelo. Kazao sam takodjer, šta priča narod o noćniem svećicami, o letećiem plamenčićima, o zviezdama padajućiem, i sva ostala bajkanja.

XX.

Rodoslovje, moć, običaje i ukupnu narav vilah, povjedao sam mnogiem potankiem razlaganjem u članku pjesničtvo i muzika, rečenoga moga djela; što se bajoslovja tiče pozivljem se na priepomenuti članak o bogoštovju.

XXI.

Vidi članak, bogoštovje, u djelu „*Dalmazia descritta*“.

XXII.

Vidi takodjer clanak „bogoštovje“ etc.

XXIII.

Dalmatinski seljaci imaju naročitieh pjesamah za sve poslove života, i za sve posebne prigode domaće, poljske pastirske, i svetačne. Ima dakle pjesamah: seljanskieh, varoškieh, dadiljskieh, igračnieh, dodolskieh, svatovnieh, kraljičkieh, djevojačkieh, zdravičnieh, preljačkieh, težačkieh, mrtvačkieh itd. Govoreći u obće o pjesmami, mogu se razdieliti u troje-dobne: pjesme prastare, srjednjovječne i sadanje; prastare glase o prvoj samostalnosti Srbah pod Nemanjićima i prestaju sa krvavom bitkom na Kosovu; srednjovječne, koje se mogu nazvati takodjer vitežkiem, slave mnoge slavenske junake. Prvi je Marko Kraljević, ovaj junak nije umro, nego usnuo te spava do dan danas, njegov šarac konjić nije više zahržao, niti je rodila majka junaka, koji će mu izvaditi sablju iz nožnicah, i proštiti imena napisana na onome oštracu čudnovatom; mnogi od obližnjieh turskoj krajini pjevaju takodjer osmanliju Hrnju Muju kraljevićeva takmaca, koji pojede devedeset libarah pečene škopčevine, dvadeset libarah kruha i izpi mnogo vrčah vinah. Pobliž Crne-Gore sina Cernojeva, vrsnaca Skenderbegova, Maksima i Miloša Obrenbegovića. Pobližnji glavni dogodjaji svi su opjevani, n. p. propadnutje dužde mletačkoga, djela Napoleonova, obsjed Dubrovnika, knezovi srbski, osvete crnogorske, posjed austrijski, Vladika Petar, a najzad i ubojstvo popa Marka. U priepomenutom članku o pjesničtvu i muzici napomenuo sam glavne sbirke dalmatinskieh narodnieh pjesamah, i najbolje prevode u Europi od mnozieh vrstnieh književnikah. I ja sam dao jedan pokus njekojieh od velebrojnieh pjesamah, što sam dosad sakupio, ali su ponajviše neizdati. Glavni guslari sadanjeg vremena, niesu drugo nego siromaški sliepci, koji idu pjevajuci iz

glave uz gusle za koji komad kljeba. Orgular sinjskoga namastira, takodjer sliep zna ih množinu na pamet, i slaže ih uz violion, od njega sam čuo takodjer po koji sretni uzhit Topalovićev. Medju liričkiem pučkiem pjesnicima, odlikuje se, poradi sretna i plemenita uzhita, i izabrana izraza, njeki Cipiko iz Trogirskieh kastelah. Medju spljetskiem varošanima ima ih takodjer, koji vrlo lako pjevaju iz glave, te pjevajuć po ulicami, a osobito zadnjieh pokladnieh danah, daju dokaz prirodjenog pjesničkog dara.

XXIV.

Glasovitieh ljudih u svakoj struci imao je Spljet mnogo više nego mu je dopuštalo njegovo municipalno i politično stanje, i njegove tjesnobe. Tri Spljetjana bili su najstaria povjestnika dalmatinska. Toma arkižakan u 13. vieku, Mika Madić i A. Cutheis u 14. Istina je, da se ova dva posljednja nemogu uzporediti s prviem, a niti medju sobom; jer je arkižakan otac dalmatinske povjestnice, a da njega nebiaše nebi ni Europa bila doživila Lucievo djelo: *De Regno Dalmatiae et Croatiae*; a velika je takodje razlika, s pogleda književne vriednosti medju preveć vjerovniem skupiteljem A. Cutheis-om, i neprobavljeniem spisima Madićeviem, al su nam opet sva tri na slavu. Jedan Spljetjan dolazi takodjer medju drvorjezcima 13. vieka, a taj je Andro Gavina, a bio je Spljetjan takodjer i Nikola Tvrdoj, koji poduze u 14 vieku podignutje veoma smionoga zvonika stolne crkve u svojem rodnom mjestu. Marko Marulić, čudo svojeg vremena, prva dika Dalmacie za Sv. Jerolimom, kojega je evangelistar bio text u zavodima Franceskiem, koga l' Eysengre, zove prviem mudracem svoga vremena, kojega nije niko nadkrilio u znanstvu i književstvu duhovnome, Marko Marulić velim spisac od preko 20 dielah, bio je takodjer spljetjanin; isto tako Spljet je rodište Petra Cindrića, koji je popravio kao što treba stare povjestnike dalmatinske, što su izašli kasnie u Amsterdamu u prie napomenutome Lucievome djelu. Mnogo ima odličnieh spljetjanah. Otac Monotillo frančeškanac bi prvi misionar na obali „Malabar“; blaženi Grgur bi medju najzasljužniim drugovima Sv. Domenika, njeki manjeg reda, otac Ante bi prvi biskup u Vlaškoj; Ivan Ureman bavio se je zvjezdarsvom i učio matematiku u kinezkom gradu Makao. Jelina Krševanić (Grisogoni) podpomogla je Pia II. Picolomini-a u Križarstvu. Medju odličniem na boju i u miru, u knjževstvu i znanstvu i u blagodatima, napomenut ću: Alberti-e, Bajamonti-e, Boccaree, Brgeliće, Biankoviće, Cindriće, Čuliće, Kruševiće, Dalla-Coste, Derossi-e, Dražoeviće, Damanee, Krševaniće, (Grisogoni), Iveliće (Ivellio), Negri-e, Paolini-e, Patrici-e, Quinzii-e, Lelinbi-e, Simoviće, Tartaglie, Točiće. Medju umjetnicima dobra glasa bili su: slikar Copogrosso, Ponzoniov učenik, Santa Croče poznat i preko granicah dalmatinskieh, gore napomenuti Ga-

vina i Tvrdoj, jedan Nakić glavni vještak u mletačkoj školi organah, Galateo prvi sazdatelj mosta *a fil di fero* u Italii; njeki Politeo izvrsni mekanik u svakome poslu. Ima medju spljetjanima zaslužnieh muževah takodjer za znanstvo i književstvo slavensko. Mate Karaman je medju učiteljima slavenskoga književstva; otac Bernardo od Paludih, izdao je 1455. prvi misalić ilirski; Dražić je spisao *ljeposti duše i izdao molitvu principa Eugenia*, koja je izišla u Pragu 1713; Koleo je bio prvi arkipop u ilirskoj crkvi S. Jerolima ilirskoga u Rimu, i poklisar Klementa osmoga u moskovskoj; Mate Alberti prevede na hrvatski 1624. Oficij B. Djevice; otac Gaudencio izdade tiscima razplodjenja S. vjere, mnoge svoje stvari, i vjerovanje apostolsko od Belarmina; Atanasia Gjurgjević (Georgiceus) (umro u Zagrebu) poklisar Ferdinanda II., izdao je mnoga ascetička djela, i preveo Kempisa; povjestnica kaptolskieh skupštinah u Madridu napominje divni um Bernarda Vukovića; ovo su glavna imena, koja rese spljetsku povjestnicu: ja sam izdao životopisne načerte na njekoliko listićah, pod naslovom: glasoviti *„ljudi grada Spljeta.“*

XXV.

Svaka crkva i namastir u Spljetu ima po koju ploču i grobni spomenik, zanimiv za povjestnicu; u crkvi Sv. Franje je grobna ploča Tome arkižakna, i pokopanieh tamo Leona Alberti-a i Marka Marulića; u Kapeli sv. Mate jeste spomenik Ivana ravenskoga i Lovrenca III. U paludskome namastiru nalazi se grobna ploča sa izrjezaniem kipom u naravskoj veličini Tome Negra. Ostale su ploče i spomenici, manje ili više municipalne zanimivosti, raztrešeni, mnogi su propali, a ja sam ih snimio sve.

XXVI.

Rari nantes in gurgite vasto; ali ovo nije niti posljednja niti najljuća naša bieda. Mi dalmatinci imamo zaista druge rane za vidati, druge krivnje za popraviti, druge nade za pitati. Mi italo-dalmatinci djelit ćemo umno blagovanje s našom bratjom slavsko-dalmatinskom, mi ćemo ih dovesti do onog cilja do kog ako se neprispie, nije spasenja ni ufanja za narode. (?) Mrzeći svaku fuziu, a još vise svaku confuziu, mi ćemo u ljubeznome bratinstvu nastupiti stazom otacah našieh, i ako nas nebo neostavi, pokazat ćemo se dostojniem svoga imena. Siromašni smo, nu to nije naša krivnja, ali smo čestiti, i to je naša zasluga. Glave su našieh leopardah postale šušaste, sebičnost im je dapače iztrgala do zadnjega zuba, danas nam nije ostalo drugo, nego boje našega stiega (barjaka). U modru se liči netegnuta vjera u boga, a u žutu ponos još neizumrla junačtva. Budućnost je za nas.

Iz Beča 20. ožujka 1851. *Dr. J. Carrara.*

2.

Odgovor na pitanja stavljena po družtvu

od

Dra. Antuna Pavića.

Na 1. U gradomedji požežkoj neima ništa takovoga, što bi se na ovo pitanje protezati moglo. Što sam prie više godinah u Koruškoj medju Velikovcem i Celovcem na ravnici uprav polag glavne ceste na jednom městu nalazio, gdě se jedan brežuljak, možebiti od dva sežnja u visini, a od 5 hvatih u srědoměru doljnem, očevidno od ljudskieh rukuh nanešen i sada viděti može, od njega kasnie nigdě ništa saznati mogao nisam.

Na 2. Iznad predvaroša požežkog Vučjak zvanog, u dolini ne daleko od Jagodnjaka, na lěvoj obali potočića Vučjaka, god. 1837 izkopale su se kosti čověčanske u navadnoj veličini, i to komaj 2—3 cipele u dubljini zemlje; polag toga věrejatno jest, da su iste kosti teško od duljeg vremena, nego odkad su ovu okolicu Turci zaseli bili, jerbo samo u njihovo vrěme, i malo potli njihovog izagnanja, kuga se je ovdě višeputih jako porazljiva ukazivala, i tako žiteljstvo prinuždila kužna grobja obaška opreděliti, — ili su od poubijenih Deliah, koji su ovde čitav varoš od nasilja turskog toliko puta branili, i ovde pali — i taki pokopani bili.

Na 3. Město, na kojem su malo prie spomenute kosti izkopane bile, nije bilo ogradjeno, nego uprav polag puta, koji je kroz uzku dolinu ovu kano najblizji u Bosnu vodio; polag kostih ovih nijese ništa drugo nalazilo, osim několiko ostanakah siromašnog oděla, i někoje kopče, — ali kod sela Dolac, brestovačkog vlastelinstva, pred 30 godinah dogodilo se je, da kad su seljaci u jutro rano s motikama na posao išli, od njih jedan, kano igrajući se, zasěče motikom u zemlju i něšto crnoga kano ugljevje opazi, kopajući nadalje, obrati pozornost takodjer ostalih na sebe, koji kada bi iz znatiželjnosti dalje kopali, najdoše medju uglěvjem povelikih dugmetah, illiti gombah žutih, i od hrdje sasvim prostih, zatim jedno držalo od sablje takodje žuto; pomislivši na to, da bi te stvari od zlata

biti mogle, razděle medju sobom te stvari, na toliko, da vlastelinstvo ondašnje samo manju stranku potli toga zadobiti jest moglo; kuda su pakoposlie iste stvari dospěle saznati nisam mogao. — U dogodovštini okolice ove, věrojatno dokazano jest, da je hrabri, i Turkom mlogo jada zadavši branitelj okružja ovoga: *Lapsanović Mato*, u potěri za pašom požežkim kuću jednu obsědnuo, zapalio, i jurišem na nju udario; ovde pako od gorućeg s krova padnuvšeg bolvana nesretno zgodjen, i ubijen pod razvalinami tako dugo pokopan i sakriven bio, dok ga ostanci oděla i oružja njegovog u toj prigodi naznačili nisu. — U smislu

4. pitanja, teško da bi se koja druga županja sa požežkom lahko uzporediti mogla, buduć da ovde ne samo rimljanskih temeljah od zidinah, nego takodjer, i drugih noviih razvalinah od gradovah, crkvah, samostanah i opatovinah toliko imade, da se čověk diviti mora, kako se tolike čvrste zgrade mogahu na tako malenom prostoru ovdi nazidati, od kojiuh u najbližjoj susědnosti niti polovice neima. — Rimske razvaline jesu na polju selištah *Ratelovci* i *Freštanovci* gdě se još i dan danas novčići rimskih carevah drugog i 3. stoletja nalaze, i gde je někada *Iniceum*, *Rhaetinum* (Dio Cass.) ili *Basiana* stojala. — Crkvene razvaline jesu u *Pleternici*, *Viskovcu*, *Bučju*, *Dragoviću*, *Baćindolu; Opatovine* a samostani sa crkvama *Potjanska*, *Biela Stiena*, *Biela*, *Helena de Podborje*, *Margaretha de Biela*, *Anna de Dobra Kuća*, *Kamengrad i Budin*. — Gorski gradići jesu osim požežkog: *Viškovac*, *Velika*, *Stražan*, *Vrhovec*, *Maglai*, *Dolac*, *Drežnik*, *Kaptol*, *Cenik*, *Pakrac*, *Orljavac*, *Kamengrad*, *Gradište*, *Čaklovac*, *Klissa*, *Sireč*, *Dobra Kuća*, *Stupčanica*, *Petrovina*, *Troeglava*, *Kaštel*, *i Sarić* — od kojiuh sviuh, na koliko se iznajti mogaše, u dogodovštini okolice ove spomenuto jest

Na 5. Stare, od dve cipele u duljini, i jednu u širini, a po dva palca u debljini iznoseće opeke, nalaze se još u onome městu, gdě je něgda varoš *Petrovina* morao biti, i kojega temelji sada izmed *Bastazi* i *Stupčanice* nalaze se: — Město gdě se baš sada iskapaju, čini se da je moralo grobnica illiti raka někakve poveće crkve biti, jerbo se u njem množina čověčanskih kostih nalazi u skubitima (svodovi providjenim) prestarim — u kojima svodovima ilti lukovima gore naznačene opeke nalaze se, na njima se višeputih vidjaju zlamenja jedne ili dvovrstne, u mehku ilovaču, jer prie pečenja ilti sažganja, sa golim prstima natiskane zmijske slike; ili pako manje ili veće stope od pasah, koji su po njima skakali, dok su još mekani bili.

Na 6. Samo u gradu Požegi, i u okolici najbližjoj, ima mnogo starinskih vodovodah u zemljenim cěvima, koja kroz veću duljinu zemlje prolazeći, někoje još i sada najbolju vodu prinašaju. Takove su sada doljna i gornja *Tokia*, doljna i gornja *Fratrovica*, *Kapavac* i ostali.

Na 7. S mojim znanjem samo blizu *Daruvara* nalazila su se stakalca suzna, lampice, i ostatki drugieh posudah rimskieh, koje po najviše sve po ondašnjem vlastelinu u Beč odpravljene jesu. Onde se i dan danas ne daleko od tako zvanog rimskog vrutka, kako takodjer i u *Bestovačkim* razvalinama nalaze četverokutni komadići od raznobojnog stakla, koji na sliku sadašnje mletačke S. Marka crkve, u priliki mosaika, sastavljeni biahu.

Na 8. Osim oniuh, koja su pod B. 3. i 7. spomenuta bila, mora se ovde napomenuti, da su se negda medje županie ove kroz cělu *gradišku regimentu* od *Preda* tiam do *kraljeve Velike* pružale, i čitavi prostor izmed dva ova města upravo kako Sava i Ilova obtiče, obuzimale; slědovateljno da i *Oriovac*, *Malino*, *Zapolja* i *Petrovo selo* na županiu požežku spadala jesu. — Prie nekoliko 20 godinah dogodila se je u Malino, kod Oriovca najblizje selo, da je jedna baba baš polag druma naměrila se na někakvu žutu žicu, koja je iz zemlje visila. Ovdě kad ona sa motikom kopati poče, povuče na sebe pozornost takodjer drugiuh komšiah, koji joj pomagaše kopati, te nadjoše něku vrst *pletiva*, kano korpicu, illiti kapu; — koju držeći za zlato, raztrgaše u jedan čas i razgrabiše čitavo pletivo. Zlatne žice toga pletiva biahu debele kao drotne žice slovačkih drotarah, s kojom lonce opletju — Imalo je pletivo pako sliku neke prastare krune. —

Na 9. Starih kamenjah sa napisi ima samo u *Daruvaru*; gdě je jedan u Toplicama nadjen, već od Čaplovića, Pillera i Mitterpachera spomenut, sa nadpisom *Divo Commodo Respublica Jassoru* — Stražnji *M* fali, bez da bi kamen i ole oskvrnjen bio. — Pismena su lěpa latinska. — Osim toga nalazi se drugi jedan poveći u *Bastazi* izkopan, ali jako oskvrnjen kamen, sa nadpisom koji već krstjansku dobu naznačuje, i počima sa rěčmi *„Fractis inferni cataractis“*. — Pismena su takodjer čisto latinska. — Iz temeljah opatovine S. Jelene iskopan je grobni kamen sa gotičkim nadpisom *„Hic jacet egregius Ladislaus filius Hermani de Gereben 1489“*. — Isto tako vidi so još kamen pred manjima vratima kutinske crkve sa gotičkim nadpisom *„Hic jacet sepultus egregius magister Stephanus Filius Joannis Codary de Decse mortuus 1462*.

10. Gledaj predjašnji.

11. Od naimenovanja gorah, bregovah, i. t. d. neima ništa na toliko uspomene vrědna, šta bi stariu dobu naznačilo. Od dobe ovdašnjih autochtonah: Garah, Garićah, Garevićah, koji su u ovoj županii najveća posědovanja imati morali, uspomena njihova jest u gradovima, u brdima, i još živućih jednakog imena porodicah; osim velikog grada Garića u razvalinami stojećeg, imamo brda *Gorić*, imamo bregovah *Garevice*, imamo obiteljih u Požegi i u selih još Garić zvanih.

Na 12. i 13. pitanje baš ništa odgovoriti nemogu, tako ni na 14., 15.. 16. i 17.

Na 18. moglo bi se mlogo pisati, buduć pako da su ovdešnji običaji ponajviše već po Luki Iliću, Richteru i Ballmannu opisani, suvišno bi bilo opet ono isto pisati.

Na 19. O Vilama jest onaj isti pojam, koji je već toliko putih u obće, osobito u Danici, Jahrbücher d. slavischen Litteratur, i u Arkivu knj. I. naznačen i opisan bio, ovdě se samo još primetnuti može, da se svake godine na *mladi uskrs* jedna vrst igre medju mladežom obojeg spola izvan grada, naročito pako u dolini gore spomenutoj „*Jagodnjak*“ zvanoj, igrati običaje, kod koje igre „*širišap*“ zvane, pěva se pěsma, sa dodatkom kod svakog redka „*Le*, *le*, *leluja*“; posle koje igre i pěsme dečaci režu šibice od bekovine (gemeiner Schneeball ili od svibovine, koje narezajući i umětno skineći koru, u sliki merkurove palice (caduceus) priugotovivši, děvojkam na dar daju; ove pako taj dar svoj preštimavajući zataknu kod kuće za staklo od prozora. — Ista ona gorespomenuta pěsma običaje se pěvati kod cebanja illiti ljuljanja (Hutschen) na *mladi uskrs* običajnog. — Opazke je dostojno da ono isto ponjatje, koje je Kačić u svojih pěsmah o Vilama opisao, i ovdě vlada.

20. Město, na kojem bi se Vile sastajale, ponajviše su naša najvišja brda, naročito pako *Papug*, i *Brizovo Polje*, ali još više *Haršanj*, koji akoprem je od nas pomlogo (u sredini Baranje) odaljen, ništa nemanje svoju slavu još i ovde zadržao jest.

21. O *sovi*, osobito o onoj vrsti, koja se zove (*stryx flammea* — Feuereule) kako takodjer o noćnom lepiru Mrtoglavcu (sphynx atropos — Todtenkopf) veli se, da, kada se po noći na prozoru, ili u ložnici ukažu, smrt u onoj kući na pragu stoji. — Kukavica ptica — cucullus canorus, kaže svakomu koj ju prviput u prolětje kukati čuje, i nju upita koliko će godinah živěti? sa njezinim opetovanim glasom broj godinah, koje takovi još proživěti ima. — U moći *mlade nedelje* ima puk mlogo više poverenja, jerbo u ovo doba prie sunca ishode *Vile i Vukodlaci* više hodaju, i tako zvane *svete vodice* (u Crniku i u Gučani) osobitu moć lěčničku imati običaju, zato se skoro i od svakog župnika navěstjati običaje, kad nastaje *mlada nedelja*. — O zmaju jest ona ista pripověst od S. Gyurgja (Constantina Velikog) i od Thesea, poznata, i svuda raznešena.

22. Žaliböže i ovdě više poznano nije od nebeskih tělesah, kako mlečni put = via lactea: — nebeski pas = canicula = syrius canis major — vlašići = venter tauri, Triones, Septemtriones = Siebengestirn — Kosci = Jakobsstab = orionsgürtel. Kola = ursa major — Kresanje zvězdah = Sternschnuppen, kada koji sužanj uteče, onda njegova zvezda za njim běži.

20. Osim onih, od Luke Ilića i Župana priobćenih pěsamah, ima ih malo koje nebi bile poznate iz Kačića od Kraljević Marka, Sibinjanin Janka, Muse Arbanasa, Skenderbcga i t. d.

24. Sa dokazi može se posvědočiti, da kralja *Zapolje* porodica, kako i njegovog strica *Petra Petrovića*, baš iz ove županie proizilazi; zavičaj prvoga zove se i sad *Zapolja*, a drugoga *Petrovo selo*, obodvoje u gradiškoj regimenti; Šimun *Mecić* otac Reda S. Franje: slavni prodikalac i izpovědnik Dragutina III. Slavonski Virgil, pisaoc života S. Rosalie, i više književnih preizvodah Antun Kanižlić. — Antun Mandić 1806 biskup diakovački itd.

Na 25. Neima ništa, osim dva nadgrobnička napisa, jedan barona Eberla, a drugi Provinciala *Kiesling-a* koji su obadva u prešastom stoletju umrli.

Na 26. Ja sám, koliko mi je poznato, po mogućnosti mojoj bavim se radostno uzput silnih poslovah mojeg zvanja, sa pobiranjem, i popisivanjem starinah okolice ove, kojiuh opisanje barem na kakvu takvu korist domovine okrenuti nakanio jesam.

3.

Odgovor na pitanja

od

Mijata Stojanovića.

(Nadalje.)*)

2. *Običaji kod ženitbe.* Dječaku od 13 — 14 godinah, i djevojčici od iste dobe običava se često reći pri poslu i u drugih života okolnostih za obodrit ih ili na posao, ili na sramežljivost i postidnost, ili na priježnost, pomnju i dobro vladanje: „Momče ženit se valja! Djevojko udat se valja!“ I mladež takve dobe obojeg spola već počimaju ljepše se odijevati i pohadjati vesele sastanke po godovih, po praznicih i nedjeljah: igre, plese i druge zabave, kojom prilikom mladež se medjusobno upozna, zagleda i često zavjeri: da će se, kad jim bude vrijeme, uzeti. Često bude stručak cvijeta, ili jedna zelena jabuka prikazana s jedne ili s druge strane povod, da se momci i djeve poznadu i zaljube. Kad što se poznade i opriatelji mladež čuvajuć marvu u polju. Govedar zagleda se u ovčarku ili kozarku, i iz takvog poznanstva često izleže se najsrećnii brak.

Odkad se dvoje opriatelji, momak (djuvegija, djerz) upotrebljava svaku priliku za sastati se često sa djevojkom, koju najvoli, koja mu je očarala srdce ili ljepotom il' dobrotom svojom. Prilikom plesa, igre, prela i ljetna posjela s njom se zabavlja više, nego sa drugimi, nju očevidno odlikuje svakom prilikom, a ljubljena djeva, ako joj je momak po ćudi, odvratja mu ljubavju. Kad se već pobliže poznadu i momak uluči priliku, očituje svoju ljabav djevi i ponudi joj svoju ruku; ona ponajviše nekažc mu ni slovca što za njega ćuti, jer kud bi, po mnenju puka, od stida i srama, kad bi djeva momku očitovala, da ga ljubi; nego kad ju

*) Gledaj Arkiv knj. I. str. 217.

momak pita za ljabav, ona krije oči i požar lica, pak zametje ine razgovore. Nu njemu je dosta, kad ga se nekloni, i zna da ga voli, kad mu po dugom njegovom zapitkivanju: *„Hoćul kazat mojim roditeljem, otcu i majki, da ćeš za me poći, da te prose od svojih roditeljah?“* odgovori: *„„Kako ti je volja, slobodno je prosit, al' svatko, tko prosi, doma nevodi.““*

Momak od 17—18 li godinah ženi se običajno, a djevojka po gdjekoih mjestih udaje se u istoj dobi, a drugdje i staria, da bude snažnia, pametnia, vještia i rušnia.

Ako momak sam nenadje djevojku, a roditelji bi ga rada ženiti, da dobiju pomoć u kuću, (što je i uzrok, da se na mnogih mjestih mlada momčad ženi) to se onda roditelji staraju naći si snahu, i to biva posredovanjem tetakah, ujnah, strinah itd.

Čim ju nadju, i misle da bi htjela poći za momka, počmu okolo nje ofrkavat. Ako je djevojka iz istog mjesta, ode k njoj svekrva (mati momkova), da se podivani i čuje, da li bi što moglo biti, i ako je bogata ponudi djevojki koi dukat, ili škudu, a najmanje njekoliko cvancikah, i tom prilikom donese joj na dar kolač pletenjak u jajih, gibanicu ili pitu, sat meda, lijepih jabukah ili krušakah, i drugih ponudah, osobito jestvinah bijelog smoka. Podivani ona i sa djevojačkom majkom i za drugim njezinim rodjakinjami. Ako li je djevojka iz drugog mjesta, to je njetko od rodjakah, priateljah ili znanacah momkovih propitao za djevojku, i nahvalio ju, i u takvom dogadjaju opet ide najprie mati ili strina, ili druga momkova rodjakinja te isto čini, i ako djevojka ponešene dare primi, dobro je znamenje. Prosilica ode od djevojke vesela kući.

Kod nas po Slavonii, a tako i po Srijemu drže se pirovi ponajviše u jesen pred s. Katu, ili zimi posli Vodokrstja, a kaparišu na mnogih mjestih još ljetom dok su pazari (vašari, sajmovi) — oko Petrova jedni, drugi oko Lovrinčeva, ili najkasnje oko Bartolova, da na ljetnjh vašarih mogu pokupovati snahi ruho: svilenu suknju i reklu, kecelju ili opreg, čurak, marame, čarape, čižme, cipele, ogledalo, djerdane, igle, cvjetove i druge stvari.

Kad djevojka već primi darove prve, ode svekar (momkov otac) ili stric i još jedan rodjak, ili kum, ili komšia i dobar priatelj sa bukliom (čuturom vina ili tikvom rakie) i sa novci k djevojačkoj kući. Tom prilikom neidu mahom u djevojačku kuću, nego se svrate u najbliže susjedstvo i susjed im bude kalauz, koji ih odvede k djevojki. Došavši u kuću govori kalauz ovako: „Hvaljen Bog komšie! jeste l' rada primit goste, ljude putnike iz daleka svijeta?“ Bog te pomogo! odgovore domaći, koji već znadu tko je i šta je — „„jesmo rada dobre ljude.““

Došavši kažu uzrok svoga dolazka domaćinu, koj saslušavši ih, zovne djevojku i pita, da li je voljna primit donešene darove i obećat se

za njihova momka. Ako djevojka poznaje momka i voljna je za njega poći, primi taki ponudjene darove, ako li je momak iz tudja mjesta i nepozna ga, to valja prie da momak dojde na uglede, i onda tek kazat će: hoće li ili neće za njega poći.

Kad djevojka primi donešene darove, koji se na ugovori i riječi sastoje obično u novcu i ruhu, i otvori pred svima bukliu, pak na čuturu sveže peškir ili maramicu (rubčić utkan crvenom i modrom predjicom i nakitjen rojticami ili kiticami od iste predjice) slijedi večera.

Kalauz ovom prilikom mora odpjevati koju pjesmicu po mužki, što mu grlo daje, i kad podju kući, djevojka im svima sveže na prsa po lijep ručnik, što je rušnia, to veći i lijepši, al nijedna neda se sramotiti, nego svaka nastoji osvjetlat si obraz pred svijetom, osobito pred svekrvom, pred jetrvami i zaovami.

Mnogi svekar tom prilikom promiješa staru postavu pljesnivih škudah i dukatah.

Prilikom riječi ili male buklie pjevaju se ove i ovakve pjesme, skoro u svakom selu pjevaju se druge pjesme, jer je naš narod neizcrpiv u narodnih pjesamah:

Prosci i lijepa Kata.

Prosci prose lijepu Katu,
Mile, Lale, lijepu Katu
Materino zlato.

Prosci prose, Kata hoće,
Mile, Lale, Kata hoće
Za Ivana poći;

Al' joj neda mila majka
Mile, Lale, mila majka
Za Ivana poći;

Neda majka za jedinka,
Mile, Lale, za jedinka,
Za jedinka poći.

Jedinak je čudne ćudi,
Mile, Lale, čudne ćudi
Tko će ga dvoriti.

Već ju daje za Pericu,
Mile, Lale, za Pericu
Za Pericu daje

Pero nije pusto rasto,
Mile, Lale, pusto rasto,
Za Pericu daje.

Momče i lijepa Kata.

U livadi pod javorom
Voda izvira;
Kraj nje šeće lijepa Kata,
Vode zavaća;
K njoj se momče s grada baca
Zlatnom jabukom,
Uzima ju lijepa Kata
I natrag baca.

U livadi pod javorom
Voda izvira;
Kod nje stoji lijepa Kata
Vodu promatra;
K njoj se momče s grada baca
Zlatnim prstenom,
Uzima ga lijepa Kata
Na prst ga meće.

Lijepa Kata mladom momku
Ovak govori:
Ako s' bacaš radi vode
Dojdi u jutru:
Jer u jutru svaka voda
Ladna, studena;
Večerom je ona mlaka
I zamutjena.

Ako li je porad ručka
Dojdi u podne;
U podne bo sva gospoda
Za sofrom sjede;
Sastaju se, divanišu
Šale provode,
Tamburaju, vince piju,
Pjesme pjevaju.

Ako li je porad cvijetja
Dojdi u večer;
Jer u večer svako cvijetje
Lijepo procviće;
Ako li je rad ženitbe
Dojdi u jesen,
U jesen se dive prose,
Pirovi drže.

Iunak i djevojke.

Ravno polje dugo i široko
Na sred polja raste vita jela,
Vita jela nuz bora zelena.
Borak raste gore u visinu,
A jela se stere u širinu;
Pod njom igra kolo djevojakah,
Sve su dive tanke i visoke,
Jer su rastle bora gledajući.
Nad kolo se oblak nadvijao,
Baca sjenku na mlade djevojke;
To nebio oblak nada kolom
Veće junak traži djevojakah.

Andro ide na uglede.

Majka šalje Andru na uglede,
Da ga vidi prošena Marica,
Da on majki snahu prstenuje.
Mudro ga je majka svjetovala:
Kada dojdeš u Marine dvore,
Kad izvedu ljepotu djevojku,
Negledaj joj vjence i djerdane,
Negledaj joj vezene rukave,
Negledaj joj šarene ječerme,
Nit joj gledaj zlatne narukvice;
Ječermu su krojaći šarali,
Rukave su vezilje navezle,
Narukvice kuludžie lili,
A djerdane kinčari nizali;
Već joj gledaj stasa i obraza,
Kako hodi i kako govori,
Kako gleda i kako se smije,
Gledaj s kim ćeš vjeka vjekovati.

Kad djevojka primi novce, što biva ponajviše ljeti, kako smo već rekli, sjedne u zaruke, t. j. neide više u polje na posao, nego sjedi kod kuće i sprema ruho i darove. Tada zaručnicu polazit običaje zaručnik svaku večer — ako je iz mjesta, ako li iz daljeg, svakog tjedna barem po jedan, dva putah.

Pred vjenčanjem drži se prstenovanje, velika buklia i zapojci navadno u nedjelju pred onu srijedu kad će se držati vjenčanje i pir. Svekar, svekrva, stari svat, djeverkočiaš i još njekoliko uzovnikah ponesu puna kola jela i pitja: But, pečeno krme (vele prase, al od godine), pogače,

klače, sire, gibanice, poluakovče vina i toliko rakije, ponesu i darove za snahu, pak hajd k njenoj kući. Kalauz ih opet vodi. Kad tamo, zaručnica dočeka ih na vratih, izljubi u ruke i od svakog dobije po koj novac na dar, od svekra i svekrve ponajviše. Došavši polože donešene darove na astal; stari svat skine haljinu s ledjah i prostre ju na tle. Sad dovedu djevojku odjevenu u ruho što joj je svekar kupio, ali bosu. Ona stane na kabanicu prostrtu i svrkrva joj sad dade kao nov dar nove čarape, ponajviše crvene, u brodsdoj krajini i nove podveze, a svekar prikaže na dar nove čižme, i sad se djevojka obuje, pak onda pristupi k'astalu i poljubi svekra i svekrvu u ruku. Svekar ju opet daruje po mogućnosti, tako i svekrva svilenom maramom ili pregačom i tkanicom srmom utkanom, zlatnom počelicom ili duvakom. Zaručnica od svoje strane prikaže svekru i svekrvi po košulju, po otarak i po jastuk sa navlakom titranca beza i utkana crvenim i modrim tivtikom (predjicom); punica zetu pošalje tananu košulju: da bi na vjetru poletila, i gaće sa debelim vezom, a zet baku pozna sa cokulami ili opanci, a svojami pošalje po maramu. Gdješto zet i tastu pošalje čižme: a šurjakom po mestve i opanke.

Isti dan pozivaju se svatovi: Kum, stari svat, djever, kuvači, kuvačice, djeveruše, pustosvatice, čauš ili kapetan, gajdaš, bubnjar, svirač ili guslar. Svatove zaziva zaručnik, i to ide od kuće do kuće s onom čuturom što ju je zaručnica nakitila na zapojci otarkom, i kadagod poziva u svatove, daje mu najprie piti, pak onda mu kaže, što je došo i što želi. Poziva se u svatove malo i veliko, staro i mlado, štogod može doći od rodbine, susjedah, kumovah, priateljah i znanacah. Kadšto sabere se kita i svatovi, njih po sto osobah i po dvadeset do trideset kolah. Kum ima svoja kola, stari svat svoja, domaćin svoja, djever i djeveruše svoja, pustosvatice sa gajdašem i čaušem itd. U Srijemu sam vidio, i to upravo u Karlovcih po dvadeset i pet, koje kolah, koje taljigah u jednih svatovih. Učini se tu u naopako velik trošak. Pokolju goveda i svinje, pure i guske; udare slavine u pune hardove vina i rakie, mošta i šerbeta; sijaset se počini. Tu se nežali mast, maslo i brašno, sir i meso, vino i rakija i čast se drži od nedjelje do drugog ponedjelka, kadšto i po dvije nedjelje danah.

Pustosvatice prve su, koje dojdu. One su ponajviše mlade žene, udane sestre, stričevke, tečićne, ujčićne i druge rodjakinje ženitkove. Njihov je posao veseliti i dvoriti svatove i sa čaušem provoditi svakojake šale. Svatovi i uzovnici sabiru se u kitu i svatove, a one pjevaju od prilike evo ovakve pjesme:

Svatovima sabirajućim se.

Dobro došli mili gosti
Sad u naše bjele dvore.

Bjeli dvori otvoreni,
U dvori je sve veselo;
Šeću u dvore golubovi
I bijele golubice
Kićen svati i svatice.

U oči svatbe (pira).

Boga moli lipa Ana
Oj Boga moli!
Daj mi Bože do dva dobra
Oj daj mi Bože:
Daj mi oči sokolove
Oj daj mi Bože!
Daj mi krila labudova
Oj daj mi Bože!
Da preletim preko gorà
Oj daj mi Bože!
I do dvora dragog moga
Oj daj mi Bože;
Da ja vidim vjerenika
Oj daj mi Bože!
Jeli lijep kako kažu
Oj jeli lijep;
Jeli dobar kako hvale
Oj jeli dobar!
Šta mu rade sad u dvoru
Oj šta mu rade!
Igraju li divno kolo
Oj igraju li!
Vodi li mu kolo majka
Oj vodi li mu!
Začinje li ona pjesme
Oj začinje li!
Vijel' mu se svilen barjak
Oj vijel' mu se!
Pred njegovih bjelih dvori
Oj pred njegovi!
Boga moli lipa Ana,
Oj Boga moli!
Boga moli, umoli ga
Oj Boga moli!
Dobi oči sokolove
Oj dobi oči!
I još krila labudova
Oj i još krila!
I preleti preko gora
Oj i preleti!
A do dvora dragog svoga
Oj a do dvora!
Vidje svoga vjerenika
Oj vidje svoga;
On je ljepši, neg' što kažu
Oj on je lijepši!
On je bolji, neg' ga hvale
Oj on je bolji!
Pred dvorom mu igra kolo,
Oj pred dvorom mu!
I vodi mu kolo majka
Oj i vodi mu!
Pred dvorom se barjak vije
Oj pred dvorom se!
Nuz barjak je vito koplje
Oj nuz barjak je!
U sred dvora usadjeno
Oj u sred dvora!
Na njem kita žuta smilja
Oj na njem kita!
Kita smilja i bosilja
Oj kita smilja!
I još stručak ružmarina
Oj i još stručak!
Čim će Anu nakititi
Oj čim će Anu!
Na vrh koplja žuta tunja,
Oj na vrh koplja!
Žuta tunja suva zlata
Oj žuta tunja!
Čim će Anu darivati
Oj čim će Anu!

Sokol i Gjuro.

Doleće, doleće sivi sokole,
Doleće, doleće Gjure u dvore;

Izlazi, izlazi Gjuro k sokolu,
I stade, i stade plašit sokola.
Govori, govori sivi sokole;
Nemoj me, nemoj me Gjuro plašiti,
Doći će, doći će doba godine,
Kad ćes me, kad ćeš me Gjuro bratiti.
I stat će, i stat će vode Dunava
I stat će, i stat će draga jezera;
Onda ćeš, onda ćeš mene bratiti,
Da tvoje, da tvoje svate prevedem,
I tebe Gjuro s Marom prenesem.

Svatovski konji.

Čiji su ono konji za gorom?!
Kopitom zemlju kopaju,
Svilene uzde trgaju,
Srebrne žvale kidaju,
Dugom se putu nadaju
Po Maru lipu djevojku

Dočim se pjevaju ovakve pjesme u kući ženika, skupe se u kući udavače njezine drugarice i pletu vjence i spremaju kite cvijetja, kojim će nakititi kitjene svatove.

Pletuć vjence pjevaju se po Slavonii izmedju drugih ovakve pjesmice:

Sjedi Mara u Netegu,
Za gorom, oj za zelenom,
K sebi zove svoje druge,
Za gorom, oj za zelenom.
Mara drugam govorila
Za gorom, oj za zelenom:
Pomozite svojoj drugi
Za gorom, oj za zelenom
Vjence viti od rutvice
Za gorom itd.
I od čubra sitna bilja
Za gorom itd.
Širokoga kalopera
Za gorom itd.
I netega zelenoga
Za gorom itd.
Žutog smilja i kovilja
Za gorom itd.
Ružmarina gospodskoga
Za gorom itd.
Karanfilja crljenoga
Za gorom itd.
Da nakitim svoje svate
Za gorom itd.
Koji će mi skoro doći
Za gorom, za zelenom.

Metnuvši na stol **kruha, soli i vina** *pjevaju djevojke kad dopletu vjence:*

Pomozi Bože i Gospo
I draga, sveta nedjelja:

Da naša druga Anica
U dvoru ima svojemu
Ovakve soli bijele,
Ovakva kruha sladjana,
Ovakva vinca rumena,
I ovaj vjenac zeleni,
Neka joj nikad nevene,
U domu zdravlje i sreća.

Kad će skoro doći svatovi:

Oj golube bjeli bane;
Ti neleti nit prletji,
I nepadaj kraju vode,
Da nemutiš vodu krilom;
U nas ima golubica,
Rad bi čistu vodu piti;
Ti nepadaj na livadu,
Da negaziš nogom trave,
U nas ima ovčarica,
Koja ovcam travu čuva;
Nepadaj na ove dvore,
U njih ima golubica,
Svoje majke jedinica,
Ti nemami lipu Maru
Od njezina bjela dvora
Od njezina milog roda.

Kad dolaze svatovi.

Dobro došli kitjeni svatovi
Za Maricom, gizdavom djevojkom.
Marica je ruho založila,
Za svatove prelipe darove;
Al' je Maru zabolila glava,
Od glavice i srdašce tuži,
Što sad mora od svog roda poći.
Drag je Ivo Mari govorio:
Nebudali Marice djevojko,
I ja Maro dosta roda imam:
Imam otca, imam milu majku,
Imam bratju, imam i sestrice,
Oni tebi neće zabaviti
Dok je mene i na meni glave.

Kod pletenja vjenacah prisustvuje i djever ručni, i njemu sam slušao pjevati:

Djeveru ručnom.

Oj djevere, zlaćeni prstene!
Čuvaj snašu ko svoju sestricu;
Sa duvakom pokrivaj joj lice,
Da ju nebi urekli svatovi;
Napajaj ju ladjanom vodicom,
Da joj nebi žedja dodijala;
Čuvaj njena vjenca zelenoga,
Da ga nebi sapalilo sunce,
Doka dojde u vojnine dvore,
Kada dojde u vojnine dvore,
Povedi ju kroz bijele dvore,
Pokaži joj dvore i timare,
Dok nesvikne kako je u dvoru.

Na dan vjenčanja skupe se zorom svi svatovi kod mladožcnje, doručkuju i podkože se — kao što čauš veli — nakite se i cvijetjem i vinom, gajdaš napiri gajde, pustosvatice sa čaušem načinu huku i buku, larmu i galamu po kući i okolo kuće, kano da sve širom ognjem gori. Svaka pustosvatica ima na nogi uz čarapje podveze privezano bronce, zvonce ili po klepčicu, a čauš je sam na svoju ruku odjeven: Pripaše kakav stari keleš, staru kusturu od mejdana (sablju), nakiti se visokom perjanicom (kadšto lisičjim ili zečjim repom) i lati buzdovan u ruku, pak s njim udara po kući u vrata i tavnice, da grmi, čini se: krov će s kuće opasti. Pustosvatice objese mu na sablju mjesto kite kapetanske čuturicu rakie, a na vrat mjesto zlatna lanca suv sir, na vrbci igrovaču (níz) suhih jabukah ili krušakah.

Čauša u svatovih zovu na mnogih mjestih kapetanom.

Prije nego će poći svatovi na vjenčanje ište mladoženja blagosov od svojih roditeljah ljubeći ih u ruke. Otac i mati blagosivajuć ga plaču od radosti.

Mladoženju nakite sestre ili snahe i odjenu ga najlijepšim ruhom, i nakite bijelim perjem, i široka vrbca nesmije falit za šeširom.

I tom prilikom čara vrača i baje naš puk mnogo.

Tako na primjer zaručnica prie nego će poći na vjenčanje, pripravi malo zrcalo i srebrni mali novčić, ponajviše grošić, sveže u jednu krpicu komadić hleba i štipetak soli, pripravi nadalje mali lokotić (ćilit vele u Slavonii), i sve to stavi si za njedra, samo srebrni novčić uzme u usta, i gdjekoja drži ga u usti cijeli dan vjenčanja, pak preko tog novčića ljubi svekra, svekrvu i sve kućane. Zrcalo nosi za njedri, da joj djeca, koju će roditi, budu lijepa; novčić srebrni, da bude bogata, i preko njega ljubi svoje buduće ukućane, da jim svima bude draga kao srebro; hleba i soli nosi, da bude toga uvjek imala kod muža; lokotić — tko se neće grohotom nasmejati nad ovakvom predsudom — da joj muž nebude mnogo znao, niti mogo nikada reći uvredljivu riječicu.

Gdjekoja zaručnica (udavača zovu po Slavonii) zbija još veće vragolije: „Traži zemlje sa groblja, mrtvačke kosti, zmijske košulje, krila slijepog miša (šišmiša), vilovske trave, lastavičjeg gnjezda, konacah od mrtvačkog pokrova, i šta ja znam kakvih još tu neima ludoriah, i mnoge vežu njekakve djavolske uzliče od predje napredene u mladu nedjelju do sunca, da koliko zaveže uzlićah, toliko godinah nerodi djece, nego da ostane mlada i rumena, kano da je jučer dovedena, štono reko naš slavonski satirik Reljković u svome Satiru.

Kad svati idu po djevojku, voze se najmanje na trojih kolih, poviše na osmorih, a kadšto skupi ih se po 20 do 25 kolah (osobito u Srijemu što više može kolah i taljigah skupi se). U svakih kolih sjede po četiri,

pet i po više svatah ili svaticah, samo i to paze, da iduć po djevojku broj svatovah bude brez para, za moći se s parom doma povratiti.

Svati su svi gizdavo nakitjeni, ponajviše šimširom, bršljanom, rutvicom, ružmarinom; svatice kupovnom ružom, bijelim perjem, jelovinom i drugim cvijećem pozlatjenim pozlatom.

Odjeveni su svi u odgodnje haljine, i svaki kočiaš dobie rubčić ili otarčić utkan modrom i crvenom predjom na bič, i tako isto nakite svakog konja pod kolih cvíjetjem, vrbcami, i objese mu na uzdu rubac ili peškir.

Dok se svatovi spremaju za put, pjevaju djevojke, buče i pocikuju pustosvatice sa čaušem, svira gajdaš, dobuje bubnjar, ciče zvonca i praporci, hrže konji, pucaju puške, puckaju bičevi, larmaju, viču i kriče komšinska djeca okolo kuće, da čovjeka na to nenaučna zdrava zdravcata mora zaboljeti glava. Stari svat zapovjeda u ime kuma svatovima, jer kum se drži u najvećoj časti, i s nikim se nesmije pririječiti, a čauš udjelotvoruje i obvršuje zapovjedi starog svata i tjera sve po koncu u red.

Kad polaze svatovi, moraju već biti svi siti i gdjekoji budu i napiti, i sad ih koja starica iz kuće, ili iz komšiluka čeka na avlijskoj kapiji, kroz koju izilaze iz dvora mladog vojna, sa zdjelicom svete vodokrstne vode i škropi ih redom kako uz nju prolaze kiticom bosilja ili šimšira, moleći se Bogu i srećan im put želeći.

Neidu prijekim putem po djevojku, nego gledaju kako nebom putuje žarko sunce od iztoka k zapadu, tako i oni idu ako je i dalji put, i svakako nastoje, da predju kroz veću stranu sela, da ih više vidi svijeta.

Došavši u dvor djevojački naidju svatovi na mnoge zapreke i prepone. Vrata od ajata, sobe ili kiljera, gdje je udavača, kruto su zaprta, valja da stari svat plati i otvori na toj kuli vrata. Na kućnih vratah, na pragu, kud valja svatovima proći u sobu, stoji poprijećeno korito puno vode i u njemu žarilo mjesto vesla, a sa obe strane vratah stoje po tri četiri žene, kuvačice, i nikoga neprevoze preko toga sinjeg mora, dok neplati najmanje žut dukat (svatovski je dukat — krajcara, crvenjara), kumu bi i starom svatu bila sramota platit manje od tri do šest dukatah.

Kad udju svatovi u sobu i sjednu za pun stol, donesu darove za mladoženju, što mu ih tast, punica i drugi rod njegove zaručnice dariva. Punica mu prikaže košulju i gaće, svasti (sestre njegove ljube) svaka po lijepu maramu, a tast što može u novcu ili po koje marše, konja, kravu itd. Mladoženja daje uzdarje, osobito svajam, ponajviše onoj, koja mu dare izručuje i marame na prsi veže. Svaki dar lati čauš u ruke, i digne gore u vis, da svi pritomni mogu vidit šta je, pak viče što mu grlo daje, na primjer kod košulje, koju punica prikazuje zetu, ovako govori: „Faljen Isus kume, stari svate i ostali svatovi i uzovnici i prišipetlje! evo vidite

poznaje baba (punica) svoga zeta lijepim darom, krasnom košuljom svilenom, zlatom je vezena, brišimom šivena, više srebra i zlata, nego bijela platna, Bogu na glas, zetu na čast!“ Valja znati, da je cauš svaki čovjek šaljivac, koji pri svakom daru znade svoj govor začiniti kakvom šaljivom riječju, da ima štogod za smijanje.

Na mnogih mjestih po Slavonii ide se po djevojku tek posli vjenčanja, i nju samo djever i čauš doprate od kuće u crkvu, i posli obavljenog vjenčanja povrati se ona opet k svojoj otčevoj kući, te svatovi kasnje dojdu po nju na kolih.

Došavši svatovi po djevojku, moraju doneti sa sobom zaoblicu, pečena brava najmanje godišnjaka; donesu vina i rakie (čauš veli vinjušike i klipare ili mučenice, žežena belaja), a stari svat za komšinsku djecu, koja se ondje skupe kao ose oko meda, doneti vreću ili najmanje prtaću torbu suhih kolačićah. Ove kolačiće dijeli stari svat ovako: Lati vreću u ruke i izidje na dvor vičući djecu: „Amo djeco, nijedne vjere! evo medenih kolačah, u svakom je po žut dukat, tko će dobit više, hej! „Djeca se skupe okolo njega, a on mahne torbom sad na jednu, sad na drugu stranu dok zavara djecu, pak sad na jednu sad na drugu stranu prospe po njekoliko kolačićah, za koje se djeca jagme preko vrata skačuć, viku i buku dižuć kao da selo gori. Mnogo putah počupaju se dječaci okolo kolačah, i njeki od njih ujagme po pet — šest, a drugi jedva po jedan.

Stari svat i čauš moraju svoje stvari u domu udavače dobro čuvati, jer štogod mogu kuvačice od njih ugrabe, prikriju, i to nedobiju natrag, dok neizkupe svaku stvar za dukat do deset dukatah, kako je koja stvar vrednija.

Za vrijeme, dok su svatovi u dvoru djevojačkom, pjevaju se ponajviše po mužki što grlo daje ovakve pjesme po Slavonii:

Djevojka dvori kuma.

Oj! kuma dvori gizdava djevojka,
Oj! kuma dvori, u sunašce gleda,
Oj! pak govori jarkome sunašcu;
Oj! laglje, laglje moje sunce žarko!
Oj! nemoj naglo za goru zahodit,
Oj! da još budem u majkinom dvoru,
Oj! da još nosim vjenac djevojački.

Djevojačkoj majki.

Davor tebe djevojačka majko;
U tebe je ljepota djevojka.

Kud ie lipa, tud je i glavita,
Kud gizdava, tuda je i rušna;
Sve djevojke glavom nadvisila
I rumenim licem začinila;
Lipa stasa, još ljepšeg pogleda;
Oči su joj crne kukinjice,
Obrvice morske pijavice,
Kad govori kanda golub guče,
Kada hodi kanda paun šeta,
Kada pjeva, slavulji slušaju,
Kada radi zlatne ima ruke,
Blago domu, u koji će doći,
Blago vojni, za koga polazi.

Prie nego podju svatovi iz dvora djevojačkog, blagosove roditelji polazeću svoju kćerku, preporuče joj da sluša svekrvu kao otca i majku, a sa djeveri i jetrvami, da živi kao sa bratjom i sestrami u slogi i ljubavi, i obliju ju suzami. Mladoženja pruži zaručnici polazećoj svoju maramu, i ona držeć jedan kraj marame, krijuć plačno lice, slijedi njega do kolah, u koja stovari ruho djevojačko, i oni sjedavši na ruho u sanducih odvezu se.

Kad već polaze svatovi, pjevaju se ovakve pjesme:

Sunce nam je na zahodu, brzo će zać,
Lipa Mara*) na odhodu, brzo će poć.
Žali Maru stara majka, odkuda će poć,
Zato Mara i nehaje, što je majki ž'o:
Idem majko, idem majko, vrime je poć,
Čeka mene druga majka, kojoj ću doć.
Sunce nam je na zahodu itd. spominja se redom otac, bratja, sestre i drnga rodbina.

Polazeći djevojki.

Odvi se Mara od roda,
Kakono pčela od roja,
Privi se Ivi junaku
Okolo grla bijela;
Ostavi dvore očeve,
Ostavi milu rodbinu,
I ode s Ivom svojime.
Ivini dvori bolji su,
Rodovi Ivini dražji su.

---

*) Ili kako je ime udavaće.

Kad se povrate svatovi opet ih dočeka starica na kapiji i poškropi svetom vodom. Mladu nevjestu donese stari svat na rukami s kolah u kuću i sad joj dadu vatralj u ruke, da prokreše vatru na ognjišću, da Bog dade svima u kući zdravlje i veselje. Dok ona kreše vatru novim vatraljom, viču okolo stojeći: Kobile se ždrebile, krave se telile, ovce janjile, krmače prasile, pure, guske i kokoši legle! Čauš doda k tome: i žene mužku djecu rodile! Sad joj dadu u naručaj mužko, malo dijete, i donesu na tanjiru komadić hleba i štipetak soli sa čašom vina i dadu joj to u ruke. Ona to držeć posadi se svekru na koljeno. Ona najprie poljubi svekra u ruku, i on ju daruje. Djetetu sjedećem njoj na krilu sveže otarčić na vrat. Mužko djete zato joj daju u ruke, da prvo što rodila bude, mužko bude.

Svatove dočeka u momkovom dvoru kolo djevojakah pjevajući:

Silaze se svi svatovi u bijeli dvor,
Igra nami konj zelenko pod mladoženjom,
Vije mu se bilo perje baš za kalpakom.

Kumu.

Davor jesi mili kume, daruj nam kolo,
Ništa manje od dukata, sramota ti je,
Ako više ti daruješ, tvoje poštenje.

Mladoženje.

Gjuvegija, mlad junače! daruj nam kolo,
Čini nam se Lado mazo, ti se ponosiš
Što s' doveo mladu ljubu, rušnu djevojku.

Nevjesti.

Oj nevjesto, košutice, daruj nam kolo,
Nemoj kriti bjelo lice, i modre oči,
Kojima si očarala gjerza svojega.

Mladoženja mora darovati kolo djevojakah jabukom, u kojoj je zabodeno najmanje sedam svatovskih dukatah. Tako isto kum, mlada nevjesta i ostali svatovi daruju kolo.

Za tim odvedu nevjestu u njezin ajat, gdje je priredjena ložnica za mladence, i tu ju zabavljaju djeveruše i djever. Svekrva ju nudi jelom i pitjem, bjelim smokom, medom i šerbetom.

Medjutim učini se i noć. Zvono zvoni na pozdravljenje Gospino, a čauš javlja svatovima, da je vrijeme položiti mladence, jer su, veli, trudni i umorni, spati im se hoće.

Sad dojde djevojka i podvori kuma i poljubi, i uzme ju mladoženja po tom za ruku i odvede u ložnicu. Pri polazku njihovom dobiju od roditeljah blagosov.

Gajdaš napiri gajde, kum i stari svat prate ih, a čauš predvodi. Kad oni u ložnicu, već najdu onde, da je jedna od pustosvaticah zauzela postelj i drži u naručaju u pelene povijenu mačku. Ova neustaje iz postelje dok kum i stari svat neplate po njekoliko dukatah.

Mladenci kleknu i pozdrave Gospu. Mladoženja skine svojoj ljubi s glave vjenac djevojački, a ona njega izuje i tad se svuku i legnu u postelj. Kum ih pokrije ćebetom, a čauš tom prilikom provodeć šalu zasijeca sabljom u gredu nad krevetom govoreći: Jedan, dva, tri, četiri, pet, šest, (do dvanajest) sinovah bilo! Kucne čauš još njekoliko putah sabljom iza ovog govoreći: Evo i dve, tri kćeri da otac i mati nebudu brez zeta i dobra priatelja.

Sutra ranom zorom ustanu mladi supruzi i bivša još jučer djevojka, danas već prviput pokrit mora glavu pocelicom ili šamijom, i s djeverom ide po vodu, i svakom po kući pere ruke, djever nosi otirač, i mlada nevjesta ljubi svakog s kim se sastane, i svatko ju dariva. Ona hodi i od kuće do kuće po komšiluku i rodbini i pere ruke. U kojugod kuću dojde dobije na poklon novacah, jabukah, suha voća: šljiva, jabukah i krušakah (ošafa) povjesamah, lana itd. Ovako hodeću prati djever sa pjevajućimi djeverušami.

Evo jedna pjesmica, što ju tom prilikom ču ja pjevati u Slavonii:

Poranila Jagoda na vodu,
Za njom ide mlad na konju Marko,
A za Markom Jagodina majka,
Pa govori Jagodina majka:
«Vrat' se natrag mlad na konju Marko,
«Tamo je moja na vodu Jagoda;
«Tanana je prilomit će mi se,
«Maušna je, u vodu će pasti,
«Plašljiva je pobjeć će u goru.»
Al' govori mlad na konju Marko:
««Neboj mi se Jagodina majko,
««Svu noć sa mnom Jagoda prispava,
««Desnu mi je priležala ruku,
««Nisam mogo konja osedlati,
««Ni uz bedru sablju pripasati,
««Ni na glavi kalpak namjestiti;

««Bábo mi je konja osedlao,
««Bratac mi je sablju pripasao,
««Seka mi je buzdovan dodala,
««I na glavi kalpak namjestila.»»

Oko podne sjednu svatovi za objed. Prvo mjesto na sred dugog stola zauzima ženik, do njega s' desne strane kum, s' lijeve prikumak. Mlada nevjesta stoji čas kod kuma, čas hodi amo tamo i dvori svatove. Ostali svatovi sjede po starini, samo stari svat na njekih mjestih sjedi za stolom naprama kuma.

Kad se donese čorba na astal i Bogu se mole, preduzme se prikazivanje najprie donešenih za jelo darovah. Za svakim svatom u Slavonii mora doneti tkogod iz njegove kuće čast, koja se sastoji u bijeloj, lijepoj pogači, u pečenom prasetu ili puranu ili najmanje pijetlu, u čuturi ili tikvi vina i rakije, u činii kolačah itd. Čauš lati sve u ruke, što je donešeno za kumom, i ako on nemože to sve sam držati, drugi mu pomognu, i kad podigne čast kumovu, govori: „Hvaljen Isus kume stari svate i ostali svatovi i uzovnici! Evo pobrinula se naša kuma, da nebudemo gladni i žedni, i donela mrvicu kruha, pečena komarca, kap vina i pol kapi rakije, nebi se čovjek mogo otrovati što je donela. — Brez šale donela njekoliko pećih kruha, pečena vola, dovukla hardove vina i rakije — Bogu na glas, nami na čast!

Tako redom prikažu se sve donešene stvari (časti veli puk) što traje dosta podugo. Kuma donese za kumom i kitjenu granu jorgovana, što ju zovu goricom zelenom. Na toj grani bude jabukah, kolačicah suvih u jajih ili pečenih na masti, suvih šljivah, zlatnih od artije načinjènih lutakah, verigah i golubovah, ljesnjakah itd. sve nanizano na konce. Ovakovu granu donesu i za starim svatom. Grane se prjkažu i zadjenu u sobi za gredu ili tetivo nad astalom, za kojim sjede kitjeni svatovi.

Dovršivši ovaj posao ide čauš sa djeverom i nevjestom po njezine darove, koji se sastoje u prteštini. Svekru, svekrvi i kumu daruje po košulju, tako isto i djeverima, stricima i ujacima i stričevićem, a drugi svatovi i druga rodbina dobivaju po otarak (ručnik), po oplećak za ženske ili po rubac. Nevjesta sa ručnim djeverom nosi iz svog ajata darove na čauševoj sablji, a gajdaš ih sa čaušem prati, gomila dječine leti za njima kao ose za medom. Kad dar donesu u sobu, ovako od prilike prikaže ga čauš: *„Pomozi Bog kume i stari svate, i vi druge prišipetlje! Evo naša „mlada košuta poznaje svoga kuma i kumu lijepim darom, svilenom „košuljom; evo gledajte, srmom je vezena, zlatom punjena, na vjetru bi „poletila; a kumu poznaje oplećkom i otarkom tanka platna, da bi ga*

„mogo provući kroz burmu, da je burma kolik obruć sa kace! Al' nek „se neuzda kuma u ovo, nego neka rano rani i prede, kao što mlada „kuma čini!“

Ovako svakom svatu prigovori čauš i samom sebi, da samo bude više šale i smijanja.

Kad se danovi podjele, daje se nevjesti uzdanje, Čauš uzme tanjir i prima od svakog napose dar u novcu. Padne tu kadšto u tanjir i po koj' žut' dukat, ili škuda, što sve dobije mlada nevjesta. Do oko pol noći časte se svatovi, i tad prate kuma i kumu k' njihovoj kući, gdje se opet goste, a pred zoru idu na doručak ili zajutrak k' starom svatu, drugdje idu k' ovom na večeru, i on ih mora pošteno počastiti.

U petak ide zet k' tastu i punici na cicvaru i sir u pohode. Tom prilikom daruje tast zeta ili novcem ili komadom odjetje, a punica mu dade suknene ili prtene, il' oboje vrsti obojke, junački kitjen pojas itd. Svatovi se — izim kuma — taj dan opet svi sastanu i časte kod mladoženje, a časte se bijelim smokom. Taj isti dan ide nevjesta u crkvu i dade se po svetjeniku uvesti u kuću božju kao supruga. U subotu sprema se čast za nedelju. Na tu čast sazovu se svi svatovi, i tast i punica kao prvi i najmilii gosti. U nedelju na večer drži se dražba nad zelenimi gorami, nad kitjenim granami. Kadšto se proda takva grana za 300 do 500 svatovskih dukatah (5 — 8 fr. šaina) i novci pripadnu nevjesti.

Mlada snaša mora kroz cijelu godinu nosit vodu, ložit vatru, prati noge svekru, stricem i djeverom (bratji milog vojna) sušit i spremat njihovu obuću i sve ih služit hitro i okretno kaošto litje ptica lastavica; mora mesti kuću i pomagat kuhati, hleb mjesiti itd. itd.

Ako je dobra i valjana (puk veli adamskog koljena) složi se sa svekrvom, te njih dve skupa predu i tkaju i u svačem idu jedna drugoj na ruku; svekrva joj bude druga majka, a ona njoj zamjenica od metle i vode.

3. *Običaji kod kumovanja.*

Kumovanje je kod našeg naroda od više vrstih: 1. Kod krstenja, 2. kod krizmanja, 3. kod vjenčanja. Krsteni kum je pravi, rodjeni kum, koji se drži u velikoj česti; krizmeni se nješto lošije cijeni, a vjenčani, ako nepostane kasnje krstni, kum je samo po imenu. Kod nas je u Slavonii običaj, da se vjenčani kum izabira za kuma i kod krstjenja djece, i tad tek postaje pravi kum. Ovomu kumu ljube ruku kadgod se s njim sastanu ne samo njegova kumčad, nego i njihovi roditelji, osobito ako je kum od njih vremešnii. Kum se poziva na veselje i radost, na tugu i žalost, na gostbe, pirove, udavce, mobe i pogrebe, jer kum se računa

medju prve rodjake i priatelje. Nije badava kod nas riječ u narodu: *„Poklonit se valja istom kumovom plotu, kamo l' ne kumu!“*

Običaj je u Slavonii, da kuma svoga kuma svake godine najmanje jedan putah s' kolačem polazi, i to ovako biva: Pred božić ili uskrs poruči kuma svome kumu, da će mu doći s' kolačem na drugi dan božića ili uskrsa. Kum se pripravi s' lijepim ručkom (objedom) za dostojno dočekati svoju kumu. Ova prie nego će poći kumu, izpeće za kuma bijeli kolač pletenjak, puna ga bude prtaća torbetina; kolač drugi za kumu, i ako je u kumovoj kući petdeset osobah, za svaku valja umjesiti i izpeći po kolač, za istu djecu. Kadšto potroši se na takve kolače po dva, po tri uborka brašna (mliva — uborak je mjera od 10 — 15 okah) kumov kolač nakiti se zelenim ružmarinom ili drugim cvijetom, a svilena vrbca (pantlika vele u Slavonii) nesmije falit. Uz kolač ide oraovača (jabuka od orah veličine srednje bombe ili velikog topovskog taneta), i otirač (ručnik, peškir) od dva lakta dužine, a kadšto bude i košulja, ako će kuma, da si obraz osvjetla; uz kumin kolač ide komad platna koliko treba za oplećak. Ako je o uskrsu ide uz svaki kolač šareno jaje, uz kumov ide gusinac, purinac, i pacinac sa njekoliko kokošinjacah sve šarano i nabojeno. Kum počasti svoju kumicu zaoblicom, pitom (gibanicom vele gdješto) cicvarom, vinom, moštom i šerbetom. Pri odlazku daruje ju: novcem, maramom, preljom sa njekoliko vretenah, čankom, raškom, kadšto dobije kuma cijele stative (stan, Weberstuhl), bila, brdo, ili koje drugo orudje potrebito kod predenja, tkanja ili priredjivanja kudjelje, kumčetu nesmie takodjer dar falit.

Poreći se sa kumom, a kamo li svadit se i omrazit s' njime, drži naš puk za veliku grehotu. Kumovi kad se sastanu, rukuju se, pozdravljaju, pitaju se za zdravlje, i mladji ljubi stariega u ruku. Kum striže na njekih mjestih kumče svoje prvi putah, kad mu kosica poraste, da mu — veli puk — gustji i bolji porastu vlasi, i da nebude trpit glavobolju. Prilikom prvog ovog striženja drži se na njekih mjestih čast.

Kumujuć na krstenju drži kum kumče na rukami (glava krstećeg se leži na desnoj, noge na lijevoj kumovoj ruci), i kum odgovara u ime kumčeta svoga na sva pitanja, koja krsteći svetjenik stavlja krstećem se djetetu; na krizmanju stoji kum iza ledjah krizmajućeg se držeć svoju ruku na njegovom desnom ramenu; kod vjenčanja stoji kum iza ledjah ženika, a stari svat, kao drugi svjedok iza ledjah udavače.

Običaj je, osobito u Slavonii, da se kum vrlo redko mijenja, i dosta ima kućah, koje drugim kumuju od zamande, od starinah, mnogi nesjetjaju se, kad su im se stari okumili prie 50 — 60 i više godinah; sin nasljedi kumstvo od otca, i opet svome sinu i unuku ostavlja kao skupocijenu baštinu.

Kum pri piru važna je osoba kod našeg naroda. Na njega gledaju svi svatovi i svi se njegovoj želji i volji, njegovom zahtjevanju i njegovoj naredbi podlažu. Kud kum okom, svatovi skokom! Kum po Slavonii pri piru ima dosta troška. Poznam ja dosta selah, gdje kum sve svatove i uzovnike o svom trošku časti cijele dane. U Srijemu je, osobito po varoših običaj, da kum prisustvuje kod ugovora i prstenovanja, i kao svjedok podpisuje se na bračnu pogodbu.

Baš ja pišuć ovo, eto usta buka i larma, zvonenje klepakah i pucnjava bičevah. Pohitim k' prozoru, da vidim šta je, pak šta vidim — volovska velika kola, prave tarnice, natovorena ormarom, perinami, jastuci, jorgani i drugom posteljinom i konopcem pripavezita, dva vola vuku kola, od fata široki im rogovi, i na svakom vanjskom rogu privezan crvenom vrpcom otarak dvolaktaš; pred ovih kolih druga, na njim gajdaš i djeveri sa djeverušami ciče i buče. Pitam šta je to? — Kažu mi, vozi se ruho djevojačko.

Ovo doduše nespada amo u običaje kod kumovanja, al' zato valjda neće nikog zaboljeti glava, što sam ovo njekoliko riječih ovdje upleo.

4. *Obicaji kod smrti i pogreba.*

Kad se tko kod nas težko razboli, i već neima pomoći ni kod ljekarah, ni kod bajalicah, vračah ili vračarah, ni kod babah travaricah, ni u manastirih od moćih i zapisah, onda oni, koji služe bolestnika, gledaju mu na lice, na noge i ruke, na znoj i riječ, i iz tog gataju, da li će umrti ili ostati živ bolestnik.

Ako bolestnik izgubi riječ, ili ako ga probija ladan znoj; ako je izišo iz prilike i ako mu nokti na nogah i rukah modre, vele — gotov je, pokojni je, daj marinjsku svijetju! Kad tko umira težko, čuvaju mu dušu dan i noć, i to ponajviše starci ili babe. Umrli tko brez svijetje i svete vodokrstne vode, žali ga naš puk, osobito ako se predstavi naglom i nepripravnom smrtju, brez izpovjedi i pričesti, brez molitve i pomazanja. Kad izdiše bolestnik, skidaju ga s' postelje dole na zemlju, jer, vele, težko je umrti na perju. Izdišućem stiskaju u desnu ruku goreću marinsku svijetju, i rodjaci skupivši se okolo njega, mole se Bogu za njegovu dušu spremajuću se na put božji; počmu plakati i glasom naricati. Kad izdane, poderu na njemu košulju, okupaju mrtvo tjelo i obuku u čiste haljine. Ako je pokojnik (ili pokojnica) mlad, obuku ga u najljepše, odgodnje haljine i povale nauznako na dasku, a gdješto na dùg astal, i čelo glave užegu svijetju i postave zdjelicu svete vode sa kiticom bosilja, da može svatko došavši mrtvaca poškropiti svetom vodom.

Posteljinu, na kojoj je pokojnik ležao, nose mahom napolje i slamu taki spale. Mačke i pse (vaške) u kući taki zatvore, da nebi jedno il'

drugo priskočilo preko mrtvaca, jer bi, vele, mogo postati vukodlak. Kad je to u redu ode tkogod iz kuće ili susjedstva, ili javi zvonaru, da zvoni na mrtvaca, a kasnje javi se svetjeniku i lječniku, kojeg je dužnost, osobito u vojničkoj našoj krajini, pregledati mrtvaca, i pismeno posvjedočiti, da je mrtav, i dopustit kad se može pokopati. Ako pokojnik imade rodbinu, osobito ženskog spola, skupe se tužne rodjakinje oko mrtvaca i plaču iza glasa i nariječu. Opjevaju cvileć i naričuć cijeli njegov život i sva njegova djela. Gdjekoje žene tako znadu jadikovati i priželjkovati, da bi kamen s' njimi proplakao. Medjutim ode tkogod iz kuće i zove na karmine i ukop kumove, rodjake, susjede i priatelje; babe i starci, siromasi i ubogi iz cijelog sela dolaze molit se Bogu kod mrtvaca, i tom prilikom dobiju štogod jesti i piti. Skupe se skoro i ukopci. Njihova je dužnost satesati škrinju (lijes, tabut) napraviti križ i nadgrobnicu (podilo). Kuća, u kojoj je mrtvac, hrani i napaja ukopce. Troška ima dosta. Zakolje se junac i brav, vina i rakie mora biti iz oka iz boka Mrtvac leži po dva dana, i kroz to vrijeme kuča hrani po 10—12 stranih ljudih — sve dragovoljno, jerbo, vele, to mu je toliko, neće ništa poneti sa sobom na onaj svijet! Kolikogod putah sjednu ukopci blagovati (ručat, užinat, večerat) uvjek se mole Bogu za dušu pokojnog, i to za svakom jestvinom, koja se donese na stol.

Kad oblače i spremaju mrtvaca, čuje se često: „Nevežite mu sveze iz pod vrata i na rukavih! Nekopčajte ništa! Obujte ga! Opašite ga!“ Ako je mužko — „Kapu na glavu, da neide gologlav! Dajte patrice na ruke!“ — Ako je pokojnik držao dijete na krstenju — „Skrstite mu ruke na prsih! Podbradite usta rubcem, da se neotvore! Sklapajte oči! Dajte pokrov!“ itd.

Kad je škrinja gotova, skupe se svi ukućani i ukopci, mole se Bogu za dušu upokojenog i tad se položi mrtvac u svoju usku kuću, u kojoj će stanovati do sudnjega danka. Ovom se prilikom prolije mnogo suzah, osobito ako pokojnik, il' pokojnica ostavljaju iza sebe sirote.

Onaj dan kad će se mrtvac pokopati, ode njekoliko ljudih na groblje izkopati raku mrtvačku. Na groblje ponesu sa sobom pitja, i tkogod prodje mimo njih, ponudjaju ga piti za dušu pokojnog.

Kad je već vrijeme, da se ponese ili poveze mrtvac u groblje, opet se skupe svi ukopci i ukućani sa množinom rodjakah, susjedah, kumovah i priateljah okolo lijesa, pomole se dragom Bogu i oplaču mrtvog. Na njekih je mjestih običaj baciti u lijes ili škrinju po njekoliko srebrnih ili bakrenih novčicah kad se mrtvac u lijes polaže, i ako je starešina daju se zadušnice (zadušne mise); njekoliko živinah zakolje se, da, vele, nebi se u marvi dogodila redaća, nesreća i nedoskutica. Kad ponesu mrtvaca iz kuće, užasno zacvijele i zaplaču rodjakinje. Izpred kuće nose mrtvaca

do groblja na nosilih, ili ga voze na kolih. Kapija, na koju ga iznesu, ili izvezu, ostave otvorenu, dok se ukopci s' groblja doma povrate. Ako mrtvaca voze na kolih (što je po slavonskih selih obći običaj), nosi se napred crni krst, na kom se mora vijat otarak il' marama, za krstom idu mužkarci dva a dva sa gorećimi svijetjami u ruci; pred lijesom ide svetjenik u crnom ruhu, a za lijesom rodjaci mrtvog i ženski spol u gomili brez reda. Konjem pod mrtvačkih kolih povežu crnimi vrbcami bijele rubce i to iznutra, t. j. konju desnjaku s' lijeve, ljevaku s desne strane. (U svatovah biva nasuprot) — Jedna od starih ženah nosi za lijesom goreću marinsku svijeću i zdjelicu svete vode, kojom će svetjenik raku i lijes mrtvački škropiti. Kad stignu na groblje, običaj je na njekih mjestih mrtvaca, prie nego se spusti u raku, odkriti, otvorivši škrinju, da ga, vele, zadnji putah ogrije jarko sunašce. Rodjaci ga izljube i rekavši mu zadnji s' bogom, zatvori se lijes i spusti na užetu dol u hladni grob. Sad kleknuvši svi pritomni mole se na glas Bogu za vječni pokoj duše ovog i sviuh mrtvih, i svatko baci u raku po grudvicu crne zemljice govoreći: Pokoj vječnji daruj mu gospodine! Kad se raka zaspe zemljom, usadi se čelo glave krst drveni ili kameniti; na krst prilijepi se svijetja, a uz krst postavi posudica sa svetom vodom. Ukopci dogotovivši grob, kleknu i opet se Bogu pomole, pak sjedavši na kola, korak za korakom polagano vrate se kući.

U Slavonii plačuć za mrtvacem ovako od prilike nariječu:

Na grobu majke.

Jaoh majko željo moja!
Jaoh majko! rodjenica moja!
Pusta kućo moja! Prazna kućo moja!
Težka bjedo moja! Huda srećo moja!
Tko će mene majko svjetovati?!
Tko će mene podpomagati?!
Kome ću se odsad pohvaliti?!
Kome ću se odsad potužiti?!
Na kog ću se odsad osloniti?!
Mila majko, drago ime sladko!
Šutiš majko ništa negovoriš,
Što će tvoje nejačke sirote
Sad brez tebe na sunašcu jarku?
Tko li će ih majko odjevati
Tko li će ih majko obuvati,
Tko li će im postelju sterati,
Tko li će ih majko umivati?
Tudja će ih majka uspavljivat,
Tudja će ih majka odjevati,
Tudja će im postelju sterati.
Jadne tvoje nejačke sirote,
Kuda će se sada potjepati
Jao od drvca do sinja kamena,
Od nemila jao do nedraga.

Na grobu otca.

Jao dako brano moja!
Jao dako brano moja!
Jao dako slobodo moja!
Puna kućo, sva obranbo moja!!
Na dalek mi ti put ode,
S'kog te neću dopogledat,
Ni prid tebe izletiti,
Da ja vidim šta mi nosiš,
Odkudgod si dolazio,
Milost si mi donosio,
Sad mi više nećeš doći,
Ni milosti donositi.

Na grobu djeteta.

Jao Ivo, kito evita!
Ràno si mi povenula;
Jao moja ljuta ràno
Da li ću te priboliti?!
Jao Ivo, željo moja!
Kaži svojoj bjednoj majki
Jel' ti crna zemlja težka,

Boli li te još glavica?
Znaš, li, da je majka došla?
Da te vidi i zagrli,
Pomiluje i poljubi,
Jao, ti m' se neodživaš!
Il' si majki zabavio,
I majkinom mekom krilu?!

Kad koja mati često i mnogo plače za umrvšim nejačkim djetetom, drugi ju opominjaju, nek to nečini, jer sve njezine suze, koje proljeva za angjelom božjim, padaju na bjelu odjetju, što ju dijete kao angjeo u nebu nosi, u božjem raju.

Običaj je na mnogih mjestih po Slavonii, da ne samo u onoj kući, u kojoj leži mrtvac, nego i do desnog i lijevog komšie, ženske nepredu, dok se mrtvac sahrani, da im veli puk, — nebi ruke trnule. U kući, gdje je mrtvac, rade samo što treba oko mrtvaca i karminah.

Kad se ukopci ili pokopci povrate kući s groblja, operu ruke, i ako je vrijeme od ručka, ručaju, ako od užine, užinaju, ako li od večere, večeraju. Blagujuć spominjaju se pokojnika, i tom prilikom često povede se riječ duga i široka o smrti, i dočim posuda (tikva il' čutura) vina, il' rakije redom obilazi astal od ruke do ruke hodeći, svaki ukopac znade pripovjedati, kako je ovaj il' onaj umro i kako je sahranjen itd.

5. *Običaji kod koledovanja.*

Odprie bilo je — kako puk pripovjeda — koledovanje po Slavonii vrlo običajno skoro po svih selih, i ja se sjetjam, da od prilike prie dvadeset godinah išla je momčad u oči Božića i u oči s. tri kralja od kuće do kuće, igrala i pjevala njekakve pjesme od kolede. Skupila bi se momčad u kojugod kuću, najmila bi gajdaša ili guslaša — ako nebi koigod od njih znao svirati —, koji bi ih pratio po selu svirajuć. Jedno momče nosilo bi čobanju (posudu) za pitje, drugo vreću (džak) za brašno, drugo lonac za mleko, drugo lonac za vrhnje (skorup), drugo sepet (košaricu) za položke (jaja), opet drugo koju drugu posudu za drugi smok, jer svega toga dobivaju skoro u svakoj kući, gdje toga dao Bog.

Tako i *križani* oko Spasova čine i *kraljice* oko Duhovah, pak kad obidju cijelo selo, goste se po dva tri dana. Običaj koledovanja prestao je sad već skoro posvuda, izim njekih selah, gdje još i sada svake godine, ali ne momčad, nego ženska mladež koleduje, i zovu se kolede ili *koledarke*, drugdje ih zovu Ljelje, valjda zato, što u svojih pjesamah

koledujuć (iduć od kuće do kuće) skoro iza svake riječi spominjaju „koledo i ljeljo“ Skupi se djevojakah j djevojčicah cijelo jato i hodeć od kuće do kuće pjevaju od prilike ovako:

I.

Danak svanu koledo!
Sunce granu koledo!
I obasja koledo!
Naše gore koledo!
Plodne njive koledo!
I livade koledo!
I obasja naše dvore,
Naše dvore i timare
I obasja koledare.

Sunce zajde koledo!
Rosa pade kaledo!
I natopi koledo!
Naše gore koledo!
Plodne njive koledo!
I livade koledo!
I ovlaži prašne dvore,
I razgali koledare!

Oblak zastre koledo!
Vedro nebo koledo!
Munja šica koledo!
I ori se grmljavina;
Kiša pada iz oblakà,
I nakvasi vrtle naše,
I napoji naše njive,
I okupa koledare!

II.

Daj nam bože koledo!
Dobru pašu koledo!
Za kravice koledo!
I ovčice koledo!
Da nam dadu koledo!
Šatre mlika koledo!
Da možemo koledo!
Odkupati koledo!
Mladog boga koledo!
I božića koledo!

III.

(Pred svakom kućom.)

Mi idemo koledo!
Mi idemo koledari,
Od iztoka koledo
Do zapada koledari;
I nosimo koledo!
I nosimo koledari
Vašim goram koledo!
Vašim goram koledari,
I njivami koledo
I njivami koledari

Plodno ljeto koledo,
Plodno ljeto koledari,
Vašem domu koledo,
Vašem domu koledari
Zdravlje i sreću koledo!
I veselje koledari;
Vašim stadam koledo
Dobre paše koledari,
Vašim njivam koledo
Težko klasje koledari.

IV.

Mi idemo Ljeljo
Ravnim poljem kralju Ljeljo!
I zelenim lugom.
Ravno polje Ljeljo!
Ravno polje puno sada,
Zelen luže pun je lada
Lado le mile, Ljeljo oj Ljeljo!!

Mi idemo Ljeljo!
Mi idemo kralju Ljeljo!
Sad pred bjele Ljeljo!
Sad pred bjele dvore Ljeljo
Dobra gospodara
Lado le mile oj Ljeljo oj!!

I nosimo Ljeljo!
I nosimo kralju Ljeljo
Bjelom dvoru Ljeljo
Bjelom dvoru kralju Ljeljo
Zdravlje i veselje
Lado le mile oj Ljeljo oj!!

V.

Molimo se Lado!
Molimo se višjem Bogu
Oj Lado! oj!
Da popuhne Lado!
Da popuhne tihi vjetar
Oj Lado! oj!
Da udari Lado!
Da udari rodna kiša
Oj Lado! oj!

Da porosi Lado!
Da porosi naša polja
Oj Lado! oj!
I travicu Lado!
I travicu mekušicu
Oj Lado! oj!
Da nam stada Lado!
Ugoje se naša stada
Oj Lado! oj!

Ove i ovim spodobne pjesme pjevajući obilaze djevojke selo, pak sutra dan pri gostenju zabavljaju se plesanjem i pjevanjem svakojakih narodnih pjesamah. Izmedju drugih stavljam ovdje jednu, koju sam čuo u Sremu pjevati, i od koje mislim, da još nije pečatana.

Djevojka i sunce.

Djevojka se do zore,
Djevojka se prid zoru,
Djevojka se suncu protivila do zore:
Žarko sunce do zore,
Žarko sunce prid zoru,
Žarko sunce! ljepša sam od tebe do zore!
I od tebe do zore
I od tebe prid zoru
I od tebe i od bratca tvoga do zore!
Bratca tvoga do zore,
Bratca tvoga prid zoru,
Bratca tvoga, sjajnoga mjeseca do zore!

I sestrice do zore,
I sestrice prid zoru,
I sestrice, zvjezde prihodnice do zore!
To je suncu do zore,
To je suncu prid zoru,
To je suncu vrlo žao bilo do zore!
Pak se sunce do zore,
Pak se sunce prid zoru,
Pak se sunce Bogu potužilo do zore:
Mili Bože do zore,
Mili Bože u zoru,
Mili Bože! pokaraj djevojku do zore!
Mili Bože do zore,
Mili Bože prid zoru,
Mili Bože suncu odgovara do zore:
Nebudali do zore,
Nebudali prid zoru,
Nebudali moje sunce jarko do zore!
Lako ću ja do zore,
Lako ću ja prid zoru,
Lako ću ja djevo pokarati do zore!
Dat ću njojzi do zore,
Dat ću njojzi prid zoru,
Dat ću njojzi hrdjavu svekrvu do zore!
Još k' otome do zore,
Još k' otome prid zoru,
Još k' otome svekra i gorjega do zore!
I dat ću joj do zore,
I dat ću joj prid zoru
I dat ću joj sitne djeverove do zore!
Kojeno će do zore,
Kojeno će prid zoru,
Kojeno će morat odjevati do zore!
I dat ću joj do zore,
I dat ću joj prid zoru,
I dat ću joj pakostne jetrve do zore!
Dat ću njojzi do zore,
Dat ću njojzi prid zoru,
Dat ću njojzi muža pijanicu do zore!
Neka znade do zore,
Neka znade u zoru,
Neka znade kom se protivila do zore!

6. Običaji kod svetkovanja uzkrsa.

Ovo svetkovanje razdjeljujem poradi lašnjeg pregleda na dve strane: a) na dostojno pripravljanje k' ovom velikom blagdanu, b) i na samo svetkovanje uzkrsa.

a) Već prvi dan posli pokladah, na čistu sredu naime počima naš bezazleni seljački puk dostojno pripravljat se za sveto i slavno uzkrsnutje kako tu svetkovinu običajno zove.

Sjetjam se kao da je jučer bilo (a od ono doba prošlo je već više od 25 godinah) kako bi moja pokojna majka — Bog joj duši dobar bio, — na čistu sredu skupila u kuhinji na gomilu sve kuhinjsko posudje: lonce, zdjele (činie) tanjire, šerpinje itd. pak bi sve to okuvala u mladom lugu, dobro izribala i oprala u namjeri, da postane sve čisto od mrsnih jestbinah, koje su u njemu priugotovljavane, držane ili jedene. Post, osobito korizmeni, još je i sada po selih kod nepokvarenog proslog puka svetinja, i točno se i vjerno drži. Od čiste srede do uzkrsa jede se nedeljom bijeli smok: sir, maslo, položci (jaja) uz druge postne jestvine, a u druge dane, osobito sredom, petkom i subotom hrani se prostak prikuhanicom (juhom, čorbom postnom), kiselicom (kiselom čorbom), kupusom začinjenim stučenim i izcedjenim bundevskim sjemenom, grahom (pasuljem), kukuruznom kašom, crvenim i bijelim lukom, rotkvom, kiselimi krastavci i paprikom, crvenimi patlidžani (paradajziama) kuhanim ošapom i šljivami, i drugim suhim voćem, pekmezom, medom; brašnenimi jestvinami: rezanci i trganci s' makom, pitom sjemenjačom (s' bundevskim sjemenom načinjenom), taranom i ribom, gdje ribe ima.

Sredopostne nedelje počima puk ići na uzkrsnu izpovjed i pričest. Licem na glušnicu (gluhu nedelju) zamataju se sva razpela ili propetja po kućah u crne maramice.

Kroz vrijeme korizmeno nepjeva, neplesa i nesvira nitko po selih, sve je po kućah tiho i mirno, puk bo smatra za grehotu u vrijeme posta veselit se, bučiti i larmati. U večer, kad se zvoni na pozdravljenje gospino, kleknu svi ukućani na sred sobe, i kućni gazda, ili drugi tko moli napred, a ostali za njim pozdravljaju gospu i spominjaju se uputjenja i gorke muke i smrti sina božjega.

Na Cvjetnicu hiti puk u crkvu noseć cvijetje i grančice rakitove, svibove, jorgovanove, vrbove, ljeskove i druge, za poslušati muku Isusovu i dat' posvetiti cvijetje i grančice, koje se u kući i po stajah kod marve poslje brižno čuvaju, da Bog odvrati od doma i stana svako zlo, svaku napast, štetu i nedoskuticu. Njeki nose na cvjetnu nedelju u crkvu i šibe ljeskove, koje velike nedelje u sredu, četvrtak i petak opet nose na večernju i šibanje, te ih iza uzkrsa ostave u pčelinjak, da im — vele — pčele napreduju.

Na veliku sredu, na veliki četvrtak i petak ide puk malo i veliko, staro i mlado u crkvu sa ljeskovim šibami na večernju, gdje na uspomenu Isusovog šibanja na koncu službe božje po 5—6 minutah, osobito mladež udara šibami po duvarih, po podu i klupami crkvenimi, dok se šibe polome i izkidaju. Izišavši iz crkve šica mladež jedno drugo i gone se po ulicami.

Na veliki petak obuče se puk u pokajne haljine i do podne i posli podne ide u crkvu k' službi božjoj i k' obdržavanju crkvenih, za taj dan osobitih obredah.

Na veliki petak sprema se i priugotovljava svetenje, jaja se šaraju i varzile (bojaišu). Svetenje sastoji se iz hleba, kolačah, u jajih, iz šunke: buta il' plećeta, kobasicah, slanine mesnate, iz suva sira, rena, luka, soli i vina. Mnogi izpeku jagnje ili prase odojče. Ovo sve spremi se u čistu prtaću torbu, i nosi u subotu k' ranoj misi, da svetjenik posli mise blagosovi. Žene i djevojke nose svetenje u crkvu, a djevojčice i djećaci kolačiće, sir i jaja u košaricami i maramicami. Sa svetenjem nosi svatko po gubu truda, što ju zovu kadionicom, i zapali ju pošavši kući na onoj vatri, što ju misnik na veliku subotu prid crkvom blagosovi. Ovu donešenu od crkve vatru pomješaju s vatrom na domaćem ognjištu i s' vatrom na stanu, i sa istom gubom kadionicom okade pčelinjake i okole i staje marvinske, da sačuvani budu od zlih pošastih, kuge ljudske i marvinske.

Na veliku subotu u prvi mrak obdržaje se litia ili procesia uzkrsna. Puk se skupi svetačno odjeven na to slavie crkveno u velikom broju. Djeca još isti dan dobiju po njekoliko šarenih, obojenih jajah u crnilu, u lukovini, u šljivovoj ili kruškovoj ili oraovoj ili dudovoj kori na žuto, zagasito žuto ili druge boje, pak se s' jaji po ulicah diče, kao da su od čista zlata il' draga kamenja.

b) Zorom na uzkrs ide svatko najprie k' ranoj misi, kod koje se na mnogih mjestih i svetenje sveti. Vredno je i u obziru na svetjenje doći u crkvu kad se ono sveti. Dok sam bio u mom rodnom mjestu (Babinojgredi) učitelj i organista, jedva sam mogo prodrti tom prilikom kroz množinu sakupljene svjetine do kora i orguljah tako je dubkom puna bila uvijek crkva. Obćina je velika, blizu četiri sto kućah. Iz svake kuće dojdu po dve tri osobe i po toliko djece. Svatko donese štogod za posvetiti. Tu su pune torbe, pune korpe i sepeti i činije: hleba, kolačah, kuhana i pečena mesa, položakah, rena, luka mladog, sira i vina.

Posli s. mise moli svetjenik nad jestvinami stanovitu oraciu, žene se postave u dva reda kroz crkvu i crkveni dvor do samog sokaka; razniješe svoje torbe, odkriju korpe i činije. Sveštenik moleći hodi uzduž redovah i škropi svetenie svetom vodom, i vratjajuć se nazad kadi tamjanom. Iza tog spremi svatko svoje svetenje i ide doma. Običaj je, da to jutro nitko ništo neokusi, ni vode, dok nejede svetenja, i duvandžije nepuše duvana prie, nego okuse svetenja.

Reduša dočeka čeljad noseću svetenje na kućnom pragu, i taki sjedaju za astal i blaguju od svačeg po malo. Svako čeljade pojede po

jedno jaje, osobito svinjar mora jedno pojesti, da mu budu sačuvane svinje od gronice. Na mnogih je mjestih običaj, da kad se mjesi hleb za svetenje, naprave i kolače pletenjake, i u svaki kolač zadene se po jedno šareno ili ovazzeno jaje, i ovim izpeku kolače. Svako dijete u kući dobije po jedan takvi kolač. Kumovi, rodjaci, priatelji i znanci darivaju se medjusobno ovakvimi kolači. Na blagdan uzkrsa časti se svatko živ, isti prosjaci okuse pečenja, kolača i vina. Skoro u svakoj kući po Slavonii i Srijemu peče se zaoblica — ponajviše jagnje prvenče.

Kad naš puk jede i pije, onda i taki i pjeva, tako i tom prilikom pjevaju — u njekih kućah, gdje bolji vlada red, pobožne pjesme, n. p.

Isukrst nam slavni
Uskrsnu, a mrak tavni,
I žalostni minu,
Dan radostni sinu — Aleluja!

Dan je sad veselja,
Dan je Spasitelja,
Falu mu svi dajmo,
Radastno pjevajmo: Aleluja:

Smrt smrtju nadvlada
Neumrli sada,
Ustade pun dike
Hvaljen budi uvike — Aleluja! itd. itd.

Na drugih mjestih čuju se pjevati i svjetske pjesme, junačke i ljubovne, n. p.

Falila se zvizda prihodnica,
Da će ženit sjajnoga mjeseca.
Zvat će kuma Boga velikoga,
I prikumka svetoga Ivana,
Starog svata Petra u sred ljeta
I djevera Gromović Iliu,
Djeveruša blaženu Mariu.
Izprosit će nevjestu Danicu,
Lipu kćerku jarkoga sunašca,
Koja ima primnoge darove:

Sve ljepote proletja i ljeta,
Sve bogastvo bogate jeseni,
Svu bjelinu od bijele zime.
Al' što reče zvizda prihodnica,
Štono reče, i poreć morade,
Jer mjeseće nehtje se ženiti,
Valja bo mu često se miniti,
Nego osta neženjen u majke,
Pak se šeta po vedrome nebu
I kazuje dane i godine.

7. *Običaji pučki kod Ladovanja na Gjurgjevo.*

Gjurgjevom danku raduje se naš puk neizmjerno. Volar, konjar, ovčar, kozar, svinjar raduju se poradi svoje marve, jer što do Gjurgjeva izzima se, to već neće manjkati. Bostandžija priugotovi u oči Gjurgjeva lubelije i roviće, u koje licem na Gjurgjev dan do sunca posije dinje, lubenice, dublekdinje, račanke i misirače, jer očekuje obilan i dobar plod sijući taj dan. Vrači i vračare, babe bajalice, prie zore i sunca jarka na Gjurgjev dan beru bilje i trave za lijekove: *Mirišući božji drvak, kaloper, bosilje, metvicu i čubar za kadenje sa borovicom proti kužnom zraku; zavliju proti grlobolji i pogancu ustah; pelin i divji šafran proti grizi utrobnoj; kunicu proti ženskim unutarnjim bolestim; crvovsku travu proti crvom i drugim ranam; vratič za kadjenje pčelinjakah; gospinu metvicu za rane svake vrsti; sljez, gavez, mliječ, kiseljak divji, metlicu, poputnicu, neteg, oman (Ivanjsko zelje), žuticu, iglicu, glavaču, zmijaču, bokvicu, popončac, pasvicu, kopitnjak, kozlac (otrovna trava), zanovet, češljugu, ranjak, čičak, (striljicu), netresak (čuvarkuće), kopitnjak, ripanj, koštan, zubru, mekušicu, kukurijek, razpršnjak, lobodicu* i mnoge druge trave za rane i kraste, za svrab, za glavobolju, zubobolju, uhobolju, grižu, nesvjest, krvotočje, nastup, šuge, gljiste, nazebu, hunjavicu, kašalj i druge bolesti.

Na Gjurgjevo škropi domaćica staje i okole marvinske vodokrstnom svetom vodom pozdravljajuć Gospu, i obilazi do sunca sve krte s gorećom marinjskom svijećom, ako je dobra krstjanka, ako li ne, nego više vjeruje u vračanje i bajanje, a ona u oči Gjurgjeva do zore razpletavši kose i razpojasana kao vještica noćna prikrade se u komšinski okol (tor), i metlinom, vratičem i još njekoliko drugih travah svezanih u rukovet šicka svaku komšinsku kravu mlječaricu, i povrativši se kući isto tako svoje krave, kojim i vjeme namaže mladim maslom onu noć izbijenim, da im se nepucaju sise, i da dosta imadu mlijeka.

Stanarice načupaju do sunca na Gjurgjevo svakojakih travah, i daju ih posipavši solju i mekinjami svojim dojaćim kravam, da im gusto daju mlijeko.

Od Gjurgjeva dana slobodno je — po mnenju prostog puka — spavati danju i noću napolju, slobodno je kupat se u potocih i barah, jer — vele — Gjurgjev danak otvara ljeto i svaku sablast progna iz zraka i vode, sve aždaje i hale poveže.

Mladež porani na ovaj dan i nabere po livadah kite cvijeta gjurgjice, preko koga se, osobito ženske, onaj dan umivaju, da budu lijepe, i ako je koja pjegava, perutljiva il strupljiva, da se tog izbavi. Taj dan počimaju plesi i igre na polju. Mnogo imam junačkih i ljubovnih Gjurgjevskih pjesamah. Izmedju ovih samo ću njekoliko ovdje staviti:

Gjurgjev dan i djevojka.

Djevojka se Gjurgjevu molila:
«Gjurgjev dane, proljetna radosti!
«Gjurgjev dane, kad mi opet dojdeš,
«Da kod moje nenadješ me majke,
«Nego da me il' najdeš udatu,
«Il' udatu, ili ukopatu,
«Il' kod vojna, il' u grobu ladnom.

(Mužka pjesma.)

Gjurgjev danak junački sastanak,
Jer su gorski okopnili snizi,
I šume se odjenule listjem,
I livade travicom pokrile.
Po gori će skrivat se hajduci,
Po luzih će dankom plandovati,
Na travici sanak boraviti;

Iz gore će dole silaziti,
Iz busije udarat na Turke,
Kao vuci na gojene ovce,
Jer su Turci stari zalumdžari
Turkom valja zulumom odmastit,
Vratjajuć im žao za sramotu.
Gjurgjev dane hajdučka radosti.

Pjeva naš slavonski puk rado i onu Kačića pjesmu od Bosne i svetoga Gjurgja i čudit se mora čovjek čujući, kako onakvu dugačku pjesmu, kao što je spomenuta, prostak neuki od riječi do riječi napamet izpjevati znade, samo što njekoje okolnosti drugčie pjeva i mnogo ponavlja.

8. *Običaji kod kresa na Ivanje.*

Radovao sam se kao dijete Ivanju poradi toga, što je moja pokojna majka na isti dan rano u jutru tek što smo mi djeca iz postelje ustali, dijelila nam jabuke ivanjčice. Osim toga radovao sam se tome danu i zato, što u oči njega slavi se kresnica ili ivanjska svečanost. Mladež obojeg spola sastala bi se dan pred Ivanje na dogovor, gdje će vatre ložiti. Obično lože vatre na meraji, na ledini izvan sela. Momci odu u bližnju šumu i nasjeku borovice i drugih suvih grančicah, pak ih donesu na odredjeno mjesto. Svaki sokak u selu ima svoje sročište i mjesto, gdje se mladež sastaje.

U prvi mrak u oči Ivanja nalože vatre sve po dvie uzpored, a jednu najveću medju manjima, oko koje uvati se kolo, jer gajde, tambure, gusle, svirale moraju biti iz oka iz boka. Kad se vatre upale, i plamen počme sukljati, leti mladež izmedju vatrah, a slobodnii i drzovitii skaču preko vatre i plamena pjevajući:

Gori nam vatra kresnica,
U oči goda Ivanja,
Nju loži diva Marica,
I njezin dragi uza nju
Dragi je fenje nasjeko,
Mara je čubra nabrala,
I dragom kitu bosilja.

Smiljanka je cvitje brala
Za gorom, za vodom, za zelenim javorom.
Cvitje Smiljki govorilo
Za gorom itd.

Bora tebi djevojko oj
Za gorom itd.
Nedaj mene ti junakom
Za gorom itd.
Junaci su pustovnjaci
Za gorom itd.
Oni mene ružno nose
Za gorom itd.
Cili danak za šeširom,
A u večer mom u vatru;
Već me podaj djevojkami,
One mene lipo nose:
Vas dug danak za njedrima,
A u večer za kosama;
Kada spati mlade idu
U hladnu me vodu metju.

Kad se nasite kola i skakanja, zametju druge sigre, sad pjevaju, sad se šale, sad utrkuju, sad divane i ašikuju, sad opet plešu i tako se vesele do njeke dobe noći. Pošavši kući ugase vatre. Nu prvo nego to bude, drže čudnovatu bakljadu. Svaki momak pripravi za Ivanjsku večer po njekoliko snopićah žestilove baklje i po njekoliko utuče i izsuši hrastićah od mladih hrastovih otrokah. Svaki udionik Ivanjske svečanosti lati baklju ili hrastić po njekoliko stopah dugačak, upali i držeć baklu u ruci pleše, skače i utrkuje se po polju. Vidit ovakvu bakljadu u pomrčini noćnoj, čaroban je prizor. —

Kad tko pita, zašto se skače preko vatre Ivanjske, vele zato, što ta vatra čuva od pošlicah i kužnih bolestih svake vrsti. Matere donose svoju malu djecu u naručaju i tako prolaze s njom izmedju vatrah, da, vele, sačuvana budu od vrućice i groznice i od svake vatrene bolesti. Na isti dan kopaju žene korenje od ivanjskog zelja (omana) za protjerivanje komaracah.

Noću u oči Ivanja u gluho doba raste, cvate i dozrije — polag predsude pučke — čudotvorna trava, što se *Paprad* zove. O ovoj travi misli puk, da ima moć pokazati čovjeku ono mjesto, gdje leži ukopano blago, srebro, zlato i druge dragocijenosti. Ali paprad, koja takvu moć ima dobiti, valja na Ivanje do sunca uzbrati, stablo iste trave — koja visoka i od prsta debela, a na primjer gorušice granata raste — stabar, rekoh, iste trave mora biti sa tri otroka na vršiki. Otroci se na pol cola pri stabaru odsijeku, i kad se traži blago dvojica moraju ove roguljaste stabare protisobno sastaviti, i ako stabari potegnu roguljami k zemlji, blago je tu, ako li se podignu gore, neima ga. Kad potegnu na stranu ide se kud vuku, i opet se pita orakul, dok pokaže mjesto. Mnogi vje-

ruju u to tvrdo, premda nitko nezna onog čovjeka u oči u glavu, koi je na taj način našo kakvo blago.

Puno je ovakvih predsudah u puku, koje su sigurno ostanci predkrstjanskog vremena, al sve ih popisati nije gotovo ni moguće, jer u svakom skoro mjestu i predjelu nješta drugo znadu o Ivanjskoj vatri, o Ivanjskoj noći itd. Tako se n. p. pripovjeda, da triput u godini gori blago u zemlji sakrito, i to plavim plamenom, kao da gore žganicu: na Bogojavljenje, na Ivanje i na Blagovjest. Tko se desi na mjestu, gdje blago po noći gori, nadje ga i usreći se. —

9. *Što radi puk na dušni (mrtvi) dan?*

U oči mrtvog dana, licem na dan sviuh svetih u večer skupi se sva momčad selska kod crkve, ili zvonika — ako neima u selu crkve — i poslje kako zvonar odzvoni na pozdravljenje gospino, zvone momci skoro cijelu noć za mrtvih duše. Ista mladež hodi na mrtvi dan od kuće do kuće, i kupi što tko može dati u ime mrtvih, za koje su cijelu noć zvonili. Dobiju tom prilikom brašna i svake vrsti smoka i pitja, pa kad obidju cijelo selo i nakupe pune vreće, pune košare, pune sepete, tikve i čobanje, časte se u kojoj kući spominjajuć se mrtvih, neka im Bog dušam dobar bude! Što im preostane od gostbe, prodadu i podjele novce izmedju sebe.

Prosjaci, slijepci, bogalji i kljasti dobivaju na ovaj dan za mrtvih duše obilniju milostinju. Na isti dan budu dubkom pune crkve i kapele na grobljih, skoro na svakom grobu kleči il sjedi po njekoliko ženah i djece, i mole se Bogu za duše milih pokojnih, ili glasom nariču plačuć smrt milog otca, drage majke, vjernog druga, sladkog rodjaka, milog prijatelja. Pod službom božjom u crkvi svatko upali najmanje po jednu voštanu svijeću, a mnogi po onoliko, koliko ima pokojnih, za kojima ga srdce boli. Na groblju vode svetjenika od groba do groba, da im opjeva grobove i svetom poškropi vodom. Ovaj dan je ženski spol u crnini, i bavi se do podne na groblju. Plačuć i nariječuć za pokojnima čiste im grobove od korova, kite ih kitami i vjenci raznog cvijetja. Neima kuće, koja nebi štogod učinila za svoju pokojnu rodbinu: daju čitati zadušne mise, mole krunice, pale svijeće, dijele milostinju siromakom i crkvi, i mnoge žene provode isti dan u strogom postu, u sveudiljnoj molitvi lijevajući grozne suze. U njekih kućah običaj je ostao od starine, da isti dan od navečerja u oči mrtvog dana, do na večer isti dan — dakle od zvijezde do zvijezde — gori ulje u lampi pred domaćim propetjem, ili pred slikom (ikonom) domaćeg patrona, i to za mrtvih duše, da bi im vječna svjetlost svijetila. Drugdje je opet običaj, da na mrtvi dan iznesu na groblje jela i pitja, te hrane i napajaju siromake i uboge, da se Bogu mole za pokojne.

Na mrtvi dan čuju se na groblju tužni glasovi cvijelećih ženah i naricanja, koja sam popisao kod običajah pri smrti i pogrebu.

10. *Običaji na badnjak i božić.*

Naš puk obavlja, postavlja, štedi i čuva za božić najljepše darove bogate jeseni, najljepše, što daje Bog: bijelo pšenično brašno, čisto maslo, dobar sir, tustu pečenku, gospojinska jaja. Ako dobro vino, za božić se ostavlja, ako lijepa jabuka ili kruška, ako orah i lješnjak, ošap i suhe šljive i drugo voće, med, pekmez, i sve, što samo ljepšeg Bog da i godina donese, sve se to obavlja i štedi za božić.

Adventsko vrijeme, t. j. od svetog Andrie do božića — jerbo nije slobodno držati pirno veselje, a noći su duge, zato je po selih u Slavonii običaj držati prelo i posijelo, pripovjedati pripovjedke, bajke i povjesti, zagatjivati i pjevati uz gusle junačke pjesme. Tu se pripovjeda od vilah i vješticah, od vukodlakah i drugih belajah. I sada još imade prostakah, koji u sve ove stvari vjeruju, jer su ih — vele — čuli od svojih starih, i sad se još nadje po gdjekoi pustovnjak, koji na dan svete Lucie (12 danah pred božić) počme praviti stolčić, i do badnjaka svaki dan po malo na njemu radi i djelucka — stolčić, na komu će pri polnoćnoj misi na badnjak sjediti, i tako sve žene, koje su vještice, poznati; one bo će najzadnje ostati u crkvi i dotle po njoj kao ribe po kotcu amo tamo tumarati, dok on iz crkve ode sa svojim belajskim stolčićem. Drugi opet vjeruju klapnji, da pod polnoćkom pod podizanjem sva domaća marva i životinja, osobito goveda i konji po njekoliko časovah divane i kazuju si tko će od njihovih gospodarah kroz dojduću godinu biti srećan, tko li nesrećan, i tko će živiti, a tko umrti.

Na badnjak sve se priugotovljava za badnju večer. U kuhinju dovuče seljak uzglavanj vatri (veliki komad suva drva, glavnjicu); usječeno isti dan žarilo za kresanje vatre, spremi se slama, na kojoj će se djeca valjati i sigrati. Žene izpeku badnji kolač pletenjak (badnjaču), nakite ga istim tijestom, i drugi kolač (ljetnjaču) za prvi dan božića. Ljetnjača se nakiti mnogo bolje, nego badnjača, nakiti se tijestenim suncem i mjesecom i zvijezdami, plugom i volima, golubovi i klasjem žitnim sva se ukrasi za znamenje, da je novi zakon, kog je novorodjeni kralj i spasitelj ljudma s neba doneo mnogo izvrstnii od staroga.

Pčelar obavi čista voska za božićne svijeće, i dijeli svima susjedima, prijateljem i znancima, koji neimadu pčelah, jer svaka kuća mora imati tri voštene svijeće. Iste svijeće prave se na badnjak ovako: Izsiječe se pritop voska na komadiće, uzme se čisto povjesmo lana, od njega naprave se fitilji, vosak se pri vatri ugrije, i laneni fitilj obloži se voskom, uzvaljka i tako svijeća napravi. Jedna od istih svijećah dobije dva voštena

obručka, druga tri, a tretja uštipi se na pet mjestah u znak pet ranah božjih. Sve tri svijeće objese se na grančicu, i ova se zadjene za sobno sljeme ili za gredu.

Stol, na kom će se blagovati, prostre se ovako: slama dojde po njemu, po njoj prostre se stolnjak, tanjiri i kašike sve ponajviše od drveta; tikva il čutura s vinom nefali na stolu, mošta i šerbeta bude takodjer, čanak meda, škatuljica tamjana, njekoliko jabukah, orahah, lješnjakah i suva voća, nov lončić, u kom mora biti po dva tri štipetka svake vrste hrane: pšenice, raži, ječma, zobi, kukuruza, prosa, sirka, lana, konoplje, olaja, leće, sočiva, graška, pasulja itd. Suv sir izžunjit (izkopat) u sredini mora biti na stolu, iz njega bo valja napit se vina, da nedodje guša (grlobolja). Pod stol dojde orma konjska: hamovi, uzde itd., da konjska marva živa, zdrava, napredna, i od vuka sačuvana ostane.

Tko na badnjak prvi u jutru stupi u kuću, onoga žene mahom zaokupe i spopadnu kao ose i posade na jastuk, opominjajuć ga, da sjedi mirno, pospu ga žitom, kukuruzom i lanovim sjemenom, da im sve to ljetos dobro rodi, i on je za onu godinu položaj u kući. Poklone mu kolač položajski, dvostruku kobasicu, suv sir, jabukah, orahah, šljivah i njekoliko skretnjevah duhana — ako je duhandžia. On mora malo, ali mirno posjediti, da ženami kvočke ostanu ljetos mirne na jajih, kad ih nasade. Ustavši ide u kuhinju k ognjistu, i lativši novo žarilo kreše njime vatru govoreći: krave vam se telile, kobile ždrebile, krmače prasile, pčele rojile, njive rodile, kvočke, guske, patke, pure legle kao što se ove iskre sipaju. Položaj je na božić gost u kući, gdje je položajevao.

Kad na badnjak u večer učini se prvi mrak i zvono zazvoni na gospino pozdravljenje, svatko žuri, da dojde pod krov kućni. Svijeća se upali, slama u sobu donese, i svi ukućani kleknuvši na slamu pozdrave gospu Bogorodicu, pak onda sjeda se za stol blagovati. U večer se nejedu mrsna jela. Kad prva zdjela (činija) na stol, kuće domaćin uzme badnjaču (kolač badnji) i njim pokrije činiju (čanak zove se ako je drven), zapali voštenu svijeću odsjekavši ju sa grane izpod tetiva ili grede. Upali najprie onu s jednim obručićem (druga se pali sutra prie objeda, a tretja štipana na mladi božić ili novo ljeto). Ova svijeća gori, dotle, dok se ukućani mole, ili dok izpjevaju božićnu pjesmu:

Veselte se svi narodi,
Spasitelj se vam porodi,
Tko bi rad snjim kraljevat,
Nek ga dojde sad štovat.
U Betlemu gradu u štali
Jozip i Maria sami,

I djetešce povito,
U jasle postavito.
O nebesko ovo blago!
U povoju drtje drago.
Bog ubožtvo miluje,
Na slami se niguje.

Majka i Jozip kod njeg stoje,
Začudjeni obodvoje,
I još mu nuz jaslice
Služe dvi živinice.

Slavno zunce u pol noći
Porodi se u goloći,
U Betlemskoj štalici
Na prioštroj slamici itd. itd.

Poslje molitve ili pjesme uzme domaćin goreću voštenu svijeću, dade ju u ruke djetetu, koje stane na stolicu i okretajuć se na desno kako sunce ide govori: Hvaljen Isus! bogo se rodi! Svi odgovaraju: Uvijek Isus hvaljen! U istinu porodi se! Tako do tri puta čini svako dijete, a poslje domaćin hitro okrene svijeću i zabode goreći kraj u onaj lončić sa žitom, o kom smo već govorili, i dotle ostavi u njemu svijeću dok se ona ohladi, pak onda gledaju, od koje je vrsti hrane prionulo više zrnah za svijeću, te gataju, da će dojdućeg ljeta one vrsti hrane ponajviše roditi.

Badnju noć u svakoj kući gore svijeću do dana, i do polnoćke malo tko spava, nego jedu, piju, kockaju se na orahe i lješnjake i pripovjedaju pripovjedke o porodjenju Isusovom, i pjevaju božićne pjesme, od kojih ću njekoje staviti dole niže. Prije pol noći ide svatko — malo i veliko, staro i mlado, tko je samo zdrav — k polnoćnoj misi. Crkve su tom prilikom dubkom napunjene, svatko živ veseo je i dobre volje. Pod misom one se vesele božićne pjesme pjevaju, koje svatko rado pjeva. Povrativši se s polnoćke prigledaju konjar i volar k svojoj marvi, i ako su jasle izpražnjene, opet ih napuni sijenom, da — vele — i marva znade kad je božić. Do zore: zorne mise (zornice) njeki legnu spavati, i to stariji, a mladež ostaje na nogami i opet divani, pjeva i kocka se. Čim kucne zvono na zornicu, eto ih opet hite k crkvi, a tako isto na poldnevnu misu na božić.

Došavši s poldnevne mise na prvi dan božića kreše opet vatru položaj. Taj dan peče se u svakoj kući zaoblica. Prije objeda ponovi se sve, što smo rekli o voštenoj svijeći i ljetnjača dojde na čanak dok se mole Bogu i božiću i pjevaju:

Čestit svitu danak svemu,
Jer izajde sunce njemu,
Tužni mrak je prošao,
Sunce Isus došao.

Zapivajmo malenomu
Kralju noćaš rodjenomu,
Slava Bogu vičnjemu,
I mir ljudma po njemu.

Došao je uzdisani,
I ovadna obećani

Željni sviuh spasitelj,
Svita razveseljtelj
Zapivajmo malenomu itd.
O čudesa! gdi je sada,
Koji sa svim svitom vlada,
I u nebu kraljuje,
U jaslicah stanuje.
Zapivajmo malenomu itd. itd.

Isti dan puna je crkva i na poslipoldašnjoj službi božjoj, ili večernji, a poslje ove pleše kolo mladež u kojojgod kući, ili se sastanu, pak pjevaju božićne pjesme. Evo njekoliko božićnih pjesmah, koje po Slavonii običajno pjevaju:

I.

Istom poče ja najbolje spavati, sanjati svakojake sne,
Na travici ležeći u sred šume zelene;
Al ugleda ja trčećeg, ovak meni govorećeg:
Ustani, k ovcami, ovce tjerat na pašu vrime jest.

Kad se digo i otido viditi, smotriti, tko to govori,
Tad ja vidim sjajno nebo kano da gori
Kod Betlema jošter mnoge
Od angjelah tu naloge
Biaše, pjevaše, i mir puku navjestjivaše;
Jošter njeki vrlo jaki vikati i zvati ja sam čuo glas,
Men se čini da poziva svekolike nas:
Vi pastiri što ste stali,
Neidete k onoj štali,
Hitite, vidite čudo rodjeno,
Vi se njemu poklonite
I dare mu prinesite.

Kad unido ja u štalu razbitu, odkritu i oštetjenu,
Tu bi Jozip s majkom divom tu se sgrnusmo.
Medju njima tu djetešce
Lipo, milo ko jagnješce,
Ono leži na slamici,
Položeno u jaslici;
Mi mu dare prinesosmo,
I ovako svi rekosmo:
Slava tebi o Isuse, ditiću, kraljiću ležeć na slami!
Hvaljen budi nam do vika
Od svakoga jur čovika
S majčicom, divicom, s Jozipom tvojim odhraniteljem.

II.

O ditešce moje drago! vesela sam ti,
Ti si moje milo blago, spavalo bi ti.

Sinak, sinak moj ljubljeni! sladko mi zaspi,
O golubak moj srdčani! sve moje si ti.
Ninaj, ninaj mili sinak, uzmi pokoj svoj,
Jer dolazi tihi sanak, ti si sokol moj.
Radostan je sin moj dragi u pelenicá,
Mirno spava moja blago sad u jaslica.
Na nebesih sve zvizdice kralju sivaju,
A ptičice po dubravi željno pivaju.
Sve stvorenje raduje se svom stvoritelju,
I svi ljudi raduju se odkupitelju.

III.

Veselte se svi narodi,
Danas vam se kralj porodi
Od pričiste divice,
Svete bogorodice.

O pripostoj, gle, štalici
Porodi se na slamici,
Živine se smilovaše,
S parom njega ogrijaše.

Nebesa se prosvitliše,
Kano ob dan svitlo biše,
U pol noći to se zgodi
Kada diva i mati rodi.

IV.

Svako stvorenje Bogu poštenje vridno daj,
I čedo ovo, u jaslo novo celivaj.
Pastiri hite, pozdravit dite betlemsko,
Na slami drago, rodjeno blago nebesko;
U male jasle, rajske su sašle ljepote,
Sve naše nade, sunašce pravde rodi se.

V.

Veselje ti navistjujem puče krstjanski,
Jerbo te kralj u Betlemu rodi nebeski.
Još mali, u štali,
Kog stvorenje svako slavi,
Štuje, diči, jer je pravi
On naš spasitelj i odkupitelj.

Pored njega stoji majka, diva Maria,
Ter sveg svita spasitelja lipo povija,
Njeg goji i doji,
Uspavkuje i njeguje,
Spavkaj, spavkaj popivuje
U jasličici i na slamici.

Tud govore njem pastiri stojeć na vrati:
O pastiru svih pastirah k nam se obrati!
Dojdosmo, donismo
Darove ti prikazati:
Jauje, mliko i sir dati
Sladki Isuse! k nam obrati se.

Jer smo čuli angjeosku slavnu pjesmicu,
Što angjeli snišav s neba dol nad štalicu
Pivaše, slavjaše,
Slavu Bogu gori dajuć,
A mir ljudma obećajuć
Srdca čistoga, duha bistroga.

Majko božja i Jozipe molite za nas,
Koji smo se kod Betlema skupili danas,
Da naše srdašce
Povoj bude božjem sinu,
Isukrstu gospodinu
U vike amen; u vike amen.

VI.

Na salaših kod Betlema
Tamo dosta paše ima,
Tamo ovce tjerajmo,
U tu frulu svirajmo.
Vatru ćemo naložiti
Pakraj nje se položiti
Premda ljuta jest zima,
A odiće neima.
Zato, Miško, nosi drva,
Jer imamo veće mrva,
I to kaži Gjurici
U tankoj košuljici.
Ti Bartole vrati ovce,
I pristavi k vatri lonce,
Ali da nepokipe
Pazi dobro Filipe.
Što ćeš dati brate Mato,
Što ćeš ponit seko Kato
Nami na put u torbu?
Jednu kokoš u čorbu,
Masla, sira mora biti,
I sve to ću ja poniti,
I dva il tri plećeta,
I čuturu šerbeta.
Ustan' brate ti Nikola,
I opravi brže kola.
Jerbo jedna novina
Nas poziva s visinà.
Hajde ovce zatvorite,
Torbe vaše zametnite,
Do Betlema hodimo,
Da ditešce vidimo,
Hajde bratjo da idemo,
I darove ponesemo
Božanstvenom tom kraljiću,
Bogu dragom i božiću.
A ti Andro uzmi gajde,
Tere s nami žurno hajde,
I posviraj sad veselo,
Da nas čuje cilo selo.

Drugi dan Božića slavi se kao i prvi, a tretji dan — slama van iz kuće nosi se, i to do sunca. Nosi ju u šljivike i voćnjake, te na svaku voćku povrh deble izmedju otrokah po malo metnu, da im šljive i druge voćke dojdućeg ljeta bolje rode.

---

11. Što puk naš pripovjeda o vilah?

Puk pripovjeda, da su vile vitka stasa žene, lice im je bijelo kao okrečen duvar, kose duge nespletene, noge kozje pod njimi, a oči mačje, koje se u pomrčini sjaju kao svijeće, ledja koritasta, izžunjenja kao korito, prsti na rukami dugački i šiljasti, nokti mačji, kose (vlasi) crvene kao broć (trava), odjeća bijela kao snijeg. Gluho doba noći vrijeme je kad vile izlaze iz šumah i špiljah na ravnicu, na čistine, na polja, njive i livade, gdje osobito po čaerah i voćnjacih oko stabalah, grmovah i zdenacah bave se, zabavljaju se i kolo svoje vilovsko vode.

Mjesta, gdje vile plešu, poznadu se, jer trava na takovih mjestih raste zelena kao žuč, a nižja, nego ostala. Vile rado pogane oko bunarah; po noći dolaze rado — veli puk — k dojkinjami i jedu malu djecu, ili kad im se dopade koje dijete i omili, ukradu ga, a svoje podmetnu. Kad su vilovski svatovi, razuzdaju se vile i leteć ruše slamne krovove s kućah i drugih stajah, povaljaju plastje i gamare po guvnih, polome stabla i počine mnogo zijana. Vile boje se zlih pasah, i njekim je ljudma dato viditi ih. One rado pristaju za njekim ljudma, i kad za kim pristanu vile, on mora s njimi po noći letiti, skitat se i zabavljati; ako nesluša, izlupaju ga.

Medju vilami ima i vilovnjakah. Tako sam čuo pripovjedati, da je bila njeka djevojka izprošena i zaručena za momka, koi je bio kapral, i prije nego se vjenčao, morade odići na praizku vojsku u Śleziu. Ista djeva išla je jedan dan u prvi mrak sa salaša doma. Prolazeći pored voćnjaka smotri ona još iz daleka, da njekakvi čovjek stoji sa palicom u ruki naslonjen na stablo jabukovo. Ona bliže, i kod jabuke koga vidi? — svoga Stojana (tako je bilo ime njezinog zaručnika). On joj se javi ljubezno govoreći: Kako što li draga? Ona puna srama i začudjena s druge strane, što ga vidi, upita: A kad si ti Stojane došo s vojske? Eto došo sam, draga, i do večer nadaj me se kod svoje kuće, doći ću ti na divan. Zagrle se i poljube. Djevojka puna veselja, što je vidila kog joj srdce ljubi,dojde kući, i mahom pohvali se svojoj materi, da je Stojan došo s vojske, da je s njim divanila, i da jo je obećao doći na razgovor.

Kad to čuje djevojačka mati, častnim se krstom prekrsti od težka čuda, jer je znala, da je Stojan na vojski, i da se još niko od onda povratio nije, dakle ni Stojan nije se mogu tu stvoriti. Kaže mati djevojki, da to nije moguće, i kad majka čuje od djeve, gdje je ona tobožnjeg Stojana vidila, poplaši se ljuto, i počme karati djevojku, neka nebunca i neluduje, nego nek se prekrsti i svetom vodom poškropi, jer to nije mogo biti Stojan, kog je vidila, nego njekakva utvora ili vilovnjak. Nije majko, odgovori djeva, ta je poznam Stojana, nisam slijepa, on je, nije nitko drugi bio. Mati ode brzo k Stojanovoj kući, i upita, da li je došo Stojan s vojske? — Bog s tobom, prijo! odgovore joj, kakvi bi Stojan došo, kad još nitko došo nije s vojske. Stojan je sad tamo njegdje na praizkoj granici, preko bijela svijeta. Mati se još gore poplaši, kad je to čula, i došavši kući, počme se ozbiljno ljutiti na djevojku, nek nesanja, nego nek se Bogu moli. Sad djevojka mramorkom umukne, i kad je došlo vrijeme, da se ide spati u ložnicu, ode djeva u svoj ajat (kiljer). Ona na prag od ajata (kućara njeki vele), a Stojan s druge strane iz mraka stupi na isti prag, i unidje s njom u kiljer. Divanili su do zore, i tad ode Stojan poljubivši svoju dragu, a ona legne spavati. Drugu i svaku noć poslje toga dolazio je namišljeni Stojan, i djeva kad se osvjedočila, da Stojana po danu neima kod njegove kuće, nije smjela više sama ići u ajat, nego sa svojom drugaricom. Ova nije mogla vidit Stojana, a ona ga je uvijek noću vidila.

Nije za tim prošlo dugo vremena, umiri se rat praizki, i pravi Stojan dojde kući. Namišljeni Stojan ipak neodstupa od djevojke nego još

više uz nju prijanja. Pir se ugovori, i svatovi podju s vjenčanja doma na kolih. Kad dojdu na razkrstje u sred sela, više kolah prodje srećno preko razkrstja, samo kola, na kojih se vozila djevojka i ruho djevojačko sa kumom i zaručnikom, prevale se što gor to dol, polome se u kašu, i djevojka slomi nogu i osakati ruku. Kad su se kola prevalila, vidila je djevojka svoga namišljenog Stojana strahovito namregodjena i grozećeg se njojzi. Lati djevu smrtna groznica od uboja i straha, razboli se težko, i već nije ni ozdravila, nego poslje njekojeg vremena umre.

Pravi Stojan postane stražmeštar, i opet se oženi djevojkom. I k ovoj drugoj pristane isti vilovnjak, te i ona zaglavi, i tek kad se tretjom oženio, nestane vilovnjaka.

Na drugom mjestu, čuo sam pripovjedati, bio je čoban, koi je znao u sviralu i dvojnice tako lijepo svirati, da mu nije u blizu bilo para. Jedan večer u prvi mrak išo je on pred svojim stadom kući iz polja, i svirao je u sviralu, prebirao je, prevratjao i priželjkovao na svirki kao lasta na proljetnom suncu. Baš je u selu zvonilo zvono na pozdravljenje gospino. Stanko (tako mu je bilo ime) mjesto da pozdravi gospu, odsvira cijelo gospino pozdravljenje na svirali. On s tim gotov i stigne na prelaz blizu sela, a na plotu sjedi žena u bijelo obučena — vila. Stanko bliže k prelazu, a ona pocikne tanko glasovito po vilovski, i poskoči gore u visinu. Stanka obuvati vruć vjetar i sruši na zemlju, jer pod njim pukne daska na prelazu. On kući, a vila za njim, on u kuću, a vila uzastopce za njim, on k stolu da večera, a vila k njemu i sjedne mu uz koljeno, on u postelj, a vila k njemu u postelj, on iz postelje, i ona tako, on k poslu, i ona s njim. Kad je Stanko već vidio, da je vila uz njega pristala, potuži se rodu i kućanima. Ovi daj vrače, vračare, čarke i bajke — sve badava, neće vila da se prodje Stanka, a nije bio nikakvi glavit čovjek, nego patuljak. Tako je to trajalo skoro tri godine danah, i za to je vrijeme Stanko malko sišo s pameti, pobudalio. Često bi ga ustala vika i dreka, buka i cika, kao da ga tko živa dere na mješine; udarao bi sobom o zemlju, kao da ga tko baca, i taki iza tog pokazale bi se po njemu modrice, kao da je štapom izmlatjen, kad bi ga pitali, šta ti je Stanko? odgovorio bi, da ga tuku vile, što neće, da s njima ide po svijetu. Često bi ga našli jutrom ličinom u prekrst svezana i sapeta, i opet bi kazao, da su to učinile vile, što ih neće da sluša, i da im se pokori. Jedno jutro osvanuo je Stanko na vrhuncu od jedne vrlo visoke topole, koja je bila nedaleko od njegova salaša, i na koju se nitko živ od ljudih brez osobite priprave nije mogo popeti.

Tko te je Stanko popeo tamo na topolu? pitali su ga. Vile, odgovori. Ljudi su morali pozabijati kline u topolu, dok su se popeli do Stanka, kog su našli gore svezana ličinom uz grane, jedva su ga razvezali i na užetu dole skinuli. Tako se patio Stanko s vilami više od petnaest godinah, dok najposlje nadju ga jedno jutro bačena u jamu kod kolibe, gdje se u blatu zadavio.

Stanko je za svoga života pripovjedao mnogo čudnovatih stvarih od vilah, al nikada nije nijednu svoju pripovjedku do konca izpripovjedao, nego bi rekao, da nesmije od vilah sve i sva kazati. Kazivao je, kako bi ga odnele vile u polje i na livade, gdje se sastaju, časte i plešu. Vile se polag onog, što je Stanko o njimi kazivao, žene i udaju, i sve ono čine, što i ljudi, samo nerade, nego podkradaju ljude. Najvole jesti bijeli smok, voće i med. Mesa nikad nejedu; sa konjskom grivom i repovi rado se sigraju, i od strune prave gusle, a sa divjih mačakah i sa tvoracah gule kože i prave si diple (gajde). Kad su mladi dnevi, (oko mijenja mjeseca,) onda su vile najobjestnije i najpakostnije. Kad one plešu svoje kolo; i tkogod naidje na njih, ustrele ga streljicom ljuticom, što ju prave od zmijskih kostih — u nogu, u ruku, u glavu, ili u koje drugo udo tijela, od čega — veli puk — dolazi kostobolja i ognjene bolesti. Na bunjištu ili smetlištu uvijek imade vilah i na razkrstjih, na plotištih i prelazih takodjer bave se rado.

Vile nisu sve jednake, nego njih imade od više vrstih: gorske vile, zračne i vodene. Gorske vile velike su priateljice hrabrih junakah, koje iz velikog počitanja i velike ljubavi običaju pobratimiti. Tako je i Kraljević Marko imao više posestrimah vilah, i svi stari junaci, kako se znade iz narodnih pjesmah. Nasuprot mrze one na strašljivce, koji se straše junačkog mejdana. Rado imadu i pastire, koji običavaju konakovati kod svoje marve u polju, osobito vole one, koji znadu svirati i pjevati, i stanarice žene vole, koje dobro nastoje oko kravah mlječaricah, i koje su dobre domaćice, i vjerne supruge, kako takodjer sramežljive djevojke i čista života djevice, a jako mrze na svako nevaljalo žensko čeljade.

Imade i vrlo zlobnih i pakostnih vilah; i to su *Ljutice*, što si — kako puk veli — mažu rude svoje vlasi zmijskom mastju. Ove vile imadu šiljate, dugačke nosove i kriva usta, a oči su im malene i zelene, što ih čini grdne i strašna pogleda. — Ovakva je jedna voštila Stanka — kazivao je — kad nebi slušao. Ove su vile u vjekovitom ratu sa onim blagim vilami, i čine ljudma mnogo pakosti i zijana. Tko nagazi na Ljutice vile, propao je, il ostane kljast, hrom i drugčie nakažen, i nemože se izvidati bolesti, osim ako baš koja blaga vila pokaže vraču ili vračarici lijek proti istoj bolji.

Još i to puk pripovjeda, da vile obljube dobre konje, i koi konj postane ljubimac vile, ona ga češe i timari, hrani i brani, pak zato bude lijep i čil, srdčan, pouzdan i hitar kao vila.

12. Što puk pripovjeda o vješticah.

One bake i vremešnije žene, koje su suvonjave i oštra pogleda, rijedko počešljane, a znadu vračati, trave ljekovite sabirati i uroke vidati, zove naš puk vješticami. Vještice skitaju se po noći kad ljudi spavaju, i to sad letju objašivši metlu, sad pretvorivši se u mačke, sad u kvočke, sad u vaške, sad u šišmiše, sad u sovuljage, i navaljuju na malu dječicu pri sisi, ili odnose mlijeko od kravah, ili na drugi način nastoje škoditi ljudma i marvi. Na koga omrzne vještica, težko si njemu — veli puk, — ona navali na njega, na njegovu djecu i rodbinu, dok im svima pojede srdce i ždigarice, i žile im podgrize, da moraju oboljeti, i skapati od bolještine.

Vještice su — veli puk — daleko pogibelnie, nego *vile*, al su i strašljivie, i zato se lupežki uvlače po noći u kuće i staje marvinske, i nastoje ljudma nahuditi, osobito u mlade dneve skitaju se i zabavljaju svojom nepodobštinonm. Noćom čine kvar, a po danu idu u iste kuće, te ponudjaju svoje ljekovite trave, i tobože vidaju komšie od nevoljah. Imade i takovih vješticah, koje hotimice nikom neškode, nego moraju, jer ih njeki zao duh na to siluje. Puk veli, da vještice legnu spavati kao i drugi ljudi, al kad zaspe, izadje iz njih vještički njiov duh — *vjedina* i ode skitat se, a tijelo ostane kao mrtvo u postelji. Kad prvi zapjevaju petli i tako počmu zoru pozdravljati, eto vjedina povrati se natrag, i opet unidje u svoje tijelo.

Tako je bila u njekom selu u slavonskoj posavini jedna baba vještica, koja je već bila dodijala svemu komšiluku i svojimi ukućani sa svojom nepodobštinom. Jednom u oči *mlade nedjelje* legne ona spavati, i jerbo je običavala spavajuć hrkati, jedan njezin ukućanin, koi je spavao u istoj sobi, nemogne zaspati od njezina hrkanja. Oko gluhe dobe noći prestane baba hrkati. Ukućanin pomisli, valjda je sad vještičina vjedina odišla skitat se. Ustane on i lativši babino tijelo okrene ga noge k uzglavju i legne spavati. Kad u jutru — imali su šta i viditi, baba osvane mrtva. Pred zoru — vele — dolazio je njezin duh, ali nije mogo unići u nju, jer je bila okrenuta, i tako već nije mogla oživiti. Isti zao vještički duh osvetio se strahovito toj kući; jer od istog dana, kad je baba vještica osvanula mrtva, svaku je noć dolazila vjedina i kao sablast mučila se po kući, lonce i drugo zemljano posudje po kuhinji lupala, vatru ložila, smok razbacivala, ljude plašila, i najposlje upalila kuću.

Vještice imadu — kako se pripovjeda — njeke čudnovate kandžie (bičeve), kojimi kogagod šicnu, pretvori se u konja. Ovog vještica zauzda svojom uzdicom, izpletenom od vezove ličine, uzjašivši tako ide na vještički sastanak, gdje se zabavljaju, plešu i goste se. Konje svoje povežu za šipkovo grmje, dok bude vrijeme povratit se doma, što pred zoru biva. Ovaki nesrećnik, koga jaše vještica, izgleda žut u licu i nemoćan je, bolešljiv i slab.

Tako su bili dva kalfe kod njekog kovača. Spavali su u jednom krevetu. Jedan od njih uvijek je bio slab i žuta lica dočim je drugi bio zdrav i rumen. Pitao zdravi drug bolestnoga šta mu fali, te uvijek tako zlo izgleda? —

Ni nepitaj druže, odgovori on — zlo je sa mnom, nesmijem se nikom ni potužiti. Mene jaši vještica, i to naša majstorica. Svaku noć udari me kandžijicom, ja se pretvorim u konja, i ona me zauzda ličinom, i tako me jašeć goni, da se okupam u krvavom znoju.

Znaš li šta, reče zdravi drug, dovečer ću ja leći spavati na tvoje mjesto, a ti lezi na moje, pak neka mene šicne, da vidim tu njezinu nepodobštinu.

Što rekoše, to i učiniše. Vještica šicne zdravog druga kandžijicom sa uzdice ovaj se pretvori u konja, i ona ga objaši pak tera na skupštinu noćnu. Kad je tamo došla, i privezavši konja za šipkovinu, ode plesati, lati konj čemati se o grm i težkom je mukom skinuo oglavinu uzdice sa svoje glave; ali kad skine uzdu sa sebe, stvori se opet mahom čovjek, što je i prie bio, Kad se pred zoru povrati vještica ka grmu, gdje je mislila naći svoga dobra konja, kalfa iza grma skoči k njoj, i udari ju uzdicom i kandžijicom vještičkom govoreći: Budi kobila! — tako bo je i ona običavala reći: Budi konj! kad bi iz ljudih pravila konje — On to izreče, a vještica postane mahom kobila, koju on sad zauzda, i usjedavši ode kući. Vješt je bio u jašenju kao kakav katana, pak potjera kobilu, da je skakat morala kao kakva bedevija od mejdana. Okupala se u znoju.

Došavši kući priveže kobilu pred kovačnicu, u koju ušavši izduše oganj, skuje četiri podkove, i podkuje kobilu na sve četir noge, pak ju razuzda i pusti, a vještičku uzdicu sažeže.

Kad je sutra jutro osvanulo kovačica osvane na smrt bolestna — sve je nokte na rukami i nogami morala sa živcem izčupati, dok se oprostila podkovah. Dobila je smrtnu groznicu, u kojoj je ležala dugo vremena, i najposlje umrla. Mnogo ovakvih čudah i sijasetah pripovjeda naš puk o vješticah, premda nitko nezna navesti sigurnih dokazah, da i zbilja imade vješticah, i da se zaisto takve stvari zbivaju na svijetu. Svatko samo kaže čuo sam to i to od ovog il onog. — — —

13. O vračarih, vračaricah i coprnjicah.

Vračari su za naš puk ljekari i sveznalice. Vračari imadu vile, a vračarice vilovnjake za pobratime i posestrime, koji njima kazuju sve,

što biva na svijetu, od čega dolazi svaka nemoć, bolest i nesreća na ljude i marvu, i čim se može od istog zla izvidati. Oni njima pokazuju ljekovite trave i rude. Što više, tkogod samo pomisli ići k vraču il vračarici, to ovi već znadu unapred sve, što će mu se još u buduće dogoditi; samo — veli puk — nije dato vračima i vračaricam, da mogu i sebe vidati zla i napasti.

U snu, ili u bolesti pristane za čovjekom vila, ili vilovnjak, i tako postane vrač ili vračarica. Vrači i vračarice nisu nikad podpunih tjelesnih udah i čuvstvah. Ili su hromi, ili kljasti, ili gluhi, il drljavih očiuh, il suludni, ćaknuti, krivousti itd. I ja sam poznavao jednog vrača, koi je bio sakat na obe noge i morao hodati na štakah.

U stara vremena — pripovjeda se — vračari i vračarice nisu bili varalice kao u sadašnje vrijeme, nego ljudi, koji su poznavali kako ljekovite trave, tako i bolesti ljudske i marvinske i umjeli ih sigurno vidati. Nije bilo ràne ni kraste, ni unutarnje bolesti, koji stari vračari i vračarice nebi umjeli izliječiti; ali su se i zanimali travarstvom (biljarstvom) i bavili priugotavljanjem lijekovah i melemah — ne kao sadašnji vrači, koji za dobru platju prodaju bolestnicima otrovne trave, da što prije poginu, ili da zbijaju štokakve ludorie, od kojih nemože se očekivati kakva pomoć. O sadašnjih vračarah i vračaricah valja ona naša pučka poslovica: „*Vračala baba, da nebude mraza, a kad sutra pao snijeg!*“

Imade i coprnjicah, ženah, koje se izključivo zabavljaju bajanjem, čaratarstvom i zbijanjem vragolijah. Ovakve coprnjice — misli puk — znadu pričinjati momke i djevojke, jednom riječju — budi Bog s nami! veli puk — one su s vražje strane, i gdjekoja coprnjica znade više, nego isti djavo. Ovakva coprnjica imade kamenčakah, rožčićah, pužićah, korenčakah, djavolićah, i drugih stvarih, što jih sabira pomoću vilah ljuticah i pomoću istog vraga. Ovimi stvarmi čara i baje i prodaje svoju i tudju dušu — veli puk — nečistnjaku vragu.

14. O Sudicah.

Poleg mnenja, koje se od starinah uzdržalo u našem puku, sudice su njeka vrst vilah, koje pri porodu svakog čovjeka prisustvuju, i uvijek njih po tri do sedam savjetuju se o životu, o udesih, o sreći i nesreći, i o načinu smrti novorodjenoga. Što sudice ili usude kome dosude, to mu bude.

Bio je njeki bogatlia. Supruga mu biaše noseća u devetom mjesecu. Ona jedan dan oćuti se trudna pred večer, a biaše u prvom bremenu. Ona u trudu i bolu, njezin suprug u smetji i brigi, ljekari i babice (primalje) u poslu, kućna družina žabavljena posluživanjem. Svi u raznom poslu, a njekakvi prosjak na štakami i slijep na jedno oko, stupi u predkućište, nasloni se na kameniti stup, izvadi iz svoje dùge, šare torbetine gusle javorove, te zapjeva:

Oj čovječe pravedniče!
Jedan božji službeniče!
Ako misliš božji biti,
Svojom dušom u raj doći,
Čini dobro za života,
Poštuj brata stariega,
I tebe će mladji tvoji;
U dobru se neponosi,
Na tudje se nelakomi,
Jer čovječe pravedniče,
Kad čovjeka smrtca nadje,
Ništa sobom neponese,
Već skrštene bjele ruke,
I pravedna djela svoja,
Što za Boga udjelite,
I za dušu namjenite,
E da bi vam dobro bilo
Ovog svita i onoga.

Kad je čuo domaćin ovu pjesmu, uvede prosjaka u kuću na konak, nahrani ga i napoji u ime božjeg dara, i dopusti mu, da može prenoćiti u kuhinji.

Prosjak legne spavati, i sladko zaspi. Oko gluhe dobe noći, kadje već sve u kući kruto spavalo, učini se štropot i huka u dimnjaku, pod kojim je prosjak spavao, prosjak se probudi na to, i jerbo se baš kod ognjišta nalazio, baci oko (jedno je i imao) u dimnjak, i žacne se od straha smotrivši sedam ženah obučenih u bijelo ruho (vile Sudice, Usude, to su bile) sjede na banjku. Čupave su, stare i sorave bile kao kuke ljeskove. Jedna od njih progovori: „Sudice, družice! u ovom domu rodjeno je noćaš mužko čedo; mi smo sad ovdje, da sudimo, što će mu biti? Budući udesi tog čeda u naših su rukah. Moje je mnenje, da ovo dijete živi sedamdeset ljetah, da ostane bogat, kao što mu je i otac; da se ženi triput; s' prvom ženom da ima jedno mužko dijete, s' drugom dvoje ženskih, a s' tretjom četiri sina. Nek umre od kapi!

Druga sudica progovori: Sudice, družice! Nek to dijete živi osamdeset i devet godinah u gospodstvu i bogastvu; nek bude biskup, i umre od vručice.

Tretja reče: Sudice, družice! Nek to dijete bude trgovac, a dosta je da živi šestdeset i jednu godinu i dan, nek umre od bijede i jada kao propalica.

Četvrta na sve to nepristane, nego veli, da kad bude devetnajest godinah star, neka ga ubije grom!

Sve ostale Sudice pristanu uz to užasno mnenje, i većinom glasovah bude odlučeno i dosudjeno, da tako i bude. Petli zapjevaju javljajuć danak božji, a Sudice odlete kroz dimnjak nevidom i brez traga.

U jutru kaže prosjak gospodaru domaćinu i svima u kući, što je vidio i čuo prošastu noć. Kad to čuju roditelji novorodjenog čeda, ljuto se poplaše i zabrinu. Otac taki izda naredbu, da se počmu činiti priprave za sazidanje jake, kamenite kule, u kojoj bi novorodjeno čedo zatvoreno stajalo od osamnajeste do devetnajeste godine dobe svoje, dakle dok mine kobno vrijeme u kom mu je od Sudicah sudjeno, da pogine od groma. Nabavljene su s' velikim troškom i trudom mramorne stijene, i od ovih sagradjena je kula usred dvora, i tako su udešeni na njoj gromotegi, da nije bilo moguće naravskim naćinom, da može tko u njoj od groma poginuti. Radilo se na toj kuli osamnajest punih godinah.

Kad je novorodjeno dijete narastlo i došlo do razuma, dospje svojom srećom pod ruke čestita i valjana, razumna i pametna, vješta i vrijedna učitelja i odhranitelja, koi je učinio iz djeteta razumna i ćudoredna čovjeka, koi je u jednoga Boga vjerovao, u njega se pouzdano ufao i njega sinovski, iz sve duše ljubio; pak zato, kad su mu roditelji njegovi kazali zašto je tvrda kula u dvorištu sagradjena, dječak se počme smijati i reče: Dragi moji roditelji! čovjek je svagdje u božjoj ruci, bio u kuli, ili usred polja pod vedrim il' oblačnim nebom. Upotrebite vi kulu na što vami drago; ali ja neidem u nju na godinu danah, da onde ni kriv ni dužan sjedim u uzi, nego idem ja napolje u božju krasnu narav, i to svaki dan pa što je božja volja neka bude samnom. Tako je i činio, a roditelji kad su čuli, da njihovo dijete ima toliko pouzdanje u Boga, pridadoše se i oni u božju volju.

Kad je devetnajeste godine osvanuo zadnji dan, porani mladić u zoru, i uzidje na brdo s kojeg je bilo krasno ljetom viditi veličanstveni izilazak jarkog sunca. Posli kako je pri tom divnom prizoru svete naravi bio i sa uzhitjenjem svršio jutarnju svoju molitvu tako pobožno i svetačno kako da je preobražen u višeg duha; sidje za tim dole na cvateće poljane, gdje se zabavi pregledajuć travice i poljsko cvijetje, a uz to prigledao je njive i livade svoga otca.

Tek što je sunašce jarko premašilo podne, a nebo se naoblači, oluja se podigne. Mladić je znao, da pri grmljavini i oluji nevalja skrivat se od kiše pod visoka stabla, u ova bo rado udara munja. Zato ostane on usred polja na čistini. Bura je bila strahovita, mnoga su stabla polomljena, druga povaljana ili izčupana iz korena. Udarao je grom za gromom, kao da je sudnji danak, i u više hrastovah u bližnjoj šumi udari grom, i zapali ih. Bilo je i jedno veliko staro kruškovo stablo nedaleko od mladića, u koje takodjer udari grom i upali ga, ali mladić ostane zdrav i čitav.

Kad se povrati iz polja kući, imao je šta i viditi: ona kula u dvoru sva iz temelja porušena leži u razvalinah, a roditelji njegovi cvile i plaču,

jer su za cijelo mislili, da je on poginuo. Nu kad su ga ugledali zdrava i čitava, obraduju se neizmjerno, i zahvale Bogu, kao da im ga je istom poklonio.

Isti mladić živio je devetdeset i pet godinah, bio je bogat i čestit gradjanin, velika podpora ubogih, udovicah i sirotah; ženio se samo jedan putah, i lijep porod izrodio — sedam sinovah i dve kćeri.

Sudia je Bog, a Sudice varalice! običavao je on često reći u svomu životu.

15. O Vukodlaku.

Kad je čovjek sa vjestičje, sa vilovske ili s' vražje strane — budi Bog s' nami! — pak umre brez pokajanja i poboljšanja, postane vukodlak, veli puk naš.

Svaku noć u gluho doba izidje vukodlak iz groba kroz malu rupu kao miš ili štakor, te se skita po selu, osobito po onih mjestih, gdje je za života učinio kakovu zloću.

Vukodlak je žuta lica, crvenih očiuh, naježene kože, plavih ustnicah; zubi su mu crni kao čadje, ruke krvave do lakatah od pasje krvi, jer on pse davi i krv jim izpija. Vukodlak se može pretvoriti sad u kakvu nakaznu zvjer, sad u svinju, sad u kakva čvorava, kukava panja, koji se valjka po selu, sad u gadnu psinu, sad u štogod drugo, i uvijek vuče za sobom mrtvački svoj pokrov. Na kogagod se natepe vukodlak, toga gnjete i davi, da mu — kako vele ljudi — škripi duša u tijelu. Kadgod oko gluhe dobe psi u selu laju — veli puk — vukodlak je u selu, zato su psi pobunjeni, jer on je pasji krvolok, pasja kuga i Mora.

Tako je bio jedan čovjek, koji kad umre i pokopaju ga, sedmu noć iza tog dojde kao vukodlak k' svojoj kući. Žena njegova mrla je od straha kad ga je smotrila, a on ju lati svojimi ledenimi rukami grliti kao klještami, počme škriptiti zubma i cvokotati, žena na to okupi derat se i vikati. To joj nije pomoglo, i dokgod nisu počeli petli pozdravljati zoru, nije ju pustio vukodlak iz gvozdenog svoga naručaja.

Svaku je noć dolazio u isto doba i u isto opet odlazio. Žena se tužila ukućanima, ali nitko se nije usudio čekati s njom vukodlaka. Najposli dodijaju tužbe ženine, i kućani odluče razkopati grob njezinog muža pokojnog. Za slučaj, ako je on zbilja vukodlak priprave glogov kolac od 3 stope visok i po debeo — jer po mnenju puka samo takvim kolcem može se vukodlak ubiti, kad mu se taj kolac kroz prsa na ledja protjera velikom maljicom.

Njeka vračarica kaže im, da nediraju u grob, dok se posve uvjere, da je vukodlak u njemu; zato neka žena, kad vukodlak opet k' njoj dojde, priveže mu za nogu klupko jakih konacah, da on i neopazi Klupko

mora veliko biti, napredeno iz lana ozimca, pomješano sa kradjenom konopljom, a konci moraju biti trostruki i prepredeni u oči mlade nedelje.

Kako kazà vračarica, tako učini žena, i kad vukodlak povuče se u groblje, klupko se za njim odmotalo do groba. Kućani sutradan po koncu hajd na grob. Kad dojdu na grob, najdu poveliku jamu, kao da su tekunice izkopale, i u jamu uvučen kraj konca. Oni razkopaju grob, otvore mrtvački sanduk i najdu u njemu mrtvaca strahovita: zinuo od pedlja, izvalio krvave oči kao šiške, okesio crne zube, kosa mu nastrla kao ježeve bodlje, lice žuto i krvavo, ustnice modre nabrkle. Sad su se uvjerili, da je pravi vukodlak, pak lativši glogov kolac zabiju mu maljem kroz prsa. Kad su počeli udarati rikao je vukodlak kao bjesan vol, i jedva ga smlate. Ostavili su kolac i malj u grobu. Grob zakopaju i odu brezobzirce kući. Vukodlak nije više dolazio k' ženi.

Pripovjeda se, da babe *bajalice* i *vračarice* znadu mrtve iz grobovah primorati, da dojdu, kud one žele, i to dolaze kao vukodlaci.

Tako je jedna djevojka dozvala bajanjem svoga u ratu poginuvšeg dragog, i ovaj došavši odveo ju je na bjelcu konju u tudj svijet, pa kad ju je htjeo uvući u svoj grob, ona počme se opirati, petli jave zoru, i vukodlak pobjegne u grob, a djevojka iza tog jedva posli dugog vremena povrati se doma, jer ju je za jednu noć daleko odveo.

16. O Sablasti.

Sablasti su oni krivi duši — kako puk pripovjeda — koji se tepu od drvca do kamena, od nemila do nedraga po ovom svijetu, jer na drugom još neimadu mjesta, ili ga neće tamo ni imati. Gluho doba noći vrijeme je, kad se te sablasti ponajviše skitaju, tepu i muće. One neimaju sile komugod naškoditi, niti se mogu svakome dati viditi.

Ako stablo kakovo po noći od vjetra škripi, veli prosti puk, to je sablast (kriva duša), ako se čuje po noći lupa, brez da se zna, od čega dolazi, to je, veli se, sablast. Sablasti po mnenju puka pretvorit se znadu sad u kakvu zvjer ili živinu, sad u živadče il' pticu, i to na što koja kriva duša bude odredjena, zato se sablasti zovu i utvore. U mlade dneve skitaju se sablasti ponajviše, i samo u to vrijeme dato im je javljat se, ukazivati i očitovati ljudma. Tako se pripovjeda, da je bio njeki stanar, koi je kroz više godinah u mlade dneve čuo oko svoje koljebe i u obližnjoj šumici štektati lovačkog psa, kano da goni zeca. Stanaru se to dosadi, pak odluči jednu noć potrudit se, nebil' doznao, tko se okolo njegove koljebe i po šumici skita? Oko pol noći eto lovačkog psa štekti po šumici i sve se bolje čuje kako okolo leti. Vedra je bila noć kao ribje oko, i zvijezde su se kresile kao varnice u kovačnici. Stanar lati svoju veliku sikiru, pak hajd u noć k' šumici na onaj pravac, odkud je čuo

psa štektiti. On k' uglu od šumice, a s' druge strane leti čovjek zasopiv se od trčanja i sveudilj štekti kao pas. Sablast htjede proletiti pokraj stanara, ali on podignuvši obodverućki sjekiru prama utvore poviče: „Svaki dobar duh hvali Boga, hvališ ga i ti?" — Tako je čuo od babah, da valja utvoru pitati, kad se ona komu ukaže. Sablast stane. Bila je to sama okostica ljudska, kosti obvijene žutom, gadnom kožom. Kad stanar tako upita sablast, ona mu muklim odgovori glasom: Hvalim!

Tko si dakle i što si? upita dalje stanar. Sablast odgovori: Ja sam rodjen u bližnjem selu, živio sam prie dvesta godinah na zemlji, i bio sam dobar lovac. Nije bilo dana, kad nebi ulovio po njekoliko zecevah, patakah, jarebicah itd. Gdje je sad ova krljava šumica, tu je za mog života bio golem lug i veliko šikarje. Po toj šumi lovio sam svakog praznika i svake nedelje. Mjesto da idem u crkvu, ja sam uvijek išo amo u lov. Kad sam umro odsudjen sam da se tepem po ovoj šumi štektajući kao lovački ker dan i noć brez pristanka i počinka, i samo svake godine po njekoliko putah dato mi je, da moje šlektenje čuju ljudi oko ove dobe noći.

Stanar upita dalje, da li bi se moglo njemu pomoći? a sablast odgovori, da bi, kad bi se tko za njega molio Bogu i dao na mise. To izreče sablast i ode dalje štektajući, a stanar se povrati u svoju koljebu i pomoli se dragom Bogu za siroticu krivu dušu. Sutra dao je za nju na mise, i posli već nikad mu se sablast nije ukazala, niti je čuo štektanje po šumici.

Puk veli, da nehasni udariti na sablast nikakvim oružjem. Tako se vozio njeki gospodin po noći kući. Kad dojde nedaleko od sela, smotre on i kočiaš mu na sred kolnika (puta), kud im je valjalo proći, — leži njekakva čudnovata zvjer, velika i rundava kao ovca, i crna kao gar (ugljevje). Konji sami krenu s' puta na stranu, a čudovište povuće se polagano kao puž sa kolnika. Konji oblete čudnu zvjer hržeć u nosdrve. Zapovjedi gospodin kočiašu, da stane, te da vide šta bi to moglo biti? Kočiaš taki kaže, da nestaju, jer to nije nikakva zvjer, nikakvo marvinče, i nikakva živina, nego utvora. Gospodin neposluša kočiaša, nego skoči s' kolah, lati punu svoju pušku, pak hajd k' sablasti. Kad on tamo, a ona se smota kao jež u gomilu, tako, da joj nije mogo vidit glavu. On zapne pušku i cijev upre na sablast, pak htjedne opalit. Štvocne puška, al' slaže, neopali; on opet zapne i još njekoliko putah skreše, al' badava, puška se osramoti, i nehtjede opalit.

Sad kočiaš počme moliti i zaklinjati gospodina, da se kani utvore i belaja, jer će obodvojica ograisati (stradati, zlo proći). Gospodin je bio malko nakvašen vincem, pak mu se nije dalo mirovati, nego nebrojeno putah pokušavao je opalit pušku, al' kleta puška nehtje opaliti.

Najposli prodje se gospodin kreskanja i ode kući, a sablast ostane na drumu.

I tako bi se dalo brez broja navesti dogadjajah, kako su se sablasti ljudma ukazivale, veli prosti puk.

To je sve laž, zašto da se takva šta i piše, vele mi njekoi, a ja im odgovaram: Pošto sam kupio te laži, po to ih i prodajem, i kad sam se latio pisati, što puk pripovjeda o takvih stvarih, nebi rada štogod izostaviti, jer sve to može dobro biti za izpitatelje našeg bajoslovja, koje je važna strana narodne povjestnice.

17. O Mori.

Često se tuže ljudi jednog i drugog spola i svake dobe, da ih po noći, dočim spavaju, gnjete i sisa Mora.

Kad ih čovjek pita kakva i šta je ta mora? odgovaraju, da se mora pokazuje u sliki čovječjoj, i da su vještice i coprnjice, vračarice i vilenjače babe takodjer i more.

Čovjek legne spavati, i tek što ga počme grliti san, eto dovuče se mora i počme od nogah navaljivat se na čovjeka. Najjači čovjek, kad se mora navali na njega, nemože se ganuti, nit može maknuti nogom, nit' rukom, a kad ga mora već objaši i sjedne mu na prsi, onda, jedva diše, i nemože riječ progovoriti. Njeke samo gnjete i sisa, i ovim — bili ženski ili mužki, bili odrastli ljudi ili djeca, pozna se na sisami, da ih mora sisa, jer im sisa, koju mora sisa, nabrekne i zacrveni se, kao da raste čir il' prišt.

Puk pripovjeda, da žene coprnjice i vještice skupa su i more, pak osim drugih nepodobštinah i to im je posao gnjesti i sisati ljude. Koga mora gnjete i sisa, taj je bolešljiv i slab, te nemože dugo živiti. Osobito djeca, na koju navali mora, obole i skapaju.

Jedan mi je vremešan čovjek pripovjedao, kako je bio ograjisao, jer ga je mora gnjela i sisala skoro pune dve godine. Ja bi, veli, lego u večer spavati, i kadgod u prvi san kruto zaspim, došla bi mora i navalila bi se na mene kao mlinski kamen, okrenila bi me nauznako, i tako bi me po sat i više gnjela, da bi mi oči iz glave počele skakati. Ja bi se više putah branio od nje, al badava. Mora ista bila je moja komšinica baba, vidio bi joj samo glavu i ruke, a trupina i noge to je izgledalo sve u gomili kao bablić sijena il' slame, pa kad bi se navalila na mene, mislio sam, da se je srušila cijela kuća nadamnom. Jedna mi je vračara pomogla davši mi njekakvu travu piti, i kazavši mi, da nikad nespavam ležeć nauznako — na ledjih —, nego ili na ruki, ili na trbuhu. Tako sam činio, i okanila me se mora.

18. O Kugi.

Išao je njeki čovjek pokasno iz polja kući, i sastigne blizu sela čudnovatih dvoje ženskih. Bile su to onizke žene brez nosovah i ušiuh, oči male kao u zmijah i upale u dugoljaste glave, ruke kao mačje šape, a noge pod njimi kozje. Kad je vidio čovjek takve nakazi skoro što mu se nije omakla petlja. Al' brzo se obrabri i upita tko su i što su?

Strašne žene odgovore: „Mi smo kuge i dve rodjene sestre. Jedna „od nas morit će ljude u ovom selu i okolici, a druga će poći dalje. „Mi idemo upravo iz Sarajeva, a rodom smo iz kužne zemlje. Dobile „smo zapovjed u Sarajevu od našeg kužnog kralja, da dojdemo u ove „kraje na njeko vrijeme.“

Kad to čuje čovjek, odrveni se i okameni od straha. Kuge počmu „ga slobođiti, nek se neplaši: „Neboj se, rekoše, tebi i tvojoj čeljadi neće „ništa biti, ako nas same uzhtješ poslušati i poslužiti.“

Čovjek gotov ako ćeš da golimi rukami grne žeravicu, samo da ga kuga neumori, počme se kugami moliti i njih kumiti, da ga poštede.

„Neće ti ništa biti, odgovore kuge, samo moraš nas uneti na sebi u „vaše selo, da nas nebi psi napastovali, i pokazat ćeš nam svoju kuću, „da ju budemo znale obići, kad počmemo moriti ljude.“

Zašto da vi morite ljude, koi nit su vam krivi ni dužni? upita čovjek.

Po višjem nalogu moramo, odgovore kuge.

Čovjek dalje upita: Ima li kakvo sredstvo, kako bi se mogli ljudi začuvati od vas kugah?

Odgovore mu: Ima, izmedju ostalih i ovo: Dvanajest momakah (djevacah) i toliko djevojakah (djevicah) čista i neporočna života morali bi u oči mlade nedelje oko gluhe dobe noći uzeti plug, izići izvan sela; svući se svi goli kako su od majke rodjeni, upreći se u jarmove i oborati selo okolo naokolo. Ali to radeći morali bi mramorkome mučati i jedno na drugo nipošto hotimice i požudno pogledati, kamo li se jedno drugog taknuti. Obići bi morali mjesto sedam putah sve po istoj brazdi, da tako izkopaju raonikom (lemešem, oraćim gvoždjem) mali šamčić. Kad to dovrše, morali bi se opet obući i mučeć brez obzirce povratit se doma. U ostalom nas kuge ljudi odbijaju sirćetom i borovicom (fenjom), a još bolje čistoćom i umjerenostju u jelu i pitju, al' ne uvjek, jer kad mi već zrak otrujemo i vodu i ljudma zadamo strah u kosti, onda nas je težko otjerati.

Dok su kuge ovako pripovjedale sad jedna, sad druga, čovjek ih je morao nositi. Oči su mu iz glave puzile od velikog tereta — tako su težke bile, — al ništa nije smio govoriti.

Oni pod selo, a psi počmu lajati i urlati sa sviuh stranah, kao da ih tko draži.

Upita čovjek kuge, da kako se one same mogu obranit od pasah? Kuge mu odgovore, da se one u slučaju, kad ih koji ljut psina napadne, pretvore brzo u kuzolić il' sepetić, il' u šišmiša. Zapita ih čovjek: Kako vi morite ljude? One mu odgovore: Mi otrujemo zrak i bunare (zdence), ili idemo od kuće do kuće kad sjede ljudi za večerom, i kogagod svatimo na oko, taj dobije crn prišt, i mora umrti. Drugi put počimamo moriti grižom u otrobi, grčevih i litanjem.

Ode čovjek doma, a kuge zaredaju po selu od kuće do kuće.

Kad sutra, eto jada i žalosti u selu, počeše ljudi naglo umirati, i da nebiaše sirćeta i borovice, kanfora i žganice, te da neoboraše momci i djevojke sela, sve bi u njem bilo izumrlo.

19. O Smrti.

O smrti pripovjeda naš puk vrlo mnogo svakojakih čudnovatih pripovjedkah. Ja ću samo njekoliko ovdje navesti.

Bio je čovjek, komu žena radjaše svake godine po jedno dijete, ili i po dvojke, pak mu djeca sva umiraše, nijedno nemogaše odhraniti i na noge podići. U ovoj nevolji svojoj molio se Bogu, i sve je redom svetce zazivao u pomoć, nebil mogo koje dijete odhraniti. Sve badava, nebiaše uslišan, i kad je već vidio, da neima pomoći, u zdvojenju i očajanju počme molit se smrti, i kad mu se ova ukaže jednu noć u snu sa svojom britkom kosom na ramenu, klekne on u strahu pred okosticu suhu i počme ju ovako moliti: Draga smrti! daj, molim te, učini mi ljubav, priveži mi u nevolji glavu i budi mi kuma. Žena mi je noseća i skoro će roditi. Već sam mijenjao više kumovah, al' badava sva mi djeca poumiraše. Kumuj mi ti, i prodji se već moje djece. Smrt se smiluje i obeća čovjeku, da će mu kumovati, samo nek on, kad mu se dijete rodi, izidje na plotište izvan sela od šumske strane, ondje ćeš, reće smrt, naći mene u sliki jedne žene u crnini sa bijelom rubačom na glavi.

Kad se čovjeku rodi dijete, (bilo je mužko) ode on na plotište, i našavši onde ženu dovede ju k' svojoj kući, i ona mu kumuje. Dijete nazovu Žižko. Kuma smrt od toga dana, kadgod je došla u selo, da koga umori, polazila je i svoga kuma, i kod njega bi bila ugoštena i izpokojena. Sjedila bi često s' kumom za astalom pri čaši vina i divanili bi se o svačemu. Kum je svoju kumicu propitivao za svašto. Jednom zamoli ju, da mu kaže, kako ona njeke ljude umori naglo, a druge po dugom bolovanju; i kako se može poznati, koji će bolestnik umrti, a koji ozdraviti? Kumica smrt kaže svome kumu, da, kod koga bolestnika ona sjedne čelo glave, taj više neustaje; kod kog sjedne sa strane, taj boluje težko i

dugo, i rijedko ozdravi, a kad sjedne uz noge, bolestnik sigurno ozdravi i podigne se.

Kad je to čuo kum, išo je k svakom bolestnikn u selu, i uvijek je pogodio tko će umrti, tko li ozdraviti, jer je vidio, gdje sjedi njegova kuma smrt.

Tako je isti čovjek malo po malo razglašen kao vračar, i dobivao je od svjetine svakojakih darovah, i dobro mu je bilo.

Dojde najkasnje i njemu zadnja ura života; on se razboli, i knmica stupi mu u kuću u svojoj pravoj slici kao okostica s kosom na ramenu, i sjedne mu čelo glave.

Nemoj kumice mila! reče kum, nemoj sjedati čelo glave, nego sjedi pokraj nogah, i to govoreći okrene se kum u postelji. Kad se okrene gdje noge tu glava, smrt pridje k glavi, i tako je do tri putah činio.

Nehasni to, moj kume! reče smrt, došlo je vrijeme da ti presiječem života konac, il' se ti amo il tamo okretao, i to rekavši mahne kosom i kum izdane.

20. Nješto o vjerozakonu starih Slavjanah.

Mudroljubje starih Slavjanah osnivalo se na sljedećih točkah:

1. Imade i jest navidimo bitje, koje je prama ljudih blagonaklono, t. j. ljudski, dobrorad, i drugo, koje mrzi i zlobi ljude, t. j. ljudski zlorad.

2. Ljudski dobrorad srećom silnii je i mogućnii od zlorada.

3. Više, svemožno bitje, koje je početak, izvor i otac sviuh bogovah, zatvorilo se u nedosižne nebeske prostore.

4. Stanovita tjelesa obitališta su viših bitjah, i ova ih oživljavaju, i prabitje, obći Bog, ostavlja ova bitja u uzkom, ograničenom njihovom krugu, koi je često jedan jedini dub ili zdenac, da tu po svojoj dragoj volji vladaju i boguju.

5. Kako prabitju i Bogu bogovah, tako i božićima dragi su pokloni i mile žrtve i smrt, krv stanovitih živućih tjelesah.

6. Bogovi se tako snižavaju k čovjeku, svome ljubimcu, da mu svoju volju dostoje se obznanjivati po ustih sveštenikah, ili po njekih znamenjih ju objavljuju, i čovjek im se može omiliti ako čini što je njimi milo, t. j. ako je pravičan i pravdoljubiv prama svojih bližnjih i sudrugovah; ako rado dijeli s njimi ono, što ima, osobito ako je muž milokrvan, vrstan i hrabar junak i pobjeditelj dušmanah.

Da su stari Slavjani vjerovali i neumrlost duše, pokazuje i ta okolnost osim ostalih, što su metali u grobove k svojim pokojnim, kad bi ih sahranjivali i pokapali — jela, pitje, orudja i druge potrebštine života,

da preminuvšim na drugom svijetu nebi ništa pomanjkalo od onih udobnostih, koje su za života ovdje imali.

Bogovi starih Slavjanah bili su sljedeći:

1. *Gromovnik*, gospodar svega svijeta, svemira, kojem se i sad još klanjaju siberianski i finički puci, koji su bili starii susjedi slavjanski, i to pod imenom Tora ili Toroma klanjaju mu se.

Ovome žrtvovaše ono, što su za ono vrijeme ljudi smatrali za najskupocjenie, t. j. volove.

2. *Belbog*, bijeli, dobri Bog, ljudski dobrorad. Ovoga niti su slikovali, niti mu podizali hramove, niti mu žrtve prikazivali, smatrali bo su ga za preuzvišena, nego da bi mu se smijeli približavati, a još manje laskat mu.

3. *Svantovid*, Svjetovid (valjda Svaštovid, svevideći), koga su smatrali za silnog pobjeditelja i sveznalicu prošastnosti i budućnosti.

4. *Živa*, božica i gospodja života.

5. *Radogost*, bog gostoljubivosti.

6. *Vodan.*

7. *Siča.*

8. *Parkun.*

9. *Žizbog.*

10. *Spabog.*

11. *Zibog.*

12. *Nemiza.*

13. *Peremit*, bog nosećih i trudnih ženah.

14. *Triglav.*

15. *Provo.*

16. *Podaga*, bog lova.

17. *Siba*, (Živa) ur.

18. *Jeso.*

19. *Lada.*

20. *Marzana*, bog smrti.

21. *Lado i Lada.* Lado bog veselja i Lada mati od dva božića: Lelo i Plelo. Ovo je božica braka, zato joj se prinosiše žrtve pri piru.

Kako Nestor pripovjeda sagradio je u Rusii veliki knez Vladimir za glavne bogove svoga naroda jedan hram, u kom je podigo kipove:

22. *Peruna.*

23. *Krša.*

24. *Dašba.*

25. *Striba.*

26. *Simargla.*

27. *Makoša.*

Polag drugih starih izvjestjah imali su Rusi i

38. *Volosa*, boga volovah i marve.

29. *Vihora*, boga vremena (pogode i nepogode).

30. *Osljada.*

31. *Koledu*, boga od praznovanja, komu su prikazivali žrtve pri početku zime.

32. *Kubalda*; boga žetve (boga žetvenjaka), kojeg podporu nastojali su steći za postignutje obilne žetve, i to svetačnim plesom, sa vjenci cvijetja na glava mi, i to plešuć okolo velike vatre i pjevajuć pjesme koledarke.

Dalmatinsko-slavonski bogovi bili su:

33. *Breberi.*

34. *Davor.*

35. *Damor.*

36. *Dobra.*

37. *Fricia.*

38. *Jara.*

39. *Piko.*

Osim ovih tako zvanih glavnih bogovah počitovali su stari Slavjani još i mnoga druga vrhuzemna bitja sa pouzdanjem u njih, koja su ili od stranih narodah poprimili za bogove, ili su ih svojim uobraženjem, svojom mečtom proiznašli.

Izmislili su bili ljudi toliko mnogo bogovah i božićah, podbožićah i podbožicah, da ne samo svako prebivalište, svaki potok, svako jezero, svaki lug, nego i pojedine stijene, pojedino dubje, i pojedini ljudi imali su svoje čuvare i bogove. *Vilovnjaci*, *vile*, *sablasti*, *utvore*, *coprnjaci*, *viščaci*, *Rojenice*, *Sudice*, *Dunda*, *Dodola*, *Turo*, *Turica*, *Živa*, *Živana*, *Ješa*, *Jasena*, *Vukodlak*, *Bijes*, *Črt*, *Helo*, *Malik*, *Škrapac*, *Škratel*, *Morana* — sve su to naimenovanja po svoj prilici od takvih nižjih, manjih podbožićah naših starih.

O ovih podbožićah puk svašta pripovjeda. Tako o Rojenicah, da su čuvarice pčelinjakah i pčelah; *Dračice*, da stanuju po trnovom, šipkovom i glogovom grmju; *Letnice*, da vladaju vjetrom, i one biju crnom polja i vrtle; *Polednice*, da prave po oblacih tuču, solu i susnjezicu po oblacih, i poledicu po putu, mraz i snijeg; *Doda i Dunda*, da su dve sestre — vrijednost i lijenost, zato valjda i naš prosti puk zove lijena čovjeka dundo; *Dodola* je gospa podolinah, poljane, njive i livade čuva; *Turo i Turica*, otac i kćer, čuvari ležeće se živadi; *Živa* jede žive ljude; Živana je gospodja zdravlja i života, čilosti i snage; *Ješa* u klancih i vrletih, a *Jasena* stanuje po šumah jasenovih; *Bijes* diše zlom parom, i kog njom zadane, taj se pobijesi, svadljiv je, kavgadžija i nemirnjak itd.

21. Nješto o obredih i običajih pri službi božjoj starih Slavjanah.

Iz svega, što sam dosad o tom predmetu ili čitao ili čuo pripovjedati, sudim, da su najstarii naši predji poznavali Boga vrhu svih bogovah, i ovom prikazivali svoje žrtve na kamenitih žrtvenicih. Podizali su takve oltare na brežuljcih, po lugovih, na poljanah, uz gaje, i mjesta, na kojih bi podizali bogovom žrtvenike, obmjerivali su kamenitimi humkami, i u onaj obmjeren krug nije smijo stupiti nitko neposvetjen.

Oni su tjelesna preimućstva cijenili i divili im se, osobito znatnu tjelesnu velikoću i jakost slavili su u najstarie vrijeme, kao i kasnje. To vidimo iz narodnih pjesamah o junacih Kraljeviću, Musi, Relji, Kaštriotiću i drugih. Zato su si predstavljali i bogove svoje kao velike i snažne, jake i moguće. Njihovi su se svetjenici starali za izvaredno velike i ogromne žrtvenike, i nagomilavali su i nagromadavali kamenja do deset i više aršinah visine i širine, i to na poluge od kamenjah tako čvrste i jake, da su mogli onakvi žrtvenici iztrajati hiljade godinah. Podizanje i gradjenje takvih sgradah nadilazilo je naravne ljudske sile tako, da ni sad neznamo razjasniti, kako su kadri bili naši stari onakve silne pećine i gromade od kamenja podići na polage, buduć da mekanička sredstva u ono vrijeme nisu mogla ni biti poznata. To je bio uzrok, da su onog prastarog vremena svetjenici lako mogli izdavati one velike žrtvenike za djelo bogovah, i tako ih uzdržavati u očiuh puka za svetinju.

Kasnje su svetjenici sakrivali žrtve i obrede pred pukom, te su priredjivali guste gaje i šikare za mjesta od žrtvenikah, i u skrovnosti, samo u prisustvu odličniih licah, obvršivali su svoje bogoštovne obrede. U ostalom gaji, u koih su bili hramovi bogovah, služili su i za groblja, u koja su sahranjivali svoje pokojne. Pokopi su bili takodjer jedna strana bogoštovnih obredah, i tako su, kako još i sad oko mnogih crkvah groblja obstoje, bila i u ono pogansko vrijeme.

Poslje kako je ušlo u običaj klanjat se kipovima, postadoše ona prosta mjesta, idoloklanjanju posvetjena, suvišna i nepotrebna; jer nisu mogli ljudi ostavit kipove idolah svojih izložene nepogodi vremena, nego su ih morali pokrivati. Tako su postali hramovi (ćrkve). I u hramovih ostali su ljudi vjerni svomu starom ponjatju o putenom izrazu sile i veličine svojih bogovah iz balvanah, (ćirišah) i velikih gredah.

Ali za gradjenje visokih hramovah valjalo je biti vješt u gradjenju, i buduć toga još nije bilo, starali su se uresiti hramove šarom i djelarskim djelom, kako takodjer skupocjenimi kitnjami i kovnimi uresi, da im se puk divi. Izprva sagradjivali su za svako koljeno i lozu po jedan hram, i ovaj je kasnje bio mjesto hodočastja za mnoga koljena. Najkasnje steklo je svako mjesto svej hram i svoga idola, a po važniih mjestih sagradiše mnoge sbornice i stečišta, od kojih njekoja nisu bila providjena kipovi

bogovah, nego klupami, te služiše za mjesta javnih gostenjah i pučkih skupštinah, a u ostalom služiše, kao i glavni hramovi, za utočišće zločinacah.

Glavne su svoje hramove izvana i nutra urešavali slikami živinah i ljudih. — Bilo je slikah i kipovah od dva i četiri obraza, — i bojadisali su ih bojami. U hramove postavljali su najskupocjenii plien, kog bi dobili od nepriateljah, osobito oružje, velike rogove bivolske zlatom obložene, i urešene dragim kamenjem za pitje i trubenje. Najugledniа lica izmedju puka držala su svetačne gostbe u istih hramovih po prinešenoj žrtvi, kojom su prigodom jeli i pili iz zlatnih posudah. Zlata su naši stari imali više, nego mi sad papira imamo, jer ga je više bilo, a oni su bili vješti rudokopci.

Zlato, srebro, grimiz, biser, skupocjeno krzno, i sve, što su skupljeg i boljeg imali, davali su u hram bogovima. Hramovi su bili takodjer mjesta u kojim su spremali svoje narodne bojne zastave za vrijeme mira. U vrijeme rata prikazavši žrtve bogovima, digli bi zastave iz hrama od bogovah, prikleli bi i zakleli bogove, da s njimi pojdu u rat i išli bi odvažno s bogovi na bojište za oltar i ognjište.

Hramovi su bili svojina naroda, a od dohodakah hramovah živili su svetjenici. Ne samo hramovi, nego i svaki sveti dub, svaka sveta česma (vrutak, izvor vode) imali su svoga čuvara (svetjenika), koi je pored istog mjesta u kakvoj maloj koljebici ztanovao, i od prinošenih žrtvah pošteno i čestito živio. Svetjenici glasovitiih hramovah imali su i veće dohodke, jer darežljivost bila je obća krijepost naših predjah. Njekoi hramovi imali su više svetjenikah, koji su odlikovani njekoimi preimućtvi bili medju pukom, tako n. p. samo oni su mogli sjediti pri žrtvah, samo oni smjeli su nositi dugačke brade, i ulaziti u nutarnje hramovah. Jedan izmedju njih vladao je u ime svoga idola nad svim pukom i starešinami puka.

Svetjenici su žrtvovali u ime naroda i prorokovali su gatajuć pri žrtvah iz žrtvah.

O žrtvami pripovjeda se ovo: U prastara vremena klali su nevidimom Bogu samo volove tuste, zdrave i po izbor, kašnje i ovce, jagnjiće, koze, jarce, kozliće, telce, junce, i druge živine i živad. Njekoi su i iste ljude žrtvovali, kao n. pr. što je ruski veliki knez Vladimir dao 980 ljeta pred svojimi novopodignutimi idolskimi kipovi u Kievu proljevati dječju krv, i odredio, da svake godine žrebanjem odrede se djeca obojeg spola, koja su se imala bogovom žrtvovati.

Posli žrtvovanja uvjek su svetjenici bajali, gatali i čarali, a najposlje s pukom gostili se i plesali. Imali su stari stanovite molitve i zavjete, ukletve i prikletve, i polovicu, ili najmanje koju stranu svakog dobitka

žrtvovali su bogovima, žeguć na vatri, bacajuć u vodu, ili ostavivši u polju dok iztrune i propadne il' zvjeri i ptice pojedu.

Odredjena su bila vremena u godini i dobe za bogoštovne službe, a izvanredna praznovanja i slavja navjestivali su svetjenici u napred. U arkonskom hramu slavljen je sa velikom slavom dan iza žetvah, i to na sljedeći način: Najveći svetjenik uzeo je iz ruke idola veliki rog, prigledavši koliko visoko stajaše u njemu vino od posljednjega goda, zaključivaše kakva će biti dojduća godina, plodna il' neplodna; izlijaše vino pred noge idola, nalijaše opet pun rog, izpijaše ga, i opet napunjena davaše idolu u ruke. Tada prikazaše idolu vjenac od glasja žitnog i sat meda. Najposlje izjavljaše svetjenik pozdrav od idola, i da mu (puku) obećaje pobjedu nad dušmani. U Českoj slavili su mjeseca svibnja, praznik zdenacah, prikazujuć mnogostručne žrtve. Slavljena je Kresnica oko pol ljeta; žrtvovan je oroz (pjetao, pjevac), i plesali su tom prilikom oko kakve voćke i škropili su svoju marvu iz posvetjenih zdenacah. Rusi su svetili svoju marvu protjerujuć ju izmedju vatrah, zazivajuć boga, što se zvaše *Kupalo*, takodjer morali su njihovi svetjenici u Kievu kao zenicu u oku čuvat, da se neugasi *oganj* na žrtveniku, kao što su neki puci pred svojim bogom *Perunom* uzdržavali neugasimi oganj po sve dneve i noći brez pristanka. Bogu pravde i pravice *Prove*, prikazivali su svaki ponedeljak, ili dan suda, žrtve.

Ovako su naši stari pokapali mrtve — kako se gata iz pučkih običajah. — Kad je tko umro, seoski starešina navjestio bi svakom u obćini smrt tog i tog čovjeka crnom palicom, koju je komšia komšii nosio od ruke do ruke, od kuće do kuće i njom se pozivalo na pokop.

U dan pokapanja skupila bi se svjetina iz cijele okolice i pratila bi pokojnika ili pokojnicu vičući i bučeći. Njekoliko u bjelinu obučenih ženah skupljaše svoje suze u lončiće, koji bi se postavili pri pokapanju uz žare. Naložili bi na groblju veliku vatru, i mrtvaca bi sažegli u prah i pepeo, svu odjetju i druge stvari, s kojima se pokojnik ili pokojnica služiše, kadšto konje i oružje i sve bi sapalili, pak prah pokupili u žaru, koju bi ili zazidali kamenjem i opekami, ili samo zemljom potrpali i nad grobom napravili brežuljak (gomilu, hum), ili bi sahranili mrtvaca nespaljena u obćenito groblje, ili, ako su više mrtvacah skupa pokapali, kao n. pr. posli bitke i boja, nad njihovima kostima ili njihovim prahom — kad bi ih sažegli — podigli bi dugoljaste brežuljke (homolke, humke). Zidali su mnogi od kamena grobove, i podizali su spomenike nad grobovi gromadu kamenjah, stup kameniti, ili najmanje usadili bi nad grobom njekoliko velikih komadah kamena.

Posli pokopa gostili bi se i držali karmine.

22. Jesu li naši stari Slavjani znali štogod, i u čemugod vješti bili?

Znali su stari, da bogovi uzdržaju svemir, i posredno ili neposredno ravnaju i upravljaju ljude. Svetjenici čuvali su ovo znanje, i u pomanjkanju pisma uzdržavalo se to znanje u ustmenom predavanju. Nije onda bilo nikakva vjerozakonskog osnova, nikakve sisteme, jer naši stari nisu imali nikakve knjige, niti pisma, kao sto su n. pr. imali Israelitanci, nego puk je davao svojima bogovima svoje vlastite strasti, kreposti ili poroke. Dočim je jedan smatrao onog boga, komu se je osobito klanjao, za hrabra, trudoljubiva, gostoljubiva i milostiva, drugi ga je smatrao za razbludna, razsipna, tretji za dobrodjeteljna i sdruževna.

Zabavljali su se stari i sa vremenoslovjem i vjezdoznanstvom. Pod imenom *vjek*, razumjevali su sto godinah, godinu su djelili na dvanaest mjesecih: Siečanj, nazvan od toga, što se u njemu sieku drva; veljača, veljak, mladji brat siečnja; ožujak, u kom se poslje okopnjenih snjegovah pokažu žućkasti, žuji brežuljci, žuje poljane i livade, žute šume i žuji gaji; travanj, u kom se kretje trava i brda i dolovi oblače u zelenilo mladjane travice; svibanj, u kom lista svibovina i drvetje cvate; lipanj, u kom cvetaju miomirisne lipe slavenske; srpanj, u kome srp zveči i klasje ječi po njivah; kolovoz, u kom se na kolah raztočenih uvozi žito u žitnice i na guvno, a sijeno u sjenike, gamare i plastje; rujan; u kom rujno vince dozrijeva i berba počima; listopad, u kom opada listje sa stabalah; studeni, u kom studen, zima, nastaje; prosinac, u kom je nebo zastrto magluštinami i oblacima, te samo kadšto prosine sunce. Od urah i časovah nije bilo ni divana, nego *ručanica* bilo je vrijeme, kad su težaci običavali ručati (oko 9 satih u jutru po našem sadašnjem računu), *užina* (oko 3 sata po podne), velika i mala večera, *ićindia* (oko 5 i 6 urah popodne), kad su težaci pristali orati i volke svoje tjerali na pašu; *gluva doba* noći; kad se nije nigdje čulo pjetla ni pseta; *prozorje*, kad se počela zapoznavat zora i zornica zvjezda pomolila sjajno svoje lice.

Stari Slavjani bili su vješti tesači, djelači, kipotvorci i slikari. Znali su i dljetom služit se, te su iz kamena djelali kipove. Bili su vještaci u lončarskom zanatu, znali su praviti svakojako zemaljsko posudje: čupove, košove, testie, čupe, lonce, bukare, tepsie, tanjire, činie ili zdijele, pećnjake, vrsnike ili pokljuke, svakojake peći itd. Znali su praviti iz željeza i čelika, iz bakra i mijeda: koplja, makaze ili škarice, nože, mačeve, igle, ostruge, oklope, pancine, masate, sjekire, bradve, svrdlove — bili su dakle vješti kovači.

Još prie osmog stoletja bavili su se Česi i njeka druga slavjanska plemena u Panonii rudokopjem. Stari Slavjani pravili su hramove za bo-

gove i kuće po gradovih i selih od drveta, a tvrdjave su utvrdjivali šančevi, bedemi, koljem, balvani, šošicami i nasipi. Krovove su pravili daščane, rogozne, slamne i trsčane. Mnogog pokućstva nisu imali: klupe uz duvar, postelje od dasakah, stolčići bili su nizki i takve sinie, na kojih su blagovali; sobne peći od mazi bile su velike i nespretne kao kakve turske kardule. Znali su oni pravit i opeke, svodove zidati, to svjedoče stare grobnice po onih krajevih zemlje nahodeće se, gdje su stari Slavjani od vjeka stanovali, i koje zemlje druga plemena nisu nikad posjedovala.

Skoro svi Slavjani sijali su u najstaria vremena lan ili kudelju, preli predju i tkali platno, kao što je i dan danas puk naš u tom vješt. Od zamande bavili su se poljodjelstvom i odhranjivanjem marve. Upotrebljavali su već u šestom stoletju plug, kosu, srp i cijep ili mlatilo. Njemci su od Slavjanah učili se obdjelavati polje. Vladari od Fulde, Vircburga, Magdeburga, Lineburga, Bairuta, Falca i Hohenlohe'a dozivali su i primamljivali mnoge Slavjane, te ih naseljivali u svoje zemlje, nebil od njih naučili njihovi divji podložnici obdjelivati zemlju i odhranjivati marvu.

Stari Slavjani, trgovali su prodajući platno, žito i druge stvari, n. pr. jantar; ali novci su uvedeni tek s vjerom krstjanskom kod njih, a donde su trgovali na izmjenu.

Vojevat naučili su se stari Slavjani od Njemacah, Grkah i Frankah, koji su na njih nepriateljski napadali.

Oružje imali su ovo: mačeve, nože, lukove, sulice, strijelje, kopja. U boju imali su zastave, koje su im svete bile.

23. Kakvo je bilo vladanje?

Slavjani, koji su u šestom stoletju zadavali strah i trepet Grcima, nisu trpili nikakva roba izmedju sebe, još manje trpili su kralja, da nad njima vlada, i s preziranjem ogradjivali su se proti svakoj ponudi, da postanu pod kakvim mu drago pogodbami podložnici stranih gospodarah Svaki otac obitelji vladao je nad svojom kućom, nad ženom, djecom i drugom kućnom čeljadju, svojom družinom kao gospodar i gazda. Starješine obiteljih sastajali bi se na *sabor*, kad je bilo nuždno posavjetovat se o obćem dobru. Na takvih saborih izabirali su sebi vodje za rat, ako ih je tko napadao. Ovakvi vodje po okončanom ratu opet bi prestali zapovjedati, a često i u istom boju nisu ih mnogi slušali slijepo.

Nu najkasnje privikli su se ljudi na vodje, koji su bili hrabri junaci, bogati i ugledni, razboriti i mudri ljudi, i ovim su malo po malo ustupljali vladarska prava, dok je najposli došlo do tog, da su si izabrali bane, knezove i kralje ili su pali iz nužde pod tudju vlast, i morali plaćat harač tudjinami, za njih morali vojevati i podlagat se naredbami njihovih činovnikah. Ali iz prijeke nužde slušali su i pokorili se Slavjani, i svakom zgodnom prilikom osvetjivali su se strahovito svojim tlačiteljem. Sloboda im je bila nad sve.

4.

Odgovor na někoja pitanja načelnikova

od

Stěpana Kociančića.

U Gorici, 26. Lipnja 1851.

Vaš velecenjeni list od 7. svibnja, kog sam primio 14. o. m., ne malo me je ugodno dirnuo, jer se nisam nadao ove časti. — — — Žalibog, da za sada još ne mogu Vam sva pitanja onako rěšiti, kako bi rad. Nu što imam, to dam:

1. Prěko Soče (Isonzo, Furlani mu vele Lisúnz i Lusínz) imade mnogo Slavjanah, osobito u brdah (Coglio, furlanski Quei, Kueî, Ecken), gdě je sve stanovničtvo slovensko, do jedne same vesi, koja se imenuje Ruttárs, nu i ona ves (kako naznačuje i rěč *rutar*, *rovtar*, sa znakom furlanskoga višebroja *s*) bila je někada slovenska. Nu poznato mi nije, od kada se je sasvima pofurlanila. Slavjani žive još u vesi *Dolejne* i *Měrnik*, i kako mi se čini i u *Pripoti* (Prepotto); ova poslědnja jest Benećanska ves, Dolejne, i Měrnik (Mernico) pako spadaju pod Goricu. U ostalom, što se Slavjanah Vidamskoga Biskupstva tiče, možete potrěbna čitati u Ljubljanskoj *Slovenii* god. 1849 broj *39* i *40*, gdě se nalazi opisanje tamošnjih Slavjanah. Ovi članak jest od někog *Ivana Obálo*-a, rodom iz Karnije, iskrenoga Slavjana. One godine bio je ovdě bogoslovac, a sada je dušni pastir u Terstjanskoj biskupii. Izvěstje dakle njegovo jest dakako věrodostojno. — Ja do sada nisam još one strane pohodio, i zato više kazati ne mogu. Ako štogod saznadem, moći ću vam drugiput javiti, ako bude od potrěbe.

2. Pitaste me: Imade li kakovih dobrih knjigah o zemlji Furlanskoj govorećih itd. Da ovo pitanje poněšto rěšim, priobčit ću Vam někoja děla, za koja sam mogao saznati — a ova jesu:

a) Iz *sedamnaestoga věka*: 1. Historia della ultima guerra nel Friuli, di *Faustino Mojsesso*, libri due. Venezia 1622.

Commentarii della guerra moderna, passata nel Friuli e ne' confini dell' Istria e di Dalmazia, divisa in otto libri, di *Biaggio Rith* di Ćolenberg, *Gradiscano*. Trieste 1629.

Constitutiones illustrissimi Comitatus Goritiae, editae et confirmatae a Seren. Principe Ferdinando Archiduce Austriae etc. Editio tertia. Utini 167 . . .

b) *Iz* 18. *věka*: Sacra monumenta provinciae Fori-Julii, ex antiquis ecclesiasticis traditionibus, historiis et inscriptionibus excerpta. Opus *Lucretii Trei* patritii Ultinensis. Utini 1724.

Fr. Joa. Fran. Bernardi *Mariae de Rubeis*, de schismate ecclesiae Aquilejensis dissertatio historica. Venetiis 1732.

«De nummis patriarcharum Aquilejensium dissertatio. Venetiis 1747 et 1749 duo tomi.

«De rebus Congregationis, sub titulo: Beati Jacobi Salamonii, commentarius historicus. Venetiis 1751.

Statuti della patria del Friuli rinovati. Udine 1745.

Gian-Giuseppe Liruti. Della moneta propria e forastiera, ch' ebbe corso nel Ducato di Friuli dalla decadenza dell' impero Romano, sino al secolo 15., dissertazione. Venezia 1749.

««Notizie delle vite ed opere scritte da' letterati del Friuli. Tomi tre in foglio. Venezia 1760, 1762 e 1780.

««Notizie delle cose del Friuli, e scritte secondo i tempi. Udine 1776 tomi cinque in 8.

Rudolphus S. R. I. Comes Coronini de Guisca, L. B. a Cronberg etc. Tentamen genealogico — chronologicum promovendae seriei Comitum et rerum Goritiae conscriptum. Viennae Austriae 1752.

««Operum miscellaneorum tomus primus in Fol. Venetiis 1769.

««Fastorum Goritiensium liber I. cum adnotationibus historico-genealogicis. Viennae 1772.*)

Dello scisma de' tre Capitoli, particolarmente in ció che appartiene alla storia del Friuli. Opera postuma del Conte *Francesco Beretta*, patrizio Udinese. Venezia 1770.

Del Saggio storico di Gorizia dall' anno 1509 all' anno 1600, parti due. In Gorizia — da *Carlo Morelli*, Goriziano, 1773.

Delle usure del Friuli nel 14. secolo e della marca ad usum curiae, dissertazione due dette nell' academia di Udine da *Carlo Fabrizi* 1774.

Brevi considerazioni sul libro intitolato: «Della Geografia antica del Friuli ecc. Memorie del Sig. Paolo Fistulario, Udine 1775. in 4.-dell' abate D. Giovanni Lenardoni, Venezia 1775. in 8. pag. 31.

Antonii Musnig Clima Goritiense. Goritiae 1781.

Sopra le monete de' vescovi di Trieste. Dissertazione di Orniteo Lusanio. Trieste 1788.

c) *Iz* 19. *věka*: *Mainati* R. D. Giuseppe, Cronniche ossia memorie storiche sacro-profane di Trieste in 8. tomi sette. Venezia 1817—1818.

Il monte santo presso Gorizia. Poemetto del Sacerdote Francesco *Andrea Cosani*, capellano curato di Turriaco di Monfalcone. Milano 1823.

Dei monumenti storici del Friuli, discorso del professore D. Jacopo Pirona. Udine 1832.

*) Imade, kako čujem, još několiko rukopisah ovoga grofa.

Johann Filli, Topographie von Görz etc. Görz 1845. (Gelegenheits-werkchen.)

Vascotti P. Chiaro, francescano in Gorizia. Storia della Castagnavizza. Gorizia 1848.

Carl Cattinelli. Drei Broschüren über die südliche Eisenbahnlinie. Görz 1849 et 1850. etc. etc.

Možebiti ima i kod Vas tamo někojih ovdě naznačenih knjigah. Ako želite, drugiput ću vam obširnije od onih govoriti, koje bi bližije poznavati htěli.

3. Slavne muže ovih okolicah nahodimo jur u ovdě naznačenih dělih, a osobito u Morelli-u „Saggio storico di Gorizia", u Codelli-u „gli scrittori Friulani" etc. Nu slavne muže poslědnjega věka, koliko mi bude moguće objaviti ću Vam, kada sve saznadem. U tom će mi mnogo pripomoći naš neumorni g. doktor *Jakob Dellabona*, profesor duhovnoga pastirstva u ovom sěmeništvu, i začasni učitelj talijanskoga jezika na ovdašnjoj gimnazii. Sada Vam mogu samo to javiti: Piscem prošloga věka možemo pričisliti Goričana „*Zuan Jusef Busiz*" t. j. Ivana Jožefa Busiza, koj je bio arcidijakonski kancelir, i preveo je na furlanski jezik Virgilijevu Eneidu: „La Eneide Di Virgili tradotta in viars furlans ber-neschs, 8. doi toms. Gurizza 1775." Dozvolite, da ovdě napomenem i jednoga žida goričkoga, *Izaka Samuela Reggio,* koi lětos dovrši 67. leto svoje starosti; on je sin pokojnoga ovdašnjega rabina, i stekao je medju svojimi jednověrci veliku slavu, da i medju istimi svojimi sugradjani. U vrěme francuzke vlade bio je isti Reggio profesor humanitetski ovdě u Gorici. Na hebrejskomu jeziku veoma je věšt, u ovom je i najviše pisao, i kako čujem još piše. Meni su poznata od njega osam děla, a někoja i velika; pisao je poněšto i u talijanskom i němačkom jeziku. Ako želite, naznačiti ću Vam i ona. Od svih stranah slave ga njegovi jednověrci i šiljaju mu pitanja o raznih znanstvenih stvarih, da jih reši. itd.

4. Što me ovdě pitate, (o někih umětnicih goričkih) moći ću Vam odgovoriti, kako se nadam, kada mi gori spomenuti g. profesor, moj col-lega, potrěbna data sakupi. *Pik Filip* živi još, nu ne može se baš rěći, da je majstor, nego bolje srědan mazač. *Rabula Jozip* i *Valentin* navadni samo su *kamenari* (Steinmetz). *Tominc Jozip* otac i *Tominc August*, sin, slavni su slikari. Imamo u velikoj crkvi ovdě, da i u našoj sěmeniškoj kapeli, dragocjene slike od otca.

5. *Karnia* jest skoro sva slavenska. Drugo ne znam kazati. Ako Bog da, i ako Vam se moje pisarenje nedosadi, hoću Vam drugiput još mnoge stvari objaviti moći.*) Za sada Vam se preporučujem, i ostajem Vaš itd.

*) Veomà će nam drago biti. Uredničtvo.

5.

Odgovor na něka pitanja

od

Ilije Okrugića.

U Verpolju 1851.

Uvěk věrnom ljubavju prama milom i slavnom narodu našem gonjen, da, koliko mi je moguće u slabosti silah mojih, njemu na hasnu budem, — a tim većma potaknut pozivom onim sl. družtva za pověstnicu Jugoslavjansku, evo i ja koliko je u mogućnosti mojoj, potrudih se, da što znadem i što sam vidio, glede toga, slavnom družtvu javim i opišem, odgovarajuči na pitanja někoja. Sva moja odgovaranja protežu se na starine nalazeće se u našem Srěmu. Da je ovaj oděl zemlje znatan svojimi historičkimi uspomenami, i šta više, da je u njemu naš narod pribivao, tomu comentara netrěba; srědotočje pako njegovo i stolni grad, kao što je poznato, bila je sadanja *Mitrovica.* Prigodom moga u njoj bavljenja zapamtio i zabilježio sam si znamenitija, te ih sad vami na umno razmatranje, pošiljam. Što to prije neučinih, neka me izpričaju tadašnji poslovi moji. — Slěde odgovori na pitanja od 4. do 11. izključivo.

Kako se od Rume u Mitrovicu dodje, taki na kamenitoj ćuprii (mostu) s desna i lěva vide se debele zidine nad zemljom. One s desna jesu od prilike dobre dve cipele debele i idu kroz pó sokaka Mitrovačkog do 12 fatih daleko, gděgdě više od jedne cipele nad zemljom, a gděgdě sa zemljom ravno, te se poslě izgube vijugajući se u dvor ove il one kuće te pod iste kuće. Sagradjene su većom stranom od běla kamena i to nerezana, nego kao što ga je majka narav stvorila; on se je tako čvrsto s *malterom*, — (koji se vidi kan da je sam kreč) — sjedinio, da jedan komad od drugog težkom mukom odděliti možeš. Tko nezna da su ove zidine razvaline staroga Srěma! — One pako s lěve strane, taki dva tri koraka od počela svoga, gube se pod zemljom. Medju ovimi zidinami nalaze se i opeci, ali nikakovih osobitih znakovah na njima neima; osim kad bih ovdě ujedno naveo ona dva velika kamena, koji su pri kopanju

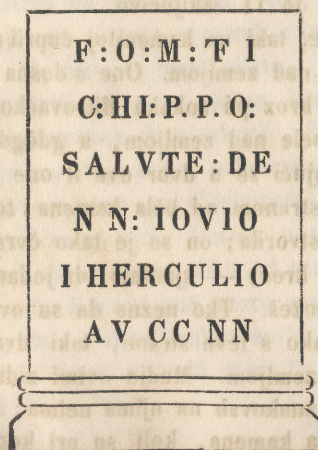
temelja za generalski kvartir nadjeni, i takodjer za uspomenu s istočne strane kuće u zid uzidani. To su kanoti dve velike kamenite ploče, osobitih na njima znakovah neima. U tri reda vide se na njima udubljene rupe kao kocke, a izmedju njih poprěko ipupčeni su ravni potezi.

U Mihovici nadjeni su prije několiko godinah i vodovodi i to s gvozdenimi i olovnimi cěvi, al su i ovi koje duljinom vrěmena, koje pako okrutnimi rukami poharani i zasuti, neimajući za onda prave priatelje i procěnitelje starinah. Kao što su mi ljudi prosvětjenii kazivali, vodio je taj vodovod iz Mitrovice u Savu, svrha mu biaše sušiti okolicu od barah i moćvarah. Nu mislim da bi mu se opet u trag doći moglo, samo da ima zato sposobnih rukuh.

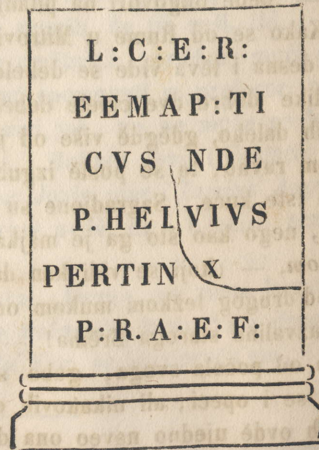
Pripovědali su mi ljudi, da su oni višeputah obradjivajući polje ili kopajući temelj za kuće, nabasali na někakove posude, misleći da je u njima novac izkopali su ih, al prevareni u nadi nadjoše u njima pepeo. Posude ove bijahu il od kamena il od gvoždja. Ove posude ljudi prosti mnogo nescěneć, ili su ih polupali, ili se š njima donikle posluživali, al ja takovu posudu kod nikoga viditi mogo nisam. — Tako su višeputah i prebite mačeve i noževe izkopali, no i ove stvari za malovrědne držeć ili su ih zabacili ili na svoju kakvugod potrěbu obratili. — Od novacah i drugih malenkostih neću ni govoriti, jer gděgod tako rekuć čověk motikom zahvati, svuda takova šta najti može, i to tako, da na to ljudi mnogo i nepaze. I ja sam poveći broj ovakvih starih novacah u naš narodni dom poslao; medju njima bijahu dva od varoši Rima, takodjer od Probusa, Gratiana, Valeriana, Maximiniana Herculia itd.

Izkopano kamenje s nadpisi latinskimi može se takodjer ovdě vidit. Evo Vam njine slike zajedno s napisi.

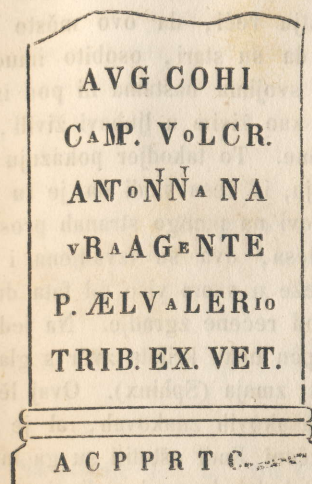
I.

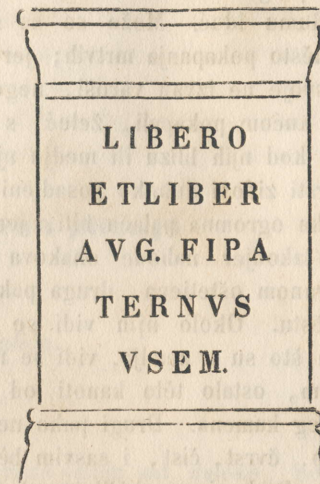
II.

III.

IV.

Ovo kamenje nahodi se u bašti regimentskoj u Mitrovici. Na kamenu I. na desnoj strani vidi se izrezana glava, a na lěvoj strani istog kamena čekić. Kamen II. na polu je pukao, valjda je u kopanju oštećen.

Kamen III. vidi se da je okrnjen, dali pako od njegovoga napisa kao što i od I. i II. štogoder cělosti manjka, ostavljam umnom razsudjivanju sl. družtva.

Ali osim ovih, još druge starine u rečenoj bašti viditi se mogu. Tako se u istoj bašti nahodi jedan *lav ležeći* umětno i naravski izrězan, može biti 3 cipele dug, ostala razměrna veličina; pokraj njega jedna čověčja bradasta glava. Kamen je tvrd, i čisto běo. Takodjer vidit je ovdě gornji dio jednog stupa (pila); umětnost kojom je taj kameniti stup izrězan, kaže da je od vrsti stupovah korintskih.

Nadalje nahode se pri ulazku u konak pukovnički, dva lava posebice, prilična onomu u bašti, samo što su iz malo lošijeg kamena. Takodjer viditi se mogu dva ležeća lava izrezana, i to iz jednoga kamena, jedan proti drugom skrenut; u srědi medju njima načinjeno je jedno golo děte, naslonjeno stojeć kao na někakov mali zid, a pokraj njega onakova sviralica, kakove se obićno pokraj boga Baka slikaju. Sve je ovo od čistog finog bělog kamena i umětno izrězano. To je pako sve uzidano u istom konaku jedan fat od zemlje visoko.

Slědi sad odgovor na 25? Grobovah starih dosta je ovdě u Mitrovici, to svedoče toliki ovdě nadjeni sanduci ili lěsovi kameniti. Na velikom trgu (Parade Placu) viditi je takovih četiri, raznoga stroja i veličine zajedno sa zaklopci. Neimade na njima nadpisa, no na jednom od ovih ima s jedne strane něšto izrězano kao konj. Grobove sam ja sam po-

hodio i pregledao. Nahode se na iztočnoj strani izvan Mitrovice s desna u Rumu idué. Može se sa sěgurnostju reći, da ovo město nebiaše město pokapanja mrtvih; jer znamo da su stari, osobito imućniji, mrtve svoje ne izvan varoši, nego ili u svojima baštama ili pod istom svojom kućom pokapali, želeć, s kim su kao živim u ljubavi živili, da i mrtav kod njih blizu ili medju njimi ostane. To takodjer pokazuju debeli čvrsti zidovi duboko posadjeni u zemlju, iz česa slědi da je tu morala něka ogromna palača biti, jer se zidovi na mnogo stranah prostiru. Tu se takodjer nahode onakova četiri lěsa, dva su izvadjena i većom stranom oštetjena, druga pako dva leže u svom više od fata dubokom městu. Okolo njih vidi se temelj od rečene zgradje. Na jednom od onih što su u zemlji, vidi se na zaklopcu něka krilata zvěr s glavom čověčjom, ostalo tělo kanoti od ribe iliti zmaja (Sphinx). Ovaj lěs je od lošijeg kamena. Drugi pako neimade nikakovih znakovah, al je kamen lěp, čvrst, čist, i sasvim běo. Neučeni ljudi oštetili su ga malko s kraja. Prah njegov bělii je od sněga. Ovi dva kameni nadjeni su prie několiko godinah od govedarah i svinjarah, koji uvěk onuda brezposleni kopkaju po malo, nebil štogod za sebe našli, dok im se marha po ubavom polju pokraj Save pase. — Moglo bi se možebiti za pověstnicu našu na ovom městu mnogo naći, da imademo ondě za taj posao dobrih ljudih i naših starinah priateljah; ili da se dotično poglavarstvo za to zauzme, kao što imademo nadu da će biti u *Sisku*, — jerbo město ovo od kog govorih, kao što mi se čini, najviše obećaje, više bo imade ovdě brěžuljakah u okolo, kamenja svud se u gomilama nalazi, a i iste zidine i razvaline vide se ovdě mnogo bolje, dočim su druge s većom stranom pod zemljom sakrivene. Bog zna nijeli baš u toj okolici stajao Palatium Imperiale, ili Curiae, Fora, ili Theatra. — Tu takodjer nedaleko morala je stajati crkva S. Dimitrie, Patrona Srěmskog, za koju mi je pokojni naš Prepošt i Biskup Rožonski Ivan Matizović, koji je bio veliki priatelj starinah, pripovědao. U doba svoje mladosti bio je on u Mitrovici parok, te koje pomoćju poglavarstva, koje pako svojom podporom, sretno je našao na temelj iste crkve, imao je takodjer sliku temelja narisanu, koje je veličine i širina ista crkva bila: On mi je pripovědao, da je nutarnjost crkve bila većom stranom sve alabastrom izkitjena, pód pako biaše sav mozaik. — On je takodjer imao někoje znamenitije starine, no nemogavši ih sám drugim ljudma protumačiti i spoznati, posla ih u Peštu u ondašnji Museum, no ne da tamo ostanu, već da ih sudu pametniih ljudih podvrgne, pak da mu se opet natrag pošalju, ali što dobiše Magjari u svoje šake, nikad nevratiše natrag. On je više putah tamo piso i isko, al nedobi nikad odgovora. U tom i umrě. — Mloga li je tako naša starina tamo poslana, koja bi za nas od velike hasne i važnosti bila.

6.

Odgovor na neka pitanja

od

Josipa Lalića.

Na pitanje 4. i 5. Od Ogulina grada jedan sat daleko, pod razvalinami negdašnjega grada *Vitunja*, pod samim Klekom na polju, nalaze se ostanci zida, stare, negda po svoj prilici grčke*) crkve; ovdě se izkapaju opeke po 2 noge u četvrt, i po $1\frac{1}{2}$ sa rimskimi brojevi IV., VII., XI. itd.

Na pitanje 12. U mojemu rodjenome městu stoji Slunj grad (sada razvalina) od 5. věka; kažu da je ov grad negda pod grofa Slunjskoga spadao, kojeg mu je pri uredjivanju krajiškog oděla nekoji car u ugarskoj s drugimi dobri zaměnio.

Ov grad leži na jednomu čungaru (zubu) kojega od pódne, zapada i zapadopolnoćne strane duboka Slunjčica voda obtiče, od zapada istočne strane je most bio, koj se je dignuti mogao.

Na vrh ovoga grada stajale su baterie, i sedmeroćěvne prangie.

Stopram godine 1810 spustili su francuzi u dolnje platno baterie i utvrdili ga dobro.

Od ovoga grada pripověda se: da kada su tatari svu Bosnu i Hrvatsku poharaćili, upravi se jedan oděl preko Slunja i Tovunja na Ljubljanu, drugi oděl preko Ljubče na Istriu.

U Slunju bio je takodjer jedan franceškanski samostan, od kojega jošter i dan danas ostanci zidinah se vide, gde danas crkva sv. trojice stoji.

Slunj bilo jest povlastjeno Trgovišće sa svimi drugimi poveljanimi Trgovišći jednako u pravicah, imalo je sve do 1807 leta svoga Bürgerměštra pod zaštitom militarskom, kako i druga trgovišća u militaru. Od godine 1807 lišeno je svojih pravicah i spalo pod militarsku vlast. Slunj jest bio obzidan s jednim platnom od kojega se i dan danas tragovi na-

*) Tako sadašnji prebivaoci ovdě govore.

laze. U na okolo je sastavljen zid s gradom (s tvrdjavom), i zvao se je negda Kloštar; u ovaj varoš nije se moglo, nego na jedna vrata, koja čim bi se smrklo, bila su zatvarana, i na istinsku poznatu parolu u noći bi se otvorila. Ako tko koga bi upitao, kuda ideš? odgovorio bi mu, idem u klostar, ali iz kloštra: nikako, idem u Slunj ili iz Slunja; i ovo je trpilo do 1807. U poslědnje vrěme upotrěbilo se je kamenje od ovih kloštarskih i varoških obzidov na gradjenje erarialskih stanjah i tako je Slunj negda glasoviti varoš u jedno militarsko selo preobratjen.

Od Slunja ne daleko stoji otražina grada Kremena. Nad samom Koranom vodom govore da je Frankopanov grad bio, od njega se ništa važnoga ne pripověda.

U Turjanu, Ladjevačkoj kumpanii Slujnskoga regimenta, nalazi se kula jednoga grada, ovu, pripovědaju, da je jedan turčin sazidao, i kada predzadnji turski rat je bio, spao je u naše ruke, i od toga se ništa važnoga ne pripověda. Ne daleko od te kule nalazi se jedna razvalina crkve sv. Marka u Zapoljku, veličina ove crkve i zidane grobnice okolo nje dokažuje, da onde negda jedan varoš i bogato (imućno) město je moralo biti, ar i dan danas po bujadnicama i brezikih vinove loze rastu, od kojih su isti krajišnici nje pitomiti uzeli, i jako dobro vino donašaju. — Predavanja od ove crkve nigdi se ne nalaze, budući sve novoselci okolo nje stanuju, koji su se tu oko god. 1789 naselili.

U selu Vrbovskom, tamo gdě se kuća Mate Božića žutoga nalazi, nadjen je za njegovom kućom fundament jedne crkve sv. Mikule, od koje pokojni Franje Križančić satnik jedno pismo je imao vrhu zvonovah i sve crkovne sprave i novacah, koje on tamo u godini 1808 tražiti je bio pošao.

Od ove crkve pripověda se, da je bila najstaria crkva u cělomu gorskomu okružju, počamši od Ogulina pak do Kupe uzduž k. Čabru i Jelenju. Nalaze se takodjer zidane grobnice i u nutri krepke kosti i glubanje.

Na pitanje 15. Što se tiče poveljah i knjigah, ubavěstjen sam, da šta takovoga i baš važnoga, ticajući se starine naše, najti bi se moglo kod prečastnoga g. kanonika Mariaševića u Novomu u Vinodolu i kod g. župnika Augustina Žagara u Trstju čabranskog okružja. itd.

Na pitanje 18. Kada se děte rodi, potraži se kum i kuma. Ovu dužnost imade otac dětęta, koju on s osobitim štovanjem izvršuje, i kada je kuma i kumu našao, otidje objaviti kući. Tada bude děte donešeno i nosi se na krst; po dovršenoj svetjanosti krstjenja, ako je na redu ili uz put kum ali kuma, svrate se s dětetom tamo, ako li pako kumovi nisu na redu niti uzput, tada se svrate u jednu krčmu. Tu je već otac

dětęta naredio jesti i piti; od tuda se taj dan do mraka ne razstaju; kod te prilike sklope novo priateljstvo, kano svezu duhovnoga rodbinstva.

Poklam je osam danah minulo, kuma napuni punu košaru (korbu) dobrih jestvinah i tako spremljena ide pohoditi kumće, kamo takodjer i kuma pozovu, koj medjutim najmanje pol vědra vina priskrbi; te tako obilazeći kumče, bude nadarena babica i čedo; i to za veliku sreću drže: ako kum, kako je po navadi, děte daruje.

Ako ga zlatom ili srebrom bogato ili slabo daruje, iz toga pričaju srěću ili siromaštvo dětęta, kako takodjer, ako su pri botrinju (kumstvu) kum i kuma dobre volje i veseli, ili pako turobni.

Ženitbeni običaji jesu različni. U krajini su običaji bili od prie, da si momak, koj se je ženiti kanio, odmah na malu gospoju ili do Mihovila děvojku izprosi. Majka takove djevojke, koja je bila za udatbu, morala se je požuriti one godine nasaditi mnogo živadi, za imati čime zeta podvoriti. Kada dodje vrěme od uprosa, sprave se njih dva — do tri i momak; ako je daleko, idu na konjih, ako je blizu, pěške; zadnji ponesu sobom tovariu (ploskun ili čuturu) prvi pako uz ploskun još u mihu (měšini) po jedan kuplenik (24 polića, vrća) vina. Ulazeći u kuću, nazovu: dobro veće! Drugi faljen Isus i Maria! domaćin odgovori: navěk hvaljen Isus i Maria.

Zatim se odmah domaći, osobito za uprose pripravna djevojka, požure okolo stranjskih s ponudom da sědnu, veleći im: da su se iz daleka putujući (ako bi baš prvi susědi bili) umorili i utrudili. Tad iznesu svoju tovariu i dadu kućegazdi piti; gazda nazdravi svima, napije se i izruči veselku (čašu); ovaj mu odgovori: dobro mi došao! i zdrav mi se napio dragi priatelju! ja niti ću jesti ni piti u tvojoj kući, dok mi važno jedno pitanje ne rěšiš: Mi imademo evo našega momka N. on se je zaljubio u vašu ćerku N. Mi smo u toj naměri amo došli, i želimo, ako je volja božja i vaša, da biste ju njemu za ženu dali. Uzanj sědeći prosci potvrde, govoreći: to je naša želja i volja.

Otac děvojke i mati odgovore: ako je naše N. (n. p. Mare) volja, mi ne stojimo suprot; tada bude děvojka dovedena, koja svoju volju izrazi, da hoće; našto gjuvegia (mladenac) izidje i izpali 2—3 pištole za zlamenje cěloj okolici, da je děvojka izprošena. Sad se počme pripravljati večera. Koji su iz bliza, vuku poklanu živad i janjce itd. tad se počme piti i piančevati cělu noć do běla dana, kada zora svane, onda se med kuševanjem (celivanjem) i grlenjem jedan drugoga prateć s. bocami i ploskami (tovariom) napijajuć, razstaju.

Pri ovoj prilici dogovore se zajedno kada bude prsten, koj se navadno na tri nedelje protegne, doklam se roditelji děvojke priprave. K ovoj svečanosti sakupi se s obe strane rodbina i koj kani biti kum. Prie

nego za ručak posědaju, sastanu se mladenac, momak i děvojka, polože svoje prstene na tanjir, (pladanj) kum ih polije vinom i proměni, děvojki dade gjuvegin, a gjuvegii děvojkin, koj na lěvu ruku do maloga prsta se postavi, zatim iz jedne čaše, jedno drugom zaručki obvijuć rukom, po punu čašu u znak prve sveze izpije vina.

Ovim načinom je svetjanost gotova, sad se posědaju za stolove, momak i děvojka do otca i kuma. Tu se jede, pije, pěva i kolo vodi do blizu zore, dok se razstanu svane dan. —

Od ovoga vrěmena svaku nedelju i četvertak polazi momak (koj kani barjaktar biti bude mu sudrug) oboružan svoju zaručnicu prvim mrakom, i kada pred vrata nje dojde izpali po dvi pištole, za znak, da je gjuvegia došao. Sad punica brižna umiljato dočeka svoga zeta. Seka zaručnice snima mu kabanicu, tamo u kutu krešći živad koja se davi, voda je već vrela za popariti ju, u skipanji se već měsi pogača. Stari otac ide u kamru, eto nosi meda i rakie, dodje k zetu za stol, dade mu meda u kupicu i nalije rakie, medjutim dodje i punica s toplom pogaćom, pečenom kokom, i poviticom itd. Poklam odvěčeraju, dojde 10—11 satih doklam zet otidje.

Prvo vrěme do cesara Josipa počimala se je svadba u subotu veče. Sada neima opredělena dana. U veče kad se sastane děvojčad, dodje gjuvegia s jednim pajdašom, koj mu sutra barjaktar bude, poklam ga dočeka stol prostrt, posědne se sva mladež za stol, donesu svake vrsti veza i maveza, te uz pěsme i popěvke, kao: lěpa Mare venac vila itd. vežu za gjuvegiu i svatove kitice a za děvojku věnac. Kada děvojke svoj posao dovrše, dojde večera na stol. Medjutim dok se večera, bude gjuvegii i barjaktaru kitica na kapu prišivena; poslě večere u zadovolnjosti i grlenju razstaju se. Sutra dan sastanu se svatovi i děvojka, kod crkve, děvojke i momci igraju (plešu) kolo, doklam gjuvegia s kumom kod župnika za štolu se pogadjaju; tada se potegnu u crkvu. Negdi je običaj da se misa služi, negdi pako nije nego župnik nje pozakoni, gdekoji drži govor na mladence, drugi pako ništa. Poklam su ovako pozakonjeni, děvojka sa svojim družtvom, doklam se svatovi kod crkve zabavljaju i piju, běži kući. Nakon jednoga dobroga sata spomenu se od svoga děteta, i stane jedan drugoga pitati; kamo nam naše děte, kamo děte? pitaju gjuvegiu: Ma kamo ti mlada? Ja neznam, veli gjuvegia, sad je tu bila! Ma kamo děte veli kum za Boga, da nije uprcalo nazad kući, aidemo iskati, ajde!!! posědaju na konje i ošinu se u potjeru: medjutim dok svatovi dodju, okolo děvojkine kuće bude sve zakrčeno i zametano; tu slama na dvokolicam, tu špaliri, rahlo slamom načinjeni šanci itd. Kad svatovi dodju, najdu sve zametano, zašančeno; tada stanu posadnika zvati, koji pita: Štabi radi? Oni kažu da su imali jednu pitomu zvěr, pa na jedan mah

su ju izgubili, pošli su za nje tragom, koj uprav do ovde dolazi; obidjosmo vele, sve naokolo, ali od ovuda dalje se trag neda odbiti, dakle se naša zvěrka mora ovde nalaziti, mi ju hoćemo imati: Posadnici brane i govore: ovde takove zvěradi neima; Ima govore svatovi! neima! ima!!! tada počmu na obsadu jurišati, iz pištolja pucati, zapale na dvokolici slamu i otisnu u jarak, gjuvegia mora da junačtvo svoje pokaže i prvi doći u dvor; kada ovim načinom u dvor i do vratah dodju, izpeljaju u kakve stare cunje jednu zamotanu babu, i pitaju: da nije ovo? To nije!!! onda drugu malo lěpšu, da nije ni ovo, nije ni to! lepšu mi tražimo! sad stupi mlada s drugaricami svojimi na polje, na što svatovi veseli viću; evo je!!! jedna drugarica sa zdelom i bukarom (ali vrčem) u ruki, a ručnik nosi druga te im poliva i peru si ruke, za ovu polivačinu dava svaki polag svoje volje u bukaru ali vrč, neki cvancigu, neki šesticu (15 kr. starinskih) itd. mlada pako stane jednom izuvenom nogom bez postola pred pragom od sobe, i pitajućima veli, da je putem běžeći izgubila postol, zato od onuda nikuda ne more. Tada dovedu kuma i kažu mu nezgodu koja se je putem běžećoj dogodila. Videći kum bosonogu děvojku, veli: O děte moje, tome druge pomoći neima kako nove postole kupiti i baci tvrdu škudu i po dvi, mladoj u postol, (cipele) ova se obuje, tada idu u sobu i posědaju za stolove.

Sad se jede, pije, pěva i veseli se, napijaju se zdravice itd. poklam su se već ponapili, pita jedan drugoga za zdravlje i njegove obiteli, od letine, blaga i ostala. — Poklam su u pilju i veselju noći dočekali, spremi mlada svoju škrinju s ruhom (robom) na kola i odpravi ju pred sobom kući svoga gjuvegie.

U gděkojoj punobrojnoj obitelji običaje odlazeća iz kuće děvojka dare děliti ostavšoj rodbini, koja u polaznike doći ne može, něka pako dariva zajedno sa svatovi zadnju veće na rastanku.

Okolo osam satih bude na stol donešena večera, na svršetku večere zovne debeli kum otca i majku děvojke, kojim u jednom kratkom govoru odkrije želju njihovog odlazka, osobito ako daleko putovati imadu, spomene zajedno i pogibelj, koja bi im se na putu slučiti mogla itd. radi toga nastavi on: rada bi se dětca (mladenci polag sědeći) něšta s vama kao svojimi roditelji porazumiti: na što otac děvojke pita: Dětco moja šta biste vi radi, i šta potrebujete od nas. Zet natoči na to punu čašu vina, postavi ovu na tanjir (pladanj) i pruživ ju otcu veli: mi prosimo blagoslov (Gděkoj običaje do polovice čaše natrpati s krivimi peticami (15 kr. komad) ili s cvancigami ili stavi po koj cekin, kako je koj imućnii) ovu čašu primi otac u ruke i drži dětci govor: preporuča im slogu i ljubav, věrnost i pověrenost medju sobom, posluh i pokornost roditeljem i kućnom gospodaru, slogu i uzajemnu ljubav do kućne obitelji, i svako trsenje za uzdržati mir i slogu u kući, da tako blagoslov božji

s njima bude; na to ih blagoslovi te izprazni čašu, iztrese u šaku novce, a čašu na tanjiru povrati. Ovu zet kao i prvu uredi i natoči, te pruži maici, maika primi čašu i pita dětcu: moja dětco šta zaktěvate od mene: dětca odgovore kako i otcu; blagoslov. Ona ne ponavlja reči otca, nego im podaje drugi dobar nauk, blagoslovi ih zatim te izpije čašu, iztrese novce u šaku, pa ju natoči punu i pruži ju zetu. Zet primi čašu u ruku i veli: rad ljubavi i božjega mira dragi ćaća i majko, hvala vam da ste s blagoslovom božjim darovali ćerku vašu, buduću ženu moju, mi ćemo se trsiti i skrbiti želji vašoj zadovoljiti, da nas ne bude sram kad se sastanemo jedan drugome u oči pogledati i sastati se, našto izpije čašu a za njim učini i děvojka to isto.

Doklam blagoslov trpi, vani je sve na noguh; jedni sedlaju konje, drugi uzdaju itd. Podružnice na redu drže svakome svatu njegovu kapu, kabanicu itd.; tu se sad grli, ljubi, pozdravlja, želi sretan put, vani na dvoru se pěva, vije, huka, puca iz pištolja, i svako veselje i priprava se čini, za sretno novu snašu na konjih ali kolih (kako je već prilika) povesti. Posle kako posědaju na konje, reda se ploska, (čutura) i boca od ruk do ruk kano blagoslov sv. Ivana za sretna puta. Na to se u ime božě kretju s mesta. Barjaktar viče naprvo s bogom! sve viče s bogom!!! lahku noć!!! sve odgovara: u dobri čas pošli!!! sretno putovali, u zdravlju se vidili!!! tu se opet pěva, tu pucaju iz pištolja, tu se veseli i norie spravljaju; Ovim načinom dodju i do kuće mladoženje, gdě sve mlado i staro na dvoru čeka mladu snašu. Gjuvegia ali kum debeli skoči i snimi ju s konja; opazno stupa ona u kuću, čim preko praga stupi dočeka ju mali stolčić, ona razsipa lešnjake směšane s orasi i kostanji (kesteni) i sedne na stolčić, tada joj dadu najzdravie i najmladje čedo u naručaj. Sad razlomi vrtanj, daruje ono děte i ostalu dětcu, zatim ustane, poljubi svoju svekrvu (majku gjuvegiinu) potom otca i sve kućane po redu. Dospivši do ognja (vatre) zgrabi jedan ugarak i s njim svu vatru razbrca; sad ide u sobu, razsipa po sobi lešnjake kako i prie; na što se posade vrh stola. Večera bude donešena; sad se opet jede, pije, razgovara i veseli, ovo trpi 1—2 sata, tada ustane kum, zovne otca i majku i predloži im, da su oni iz daleka preko polja, gorah, i dubravah putovali, da imadu mlade ljude koji tome putu učni nisu, ovi prose za počinak i sv. blagoslov. Kum natoči čašu, postavi ju na pladanj, sin pruži otcu čašu, otac ju primi i pita: moj sinko šta pitaš od mene? odgovor: Blagoslov Ćaćo. Sinko moj! veli ćaća: ti znaš da ja tebe ljubim, i želio sam ti kakono god Tobia sina svoga Tobiu u sv. braku viditi, i ja te onim istim blagoslovom blagoslivam. Na što kum natoči po drugi put čašu, i postavi ju na tanjiru pred mladu snašu, ona s njom pozdravi takodjer otca, koj kako prije kratkim rečima poděli joj blagoslov.

Istim redom pitaju blagoslov i od majke. Po zadobitom blagoslovu od otca i majke zahvale se i oni s punimi čašami, zajedno se izpričavaju da su trudni i umorni te da bi radi počinak.

Sad se peljaju (vode) mladići (Gdě mnogo obitelji ima, ondě svaki oženjeni par imade izvan obćenite kuće, svoju zgradu, kiljeru zvanu;) u njihovu opredjeljenu zgradu. Nje prate samo kumovi, sobom ponesu jednoga tustoga pečenoga kopuna, kruha i vina, ako bi se još komu htělo jesti i piti. Onda čine pripravu k poleganju ovim načinom. Snaša se sědne, gjuvegia aliti mladoženja izvadi jatagan, handjar ili sablju, i na ovom snimi joj venac z glave i zabode za gredu; sad on sedne, ona mu snimi najprie s desne noge, pak onda s lěve obuću, on njoj samo s lěve noge postol.

Poklam razpravljeni legnu u krevet, kum debeli ih pokrije i poškropi ih blagoslovljenom vo om, želeći im dobru noć i nepredak, na što svi otidju.

Sad se spremi sve k pokoju. — Sutra osvane ponedeljak. Mlada ustane rano, i izhodom sunca s drugima děvojkama i momcima ide na vodu. Sobom ponese kolača (svadbenog vrtanja) na komadiće srezanoga; ovoga daje svakomu, koj dodje on čas na vodu. Poklam se ovako na vodi zabavljaše jedan sat, vrate se s barjakom nazad pěvajući i poskakajući k domu, tu se već sve kuha i pripravlja k ručku. (zajutraku) Poklam se je ručalo, sprema se barjaktar, mladoženja i jedan od svatovah s čuturom pred pohodjane. Ako je daleko, dodju im s tovariom na susret, ako je blizu, dodju po njih kući, uzmu zajedno debeloga kuma i ostale svatove. U pohode podje navadno otac i mati, brat, sestre, strici, strine i druga rodbina i priatelji, gděgdě po dvadeset osobah samih pohodjanah bude.

Mlada ih sve na dvoru pred vratih dočeka, izgrli i izljubi, sudružice njezine iz nutra vrat primaju pohodjane i pirnice, držeći u rukama vrč ali bukaru s vodom, zdelu i ručnik, te svaki koj god iz vana u nutar dodje, mora si oprati ruke i u vodu štogod baciti. Ovo se zove polivačina, i dodje na korist mladoga para. Tad se posědaju za stolove, tu se jede, pije, pěva, zdravice napijaju, veseli se, kolo se igra i svakojake norie zbijaju.

Ovako je trpilo poneděljak, utorak i srědu; u četvrtak veče děle se darovi; mlada donese ruho (darovnu robu) po redu složeno, najprie za kuma debeloga, onda prikumka i ostale svatove; posli za otca (svekra) i majku (svekrvu) i drugu rodbinu po redu. Kum primi onaj dar, koj kome spada, razmota i pokaže ga gostima veleći: Evo je mlada došla i dariva svoga kuma s lěpom navezenom košuljom, svilenom maramom: lěpa joj hvala! Sad svi iza svega glasa viču, hvala! hvala! hvala! zatim pokazuje ostale darove, i svaki dar izkiti s rěčma i s pohvalom.

Kad se razdaju njezini darovi, onda svaki obdareni, daruje mladu nevestu.

Poslie toga ponapiju se još malko i počmu se razstajati, koje razstajanje traje do běla dana.

Nu i sada još nije dovršena svadba. U nedelju po svadbi, t. j. na prvu nedelju adventa, potrěbno je kolača lomiti, tu trěba da je kum, prikumak i čauš, potom tast i punica, i koj pride, svaki prinese nešto, tu se otvori stol isto toliki kao na pirove.

Kolač bude lomljen, za jednu stranu drži mlada, za drugu mladi, kum i prikumak pripomažu, kojoj stranki veći dio pripadne, onaj bude u zakonu kormilio. Zatim se jede, pije i veseli cělu noć, dok dodje vrěme da se na zornicu ide, mlada razreže svoj dio kolača na male komadiče i kod zornice razděli ih mladeži. Na ov način svršivale su se svadbe do godine 1790. Biaše ovo isto leto gladna godina, vagan kukuruza stajao je 7 — 9 fr. sreb. Poglavari prevideći nuždnu potrěbu proměniti stari i zločesti običaj pirovanja, narediše: da obadve stranke malim troškom pir obaviti mogu, i odluče samo četvrtak za dan pirovanja, tim uvětom, da se ima kod děvojke ručati, a kod momka večerati. Nu jedan dan nije bio zadovoljan, jerbo su onda u petak rušili po mesu; te tako za popraviti ovu pogrěšku, naredjeno je, da se věnča i da se gosti kod děvojke u sredu, a kod mužkoga u četvrtak.

Taj običaj bio je, koliko je meni znano, u gornjoj vojenoj krajini. U provincialu i primorju je sasvim drugačie, kod ovih mora biti kod svadbe sopacah, sviračah ili barem dudašah. Tu se ne igra kolo, nego poskakuje s noge na nogu, i s nogama se prebira kao kad lisica miša kopa. —

Slědbenici iztočne věre zadržali su stari običaj, oni još i danas u subotu večer svadbu počimaju.

Ujedno je opaziti kod iztočne věre naroda, da se njihova mladež redko na blizu ženi, nego što iz daljega; kadkad mladenac ni ne vidi děvojku dok ne dodju na pir, te se tako trefi da veoma zlo zajedno živu.

O božićnih koledarih.

Od kuda dolaze neznam, stari pripovědaju da je ostanak od poganov. — Kada je rimski božić, tada ljudi iztočne crkve idu u koledve, dakle na badnjak veče počmu. Sakupi se njih po 7—8 momakah, naprave si jarčeve brade, ponesu sobom i jarčeve zvono, prave měšinu za vino i vreću za meso i kruh šta dobiju. Kada pred vrata kuće dodju, najbradatii jarac bekne i zdrma sa zvonom, ostali stanu pěvati: Dobar veče gospodar; Bog ti sretan božič dal. Rodila ti pšenica, i vinova lozica. Ovčice ti vunate, a pčelice mednate. Na polju ti zelen bor, na njem sědi gospod Bog, někom měri šakom, drugom daje kapom, tebi punom vrećom. —

Doklam ovako pěvaju, vrata se otvore, negdě ih puste u sobu, te im dadu jesti i piti, drugdě pako po oku ili najmanje majoliku vina saliju im u mješinu, komad kruha i pečenke bace im u vreću, gde je ovoga malo, ondě im po majoliku graha u torbu dadu.

Po někih městih neće ni da otvore vrata, tada im pěvaju: „Ne drži nas gospodar, Bog ti dobru sreću dal, opanci su vutli, blato ide nutri, od studeni drhćem, vina piti išćem.“ Ako se i još vrata ne otvore, tada pěvajuć odlaze: Ostala ti pusta kuća i kučište; na kamenu ti srěća, suze jadikovala, itd. kunu, da je rugota čuti. — Kada je grčki božić idu katolici u koledve, i tako istim načinom pěvaju.

O prelu.

Starinski običaji jesu bili, da je svako selo imalo svoje prelo (t. j. sastanište mladeži, momakah i děvojakah) za tu svrhu su znali izabrati najshodniu kuću u selu, koja bi dobro prostranu sobu imala, i družina dobroga ponašanja bi bila; ako bi jošter u takovoj kući děvojka bila, tim cěnjenija biaše kuća.

Ovakova prela počimala su se navadno po božiću, tamo bi se sve děvojke jednoga sela sakupile, svaka bi svoju preslicu doněla, one bi prele i pěvale svakovrstne pěsme.

Momci ne samo iz onoga sela, veće i iz drugih bidu tamo dolazili, oni bi se okolo stola posědali, svoje igre zamětali, naime, prstenjkali, kozali, carali, liktarali, gonetkali, pěvali i tako dalje. Ovako bi u miru proveli do 10—11 ure noći, i u miru i poštenju se razstali. Bog nedaj, dabi se jedan momak med děvojke uměšao, to bi bila najveća uvrěda i sramota koja bi se teško bez živoga boja razstala; zato u ona vremena nije bilo za živu glavu u krajini viditi jednu noseću děvojku, ali momka u takovom poslu; takovi su bili, od mlada i stara odurjavani, da ih se je svatko ogibao i s njimi obćiti nije hotio.

Kada bi tako u miru i slogi prelo sprevodili, na mesopustni poneděljak čine děvojke *varak*: t. j. svaka děvojka bi donela pšenično brašno (muke, melje) jajah, masla, skorupa (vrhnja) putra, slanine i slaninskoga mesa i ostalo šta treba, one bi priskrbile lěpu ugodnu večeru, momci koji su to prelo pohajali, smetnuli bi revenu za vino što bi im od potrebe bilo, tu bi se cělu noć jelo, pilo, pěvalo i kolo igralo do dana, bez najmanjega poreda, okolo 7 satih u jutro u ljubavi bratinskoj rukujući bi se razstali.

Na prelu pako, na kojemu bi se děvojka poštetila, tamo nebi bilo varke, niti bi i jedan momak na to veče došao, i poštene děvojke bi izostale.

O smrti i od žalostnicah.

Šta se *smrti* tiče, stari običaj biva i danas, koliko u vojenoj krajini toliko u provincialu. Čim čeljade umre, uvěk su polaznici koji ga dojdu poškropiti blagoslovljenom vodom, svaki klekne i izmoli za dušu njegovu po otac naš i zdravu mariu, ovo se danom i noćju ne prekida, dok ga ne idu sahraniti, što navadno posli 48 satih biva.

U kuću mrtvoga dojde svetjenik, i moli nad njim. U nekih městah kadi se nalazi organista, prie nego ponesu mrtvoga, nad njim pěva kor ovu pěsmu: Poslušajte ljudi, kaj čověk govori; kada mu smrt dušu iz tela jur goni itd.

Kod sprovoda pěva kor: Pomiluj mene Bože. itd. — Posli pogreba vrate se svi skupa (kada god i isti župnik i organista) nazad kući pokojnoga i drže *karmine.* Tu se jede i pije, kao i na piru, kadgod pěvajući i domom polaze.

Svako skoro selo i obitelj imade medju sobom jednu *žalostnicu,* koja oplakiva mrtvaca, doklam u kući leži, sprovadjajući ga i do groba. Narěkovanje biva polag okolnosti, n. p. umre otac ili mati, brat, sestra, stric, vujac, tetka itd, tada ide slovom slědećim načinom:

„A čaćko moj! komu si ostavio majku milu, a kome si ostavio dětčicu tvoju! ah čaćko srdašće moje, teško li si mi se razsrdio, ah čaćko sunašce moje! tko će se sad rano ustajati, tko će nas na dělo rano odpravljati? ah čaćko velika žalosti moja! ah čaćko diko moja“ itd. Ako ga kći ali koja druga osoba oplakuje, tada izbroji sve vrědnosti njegove u narěkovanju.

Ako li pako sina ali kćerku oplakuju, tada spominju sve nadežde u njima gojeće i već pokazane vrědnosti, k tomu pridadu pozdrave na onaj svět, ovako: n. p. kako mu je ime: „Ah Jve bratco moj! pozdravi mi čaćka moga, ah pozdravi mi sestricu tvoju itd. (spomene sve od roda preminuvše), ah! Ive srdašce, sunašce, žalosti moje! tko nas bude razgovarao, veselio“ itd.

Kod ljudih iztočne věre u gornjih krajevih nije u običaju oplakivanje tako kitjeno. Njihovo oplakivanje zovu oni bugariti: i biva na slědeći način: *„A jao miliću moj. a jao žalosti moja! a jao kukava ti sam! a jao meni nebogoj! a jao miliću moj!“* i ovako ide sve jednako.

U prva vremena i kada su na vojsku odilazili, bivala su narěkovanja od ženah za mužom, materah za sinom, i sestarah za bratjom, a tko nikoga imao nije, on si je naimio svoga žalbenika.

Čuo sam starce pripovědati, da kad su se krajišnici s vojskom prot' Praizom na poziv Marie Terezie podigli, svakoga vojaka k satnictvu sprovodila je supruga, ali sestra, ali mati; satnik němac ili tudjinac, nije imao nikoga, već si je naimio jednoga, ko je navadno za novce bugariti znao. Kada bi vojska u redu i pravcu stala, i kad bi zapovědnik viknuo da krenu desno ili lěvo, onda zaplakoše svi ostajući, za satnikom je pako njegov žalbenik za pećjom u sobi tako bucao i bugario doklam nije peć porušio.

O Vukodlaku.

Od vukodlaka pripovědali su stari ljudi da je u 17. stoletju nekakav porkulab Cindrić u Kremenu poklam bi mrtav zakopan bio, po noći svaku noć runjav k svojoj ženi dolazio i knjoj na postelj se polagao; takodjer je mnoge druge napastovao. Javili su to onda bivšemu župniku Radočaju, koj sakupi druge svetjenike u konsistorium, i odlučiše grob otvoriti; dojdući na groblje, navlastito na njegovu grobnicu, najdu na njoj jednu ugladjenu skulju, da bi jedna mala mačka u nutar mogla, tada usěku jedan glogov kolac, otvore grob i najdu cělo tělo, i ova gori spomenuta skulja izlazila je uprav iz njegova lesa, tad su ga triput proboli i razkrivio se je kano vol. Od toga vremena već ni bila niti njegova žena niti koj drugi kroz njega bantuvan.

Nadalje od Vukodlaka pripověda se, kada ženska glava koja je noseća umre te s dětetom skupa se zakopa, da ono děte u njoj naraste i Vukodlak postane.

O Mori.

Još maljahan budući, kada je moja pokojna majka u postelji poroda ležala, čuo i razumio sam ju tužeću se pokojnome otcu i kumi i babici (primalji) koje bi ju u jutro pohoditi došle, da ju je Mora jako iztrla, i svu ju izmučila i da joj děte sasne. Kada bi dětetu siske (bradavke na prsim) gledali, našli bi za jednu cvancigu naokrug sve tvrdo kano hrustavac i bradavku nategnjeno; tada su mu bradavke česnim lukom mazali. —

Da ova pošast više dolazila nebi, zaboli bi viljuške više prozorah i vratah, ili bi pako petouglo (mudro) slovo više prozorah i vratah zapisali, i ovim načinom se je toj nakazi dolazak preprečiti mogao.

Moja sestra, zdrava děvojka, pripovědala mi je, kako nekoč podje po noći van, i čuje zvekanje kako da bi netko u želězo viseće udarao, obidje ju strah, doběži u sobu, leže i pokrije se, komaj da se malo ugrije, svali se na nju mašina kano pol kuće, s runjavima rukama i licem; ona hoće da se obrati, ali se niti ganuti ne more, hoće da viče, onda joj ta pošast u uši prišaptne; „ti nećeš moći vikati, doklam ja ne otidjem.“ I tako je bilo. Zatim pade ona u bolest, i do-

bije zimnicu, koja ju je na toliko srušila i oslabila da komaj živa po zemlji hoditi je mogla. U njezinoj velikoj bolesti i slabini, uije prestala Mora napastovati ju, i svud ju je slèdila kudgod je pošla da legne i odpočine.

Sestra je moja tvrdila, kako je često vidjevala Moru u prilici kojegodj poznate žene. Kada je měsec světio, vidjevala je Moru, (kad bi se s njezine postelje podigla bila), kako je išla k prozoru, postajala sve veća i veća, zatim sve tanja i tanja, dok je bila tanka kao nít konca, našto je izčeznula.

III.

ZEMLJOPISNI DIO.

Kratki opis županie požežke

od

Dr. Antuna Pavića.

I.

S koje god strane, pobratime mili, u okolicu ove županie dodješ, čudit se moraš nad lěpotom blage i milotne prirode; neznaš što bi ti se bolje dopalo: jeda li krasota po romantičkih dolinah razstavljenih bukvikah, i hrastikah, sa tamnozelenim lišćem, ili dražest brežuljastih sa zelenimi usěvi pokrivenih ravnicah. Sve što je *Taube**) već godine 1777 pisao u obće o Slavonii, to se može sa svim pravom na pose reći i o županii požežkoj: „Svagdě se, izpod raznih oči čověka očarajućih bojah, světli ona vesela osobita zelen, kojom se duša čověčanska tako željno nasladjuje. Čověk bi mislio, da ovdě ništa uvehloga neima, nego da se zemlja uvěk novim ukrašuje cvěćem. — — Brěgovi i brda pokrivena su s mnogobrojnimi razvalinami starih gradovah i lěpimi vinogradi, a doline su sami vrtlji, koje, čini se, da je sama narav nasadila. — — Po zraku se ori žamor i šum prěko pećine padajućih ili po zelenih livadah krivudajućih se potočićah, i cvrka najrazniih ptičicah. — — Kudgod okom kreneš, svuda te nasladjuju nove prijatnosti i divna razlikost veselih predmetah.“ Zato i Piller i Mitterpacher**) nastavljaju ne bez razloga, da okolica ova mnoge

---

*) Historische und geographische Beschreibung des Königreiches Slavonien, und des Herzogthums Syrmien.

**) Piller et Mitterbacher »Iter per Poseganam Slavoniae Provinciam pag. 44.« Regio amoenitatis laude vel pulcherrimis superior tota regio fontium et fluentium aquarum multitudine irrigua, atque idcirco nunquam non herbis, graminibusque vestitissima perpetuo juventa hilarescit: montium ipsorum non trux, horridusque aspectus, sed laeta arduitas sylvis ab imo ad summum continuatis, asperamque saxorum calvitiem occultantentibus — et pag. 48. — Regionem omnibus pene naturae donis cumulatam esse, quod cum in universum est verissimum,

druge najprijatnije okolice krasotom svojom nadkriljuje; da je množinom vrělah i bistrih potočićah tako nakvašena, da se, bez prestanka travom i cvěćem nakićena, u věkovitoj podsmijava mladosti. Ista brda nisu strašna i grozovita, već su vesela, strmen pokrivena od ozdo do vrhunca zelenimi šumami, koje sakrivaju gole stěnę i pećine. Sva je župania, osobito pako tako zvano požeško polje, nakićeno svimi darovi prirode tako, da se nezna, čim bi se ovo razkošja puno, raju zemaljskomu prilično polje, još nakitilo, da bude lěpše.

Ako dodješ ovamo iz županie osečke prěko svoga oko 2000′ nad jadranskim morem visokoga slavonskoga Cimborasa, *Krndia* zvanoga, to se razvije pred tobom prostrano, sa svimi potrěboćami života bogato nadareno *požežko polje*, koje Rimljani nazivahu *zlatnom dolinom*. Prěko polja ovoga teče od zapada prema jugu glavni potok ove županie *Orljava*, u koju svi drugi potoci utiče. Naproti utoku ovoga potoka podiže se vrhunac bosanske *Motaice*, s koje pod polumësecom još uvěk gorko uzdišući ondašnji stanovnici badava gledaju na svoju ovdašnju srětniu braću, nadajući se od njih pomoći; nu zahman, jer još nije udario sat njihovoga spasenja.

Al evo kuda sam zabasao s Krndie; na stranu s takovimi očutnosti, koje se više putih, kao znaci otečenih djigericah, drže da su jako opasne, te se lěče kadkada neudobno na strogo antiphlogistički način. Budi zadovoljan, da si se već uzpeo na crna ova brda Krndie, i tu sebe sa svojimi kukavnim velikim znojem natopljenimi konjići živa i zdrava našao bez svake druge nepogode.

Već se je toliko putih čulo, da će se grdna ova, svoj obrnosti naše županie znatnu preprěku postavljajuća brda obaći, i iz Našicah do Bektěra sve skokom doletiti moći. Nu zahman! Sada već vidimo, da će kamen smutnje ove, Krndiu, težko ikoja, makar najveća oriaška četa, s města maći, a još manje proti Olympu baciti.

U srědini ovih brdinah na desnoj strani, malo s puta, vide se razvaline, koje osim svojih temeljah, pokazuju još jedan visoki četverouglasti već jako narušeni toranj. Pripověda se, da su tu něgda crveni fratrovi bili. Věrojatno je, da su božjaci (templari), koji još u 13. věku najbolja imanja posědovahu*) u Slavonii, takodjer i ovdě stanovali, na ulazu ovom bdili, i na poznati način stražu stražili proti Turkom. Za vrěme osmanliah bile su ovdě mnoge znatnie bitke medju Turci i Kaminom,

---

multo maxime in eum quem Poseganum vocant, campum, convenit. — *Novotny* «Sciografia Historiae, fasc. I. p. 116.«

*) Taube. lib. c. I. na strani 74. — Koledar. 1851. str. 39. Danica 1838.

što će se dole niže pokazati najviše iz pověstnice požežkog grada. O ovih podrtinah nalazimo medjutim tako malo napisano, kao i o mnogih drugih něgda obštojavših tornjevah i već porušenih crkvah. Svi pismeni izvori pověstnice kojih je iz stariih vremenah mnogo manje sačuvano nego iz novih, ili su izginuli u strahovitih turskih ratovih, ili su kuda dalje odvučeni, gdě jih prie mogu moljci izprejesti, nego li da se dopusti, da znatiželjni ljudi od njih štogod na korist naroda na světlo iznesu.

Na lěvoj strani u podubokoj dolini leži *Granica*, malo, plemenito imanje, koje baš na kraju županie postavljeno, okruženo je lěpom više stotinah godinah starom hrastovom i bukovom šumom. Ovo imanje ima samo jedno, isto tako imenavano selo, te sastoji iz šest selištah ili sessiah.

U obće bi od velike koristi bilo, kad bi se i mnoge druge velike gospoštine razkomadale, i vlastničtvom više posědnikah postale; što bi se osobito ovdě u dolnjem okružju lahko učiniti moglo. Ovakovi manji vlastelini mogli bi laglje s njimi upravljati; oni bi medjusobno natěčanje probudili, svoju bi glavnu varoš prodajom svojih proizvodah živahniom učinili, te bi, u svakoj grani gospodarstva i prirodne obrtnosti napredujući, u kratko vrěme povećali blagostanje svega svoga okružja.

Poslě kameralskog upravljanja nalazimo prvoga vlastnika *Granice* někoga *Pavla Jakšića*, koj je uslěd ovdašnjih zakonah kao slědbenik iztočnog věroizpovědanja mnogo uznemirivan*) bio. Sadašnji vlastnik Granice je g. Jozip Jankovič.

Na ledjih ovih istih brdinah nalazi se na jednom proti sěveru izilazećemu obronku, ali još u osěčkoj županii, pravoslavni samostan *Orahovica*, koj je sagradjen god. 1524 pod požeškim mitropolitom *Vasom* i *Ivanom* srbskim patriarkom u Ipeku, i poslě odagnanja Turakah od Dragutina III. kralja znatno nadaren. — G. 1742, zadobio je od patriarke *Arsenie Joanovića* povlastnicu na pet župah: Orahovicu, Obradove, Gaze, Vetovo i Drenovac, koja je povelja u synodi g. 1758 potvrdjena**). Spomene vredna je samostana ovoga s malom kubom okrunjena crkva, koje su zidovi na vrste (schichtenweise) iz tankih tek jedan palac bělih opekah sagradjeni. Blizu samostana ima više vrělah, izmedju kojih je najpoglavitie Iskrica zvano; sa hladnom i kao kristal bistrom vodom ovoga vrěla običavaju svakoga prvi put ovamo došavšega gosta poprskati i nadariti ručnikom, pod izlikom, da se ima čim otrti.

Naproti zapadu, odavde prěko istoga obronka vodi staza, u selo *Duzluk*, iz kojega se dole u nizini vidi trgovište *Orahovica*, gore pako u vi-

---

*) Acta gen. congr. 1757. Protocoll. fol. 445.

**) Čaplović, Slavonien und zum Theil Croatien. II na str. 207.

sini razvaline gorskog grada *Orahovica**) koj je za Ilokom najvelelepnii i najveći grad u Slavonii. Izmedju glavnih med požežkom i osěčkom županiom nagomilanih gorskih ledjah, čini se, da se je jedan obronak sa svojim ćelavim ali podosta širokim grbom samo zato niže spustio, da primi na sebe zidove ove tvrde, u svih svojih glavnih razdělih još uvěk postojeće, osobito krasne, u istinu kraljevske sgrade. Ni o postanku ovoga grada ni o ostalih njegovih dogodjajih nemogosmo ništa drugo saznati, nego da je u vrěme Vladislava VI. skupa s drugimi 72, po Bosni, Slavonii i Magjarskoj raztrešenimi gradovi i gospoštinami spadao pod bogatoga, silovitoga i ponositoga kraljevskoga sina *Lovre Iločkoga* (Ujláky), i da je isti grad n vrěme podignutoga proti spomenutom Lovri rata g. 1496 od *Vuka Despota***) obsědnut i predobljen bio. Grmljavina ovdě opaljenih topovah čula se je upravo do Požege. Kasnie se nalazi, da je grad ovaj posědovao *Ladislav More*, jer se je on g. 1503 radi mnogovrstnoga od njega učinjenoga nasilja u preduzetoj proti njemu poteri, utekavši iz grada Palote ovdě sakriti hotio.***) G. 1542 osvojili su ga Turci.†) Još i sada se nalaze sve glavne i mnoge unutarnje medjusobne zidine, medju kojimi od izhoda proizlazeća gradska crkva sasvim je uzdržana, samo što je od sěčenog kamena svodjena bolta već popustila i stranom se srušila. Unutra vidi se cěla ogromna *ćećina*, na kojoj je čitavi grad podignut i utvrdjen. Nutarnji prostori grada biahu ponajviše na tri kata uzdignuti, nu ovi su u razno doba i različnim slogom zidani, polěpšani i razprostranjeni. Zapadni srednji, malo izvan linie, al ipak med bedemi stojeći četverouglasti toranj, na kom se još i dimnjaci vide, čini se da je i najdulje upotrebljeni, jer se ovdě izvan cělih prozorah, učinjenih iz ugladjenog kamena, vidi iznutra i izvana maz. Od juga vide se takodjer novie zidine, slične

*) Istvanfy, ovaj inače izvrstni pisac pověstnice izkrivio je, kako něka druga imena, tako i ovo, pišući: *Rahocia* u město Orahovica.

**) Ovaj Vuk Despota posědovao je u Požežkoj županii mnoge gradiće, po imence i *Bělu stěnu*, od koje je on desetinu zagrebskom biskupu davati običavao. Vid. Gjuriković de situ et ambitu I. 55. Njegova udova *Katarina* rodjena Battyanyi biaše od Keglevića iz Běle stěne silom izagnana. — God. 1542 osvojiše Turci ovaj gradić, i zadržaše ga. Ištvanfy. str. 159.

***) Ovaj isti *More* dobio je zapověd od Ferdinanda kralja, da ondašnjega velikoga ratovodju *Kociana* na preduzetom putu iz Hrvatske prěko Koprivnice i Sopja proti Osěku, kanoti s ovim putnim okolnostim najbolje poznan, vodi. Kod ove iste jako nesrětno dovršene expeditie odlikovaše se osobito *Pavao Bakač* i njegov věrni *Pavao Fodor*, koj je na svomu *Talpać* zvanom konju mnogovrstna vitežka děla izveo. — Zatim *Theodor Peić*, i něki *Lodron*, koj u *More*ovom gradu s. Elizavete kod Valpova iznenada napadnut, ubijen biaše.

†) Istvanfy na str. 159.

našim sadašnjim bastajam i magazinom, medju kojimi su po svoj prilici štale bile. Odavle dolazi se u pravo dvorište, u kom ima vrlo staro, nizko, nu jako debelo orahovo stablo, koje je već do dna izumrlo, te samo još něšto běline i kore svoje pokazuje, na kojoj ima samo gděkoja zelena grančica, jer je srce drveta već odavno sagnjilo. Nije li možda ovoja orah već prie ovdě bio, nego što je grad ovaj sagradjen, te nije li baš od njega ime naděnuto samomu gradu, koj se zove: *Oraovica*, *Oravica*, *Orehoca*, *Rehoca*. Na sěvernoj strani nalaze se pod razvalinami još sasvim cěle od samoga sěčenoga kamena svodjene bolte golemih podrumah, u koje se još i sad kroz uzke prozore ulěsti može. Vlastelin ovoga grada morao je mnogo držati do ovih podrumah, jer je poznato, da je on u samih iločkih podrumih imao za vrěme obsědnutja učinjenoga po *Dragfyu*, 3000 sudovah dobroga srěmskoga vina.

Čověk ide samo s někim strahom i grozom u ovakove udaljene ostanke nětgdanje sjajnosti, koja je zaslěpljivala oči tolikih umrlih, te s jedne strane umnožavala brigu i nemir vlastnikah, a s druge strane uzbudjivala nenavidnost i zavist susědah. Pa gdě su sada jedni i drugi? Neima jih više. Tuga obuzima njihove potomke, kada idući prěko njihovih grobovah razmisle, kako je istinita ona poslovica: „sic transit gloria mundi.“ Ono prastaro već izsušeno orahovo stablo parodia je ili slični tumač ovoga predmeta. Ovo je vidělo postanak i uzmnožanje ove sjajnosti, koja je odavde svoje trakove na široko i daleko pružala, nu ono je doživilo i pomrčenje njezino.

II.

Iz grada Oraovice vodi poširoki vozni put prěko Brda natrag opet u požežku županiu, u kojoj su ovdašnji vlastelini bez dvojbe manje gospodovali, jer ovdě udobnost svaka prestaje i samo se staze ovamo onamo raznose, dok se ne sadje na onu tako zvanu **Feričansku** cestu, po kojoj se prěko najstrmiega brda opet u dol do Kutjeva zalazi.*) Rěka kutjevačka napravila je sebi naproti pol dneva strugu, koja se kroz těsnu dolinu krivudajuć, uvěk dublje i dublje strmoglavo prevaljuje. Na koncu ove doline s obadva kraja rěke stoji trgovište Kutjevo, sa 168 kućah; u srědi jest sagradjena někdašnja opatovina *s. Marie od Gotho*, od koje je i město svoje ime zadobilo.**) Spomene je vrědno, da u županii ovoj

*) Na sedlu ovih brdinah rastu osobito rědke trave: Limodorum abortivum — Dingel. Iris graminea — travni sabljić: i Doronicum austriacum — Gemswurze — kamzačnjak

**) Gotho, Gotheva, Kutteva, Kutjevo.

pet opatovinah, jedna skoro do druge, utemeljenih biaše: 1. opatovina s. Marge od Běle; 2. od Bělestěne; 3. s. Jeline od Podborja; 4. s. Marie od Gotho; 5. s. Mihalja nadandjela od Rudina. Ovo nam med ostalimi za znak služiti more, da su něgda samo najveći, i najimučnii dostojanstvenici, kanoti sinovi, bratja, supruge i drugi bližnji rodjaci kraljevski ovdě neposrědno gospodovati morali, pošto su toliko duhovnih zavodah na malom prostoru ustanoviti mogli. (?) Od ovih su se opatovinah imena i naslovi još dan danas uzdržali, premda su njihova zemljišta drugim poděljena.

Kutjevo je sada kameralsko imanje, koje je prie dolazka Turakah věrojatno osim opatovine med razne velikaše razděleno bilo. U vrěme Ferdinanda I. spadaše na vlastitost reda Cistercitah, ili Benediktinaceh*) Poslě Turakah g. 1680 posědovaše ga Josip *Babić* biskup skradinski, koj takovo god. 1700 redu Isusovacah poděli, tim naročitim nalogom, da se iz njegovih dohodakah učione ustroje, u kojih bi se mladež *doljne* Slavonie izobražavati imala. Poslě odlazka Isusovcah 1773. predade se ono opet vlasti komorskoj, koja takovo raznim dostajanstvenikom u najam dati običavaše; u najnovie je vrěme ovo imanje posebnoj komori kraljevinah naših utělovljeno, koja takovo sama po svojih činovnicih upravlja.

Imanje ovo broji osim trgovišta Kutjeva još 34 selištah, koja 27. sědalištah iliti sessiah imaju. — Kutjevo, kano trgovište jest podosta obilato nadareno, stoji u otvorenoj dolini prema poldnevu, pokraj svoje uvěk vodom bogate rěke; naokolo su zelene šume, bukviki, rastiki i kesteniki; na brežuljcih vinogradi, u nizini ravna plodna polja i debele livade. Stanovnici pored svoga poljodělstva těraju i zanat, i razlikuju se od svojih bližnjih selskih stanovnikah u tomu, da već kao gradjani rědko kada dopuštaju, da jim se kćeri u selo udaju. U srěd trgovišta odzdol do župne crkve jest prostrani trg, gdě se znameniti sajmovi od vune, više putih u godini, osobito pako 7. i 8. rujna obdržavati običaju. Imena ostalih seliš-tah jesu sledeća.

Naimenovanje	broj kućah	br. dušah	Naimenovanje	br. kućah	br. dušah	Naimenovanje	br. kućah	br dušah
Kutjevo	168	1439	Bekteže	48	309	Čaglin*)	37	311
Ašikovac	19	133	Biliševac	12	99	Cerovac	22	178

*) Krčelić Hist. Eccles. Zagr. str. 37. — Ništanemanje veli se: da ima jedna povelja Ferdinanda II. od god. 1529, koja se opet na povelju Ludovika II. poziva, i pokazuje da je Kutjevo něgda na Benediktine spadalo.

Naimenovanje	Br. kućah	Br. dušah	Naimenovanje	Br. kućah	Br. dušah	Naimenovanje	Br. kućah	Br. dušah
Ciglenik	42	239	Kula	59	399	Sopna	21	195
Cosinši	8	67	Lakučia	11	83	Sesvete	22	178
Duboka	28	171	Latinovac	38	261	Sibokovac	16	130
Grabaje*)	58	418	Lěskovica	7	63	Stoičinovac	14	109
Gradac	36	292	Londžica	39	346	Šumonovac	19	165
Gradište	76	482	Lukač	29	181	Tominovac	26	189
Granje	10	86	Mitrovac	39	370	Trapaci	14	167
Harnjevac	16	109	Novoselci	6	53	Venje	16	152
Jurkovac	15	88	Poreč	36	246	Zacilac	28	228
Knezci	11	97	Raisovac	7	47			

Brdine ove *krdianske* jesu tako kaogod i druga brda u županii ovoj sa množtvom uglevjeg kamena natrpane, koje se kamenje više putih na zemaljskom površju u prilici crnog šistusa pokazuje, i koje nagomilano na mnogo městah tako izvrstno i pristupno jest, da bi moglo — kad bi sreće bilo, obrtnost i obilatost preděla ovoga znamenito promaknuti. Što je u obće rečeno, to osobito na ovo město spada, jer ovdě, nedaleko od selišta Gradište, na podnožju najveće visi (Lončoka njiva) nalazi se u strugu jednog malog potočića prudo, jako dobrog, zrělog, smolastog ugljavnog kamena, koj sve druge vrsti u županii ovoj, izuzamši uglěvje vlastelinstva grada Požege, koje je još izvrstnie, u trgovištu Kutjevo, u Crniku i pod Bastaz nalazeće se nadilazi. Prvašnji vlastelini gospoštine ove, Isusovci, poboljšali su nju raznovorstno i polag toga više granah poljoděljstva razprostranili. Tako se pripověda, da su isti i srebrene rude, i druga minaralia nalazili, ali zatajivali, bojeći se da nebi povlasticu za kopanje takovih dobiti mogli.**)

Na tako zvanom *crnom brdu* nalazi se prudo takovoga *Crnca*, koj crno-sivkast, metalički blistajuć, na porcellanu zelen. potez oslavljajuć, iz šestuglastih gladkih pločicah sastoji; (polag mněnja Taubeovoga) kako pako Piller i Mitterpacher***) pišu, morao bi srebarnaste boje biti; — a kad se dobro promotri, nije ništa drugo nego

*) Sela se ova spominju već god. 1597. u jednoj parbi, u kojoj se stanoviti *Alba* drugčie Allos od Graboya i Vallya od Čaglina pozivaju na sud. Kerčelić. Hist. str. 38.

**) Taube, F. W. Historisch-geographische Beschreib. v. Slavonien. S. 47.

***) Piller et Mitterpacher. Iter per Poseganam Slavoniae Provintiam. Str. 44.

ilovački kamen, sa uglěnastim mastilom naděven, koje je mastilo, ovdě iz ležaja svoga izvanjskom silom izgnječeno, bližje i luknastie prude zauzelo.

Iz Kutjeva vozi se kroz šume prěko raznih brežuljakah do *Bekteza*, gdě je prva štacia za one, koji iz Našicah dolaze. Ovdě se nalazi stan kotarskog sudca, i jedna gostiona. Nedaleko odovud na desnoj strani rěke od sela Gradišta nalazi se na stražnjem obronku poldnevne Krndie město, na kom je něgda gradić sazidan bio; još se vide obsipi, i okružje temeljah, koji su do dna prokopani i lišeni kamenja; gradić ovaj sa svojom okolicom spadaše u vrěme Ferdinanda I. na vlastitost *Stěpana od Thahi**) u god. 1535. — Iz Bekteža vodi glavna cesta prěko selah Kule, Cerovca, Raisavca, Jakšića i Eminovacah do sl. kr. varoši Požege.

Ako li te put nadonese iz *Djakova* kroz *varoš* u Požežku županiu, onda ideš selom *Paakom*, koje u jednoj udobnoj prostranoj dolini leži; odovuda dodješ u selo *Sovski dol*, kod kojega se nalazi na jugozapadnom obronku jedno jezero blizu medje brodske regimente, koje se nikada nesmrzne. Jezero ovo zauzima u suhom lětu kadkada istom dva jutra zemlje, ništanemanje u kišovitom proleću i u jesen izpunjuje voda onaj čitavi, kano kotao izdubljeni, prostor od 5—6 jutarah crne i grezovite zemlje, i onda iztiče k polnoći u bližnju dolinu. U lětu je okolo naokolo sa dugačkom trskom (Phragmites communis) obrašteno, gdě srědina čista ali crna ostaje. Smionii plivači usudjuju se tja do srěde i tvrde medju drugimi pričicami, da doli pod nogami temelja naći nemogu: drugi pako mniju, da je na dnu fini i tanahni mulj, u koji se čověk spustiti nesmie. Voda jezera ovoga je crna, te ima u sebi množinu malih ribah, koje na razděl šaranah spadajuće po luskami srebrenasto blište, i više putih iriziraju t. j. pokazuju boje od duge, al su rědko kad težke $1/2$ funte. Osim ovih ribah nalazi se u njem u velikom broju jedna vrst vodenih kebrah (Ditiskus marginalis), koji se skupa sa ribami u krošnje hvataju, i koji onda uhvatjeni ribice u kratko vrěme tako čisto oglobljn, da samo ribja okostnica zaostane. Ove smo ribice u staklenih posudah probali tako, ko one zlataše (Goldfischeln) uzdržavati, ali nam se prěko nekoliko nedeljah danah nedadoše obdržati nego izginuše.

Iz Sovskog dola vodi put jako lěpom dolinom *ruševačkom*, koja med obronci brdinah, ovdě *Dil* zvanih, visoko leži; odavle pako kroz sela Dedinu Rěku, i Kalinić u Buk. Ovdě se na onom městu, na kom stoji siromašna crkvica ove parokie, nalaze okolo na okolo bedemi i nasipi, iz kojih su golemo kamenje izkopali, koje je stranom za zidanje župničke

*) Fejer. Nexus Croatiae et Slavoniae III. str. 47.

kuće upotrěbljeno; od ovoga se kamenja nalazi još několiko velikih, debelih pločah, koje su 6 do 8 cipelah duge i široke. Na istom ovom městu morala je někada biti ili někoja prostrana crkva, ili kojigod od onih mnogobrojnih, poslě napadnutja tatarskoga sazidanih i u turskih ratovih porušenih gradićah, od kojih se još tako malo zna iz pověstnice. U ovoj je župi takodje selo *Vučin dol*, u kojem biaše prie župnička crkva. *) Iz Buka se vozi kroz sela Svilnu i Resnik u dolinu od potoka *Londže*, koj ovdě prirodnu medju med pleterničkim i kutjevačkim vlastelinstvom čini, i koj svake godine iz struga svoga se razlije i čitavu okolicu plodno natopiti običaje.

Na ovaki način dojdeš prěko potoka Orljave u trgovište *Pleternicu*, gdě se sastaju dvě ceste iz gradiške regimente; jedna dolazeća prěko Odvoracah, Farkljevacah i Kadanovacah; a druga prěko Sulkovacah i Bzenice. — Od prvih vlastelinah ove gospoštine prie i pod turskim jarmom nenalazimo baš nikakovih pověstničkih znakovah, osim da je god. 1315. u selištu *Bzenica*, oranica *Turgusa*, stanovitom Jakobu sinu Bertholda sudbeno izručena.**) Poslě Turakah preuzě ju komora. — Prvi poznani vlastnik njezin *Theodor Baron Simšen* biaše god. 1718. 9. studenoga po osěčkom komorskom upravitelju *Vatroslavu Sengu* ujedno u selih Vetovo i Jakšić instaliran.***) — God. 1744 biaše Pleternica skupa sa Pakracom, Brestovcem, Velikom i Našicami vlastitost Franje *Barona Trenka* †) God. 1756. nalazi se Pleternica kano gospoština Ivana *barona Peterffya* od Šomokö,††) kojega je naslědio *Iakob Svetić*. Ovo lěpo vlastelinstvo ima 421 sessiah, ſedno trgovište i 26 selah, kojih su imena slědeća:

Naimenovanje	Br. kućah	Br. dušah	Naimenovanje	Br. kućah	Br. dušah	Naimenovanje	Br. kućah	Br. dušah
Pleternica	96	790	Breznica	14	98	Dedina Rěka	36	287
Bělač mali	26	141	Bùk	16	149	Dobrogoštje	25	149
„ veliki	52	337	Bzenica	19	138	Farkljevci	29	169

*) Župu ovu administriraše god. 1753. Bratja reda sv. otca Franje. U filialu ove župe, Dedina Reka zvanom, dogodi se gore spomenute godine prigodom pokapanja mrtvaca, da su kopaoci na tělo jedne prie 25 godinah umrvše i neizgnjiluvše děvojke nadošli.

**) Gyuriković II. str. 25.

***) Diarium Jesuitarum Posegan.

†) Čaplović str. 364. Ona još u Pleternici se nalazeća kasarna zidana je od Trenka, — Vidi stari zapisnik županie str. 127.

††) Sestra Péterffya, Baronica *Lilien* predzadnja vlastelinica Velike umrla je 1804.

Naimenovanje	Br. kućah	Br. dušah	Naimenovanje	Br. kućah	Br. dušah	Naimenovanje	Br. kućah	Br. dušah
Jakšić	95	637	Migalovci	36	269	Sulkovci*)	59	511
Imreovci	29	210	Mihaljevci	22	206	Svilna gornja	8	61
Ivanovci	19	129	Paka	59	456	„ doljna	16	117
Kadanovci	11	98	Resnik	12	93	Tulnik	26	209
Komorica	22	127	Ruševo	67	556	Vrčindol	9	81
Koprivnica	36	221	Sovski Dol	65	568	Vetovo	105	1001

Ostanci stare pleterničke župničke crkve pokazuju njezino zidanje još prie Turakah, jer se je na jednom g. 1781. nadjenom kamenu napis našao, da su ovu crkvu god. 1520 bratja reda s. Franje obnovili.**)

Odovud proti zapadu se vozeć odmah poslě vlastelinskog, s obodvě strane ceste usadjenog, nějda 11,111 debalah šlivah brojećeg, ali sada već izumirujućeg šljivika, dospieš u gospoštinu *Blacko*, malo ali jako udobno i spretno stojeće imanje, od kojega se skoro sve alodiature sa prozorah palače viděti mogu. J. Blacko biaše odmah poslě prognanja turskog komorsko, i poslě malo vrěmena bude dano u najam. God. 1745. bio je G. *Šimunčević* najamnik od Blacka, koj je takodjer bio sučlan odbora županie uredjivajućeg. Prvog vlastelina poslě Petra grofa Ohmučevića od Tughel, nalazimo *Ludvika Hranitovića*. Imanje ovo broji 39 sessiah, i osim města prebivališta *Orljavice* još slědeća 4. sela. Blacko sa 19 kućah, i 146 stanovnikah — Dervišaga sa 38 kućah i 236 stanovnikah. — Orljavica sa 18 kućah i 86 stanovnikah. — Srednje selo sa 14 kućah 112 stanovnikah. — Viškovci sa 9 kućah 97 stanovnikah.

Na ovoj po podnožju šumom pokrivenih brdinah vodećoj cesti moreš se očevidno osvědočiti, na koliko porazljive običaju ovdě biti mećave i oluje; kano na priliku kod sela Blacko, gdě poslě manje bure poveći prostori sa peskom, i s oderom debelo nasipane postanu. Isto ovo more se opaziti i kod sela Viškovacah, gdě iz uzke ponore, na koje čelu stari šumski grad stoji, višeputah u godini takovi porazi navaljuju. Ovaj je gradić sazidan na jednom obronku brdinah ovih, ravno nad jednoimenim selom *Viškovcem* i još pokazuje glavne okružne zidove, kako takodjer

*) Ime ovog sela nalazi se god. 1697. u jednoj parbi, u kojoj se stanoviti Ivak plemeniti Zylkovac spominje. Kerčelič. Hist. str. 38.

**) Hanc ecclesiam restaurarunt Fratres min. de observantia. Rccens. observ. Min. Prov. Budae 1830. str. 236.

i od tri kata kulu još uzdržanu i neporaženu. Narod pripověda, da je ovdě turski spahia stanovao, koj se je u njem u vrěme stražnjih ratovah tako dugo branio, dok nije cěli grad upaljen, tako da se sve što je od drveta bilo na pepeo obratilo. Vide se još ostanci u zidu od dogorělih i u ugljen preokrenutih bolvanah i gredicah. Na podnožju istih brdinah, i to na lěvoj strani Orljave, nahodi se podrtina stare crkve, koja sa podrtinami u Pleternici, Buču, i Dragoviću jednog postanja biti može. One su pripadale starověrcom, ili onim ovdě u većem broju sakupivšim se i još za vrěme kraljevanja Andrie II. ovdě nalazećim se Patarenom.*)

III.

Na istom drumu kroz ono još sveudilj svoje tursko ime zadržavajuće selo *Dervišaga* dospieš izpod doljnih i gornjih Vidovacah u gospoštinu grada Požege, i kod onog visokog prěko sto godinah starog jablana, i Mariinog kipa u vlastitost varoši Požege.

Od svih stranah opazit ćeš onaj 29 fatih visoki toranj velikolěpne župničke crkve, koja je po zagrebskom biskupu Ivanu Thausyu, pod pokroviteljstvom Marie Terezie tako izvrstno dovršena, da se š njome nemože uzporediti skoro nijedna crkva u svoj Slavonii.**) Ova krasna sgrada podignuta je na podnožju gradskog brda, na kojem stajaše stari bez dvojbe već Rimljanom pod imenom *Incerum* poznati grad, od koga sada tek znamenjah ima, buduć da su isti temelji njegovi većom stranom izkopani i kano gradivo upotrebljeni.

*) Da se ovi razkolnici odovud sasvim protěraju zadobio je *Bertold* nadbiskup koločki poslě utemeljenog požežkog kaptola, takodjer požežki grad od Andrie II. (Krčelić Htria Cathedr. Eccl. Zagrab. specialiter pro haereticis de finibus illis penitus profligandis). — Pravoslavni nadbiskup ili mitropolit požežki bio je još god. 1514 (Čaplović l. c. sh. 107). — Akoprem se Srblji višeputah u većem broju, naročito pako godine 1481. (koja uslěd vlastitih saborskih člankah dobru uspomenu zadobi) u Slavonii naseliše, ništa nemanje nemogaše u Požegi nikako gradjansko pravo zadobiti. Stopram god. 1782 *Constantin Lazarić* prekupi dućan skupa sa robom umrvšega *Stěpanovića* u Požegi, usuprot ograničenja mlogih gradjanah, primljen je i ustanovljen. G. 1785 dodje već pakrački biskup u glavno spravište, koje biaše 6. veljače obdržavano.

**) Zagrebački biskup *Thausy* zadobio je uslěd najvišjeg rescripta od 12. Jula 1754. dozvoljenje novu župu u Požegi utemeljiti, i dobi za zidanje nove župne crkve ne samo ono kameralsko zemljište, na kojem prie velika pekarna sa svojim bostanom stojaše, nego i dopuštenje da more sve ono gradivo stare izvan grada ležeće kasarne upotrebiti. Acta gen. Congr. 16 arg. 754 art. 3. — Od temeljah ove kasarne nemore se ništa saznati,

Věrojatno je, da već prie 18 stotinah godinah, kada je Augustus *Sisak* osvojio, i prvi put pogodbe mira državi ovoj narinuo, Inicerum iliti Požega*) tako, kako i Sirmium ili Mitrovica kod Save rimsku obsadu zadobi. God. 9. poslě Isuk. narodjenja, povuće se rimski vodja *Germanik* prěko Kraljeve velike do grada *Rekatine*, kojeg Bedeković**) u današnjoj Požegi nalazi. Branitelji grada ovoga sakriše u raznih kućah svakojake prižižke (Zunder) i povukoše se u srědinu grada i u dvoranu, postavljenu na brežuljku. Poslě kako bi nasrtajući Rimljani ove naglo těrali, opaziše sebe od ognja i plamena gorećih kućah obastrte na toliko, da su jedva u begu od branjenikah spasiti se mogli.***)

Položaj Požege jako je prijatan, jerbo kuće stavljene na podnožju desnog lanca savskih *Babjih gorah*, koje ovdě čitavo požežko polje obastiru, okružuju skoro od svih stranah gradsko brdo, buduć je samo od polnoćne strane okolica gradića na vrte okrenuta. Nedaleko od grada je glavni potok *Orljava*, koja u gornjem okružju županijskom iz dva glavna vrutka izvira, sve vode požežkog polja u sebe uzima, od istoka k zapadu teče, i u gradiškoj pukovnii u Savu pada. Potok je ovaj navadno malen na toliko, da se skoro svagde s koli preći more, ništanemanje običaje poslě velikih kišah tako narasti, da se na mnogo městah osobito kod Pleternice, tako vrh svoga korita izlije, da kano more izgleda. Ovdě ljudi opažuju, da ako se Orljava u početku prolěća izlije, da se je toga bojat i

---

*) Ritter plorantis Croat. Saec. I. Isthinc Barbarus
Trajecto Savo, Poseganum fusus in agrum
Urbem, arcemque cepit, quae nomine dicta recenti
Sic est quod ferias celebrans fuit igne perusta
Inicero quondam Romanis. Kerčelić Hist. l. c. str. 39.

**) Natale Solum S. Hieronymi Part. I. c. XXV. §. VI. — Peaczevich, Iliricum in Collect. Scriptorum apud Schwandtner Tom. III. Anno 1714 §. 4. Posega olim Rekatina dicta. — Vetus Topogr. Hriae. 1780 Rekatina *αποτου* Rěka od domaćih tako zvana. — Poleg Szentivana Part. I. Decad III. zvaše se pod ostrogotima *Bassiana*. Odkud pako ovo od ustmenog predavanja ovde znano ime Rekatina proizlazi nemože se, ni iz rimskih, ni iz grčkih dogodopisacah pronaći. Jedini ovdě više godinah bavivši se Dio Cassius piše od jednog znatnijeg i ovom dogodjaju sposobnog města, koga on *Rhaetinum*, ali ne Rekatina zove. Jedna Posega nalazila se je polag Madarasya de primis R. Hriae limitibus, strani 28 i Responsa unius e croatis str. 166 polag Drave, jedna je u županii Krašovskoj, a jedna u Bosni.

***) Zanimivo je opaziti ono tja do fanatizma uznešeno oduševljenje za slobodom u obće slavenskih, a napose ilirskih narodah. — Tako nahodimo u pověstnici osim Rekatinacah, jednako junačko oduševljenje obsědnutih Nesaktianacah u Istrii, Sišćanah, Metulah u Japidii, et si magna parvih comparare fas est, slični požar od Moskve.

o duhovih, na svršetku srpnja, ili u početku kolovoza, što su mlinari orljavski i vodeničari već podobro proučili. Prěko Orljave nalazi se ono glasovito, svagdě sa najpriatniom različnostju očarajuće, i sa bližnjih gorah lancem opasano požežko polje, koje se pred očima gledaoca razprostire na toliko, da grad Požega od svih stranah prost, samo od juga na brdine oslanjajuć se nalazi. Brda su ova na svojimi ka gradu okrenutimi obronci sa raznimi voćnjaci, na onimi pako od grada odvraćenimi ponajviše s vinogradi obsadjena, i kroz doline presěčena, u kojih svakovrstne trave obilato rastu, i koje stranom žamorom bistrih potočićah i pěvanjem slavujah, stranom svojom govorećom samoćom prohadjajućeg se zamišljenika ugodno razveseliti znadu. — Medju ovimi jest ona najglasovitia dolina *Vučjak* zvana, u koju se voćnjaci gradjanah duboko razprostranjuju, i iz koje bez prestanka ugodni větrić piri, i tako danom žestinu sunca ublažuje, noćju pako kadkada i poveću hladnost prouzrokuje.

Prostranost grada u rimsko doba morala je mnogo veća biti, što nam med ostalimi i ono, sat hoda daleko, treštanovačko polje dokazuje, na kojem se i dan danas rimski bakreni novci od Antonina Gordiana, Maximina, Diocletiana, i Valantiniana, sreberni pako od Lucille, Augusta i Nerve izkapaju, — Bombardus*) svědoči, da je Požega někda znatna trgovačka varoš bila, da je 1000, i polag svědočanstva někakove talianske knjige**) da je kao glavna varoš čitave Slavonie 10,000 kućah imala.

Dugoljasto gradsko brdo, u ovoj naproti Orljavi nagnutoj ravnici, stiže se osamljeno bez da bi s drugimi brdi u savezu stajalo; koja je okolnost město ovo kano za branenje prikladno još u prva vrěmena preporučivala. Isto brdo sastoji iz crvene gvozdenaste ilovačne pečine (Brauneisenstein) koje površaj sa podebelom korom od vrtne zemlje tako je obastrt, da se pečina ista samo naproti zapadu strmoglav ukazuje. U unutarnjost grada vodio je někda udoban vozni put, koji se je tečajem vrěmena k onim na poldnevskoj strani sagradjenim kućami protegnuo, i po kojem se je poslě prvog krivudanja neposrědno u obzidano dvorište, a iz ovog na predmostnu kapiu (Hengebrücke) ulazilo.

Grad ovaj more svoje, mnogo poslě zadobiveno ime Požega, od godine 898 po Isusovu narodjenju pověstnički dokazati. Anonymus piše, da je Arpad poslě poběde (898) nad Bugarskim Salanom kod Titela uzdržane gradove Požegu, Valko i Zagreb zasěsti zapovědio, i zato se poradi starosti imena svoga more Požega grad sa svimi drugimi najstariimi našimi

---

*) Topograph. Hungariae. str. 240.

**) Histor. Avenimmenti de' Armi imperiali contro Ribelli et Ottomani. Čevapović Recensio str. 233.

gradovi uzporediti. Bez dvojbe obrnuše Madjari oči svoje odmah na ovu lěpu zemlju i budué da njihovi vojvode u razděljivanju dobarah svoje junake upravo u onih okolicah nadariti običavahu u kojih se ovi u ratu po najviše odlikovahu: věrojatno je, da je požežka i verovitička županía vojvodi *Botondu* poděljena bila, gdě je on uslěd istog svědočanstva *) godine 937 pokraj rěke Veroca pokopan bio. Poslě Botonda naslědovaše ove krajeve po svedočanstvu Benedikta Vinkovića onaj u vrěme Stepana prevratni *Kupa* knez Simeghski**)

Na vrhu ove gore opisane pečine bio je grad požežki samim kamenom i razsipno nametanim krečovim mortom sazidan tako čvrsto, da se na više městih zid težje nego ista pečina razkomadati može. Predvor ovoga grada biaše proti iztoku, gdě biaše takodjer visoka od poldnevske strane ovamo se protežuća stranom i sada vidljiva bastia (Brustwehre), diživ most (Zugbrücke) i gradska kapia. Grad isti predstavljaše četverougal, koj je u duljini do 20, a u širini do 12 sežnjah měrio; na zapadnoj strani stajaše kula iliti okrugli toranj od 3 kata, u kojega srědinu samo jedna vrata vodiše. Dvorište grada sadržavaše stanbine godine 1807. još u sobe razděljene, ponajviše na iztočnoj i poldnevnoj strani na 2 kata nazidane, koje po 100 vojnikah nastaniti mogaše. U srědini dvorišta nalazio se bunar uprav kroz pečinu izdubljen.

Niže ovog dvorišta na iztočnoj strani bio je takodjer prostrani predvor, iz kojega se je moralo u višje stojeći grad samo prěko skalinah dolaziti; u predvoru ovome nalazi se stan zapověnika grada, pekara i druge stanbine za službenike i stražane, koje su stanbine već godine 1770. u zločestom stanju bile.***)

Čitavi višeputih kroz požar porušeni gradić biaše opetovano sazidan, i s novim krovom pokriven, kojega zadnji ostanci još prie 70 i několiko godinah viděti se mogahu. Bunar vidjaše se još prie 50 godinah, i biaše sa podrtinami tako zabacan i zametan, da mu se sada težko i trag naći more. Věrojatno je, da se je něgda grad skupa sa svom okolicom kano imanje neposrědno kraljevskoj obitelji pripadajuće smatrao, koji samo kraljevskoj bratji, sinovom, udovicam ili rodjakom i velikim dostojanstvenikom na porabu uz osobitu zaslugu poděljen biaše. Na takovi način zadobio je grad ovaj za se Berchtold, kaločki nadbiskup i ban od Slavonie

---

*) Annonym. Bellae regis Not. C. 57. — Gyuriković II. str. 76.

**) Krčelić Hria Zagrab. str. 9. — Bonfin mnie da je Cupa bio Calva Zirinda sin, i zato Mihajla, svetog Stepana strica, neposredni potomak (sinovac?). Bonfin Dec. I. Lib. I. Praj ann. Reg. I. str. 3.

***) Bericht des Oberstlieutenantes Freiherrn Berlichingen de Dto. 19. September 1870.

od Andrie II. god. 1209., da ovdě još se nalazeće od věre katoličke odmetnike sasvim iztěra.*) — Godine 1263 bio je vlastitost kraljice Marie**) supruge Bele IV. G. 1386 biahu kraljice Elisabeta i Maria od Ivana Hrvata bana hrvatskoga (?) i brata ubijenoga kralja Dragutina II.***) kod Gorjanah uhvatjene, i 25 srpnja u ovom gradu zatvorene i preko noći pod stražom čuvane, a jedne godine poslě ovaj isti Ivan Hrvat od Mačovskog bana *Nikole Gara* obsědnut. Běg Hrvatov odavle i dan danas se još od stanovnikah ovdašnjih ustmenim predavanjem spominje na istočnoj strani ovog grada slědećimi rěči: ovuda je kralj poběgo. God 1398. zadržavaše se unutri kralj Žiga baš na dan sv. trojstva, i pisa odovuda *Ivanu Marottiu* Mačvanskom banu, da za *Hrvojom*, koj se je takodjer *Horvatić* i *Vučić* zvao, u potěru ide, budué da se je s Turci dogovorio, i požežko polje plěnjao. God. 1414 biaše grad ovaj vlastelinstvo Hrvoje, i malo poslě razoren. Lovro Ujlak sin kralja bosanskoga Nikole Ujlaka, koj je grad ovaj poslě Ivana Hrvata, poradi uvrěde veličanstva obsudjenog, zadobio, opet ga je sazidao.†) God. 1491. nalazi se Ladislav od Egervara ban hrvatski, slavonski i dalmatinski kano vrhovni župan županie požežke, koje je godine Nikola od Hedervara kroz Samostan (Convent) krstašah sv. Stěpana Hierosolimitanskoga od Biele u grad Požegu i ovamo spadajuća dobra kano vlastnik uveden bio. God. 1500 založi Franjo od Hedervara pred istim samostanom svomu šogoru *Stěpanu od Rozgonja* i njegovoj suprugi Katarini grad Požegu skupa sa jednoimenom gospoštinom††) — Iste godine biaše ova okolica od nadletivših Turakah popaljena, proti kojim nadojde hrvatski ban *Ivan Korvin* te jih potuče. God. 1514. predade Franjo Hedervar grad i gospoštinu požežku skupa sa Cernikom, Pakracom i drugimi imanji u županii požežkoj *Franji Deževfyu*. Predaju ovu odobri, i potvrdi kralj Vladislav II. iste godine u neděljn poslě svetkovine sv. Šimuna i Jude; i ovaj novi vlastelin biaše u petak poslě sviuh svetih u zadobljena dobra, i skupa kano vrhovni župan požežke županie uve-

---

*) Krčelić. str. 39.

**) Jerbo je bila kći Grge Laskàrisa, koji je ovdě u blizu još više dobarah imao. Pray Ann. Reg. Hriae. Tom. I. str. 332. — Poslě njezine smrti postade ova čitava okolica, napose županía Verovitička, Požežka, Valpovačka, Sremska, Vukovarska, kneževina Mačva i čitava Bosna kano vlastitost Elisabete udovice Stepana V., koja je od Kumanah proizlazila, i matere Ladislava V. na stanbinu udovičnu odredjena. — Krčelič Not. praelim. str. 226.

***) Szörenyi Vindic, Syrm. podaje Genealogiu na str. 61.

†) Čaplović I. str. 30. — Codex manuscriptus Closterneuburg.

††) Gjuriković I, str. 26.

den.*) — Godine 1526 nalazi se *Petar Martius* kano župan požežki**), a Kristof Frankopan, od Zapolje banom od Hrvatske i Slavonie nazvan, kano pokrovitelj županie požežke. God. 1529 bio je požežki grad dvornomu savětniku *N. Ladislavu Moreu* od Ferdinanda I. skupa sa pokroviteljstvom vrhu benediktinske opatie od Gotho poděljen***)

(Produženje će slěditi.)

---

*) Švear, Ogledalo Iliriuma IV. str. 326. Ova porodica uzdržaše se i potli u věrnosti prama austrianskoj kući, i nalazi se još god. 1544. jedan Ivan Deževfy kao poklisar Ferdinanda I. u saboru Budimskom. Istvánfy.

**) Istvánfy str. 97 Comes de Posega et de Valonai-Valpovo. Ovaj Martius bio je rodjen Madjar, ništanemanje zadobivši kroz suprugu svoju (kćer *Lovre Garaya* poveća dobra u Slavonii, načinio se je kroz svoje konjanike glasovitim; on je slědio sa Kristofom Frankopanom, sa Šimunom Erdödyem zagrebačkim biskupom, Ivanom Tahyem predstojnikom vranskim rodskih vitezovah, Stepanom Brodericém biskupom sremskim; Ivanom Ernestom Hampom, i Ivanom Bánfi-om stranku Zapoljevu. Ovaj Hampo bio je zet Petra Keglević-a Bana, koj je potli smrti svoga zeta dobra svoje kćeri zauzeo; Keglević istom zemaljskom saboru u suprot dělujući, bio je potlim od Nikole Zrinjskog u gradu Čakovcu obsednut i po Petru iz Požege izněvěren, koj potlim zato s jednim imanjem nadaren biaše.

***) Fejér Croat. et Slavon. Disquisit str. 83. — Akoprem su Turci već god. 1471. prvi put u Slavoniu nahrupili, i nju do Zagreba porobili; akoprem se to isto i god. 1472. do Istrie i Friula, a 1473. do Štajerske, Kranjske i Koruške dogodilo, i skoro svake godine opetovalo, ništanemanje do ove godine nisu mogli postojano u Slavonii ostati.

IV.

DODATAK.

1.

Izvěstje o glavnoj skupštini družtva za „pověstnicu i starine jugoslavenske“ dne 2. veljače god. 1852 u velikoj dvorani narodnog doma držanoj.

U ovu skupštinu dodjoše osim mnogih članovah i zastupnici vrhovne naše vlade, a na njihovom čelu i sám světli gospodin ban ***Josip Baron Jellačić Bužimski****, kao pokrovitelj družtva, koj poslie kako svoje město sa živahnim pozdravom zauzè, pozdravi skupštinu slědećim govorom:*

„Veoma se radujem, što me je vaše pověrenje, gospodo, na čelo toli slavnoga družtva postavilo.“

„Tako imadem danas sreću pritomnim biti u velikoj skupštini družtva, koje si je odabralo za cilj, sakupljati i poredjati razsuto gradjivo za pověstnicu našega naroda.“

„Kao što ljubim naš narod, jer sam se naučio štovati ga u važnih sgodah: tako mi je sve milo i drago, što na njegovu materialnu ili duševnu korist směra, i tako sam uvěk od srca želio najbolji napredak ovomu družtvu a i podupirao sam ga, u koliko mi sile i srědstva za željam zaostala nisu.“

„Zaista neima boljega niti shodniega načina oplemeniti duh narodni i probuditi u njemu ponos samosvěsti, nego stavljajući mu pred oči zrcalo njegove prošastnosti.“

„Pověstnicu svakoga naroda možemo smatrati krstnim njegovim listom. Kao što krstni list služi pojedinom čověku na biljegu čověčjeg družtva, u koje spada, tako je i svakom narodu pověstnica obilježje njegovog města u velikom krugu čověčanstva. Bez nje nezna narod, što je bio, niti kamo spada.“

„Zato pozdravljam od srca ovo slavno družtvo, želim mu u ime plemenite njegove svrhe svaki dobar uspěh, želim da nam razgali tmine prošasti naše, da nam osvětlja sadašnjost, a za budućnost da nam sačuva slavu i diku naših pradědovah, koji do duše i bez pověstnice žive u uspomeni našoj i živit će iza nas dok je světa i věka!“

„Živio naš narod! — živilo družtvo!“

Poslie ovoga govora, koj bi od nazočnih velikim uzhitjenjem i sa veselim klikovanjem pozdravljen, preuze g. načelnik družtva Ivan Kukuljević Sakcinski rěč, kako ovdě slědi:

Moja Gospodo!

Ravnateljstvo ovoga družtva, koje si je odabralo za lěpu svoju svrhu: na historičkom temelju podbudjivati narod za narodnu svojinu, i upoznati ga sama sobom, te učiti po razjasnjenju prošastnosti, kako mu valja raditi u buduće, nastojalo je na putu k ovome cilju od zadnje velike skupštine lipanjske u svom krugu dělovati, koliko mu biaše najviše moguće. Kako će se i samo slavno družtvo iz izvěstja gosp. tajnika pobliže osvědočiti moći.

Nemožemo istinabog zatajiti, da bi ravnateljstvo ovo u poslu iztraživanja i sakupljivanja starinah i historičkih spomenikah, izvan učinjenih korakah, još po mnogo više stazah udariti bilo moglo, po kojih bi se rečeni spomenici našli i nabavili bili, da nisu za tu svrhu materialna sredstva naša bila preslaba; jer sva naša novčana glavnica zastoji, osim godišnjeg prineska gg. članovah po 2 fr., jedino u poklonjenih 1400 fr. Za koje novce morao se je plaćati i konak, i tisak arkiva, i tajnik sa slugom, te su se još morale nabavljati i knjige, i neke na prodaju ponudjene starine, te napokon namiriti pisarine i mnogi drugi manji troškovi.

I buduć da je od strane ravnateljstva mnogo neučinjeno ostalo, što je bilo namišljeno, to nemogu propustiti, da ovdě gospodi članovom na kratko pred oči nestavim, što bi se bilo poduzelo, da je bilo potrebitih sredstvah, i do je ravnateljstvo moglo, kako je želilo, věšte ljude na putovanje i iztraživanje po Hrvatskoj i izvan Hrvatske poslati.

Kako je poznato, nema skoro u čitavoj Europi zemlje, koja bi, napunjena tolikimi važnimi starinami i rědkimi spomenici prošastnosti, tako malo poznata bila, kako naša domovina jugaslavenska; jer od obalah Drave i Mure sve do Helesponta, i od pokrajinah talianskih i tirolskih sve do dubljine Vlaške i Moldavske, posuta je zemlja s ostancima naše prošastnosti, za koje dosada skoro nitko ni mario nije. Koliko ima tu razvalinah i još uvěk zakopanih spomenikah iz dobe grčke, rimske i slavenske. Koliko ima tu ponositih zgradjah, što u grobovih, što u crkvah i manastirih, što u tvrdih gradovih, koje su sagradili sretnii pradědi naši. — Koliko ima tu starinskih novacah grčkih, rimskih, barbarskih i naših slavenskih, kojimi se kite i rese žene našega naroda po Dalmacii, Hrvatskoj, Bosni, Srbii i Bugarskoj, ili što ih zlatari i kovači upotrebljuju za urešenje junačkog oružja i oděće. — Koliko ima sakrivenih umětničkih tvorovah po crkvah i kod pojedinih boljarah i bogatirah. — Koliko leži napokon naših pismenih slavenskih spomenikah u manastirih maćedonskih, albanskih, bugarskih, srbskih i dalmatinskih, od kojih su veliku stranu razgrabili već dosad, radi našega nehajstva ili siromaštva, učeni putnici englezki, ruski, francezki i němački, te tako nas lišili mnogih prebogatih izvorah za pověstnicu našu.

Nu pogledajmo i na istu našu najbližu Hrvatsku, Slavoniu i Dalmaciu. Tu nam leži sa veličanstvenimi spomenici Solin, Risan, Biograd, Sisak, Topuska, Vital, Kula, varašdinske Toplice, Daruvar, Dmitrovica i mnoga ostala města. — Tu nam stoje veličanstveni gradovi naših vladarah i domaćih neumrlih junakah sa mnogimi manastiri i crkvami obojeg zakona. Tu se čuvaju toliki arkivi biskupski, kaptolski i pojedinih slavnih obiteljah. — Pa se ipak o svemu tomu i na svih tih městah žudjeno iztraživanje i potrebita radnja započeti nemogaše. I to sve stranom zato, što nam je falilo materialnih srědstvah, a stranom i zato, što u našoj domovini još malo nalazimo ljudih, koji bi htěli duševno raditi i književnike, bilo ma na kojem polju književnosti, svojim umom podpomagati. — Te tako biaše težak posao za ravnateljstvo ovoga družtva, kad znajući svoju svrhu, i poznavajući većom stranom puteve do ove svrhe, ipak nije moglo onoliko dělovati, koliko je želilo.

Za moći dakle u napredak izpuniti što više svoju želju, biti će od potrěbe obratiti se molbami na domaću našu vladu i na buduće odbore, koji će zastupati narodne svrhe, a zajedno i nadalje tražiti podporu u što većem nabavljenju članovah, kojih se je broj od lipanjske skupštine istinabog znatno umnožao, tako, da sada već preko 400 članovah imademo, nu gledeći na neznatan godišnji prinesak ovih članovah, za veliku preduzetu svrhu još je uvěk premalen.

Medjutim možemo ipak s radostju javiti, da družtvo ovo, ako i nije svoju svrhu u svačemu dokučilo, ipak je na toliko napredovalo, da je ne samo u našoj prostranoj domovini jugnslavenskoj, nego i izvan nje po mnogih eurupejskih pokrajinah, podosta veliku pozornost obratilo na se, i to ponajviše po tom, što se je od strane ravnateljstva neprestano pisalo na sve strane, i pitalo za svakojake stvari, te takodjer i po tom, što je družtvo ovo sa svimi skoro družtvi srodne svrhe stupilo u savez, zaměnjivajući svoje duševne proizvode sa umnimi proizvodi ostalih družtvah. — Te tako dotěrasmo do toga, da već sada u carstvu austrianskom nema ni jednog s našom svrhom srodnog družtva, s kojim dopisivali nebi, a malo ih ima i po ostalih državah europejskih, osim jedine englezke, s kojim nebi stajali u savezu duševnom.

Učinjen je pako taj savez ne iz kakovog ponosa ili slavohlěpja, već jedino radi duševne koristi, te iz tvrdog uputjenja, da mi, koji smo u mnogom daleko zaostali za inimi zaobraženimi narodi, u buduće uzmognemo one iste korake učiniti, koje ovi narodi na polju iztraživanja histo-

rične prošastnosti tolikim uspěhom čine. Iz ovog jedinog uzroka počeli smo takodjer, po priměru inostranih družtvah, imenovati poznate historičke spisatelje za naše počastne članove, od kojih su nas mnogi već dosad, stranom sa čitavimi članci, stranom sa svojimi savěti krěpko podupirati počeli, kako će se gospoda članovi iz istih dopisah te iz izvěstja tajnikovog osvědočiti.

Što se stanja naše blagajne tiče, ono za sada u izvěstju gg. blagajnikah Rakovca i Malina samo na kratkom priobćiti možemo, jer želimo potanki račun, zajedno s računi ostalih naših književnih družtvah, doskora putem tiska a i na pose u drugom razdělu knjige II. našeg arkiva obćinstvu priobćiti.

Što se pako ostalog družtvenog imetka tiče, o podobrom umnožanju njegovom može se svaki uputiti, koi naš narodni muzeum polazi, za kojega smo u smislu naših pravilah, a trudom pojedinih članovah i ostalih domorodacah, ili posve nikakovim ili veoma malim troškom nabavili u svih krajevih naše domovine, stranom starinskih novacah, medaljah i pečatah, štranom starinskog oružja i drugih umotvorah, kao slikah, stěgovah, krajobrazah, itd. stranom knjigah i rukopisah, medju kojimi su najvažnii za nas toli rědki glagoljski, od kojih za sada najveću zbirku u našoj domovini imamo. Medju darovatelji našimi ide u svakom smislu prvo město světlom našem banu i pokrovitelju, koi kao svaki narodni zavod, tako osobito ovo družtvo obilno podupirati neprestaje. Veliku hvalu imamo zadati i preuzvišenoj gospodi nadbiskupu zagrebačkom i biskupu senjskomu, koji na svaki naš dopis sa najvećom pripravnostju odgovoriše i umoljene po nama stvari poslati neuzmanjkaše, da mimoidjem ostalu gospodu, koja su različite naše zbirke umnožiti pomogla.

Sada izvolite moja gospodo saslušati ponajprě izvěstje tajnikovo, te neke dopise naših počastnih članovah, kao i kratak pregled računa gospode blagajnikah. Molim zatim da u smislu pravilah nova dva odbornika na město dviuh najstariih izaberete, te napokon ako koi od gospode nazočnih članovah kakove primětbe ili predloge učiniti želi, takove svojim redom predložiti izvoli.

Pročitano je zatim izvěstje o poslovanju ravnateljstva od poslědnje skupštine 1. lipnja g. 1851, po g. tajniku Perkovcu.

Ravnateljstvo nastojalo je, poslě poslědnje skupštine kao i prie nje, iz sve snage svoje oko svrhe družtva, a to je tim mučnie bilo, što još dosada nisu ustrojene podružnice, te se je ono sámo moralo za sve brinuti. Ono je moralo i iztraživati, gdě se kakova starina nalazi, i moliti članove i druge rodoljube, da takove starine i izvore pověstnice naše pribave za naše družtvo.

U tom je poslu ipak osobito mnogo koristio družtvu sám g. načelnik, koi je prošaste godine putujući po Štajerskoj, Kranjskoj, Istrii, Mletcih i otoku Krku, saznao za više znamenitih starinah, upoznao se s mnogimi učenimi muževi i rodoljubi, koji će družtvu našemu mnogo koristiti. On je na ovome putu sakupio mnogo za pověstnicu našu važnih pismenih izvorah, koje je stranom već poklonio našemu narodnomu muzeju, a stranom obećao, da će pokloniti.

Nu ravnateljstvo je i drugimi putevi saznalo i zadobilo više važnih izvorah pověštnice naše, medju kojimi osobito su važni zakonici někojih starih obćinah, kao zakonik otoka Krka, města Veprinca i Kastve u Istrii, Trsata u Primorju itd. O ovih zakonicih veli slavni V. A. Macějovski, da su osobito važni za historiu našega zakonodavstva, jer nisu zaraženi duhom tudjinstva, i što se iz njih vidi, da je ono sve naše, što Magjari, Němci i drugi naši susědni narodi imaju lěpoga u svojih inštituciah.

Tako je ravnateljstvo saznalo po svom načelniku, da pravoslavni biskup u Mletcih Benedikt Kraljević ima znamenitu sbirku starinah, i umolilo je istoga gospodina, da od nje i našemu muzeu štogod pokloni, što on učiniti obeća.

Doznavši nadalje ravnateljstvo, da se u knjigi „memorabilium“ župe križevačke nalazi opisana buna seljakah g. 1775, umolilo je župnika križevačkoga g. Dragutina Davida, da nam pošalje prepis toga opisa; što je dragovoljno i učinio.

Isto tako umolilo je ravnateljstvo župnika stubičkoga g. Petra Marakovića, da nam u prepisu pošalje svoj „liber memorabilium“, u kojem je opisana buna Gubčeva.

Saznavši ravnateljstvo po g. Mikoču professoru za brodarstva u Rěci, da grof Antigon Frangepan u Videmu, lozu vuče iz starohrvatske obitelji Frankopanah, umolilo je istoga gospodina, da priobći družtvu našemu, izim svoga noviega rodoslovja, koje nam po istom g. Mikoču u prepisu posla, i starě rodoslovje svoje za hrvatsku pověstnicu znamenite obitelji.

I g. baron Ivo Knežević poklonio je družtvu našemu rukopis sadržavajući rodoslovje obitelji Kneževićah i životopis Vincenca Kneževića glasovitog austrijskog generala.

Budući da u Carigradu mnogo starinah i spomenikah naše pověstnice ima, umolilo je ravnateljstvo fra Filipa Pašalića kat. župnika u Carigradu i Danu Rašića urednika věstnika carigradskoga, da skupljaju u Carigradu starine i spomenike naše pověstnice.

Isto tako umolilo je ravnateljstvo medju ostalimi i g. Pastoria, Nik. Špišića, župnika Vargu i g. Hercberga, da poklone muzeu našemu slike historičkih osobah, koje posěduju.

Doznavši ravnateljstvo, da u komorskih gradovih Miljani i Velikom-Taboru ima starih slikah preostavših od obitelji Ratkaja, koja je tu jednoč gospodovala, umolilo je ministerialnog savětnika g. Vinka Kappela, pod kojega sadašnje upravljenje ovi gradovi spadaju, da iste slike narodnomu našemu muzeju pribavi.

Znajući nadalje ravnateljstvo da u carskom arkivu u Beču ima važnih rukopisah za našu pověstnicu, umolilo je světloga bana, da kod kneza Švarcenberga izposlovati izvoli dozvoljenje, da nam bude dopušteno iz rečenoga arkiva někoje za nas važně rukopise prepisati dati. Za taj slučaj obećao je g. Josip Fiedler činovnik u carskom arkivu i osobiti priatelj slavenske pověstnice, da će družtvu našemu na ruku ići.

Budući da su dogodjaji god. 1848 i 1849 uzrokovali velike proměne u razvitku i napredku narodnih ideah i težnjah, to je ravnateljstvo pozvalo sve domorodce, koji su ili gledaoci ili kao suděl̄ači u narodnom pokretu g. 1848 i 1849 posla imali, da ravnateljstvu pošlju opise svoga dělovanja, koji bi opisi bili važni izvori naše pověstnice od g. 1848 i 1849.

Na ovaj poziv stigao je medju ostalimi odgovor od c. k. fml. Ivana barona Benka, koj je družtvu poslao obširnu spomenicu o svom dělovanju, kao vojnički zapovědnik na dravskom kordunu.

Nu stignut će bez dvojbe odgovori na ovaj poziv i od drugih domorodacah, jer neima, nego několiko měsecih, što je razposlan; a takovi poslovi iziskuju više vremena.

Na pitanja razposlana na sve jugoslavenske mitropolite, arcibiskupe, biskupe, stigao je odgovor do sada samo od preuzv. biskupa senjskoga Mirka Ožegovića, koi se svakom prilikom odlikuje kao osobiti priatelj našega družtva.

Na pitanja razposlana na sve priatelje domaćih starinah i jugoslavenske pověstnice, odgovorio je medju ostalimi g. Mijat Stojanović učitelj u Karlovcih, koi je ravnateljstvu poslao obširni opis običajah slavonskih i obećao, da će poslati i ono što narod u Slavonii i Srěmu pripověda o vilah, věšticah, coprnicah, vilenjacih, vračarih i vračaricah itd.

Zatim g. Dr. Carrara, koi je svojim věštim perom dao odgovor na sva pitanja, što se Dalmacie tiče, g. Dr. Pavić iz Požege poslao je pokraj odgovora, hist. geografički opis županie požežke. Napokon odgovorili su na naša pitanja i gg. Ilia Okrugić i Josip Lalić. Svi ovi odgovori sa člankōm g. Pavića bit će tiskani u 2. razdělu knjige II. Arkiva, kao što su i dva članka, poslana iz Dalmacie od Sime Ljubića iz otoka bračkoga i Sime Ljubiše iz Budve, već u 1. razdělu II. knjige tiskana.

U književni savez s našim družtvom stupilo je na novo: Družtvo srbske slovesnosti u Biogradu, družtvo sv. Ćirila i Metoda u Moravskoj, družtvo za pověstnicu i starine Meklenburžke, i glasovito u sěvernoj Europi družtvo za starine sěverne u Kopenhagenu (Kodanju), od kojih nam je svako po několiko svojih izdanih dělah poslalo.

Ravnateljstvo s radostju javlja: da je něki rodoljub iz Rěke odredio 100 carskih dukatah za nagradu onomu, koi napiše kakvo obće koristno dělo, te je ravnateljstvu na volju pustio, kakova upravo da se napiše knjiga za tu nagradu. Ravnateljstvo je dakle usled toga odredilo, da se nagrada ova od 100 carskih dukatah dade onomu, koj napiše najbolju popularnu sveobću historiu. Obširnii program izdat će se odmah, dok se novci po obećanju darovnikovom polože u štedionicu.

Putovanje gosp. Ilie Verkovića po Maćedonii, Tracii, Epiru i Tesalii nije onim plodom urodilo, kojemu se je ravnateljstvo nadalo, jer je g. Verkovića na putu bolest obhrvala bila. Donio je medjutim ipak několiko važnih slavenskih novacah, koje mu je ravnateljstvo za 20 for. srebra odkupilo.

Od darovnikah našega družtva odlikuje se od poslědnje skupštine osobito preuzv. biskup senjski g. Mirko Ožegović, poklonivši družtvu izvan mnogih pismenih izvorah pověstnice naše i 100 for. sr.

G. Ambroz Vranicani naručivši važno i skupo dělo: „Naglers allgemeines Künstler-Lexicon“, g. Stěp. Mlinarić, koi je poklonio važni rukopis (unicum): „Lexicon Statistico-geograficum totius Illyrici a Venantio Glavina“; g. Volčić kapelan veprinački poklonivši zakonik veprinački, vrlo važnu sbirku glagoljskih rukopisah, kao i něki vrlo redki glagoljski misal; g. Žuvičić župnik trsački poklonivši zakonike trsačke, g. Ballas kapelan u Grižanih poklonivši više glagoljskih rukopisah; g. Julio Janković župan požežki, poklonivši 171 starinskih novacah; g. Mirko Kuković poklonivši sbirku od 244 slavenskih i 15 rimskih starinskih novacah, nadalje g. Metel Ožegović; g. Dahoslav Lukšić 127 komadah i sbirku sadrene snimke ruskih medaljah i drugih lěpih starinah; g. Kettia 238 komadah star. novacah, g. Maškarić 450 komadah, g. major Macut Vujo 57 komadah, g. Filipović Adam 28 komadah, g. Riesel Mihajlo 72 komada; gosp. Veselić Krunoslav 63; g. Nikola Vakanović i mnogi drugi, kojih su darovi u novinah sa zahvalnosti priobćeni.

Osobitu zahvalnost zaslužuju gg. pukovnici Billek i Ettingshausen, koji su ravnateljstvu svakom prilikom na pomoć.

Nastojanjem ravnateljslva sakupljeno je i za ovo kratko vrěme od pol druge godine, odkada družtvo naše obstoji, prilično mnogo gradiva

za pověstnicu jugoslavensku, nu ono bi, da se točno neuredi, ostalo blago zakopano, koje nikome nekoristi, zašto imamo se zahvaliti g. majoru Sabljaru savětniku ravnateljstva, što je neumornom marljivostju veliki dio toga gradiva uredio i za porabu pripravio.

Isti je gospodin do 5000 kom. starinskih novacah popisao i opisao. Medju ovimi ima preko 1700 slavenskih, a napose 700 jugoslavenskih, po kojom prilikom možemo s radostju javiti, da je po izvěstju g. Carrare sbirka dubrovačkih novacah našega narodnoga muzea najbogatia i najpodpunia od svih za sada poznatih numismatičkih sbirkah.

Nu ima još i mnogo nepopisanih, osobito rimskih novacah.

G. Mijo Sabljar popisao je takodjer sve rukopise, a povelje i listine razdělio je za sada samo po jezicih; isto je tako knjižnicu, od koje je veća strana već popisana, počeo razredjivati po znanostih.

Od Arkiva je opet sám g. načelnik bezplatno uredio II. knjigu, nu buduć da bi sve, što je za ovu knjigu odredjeno, suviše bilo za jedan svezak, odredilo je ravnateljstvo, da se ta II. knjiga izda u dva razděla, od kojih je jedan već izišao, i davat će se članovom bezplatno, a drugi će za koj měsec izići, nu buduć da su troškovi štampanja veliki, odlučeno je, da i članovi plaćaju za ovaj 2. razděl 1 for. sr., i to po smislu §. 15 pravilah našega družtva, kojem se odredjuje, da članovi imaju dobivati Arkiv za pol cěne.

4. Čitani su zatim něki dopisi gg. počastnih članovah, kao: Vuka Stef. Karadžića, Falmerayera, V. A. Macějovskoga, Josipa Arnetha itd.

5. Predložio je g. Mirko Bogović, da i članovi ovoga družtva kao na primer članovi matice naše, plate na jedan ili 10 putah za 5 godinah toliku glavnicu, da će od nje dolazeće kamate jednake biti sadašnjemu prinesku.

Predlog je ovaj jednodušno primljen, i odredjeno bi, da glavnica ova buda od 50 for., i da se ovakovi članovi zovu *utemeljitelji* družtva, pa da sve knjige troškom družtva izlazeće dobivaju badava.

Pobližje formuliranje ovoga zaključka ostavljeno je ravnateljstvu družtva.

Uslěd ovoga zaključka obvezala su se odmah někoja gospoda nazočni članovi, da će tu glavnicu stranom odmah, stranom za 5 godinah položiti. Imena ovih *rodoljubah* priobćit ćemo drugi put.

6. Polag smisla družtvenih pravilah imaju svake godine odstupiti iz ravnateljstvenog odbora dva najstaria člana, te je za ovu godinu red došao na gg. Mihajla Sabljara i Ferdinanda Žerjavića, da odstupe. No poradi poznate njihove revnosti potvrdjena su oba rečena domorodca na predlog světlog bana kao odbornici, te će i nadalje na svom městu ostati.

7. Napokon predložena i imenovana su slědeća gospoda počastnimi članovi:

Presvětli gosp. grof Janko Drašković, Rudolf Puff spisatelj u Štajerskoj, Henrik Costa spisatelj u Krajnskoj, Bogoljub baron Ankershofen historik Koruški, J. Valentinelli upravitelj knjižnice Marcianske u Mletcih, Emanuel Cicogna spisatelj u Mletcih, C. C. Rafn tajnik družtva za sěverne starine u Kodanju, dr. Lanza u Zadru, dr. Venzel u Pešti, dr. Ranke spisatelj srbske revolucie, grof Mayláth Ivan, spisatelj magjarski, Jerney, spisatelj i iztraživatelj starinah magjarskih, Guizot, bivši ministar i spisatelj francezki, i Maculay, spisatelj i historik englezki.

POPIS

gospode članovah družtva za pověstnicu i starine Jugoslavenah.

Pokrovitelj družtva.

Preuzvišeni gospodin baron **Josip Jellačić** *bužimski*, ban Dalmacie, Hrvatske i Slavonie. Njeg. c. k. veličanstva komornik, pravi tajni savětnik i general topničtva; visokoga suda banskoga predsědnik, više sjajnih austrianskih i inostranih redovah velekrstnik i prve vrsti vitez itd. itd.

Načelnik.

Ivan Kukuljević Sakcinski, kraljevinah Dalmacie, Hrvatske i Slavonije državni arkivar, počastni član. kr. kodajnskoga družtva za sěverne starine, i družtva za pověstnicu krajnsku u Ljublani.

Odbornici.

Mihalj Sabljar, c. kr. major u miru.
Ferdinand Žerjavić, odvětnik i privr. prisědnik zem. suda u Zagrebu.
Petar Preradović, c. kr. kapetan.
Věkoslav Babukić, učitelj na gymnazii zagrebačkoj.
Antun Mažuranić, „ „ „ „
Dr. *Dim. Demeter*, prevoditelj kod vis. banske vlade.
Maks. Prica, odvětnik.
Dane Stanisavljević, c. kr. financ. savětnik.

Tajnik.

Ivan Perkovac.

Blagajnik.

Dragutin Rakovec.

Članovi počastni.

Ankershofen Gottfried, baron, načelnik družtva za pověstnicu korušku u Celovcu.
Arneth Josip, upravitelj carskog kabineta starinah i novacah u Beču.
Bodjanski Josip, prefesor u Moskvi.
Carrara Franjo, Dr. i Profesor, član. c. kr. akademie znanostih u Beču i više učenih družtvah.
Chmel Josip, c. kr. savjetnik i čuvar arkiva c. kr. dvora i kuće austrianske u Beču.
Cicogna Emanuel Antonio, tajnik c. kr. prizivnog suda u Mletcih.
Costa Henrik, upravitelj u Ljubljani.
Čertkov A., podpredsědnik carskoga družtva za historiu i starine u Moskvi.
Desprez Hipolit, spisatelj u Parizu.
Drašković Janko, grof, c. kr. komornik u Zagrebu.
Fallmereyer Jakob Filip, spisatelj i više učenih družtvah sučlan u Monakovu.
Grigorović Viktor, profesor u Rusii.
Grimm Jakob Ludvik Karlo, član kralj. pruske akademie znanostih u Berlinu.
Gučetić-Ovčarević Lukša, grof, vlastelin dubrovački, c. kr. komornik i savětnik austrijskog poslaničtva u Draždjanih.
Guizot, bivši ministar francezki.
Hammer-Purgstall Josip, baron, c. kr. dvorni savětnik, i više učenih družtvah počastni član.
Hanka Vaclav, čuvar českog narodnog muzeuma u Pragu.
Jerney, magjarski spisatelj.
Kandler Petar, Dr., odvětnik više učenih družtvah poč. član.
Karadžić Vuk Štefanović, član c. kr. akademie znanostih u Beču.
Lanza Franjo, Dr. i profesor u Zadru, više učenih družtvah počastni član.
Macějovski V. A., spisatelj u Varšavi.
Maculay Thomas Babington, spisatelj englezki.
Maylath Ivan, grof, spisatelj magjarski.
Mihanović Antun, c. kr. konzul u Carigradu.
Nadeždin Nikolaj, carski savětnik i član odeskoga družtva za iztraživanje starinah u Rusii.
Nižetić Nisiteo Petar, Dr., spisatelj dalmatinski.

Palacky Franjo, historiograf kraljevstva českoga u Pragu.
Puff Rudolf, Profesor u Mariboru i član više družtvah.
Rafn C. C., tajnik družtva za sjeverne starine u Kodanju (Kopenhagen).
Rajevski Fedorović Mihalj, svećenik carsk. ruskoga poslaničtva u Beču.
Ranke Leopold, spisatelj němački i više učenih družtvah član.
Reguly Franjo, činovnik u kralj. knjigarni sveučilišta pěstanskog u Pešti.
Robert Cyprien, profesor u College de france u Parizu.
Sreznjevski Ismail, profesor i cenzor knjigah u Petrogradu.
Šafařik Pavao Josip, čuvar knjižnice Clementinuma u Pragu.
Ševirev S., profesor u Moskvi.
Tomek Vladivoj, profesor u Pragu.
Torlonia Ivan, duka od Braciana, Pola i Quadanjola, u Rimu.
Vallentinelli Josip, čuvar knjižnice Sv. Marka u Mletcih.
Venzl, Dr., profesor kod sveučilišta peštanskog.
Vocel Jerasim, profesor u Pragu.

Članovi poslujući i pomagajući.

Broj tekući	Ime i prezime	Stališ	Prebivalište
	G. Augustić Dragić,	kot. sudac.	Krapina.
	„ Andrić Jerolim,	dr. župnik.	Otok.
	„ Antolković Hugo,	financ. činovnik.	Osěk.
	„ Aull Ljudevit,	slušatelj pravoslovja.	Zl. Prag.
5	„ Auersberg Aleks., grof,	pitomac u c. k. Theresianum.	Beč.
	„ Babukić Věkoslav,	učitelj.	Zagreb.
	„ Badovinac Gjuro,	trgovac.	Karlovac.
	„ Bakšaj Škender,	kotarski sudac.	Zagorje.
	„ Barabaš Ladislav	prisěd. zem. suda.	Varašdin.
10	„ Barac Eugen,	„ „ „	Karlovac.
	„ Barać Franjo,	perovodja banske vlade.	Zagreb.
	„ Basarović Josip,	odvětnik.	„
	„ Beck Anton,	minister. tajnik.	Beč.
	„ Bedeković Ljud., bar.,	kr. pod-kancelar u miru	„
15	„ Bedenko Ivan,	župnik.	Krapina.
	„ Belobrajdić Antun,	c. kr. nadporučnik.	Brinj.
	„ Berkić Tadia,	c. kr. kapetan u miru.	Mitrovica.
	„ Berlić Andria Torkv.,	nadstojnik bisk. dobarah.	Djakovo.

Broj tekući	Ime i prezime	Stališ	Prebivalište
20	G. Berlić Ognjoslav,	slušatelj na gornjoj gymnazii.	Zagreb.
	„ Bernardić Antun,	starešina.	Karlovac.
	„ Bertić Vatroslav,	měrnik.	Zagreb.
	„ Bertosi Josip,	duhov. pomoćnik.	Vrbica.
	„ Bilka Petar,	direktor odhraniližta Herman.	Beč.
25	„ Bišćan Julio,	odvětnik.	Zagreb
	„ Bogović Mirko,	urednik Nevena.	„
	„ Bošnjak Rok,	pris. zem. suda.	Osěk.
	„ Brugetti Jerolim,	tajnik.	Rieka.
	„ Bubanović Mitar,	žup.	Križevac.
30	„ Bujanić Jakov,	župnik.	Toplice.
	„ Bunjevac Josip,	veliki župan.	Zagreb.
	„ Buratti Sahsić Ivan,	c. kr. perovodja.	Beč.
	„ Bužan Herman,	savětnik vrh. sudišta.	„
	„ Cafov Ognjoslav,	župnik.	Frauenheim
35	„ Car Janko,	podžupan.	Koprivnica.
	„ Car Stěpan,	županijski savětnik.	Požega.
	„ Cekuš Dragutin,	perovodja vis. banske vlade.	Zagreb.
	„ Crnadak Gjuro,	trgovac.	„
	„ Cerovski Antun,	měrnik.	Sisak.
40	„ Cigale Matej,	urednik slov. zak. vlad. lista.	Beč.
	„ Cimiotti Ljud. Jos,	savět. banske stolice.	Zagreb.
	„ Ciringar Jerney,	duh. pomoćnik.	Sarnina.
	„ Clemens Josip,	kanonik.	Zagreb.
	„ Cvitičanin Aleksa,	c. kr. poručnik ogul. rgte.	Rakovica.
45	„ Čavlović Paja,	policajni pověrenik.	Zagreb.
	„ Čegel Dragutin,	prisědnik zem. suda.	Varaždin.
	„ Čegetek Franjo,	slušatelj pravah.	Beč.
	„ Čejka Josip,	Doktor.	Zl. Prag.
	„ Čepulić Avelino,	prisědnik zem. suda.	Rěka.
50	„ Čupović Paja,	c. kr. poručnik.	Oštaria.
	„ Dall' Asta Josip,	odvětnik.	Rěka.
	„ Daubači Ivan,	minister. tajnik.	Beč.
	„ David Dragutin,	župnik.	Križevac.
	„ Derčić Stěpan,	vlastelin.	Varaždin.
55	„ Demeter Dimitria, Dr,	prevoditelj kod bans. vlade.	Zagreb.

Broj tekući	Ime i prezime	Stališ	Prebivalište
	G. Dernjulc Franjo,	upravitelj gospoštinski.	Čabar.
	„ Dittrich Franjo,		Prag.
	„ Dollenc Matia,	Doktor.	Beč.
	„ Domačinović Petar,	duhov. pomoćnik.	Petrovarad.
60	„ Domjan Ivan,		Rěka.
	„ Domjanić Dragutin,	kot. sudac.	Zelina.
	„ Drašković Dragut., grof,	vlastelin.	Bisag.
	„ Dražić Miroslav, Dr.,	c. kr. nadlěčnik.	
	„ Durbešić Ivan,		Rěka.
65	„ Dvoranić Josip,	bilježnik bans. stola.	Zagreb.
	„ Dvořaček Jàn,	dvorski odvětnik.	Beč.
	„ Eggersdorfer Josip,	odvětnik.	Varaždin.
	„ Eggersdorfer Škender,	župnik.	Ludbreg.
	„ Einspieler Andria,	duhovni pomoćnik.	Celovac.
70	„ Ergotić Petar,	c. kr. nadporučnik.	Gospić.
	„ Ettingshausen Šišman,	c. kr. pukovnik.	Glina.
	„ Farkaš Imbro,	vlastelin.	Križevac.
	„ Farkaš Stana,	vlastelinka.	„
	„ Farkaš Šišman,	prisědnik zem. suda.	Rěka.
75	„ Femenić Gjuro,	perovodni pomoćnik.	Sisak.
	„ Ferić Albert,	vlastelin.	Zagreb
	„ Ferkić Imbro,	poreznik.	Križevac.
	„ Filetić Ernesto,	župnik b. z.	Kutjevo.
	„ Filić Jakov,	upravitelj župe.	Gradiška.
80	„ Filipović Ivan,	učitelj.	Zagreb.
	„ Fink Slavoljub,	župnik.	Radoboj.
	„ Firholzer Ladislav,	„	Vinica.
	„ Fodroci Eduard,	vlastelin.	Zagreb.
	„ Fodroci Škender,	ministerialni činovnik.	Beč.
85	„ Folnegović Franjo,	duhovni pomoćnik.	Desinić.
	„ Forko Mirko,	poreznik.	Varaždin.
	„ Francl Jernej,	učitelj.	Celj.
	„ Francul Franjo,	duhovni pomoćnik.	Pokupsko.
	„ Frangepan Antig., grof,	vlastelin.	Videm.
90	„ Gaj Gustav,	adjunkt.	Čakovac.
	„ Gaj Ljudevit, Dr.,	cesarski savětnik.	Zagreb.

Broj tekući	Ime i prezime	Stališ	Prebivalište
	G. Gajdek Tomo,	župnik.	V. Erpenja.
	„ Gavrančić Mihalj,	odvětnik.	Zagreb.
95	„ Gerdjan Mato,	župnik.	Piškorevci.
	„ Gjorgjević Todor,	pris. bans. stola.	Zagreb.
	„ Gjurkovečki Franjo,	župnik b. z.	Krapina.
	„ Gmaz Stěpan,	prisěd. zem. suda.	Rěka.
	„ Golliš Petar,	c. kr. major u miru.	Mitrovica
100	„ Gostiša Andria, Dr.,	profes. na pravoslovnoj akad.	Zagreb.
	„ Gotlibović Pavao,	kanonik.	Pečuh.
	„ Gregurić Ivan,	pris. zem. suda.	Varašdin.
	„ Gvozdanović Tomo,	preds. zem. suda.	Rěka.
	„ Hadrović Jakov,	sudac.	Križevci.
105	„ Hadžić Nikola,	c. kr. ravnatelj učionah.	Vinkovac.
	„ Halper Slavoljub,	podžup. perovodja.	Karlovac.
	„ Halter Adolf,	auskultant.	Zagreb.
	„ Haulik Gjuro,	nadbiskup.	„
	„ Havliček Nikola,	župnik b. z.	Brckovljan.
110	„ Hergešić Josip,	učitelj u miru.	Zagreb.
	„ Hržić Franjo,	duhovni pomoćnik.	Prozorje.
	„ Horvat Jakov,	seljak.	Radešić.
	„ Horvat Petar,	vlastelin.	Varašdin.
	„ Horvatković Makso,	krojač.	Beč.
115	„ Hranilović Ilia,	c. kr. poručnik upravitel.	Divuši.
	„ Hrašević Franjo,	auskultant.	Celje.
	„ Höppler Gjuro,	trgovac.	Zagreb.
	„ Ilakovac Gjuro,	župnik b. dj.	Slankamen.
	„ Iliašević Stěpan, Dr.,	nadziratelj pučkih školah.	Zagreb.
120	„ Iliić Sebastian,	arkimandrit.	Gomirje.
	„ Ivančević Nikola,	Dr. medicine.	Karlovac.
	„ Ivanušić Dragutin,	vlastelin.	Samobor.
	„ Iveković Stěpan,	procěnitelj kod katastra.	Klanjac.
	„ Jakševac Antun,	profesor.	Djakovo.
125	„ Jamon N.,	Dr. medicine.	Osěk.
	„ Janda Ivan,	pristav.	Karlovac.
	„ Janda Josip,	pris. zem. suda.	Križevac.
	„ Janković Gjuro,	c. kr. poručnik kod upravit.	N. Gradiška.

Broj tekući	Ime i prezime	Stališ	Prebivalište
130	G. Janković Josip,	prisědnik bans. stola.	Zagreb.
	„ Japić Nikola,	pristav.	Karlovac.
	„ Jelačić Josip, baron,	Ban.	Zagreb.
	„ Jelačić Kazimir,	kot. sudac.	Zagorje.
	„ Jelačić Ladislav,	„ „	„
135	„ Jerko Mirko,		Rěka.
	„ Jesenković Krunoslav,	župnik.	Drenje.
	„ Ivanović Stěpan,	tajnik vrh. suda.	Beč.
	„ Jukić Franjo,	otac reda sv. Franje.	bos. tamnica
	„ Jurjević Josip,	profesor u miru.	Beč.
140	„ Jungmann Ivan,	učitelj gymn.	Prag.
	„ Kalinić Josip,	c. kr. kapetan.	Ogulin.
	„ Kallaj Antun,	pristav.	Krapina.
	„ Kallabar Franjo,	kanonik.	Zagreb.
	„ Katinelli Dragutin,	pris. zem. suda.	Temišvar.
145	„ Katti Gjuro,		Rěka.
	„ Kaznačić Ivan Aug., Dr.,	spisatelj.	Dubrovnik.
	„ Kemenović Franjo,	odvětnik.	Križevci.
	„ Kiepach Albin,	vlastelin.	Kalinovci.
	„ Kiepach Nestor,	„	Krapina.
150	„ Kincel Josip, Dr.,	rgtski. lěčnik.	Gospić.
	„ Kirchmayer Dominik,	otac reda sv. Franje.	Osěk.
	„ Kiš Ladislav,	podžupan.	Čakovac.
	„ Klobučarić Dragutin,	predsědnik zem. suda.	Zagreb.
	„ Kombol Gašpar,	ravnatelj gymnazie.	Rěka.
155	„ Kombol Mihalj,	učitelj.	„
	„ Kontić Gjuro,	pris. zem. suda.	Osěk.
	„ Korać Nikola,	c. kr. poručnik.	N. Gradiška.
	„ Korenic Eleonora,	grofica vlastelinka.	Prag.
	„ Koritić Dragutin,	pris. bans. stola.	Zagreb.
160	„ Koščec Mihajlio,	odvětnik.	Varašdin.
	„ Kostić Gjuro,	„	Karlovac.
	„ Košak Josip,	„	Varašdin.
	„ Kottas Antun,	c. kr. major.	Zagreb.
	„ Kottur B. P.	trgovac.	Sisak.
165	„ Koubek Jàn, Dr.,	profesor.	Prag.

Broj tekući	Ime i prezime	Stališ	Prebivalište
	G. Kovać Pavao,	načelnik.	Varašdin.
	„ Krajačić Svetozar,	c. kr. podžupan.	Klanjac.
	„ Krajnc Ivan,	činovn. pri deželn. peneznici.	Gradac.
	„ Kralj Ivan Krst.,	kanonik.	Zagreb.
170	„ Kralj Škender,	bivši podžupan.	„
	„ Krestić Nikola,	odvětnik.	„
	„ Krešić Mijo,	trgovac.	„
	„ Krieger Josip,	Dktr. medicine.	„
	„ Križmanić Hinko,	kot. sudac.	Štridovo.
175	„ Križanić Gjuro,	odvětnik.	Zagreb.
	„ Kukuljević Ivan,	državni arkivar.	„
	„ Kulmer Franjo, baron,	državni savětnik.	Beč.
	„ Kunić Andria,	trgovac.	Karlovac.
	„ Kurelac Franjo,	učitelj nar. jezika.	Rěka.
180	„ Kušević Svetozar,	županjski savětnik.	Zagreb.
	„ Kušlan Dragutin, bar.,	odvětnik.	Karlovac.
	„ Kvaternik Eugenio,	perovodja.	Jaska.
	„ Labaš Antun,	kot. sudac.	Sela.
	„ Lainović Gjuro,		Dubrovnik.
185	„ Lajer Josip,	učitelj.	Križevci.
	„ Lambl Vilan Duš.,	Dr. medicine.	Prag.
	„ Lattas Petar,	c. kr. kapetan.	Jezerana.
	„ Lentulaj Antun,	prisěd. zem. suda.	Zagreb.
	„ Lentulaj Benko,	podban.	„
190	„ Lhotek,		Česka.
	„ Ljubiša Štěpan,	župnik.	Budva.
	„ Lopašić Stěp. Ljub.	tajnik.	Karlovac.
	„ Lovrić Franjo,	načelnik občine.	Sisak.
	„ Lukić Božo,	duhov. pomoćnik.	Gorjani.
195	„ Lukšić Adolf,	slušatelj medicine.	Beč.
	„ Lukšič Dahoslav,	perovodja.	Zagreb.
	„ Majar Matia,	župnik.	Gore.
	„ Mallin Naum,	trgovac.	Zagreb.
	„ Mallin Škender,	trgovac.	„
200	„ Maljevac Ivan,	župnik.	Vrbica.
	„ Mandić Stěpan,	c. kr. nadporučnik.	Jezerana.

Broj tekući	Ime i prezime	Stališ	Prebivalište
	G. Mandrović Gjuro, mlad.,	trgovac.	N. Gradiška.
	„ Manzoni Ivan,	odvětnik.	Rěka.
	„ Marković Miloš,	duh. pomoćnik.	Moravče.
205	„ Marojčić Josip,	c. kr. pukovnik.	Ogulin.
	„ Matiašević Franjo,	župnik b. z.	Petrinja.
	„ Matiašić Gjuro,	učitelj.	Maribor.
	„ Matković Matia,	perovodja.	Popovača.
	„ Mažuranić Antun,	učitelj.	Zagreb.
210	„ Mažuranić Ivan,	naměst. general-prokuratora.	„
	„ Medanić Vinko, Dr.	odvětnik.	Rěka.
	„ Medunić Silvin,	„	Strażeman.
	„ Medunić Virgilio,	„	Karlovac.
	„ Mekovec Ferdo,	državni odvětnik.	Varašdin.
215	„ Mrzljak Eduard,	financ. savětnik.	Zagreb.
	„ Mrzljak Vinko,	profesor.	Senj.
	„ Mesić Mato,	učitelj.	Beč.
	„ Midolović David,	graničar.	Slankamen.
	„ Mihić Ivan,		Rěka.
220	„ Mikešić Mihael,	školski věžbenik.	N. Gradiška.
	„ Miklošić Franjo, Dr.,	činovnik u carskoj knjižnici.	Beč.
	„ Mikoč Jakov Ant.,	profesor brodarstva.	Rěka.
	„ Mikovec Ferdo B.,	urednik Lumira.	Prag.
	„ Milčić Mavro,	pristav.	Karlovac.
225	„ Milić Juraj,	perovodni adjunkt.	Jastrebarsk.
	„ Miličić Franjo,	Dr. medicine.	Zagreb.
	„ Mlinarić Stěpan,	oltarnik.	Varašdin.
	„ Molnar Antun, Dr.,	profesor.	Zagreb.
	„ Morassi Franjo,		Rěka.
230	„ Movrin Věkoslav,	duh. pomoćnik.	Petrovarad.
	„ Mrak Maksim,	župnik.	Biškupci.
	„ Mraović Škender,	Dr. medicine.	Zagreb.
	„ Mrazović Mato,	odvětnik.	„
	„ Muha Vatroslav,	otac reda sv. Franje.	Osěk.
235	„ Muhić Pavao, Dr.,	prof. ravnatelj pravosl. akad.	Zagreb.
	„ Muršec Josip, Dr.,	učitelj.	Gradac.
	„ Navratil, Ivan,	pisar kod vrh. suda.	Beč.

Broj tekući	Ime i prezime	Stališ	Prebivalište
	G. Nemčić Janko,	podžupan.	Samobor.
	„ Novak Franjo,	predsěd. zem. suda.	Varašdin.
240	„ Novak Mijat,	tajnik. bansk. vlade.	Zagreb.
	„ Novosel Gjuro,	kanonik.	Zagreb.
	„ Obradović Ilia,	c. kr. poručnik.	N. Gradiška.
	„ Obradović Jovan,	načelnik.	Karlovac.
	„ Obrenovič Mihalj,	knez.	Beč.
245	„ Opačić Evgenia,	c. kr. nadporučnik.	Petrovarad.
	„ Orožen Ignatia,	župni vikar.	Celj.
	„ Oršić Ferdinand, grof,	financ. činovnik.	Rěka.
	„ Ostoić Henrik,	odvětnik.	Zagreb.
	„ Ožegović Martin,	perovodni pomoćnik.	Koprivnica.
250	„ Ožegović Metell,	savětnik vrh. sudišta.	Beč.
	„ Ožegović Mirko,	biskup senjski.	Senj.
	„ Pacelić Vinko,	měrnik.	Biograd.
	„ Pachmann Daniel,	profesor.	Djakovo.
	„ Pajanović Dragutin,	pristav.	Topolovac.
255	„ Partaš Josip,	učitelj.	Zagreb.
	„ Pavić Antun,	Dr. medicine.	Požega.
	„ Pavić Dragutin,	prepušt.	Djakovo.
	„ Pavlec Matia,	duhov. pomoćnik.	Brěgi.
	„ Pavletić Božo,	županjski savětnik.	Rěka.
260	„ Pavletić Jačim,	odvětnik.	„
	„ Pejačević Petar, grof,	vel. župan županie osěčke.	Osěk.
	„ Pejaković Stěpan, Dr.,	ministerialni perovodja.	Beč.
	„ Perkovac Ivan,	tajnik.	Zagreb.
	„ Perušić Josip,		Rěka.
265	„ Petrović Mihail,	poštar.	Moravica.
	„ Petrović Nedelko,	otac gvardian.	Osěk.
	„ Petzek Josip,	perovodja.	Zagreb.
	„ Philipović Adam,	župnik.	Gorjani.
	„ Pisačić Gjuro,	kot. sudac.	Novakovec.
270	„ Piškorec Makso,	pris. zem. suda.	Zagreb.
	„ Plavšić Josip,		Beč.
	„ Pluharž Venceslav,		Rěka.
	„ Pocić Nikola, grof,	vlastelin.	Dubrovnik.

Broj tekući	Ime i prezime	Stališ	Prebivalište
275	G. Poglajen Josip,		Rěka.
	„ Pogledić Dragutin,	podžupan.	Virovitica.
	„ Polovina Ivan,	nadziratelj narod. doma.	Zagreb.
	„ Polić Josip,	spisatelj.	Rěka.
	„ Popović Anastas,	trgovac.	Zagreb.
280	„ Prauss Josip,		„
	„ Preradović Petar,	c. kr. kapetan.	„
	„ Prica Makso,	odvětnik.	„
	„ Pukžić Franjo,	duhov. pomoćnik.	Sv. Jana.
	„ Petričić Proke,	c. kr. poručnik.	Drežnik
285	„ Rački Franjo,	slušatelj bogoslovja.	Beč.
	„ Radić Gašpar,	župnik.	Petrovarad.
	„ Radoslav Antun,	c. kr. pomoćnik uprav.	N. Gradiška.
	„ Raić Božidar,	duh. pomoćnik.	Šljivnica.
	„ Rajman Fr.,	svećenik.	Kraljevidvor
290	„ Rakasović Petar,	c. kr. nadporučnik uprav.	Ogulin.
	„ Rakovac Dragutin,	tajnik gospod. družtva.	Zagreb.
	„ Randić Jakov,		Rěka.
	„ Raslić Mijo,	procěnitelj kod katastra.	„
	„ Rašlić Vuk,	c. kr. poručnik uprav.	Krivi put.
295	„ Reichherzer Franjo,	pěneznik.	Karlovac.
	„ Resar Janko,	duh. pomoćnik.	Križevci.
	„ Rieger Vladisl. Fr.,	Dr. pravah.	Prag.
	„ Riesel Mihael,	učitelj.	Vinkovci.
	„ Ritter Bogomir,	Doktor.	Prag.
300	„ Rodić Gaja,	c. kr. pukovnik.	Požun.
	„ Rogić Petar,	župnik.	Petrěvci.
	„ Roksandić Glišo,	podžupan.	Jaska.
	„ Roneš Josip,	duhov. pomoćnik.	Visoko
	„ Rottova Žofia,		Prag.
305	„ Rozgaj Nikola,	odvětnik.	Krapina.
	„ Rubessa Andria,		Rěka.
	„ Rubido Antun,	županjski savětnik.	Osěk.
	„ Rudmaš Simun,	nadziratelj školah.	Celj.
	„ Rušnov Antun,	vel. župan.	Rěka.
310	„ Rybička Antonin,		Beč.

Broj tekući	Ime i prezime	Stališ	Prebivalište
	G. Sabljar Matia,	c. kr. kapetan u miru.	Zagreb.
	„ Sabljar Mijo,	c. kr. major u miru.	„
	„ Sabljar Vinko,	nadzornik financ.	Zagreb.
	„ Sačić Josip,	župnik i vicearkidjakon.	Stupnik.
315	„ Schmidt Franjo,	starešina.	Karlovac.
	„ Schlosser Josip,	Dr. medicine.	Križevac.
	„ Schreier Lavoslav,	c. kr. nadporučnik.	
	„ Schwarz Josip,	trgovac.	N. Gradiška.
	„ Simandl-Rěsanski Drag.	duhov. pomoćnik.	Vransko.
320	„ Simunčić Škender,	veliki župan.	Varašdin.
	„ Sinković Ljudevit,	odvětnik.	Zagreb.
	„ Smendrovac Josip,	kot. sudac.	Karlovac.
	„ Soljančević Mihalj,	vrhovni učitelj.	Mitrovica.
	„ Somodji Lazar,	kot. sudac.	Prečec.
325	„ Staněk Ivan Bogdan,		Prag.
	„ Stanisavljević Dane,	financ. savětnik.	Zagreb.
	„ Stelinović Ivan,	c. kr. poručnik uprav.	Zdenac.
	„ Stojanović Ante,	podžupan.	Sv. Ivan.
	„ Stojanović Mijat,	učitelj.	Karlovci.
330	„ Stojković Mužestven,	spisatelj.	Trst.
	„ Stražimir Ivan,	pristav.	Popovača.
	„ Strossmayer Jos. Juraj,	biskup djakovački.	Djakovo.
	„ Subotić Jovan,	doktor i spisatelj.	Beč.
	„ Suppé Faustin,	odvětnik.	Rěka.
335	„ Susanić Gašpar,	〃	〃
	„ Šegerc Radoslav,	c. kr. poručnik.	Olomuc.
	„ Šembera Alvirio Věk.,	profesor českoga jezika.	Beč.
	„ Šojat Makso,	c. kr. poručnik uprav.	Tounj.
	„ Šoštarić Dragutin,	prisěd. měmb. suda.	Karlovac.
340	„ Speciari Rudolfo,	odvětnik.	Krapina.
	„ Špišić Viktor,	kot. sudac.	Varašdin.
	„ Šplait Ljudevit,	financ. perovodja.	Zagreb.
	„ Štauduar Franjo Ser.,	urednik.	〃
	„ Šticinger Josip,	župnik.	Semeljenice
345	„ Štoos Pavao,	〃	Pokupsko.
	„ Šuhaj Mirko, Dr.,	prof. na pravoslovn. akademii.	Zagreb.

Broj tekući	Ime i prezime	Stališ	Prebivalište
	G. Šulek Bogoslav,	spisatelj.	Zagreb.
	„ Šumavsky Jos. Fr.	„	Prag.
	„ Šušković Josip,	učitelj.	Zagreb.
350	〃 Švagel Dragutin,	prisěd. zem. suda.	Varašdin.
	〃 Švelec Vilelmo,	duhovn. pomoćnik.	Bistrica.
	〃 Šviglin Stěpan,	odvětnik.	Zagreb.
	〃 Tahezy Rudolf,	financ. činovnik.	Prag.
	〃 Tajčević Marko,	prisěd. zem. suda.	Osěk.
355	〃 Târnski Ivan,	c. kr. poručnik uprav.	Oslina.
	〃 Tavšić Josip,		
	〃 Teodorović Aksentia,	c. kr. major u miru.	Ogulin.
	〃 Teodorović Aleks., Dr.,	c. kr. poručnik uprav.	〃
	〃 Teržić Antun,	duhovn. pomoćnik.	N. Gradiška.
360	〃 Tkalčević Adolf,	učitelj.	Zagreb.
	〃 Tkalec Franjo, Dr.	〃	〃
	〃 Tkalec Marko,	županijski perovodja.	〃
	〃 Tomac Luka,	pristav.	〃
	〃 Traven Nikola,	〃	Karlovac.
365	〃 Tompak Škender,	uprav. dobarah Jankovićevih.	Terezovac.
	〃 Tordinac Jure,	tajnik biskupski.	Djakovo.
	〃 Topalović Mate,	professor.	〃
	〃 Travenić Škender,	pristav.	Karlovac.
	〃 Uhernik Andria,	odvětnik.	Križevac.
370	〃 Utěšenović Ognjoslav,	podžupan.	Varašdin.
	〃 Vakanović Antun,	pris. zem. suda.	Rěka.
	〃 Vakanović Nikola,	odvětnik.	Zagreb.
	〃 Vrbančić Slavoljub,	odvětnik.	〃
	„ Veselić Krunoslav,	duh. pomoćnik.	Petrovarad.
375	„ Vidali Šimun,	tergovac.	Karlovac.
	„ Vidnjević Josip,	pěneznik.	Zagreb.
	〃 Vinković Ivan Nep.	〃	Varašdin.
	〃 Virág Škender,	podžup. perovodja.	Sv. Ivan.
	〃 Vjernak Ognjan,	župnik.	Visoko.
380	〃 Vojska Andria, Dr.,	profesor.	Ljubljana.
	„ Vončina Ivan,	podžup. perovodja.	Karlovac.
	〃 Vorgić Jakov,	upravitelj župe.	Mitrovica.

Broj tekući	Ime i prezime	Stališ	Prebivalište
	G. Vošnjak Janko,	doktor.	Celj.
	„ Vranicani Ambroz, ml.,	vlastelin.	Zagreb.
385	„ Vranicani Josip,	slušatelj pravah.	Prag.
	„ Vranicani Nikola,	trgovac.	Karlovac.
	„ Vukasović Antun,	c. kr. nadporučnik uprav.	Modruš.
	„ Vukičević Luka,		Zemun.
	„ Vukmanić Ivan,	član uredničtva nar. Novin.	Zagreb.
390	„ Vukmanić Mato,	župnik.	Djakovo.
	„ Vukotinović Ljudevit,	preds. zem. suda.	Križevac.
	„ Vuščić Josip,	odvětnik.	Zagreb.
	„ Weiser N.,	Doctor medicine.	Krapina.
	„ Welnreiter Jačim,	trgovac.	Sisak.
395	„ Zandonati Rudolf,	pristav.	Vinodol.
	„ Zaplatić Franjo,	sudac.	Krapina.
	„ Zastavniković Gedeon,	c. kr. kapetan.	Zagreb.
	„ Zdenčaj Eduard,	vlastelin.	„
	„ Zengevall Franjo,	banski savětnik.	„
400	„ Zlatarović Robert,	prisěd. sem. suda.	„
	„ Zohar Dragutin,		Rěka.
	„ Zoller Dragutin,	Dr. medicine.	Krapina.
	„ Zorac Vladovit,	odvětnik.	Sisak.
	„ Zubanović Mato,	župnik.	Putinovci.
405	„ Zviršić Antun,	„	Djakovo.
	„ Žagar Augustin,	„	Trstje.
	„ Žanić Jakov,		Rěka.
	„ Žerjav Antun,	podžupan.	Delnice.
	„ Žerjavić Ferdo,	pris. zem. suda.	Zagreb.
410	„ Žigrović Franjo,	banski savětnik.	„
	„ Živković Todor,		
	„ Župan Lavoslav,	knjigar i tiskar.	Zagreb.
	„ Žuvičić Vazmoslav,	župnik.	Rěka.
	„ Žuža Ivan,	slušatelj pravah.	Prag.
415	„ Žužel Franjo,	duhov. pomoćnik.	Zagreb.

U smislu novih pravilah, poglavja II. imadu se slědeća gospoda članovi smatrati kao:

Članovi utemeljitelji

Světli ban, baron **Jellačić Josip Bužimski** položio 500 fr.
Sjajni knjaz *Obrenović Mihalj* . . . . . „ 100 „
Preuzvišeni biskup senjski *Ožegović Mirko* . . . „ 100 „
Presvětli biskup djakovački *Štrosmajer Josip Juraj* . „ 100 „
Gospodin *Vranicani-Dobrienović Ambroz*, ml. . . „ 100 „
Presvětli grof *Lukša Gučetić-Ovčarević*, savětnik c. kr. austr. poslaničtva u Draždjanih . . „ 50 „
Prečastni kanonik zagr. *Clemens Josip* . . . „ 50 „

Obvezaše se kao utemeljitelji.

Gosp. *Bogović Mirko*, odvětnik . . . . . . položio 5 fr.
„ *Crnadak Gjuro*, trgovac . . . . . . „ 10 „
„ *Kočevar Stěpan*, doktor med. u Štajerskoj . „ 10 „
„ *Krestić Nikola*, odvětnik . . . . . „ 5 „
„ *Kukuljević Ivan*, državni arkivar . . . „ 10 „
„ *Kušević Svetozar*, županjski savětnik . . . „ 10 „
„ *Kušlan Dragutin*, baron, odvětnik . . . „ 10 „
„ *Lentulaj Benko*, podban . . . . . „ 10 „
„ *Matizović Gjuro*, arkidjakon i župnik . . . „ 10 „
„ *Milličić Franjo*, doktor med. . . . . „ 10 „
„ *Simandl Dragutin Rěsanski* . . . . . „ 5 „
„ *Vorgić Jakov* . . . . „ 5 „

Obćeniti pregled

računah

družtva za pověstnicu i starine Jugoslavenah

od 1. Lipnja 1850. do 31. Prosinca 1851.

Dohodak.

	fr.	kr	fr.	kr
Od upisne godišnjih prinesakah . . .			1174	—
U ime darovah, i to:				
od světloga bana Josipa bar. Jellačića . .	500	—		
„ visokoga banskoga věća	500	—		
„ světloga kneza Obrenovića Mihaila . .	100	—		
„ presvět. g. Ožegovića Mirka, biskupa . .	100	—		
„ „ „ Strossmayera Josipa Jurja, biskupa	100	—		
„ g. Vranicana Ambroza, mladjega . . .	100	—		
			1400	—
Od razprodanih knjigah			40	30
Izvanredni dohodci, i to:				
Varaždinska županija, skupila za izdavanje popularnih historičkih spisah	300	—		
Brlić A. T. od prodanih 15. kom. Blažekovih pěsamah, predao	5	—		
			305	—
			2919	30

Trošak.

	fr.	kr	fr.	kr	fr.	kr
U ime platje tajniku i podvorniku . . .			122	—		
„ „ stanovine			33	29		
U ime izdavanja Arkiva			842	43		
„ „ pisarničkih troškovah, kao:						
za prepisavanje, poštarinu, svěća, drva, papira, vosak i druge stvari . .			104	58		
„ „ drugih različitih stvarih, i to:						
za poputbinu tajniku do Lobora radi kupovanja Keglevićeve knjižnice .	41	—				
„ kupovanje i vezanje knjigah . .	318	1				
„ kupovanje listinah i novacah . .	73	6				
„ ormarah od knjigah . . .	92	6				
„ zapisnike i vezanje istih . .	84	29				
			508	42		
Odbivši trošak od dohodka					1711	43
odstaje dakle					1207	47

	fr.	kr
Od ostanka od god. 1851	1207	47
Uloženo je u Štedionici na kamate	1150	—
Ostaje dakle za god. 1852 u blagajnici u gotovu novcu .	57	47

Za god. 1852 iznosi glavnica družtva za pověstnicu i starine Jugoslavenah u zadužnicah	1150	—

Račun.

Arkiva izdana troškom družtva za pověstnicu i starine Jugoslavenah

		Otisakah.
Štampano je Arkiva knjige I.		1000
od toga je razděljeno članovom, družtvom, knjižnicam i drugim osobam	485	
od toga je prodano	54	
		539
Ostaje dakle jošte		461

Glavnica družtva za pověstnicu i starine Jugoslavenah sastoji se u knjigah, kako slědi:

461 otis. od Arkiva knjige I. po 1 fr.	461 fr. — kr.
Odbivši 25% Rabata pripadajuća prodavaocem . .	115 „ 15 „
Ostaje dakle za god. 1852 glavnica družtva za pověstnicu i starine jugoslav. u knjigah	345 fr. 45 kr.

Cěli imetak družtva za pověstnicu i starine Jugoslavenah iznosi:

a) u Zadužnicah	1150 fr. — kr.
b) u Knjigah	345 „ 45 „
Svega skupa	1495 fr. 45 kr.

U Zagrebu dne 31. prosinca 1851.

Ravnateljstvo družtva za pověstnicu i starine Jugoslavenah.

V.

ИЗВАНРЕДНИ ПРИЛОГ.

Крст Душанов.

Међу рѣдкими споменици југославенскими што су нам из наших старих лѣпих врѣменах преостали, заслужује једно између првих мѣстах крст србског цара Душана, којега точан, на камену тискани снимак, на чело ове књиге стависмо.

Године 1848 бијаше изтекло петсто годинах, што је сілни цар Душан овај крст поклонио сркви дећанској, величанственој тој задужбини његова отца Уроша III. Па управ исте године 1848 буде речени крст прикрат на жељу блаженопочившег владике црногорског Петра Његоша, из свога мѣста кренут, те по двојици калуђерах дећанских у Црнугору донешен, да га ту родољубни владика види и да му се поклони. Што ћувствен човѣк обљуби, било оно светиња или ма која друга ствар, од онога му се је тежко опростити, те тако се недаде и владици црногорскому, за живота свога, опростити од овога креста. Он замоли братство дећанско да оставе крст овај код њега у независној Црнојгори, гдѣ ће се боље чувати моћи него ли у високих Дећаних, којим сваки дан с пропасћу прѣти дивја сировост турских зулумчарах; пошаље заједно у Дећане други златни крст на мѣсто Душанова, те обећа писмено да ће давати манастиру дећанскому сваке године по 50 златних цекинах док буде Душанов крст у Црнојгори.

Братство дећанско пристане к жељи владичиној, те крст Душанов остане све до ове године 1852 чуван у владичину двору.

Међутим био се је по којекаквих новинах разнео глас да су дећанци продали свој крст Црногорцим, зато пошаље братство дећанско одмах по смрти владичиној два калуђера у Црнугору да траже натраг свој крст.

Предсѣдник црногорског вѣћа Перо Петровић, говорио је истинабог калуђеру Серефиму, да би пробитачниє било кад би крст Душанов у Црнојгори остао, ну добивши на то одговор, да би се онда народ лахко

викнуо у оној мисли, да су наиме дећанци продали крст, врати споменути благородни предсѣдник Душанов крст калуђеру, кој га сретно понесе из Црнегоре преко Далмацие, Хрватске, Славоние, Србске Војводовине, Угарске и књажества србског опет натраг на своје старо мѣсто у Дећане.

Путујући овај калуђер (Серафим Ристић,) са Душановим крстом кроз Загреб, и посѣтивши покрај других родољубних даровниках и нашега свѣтлога Бана, зажели овај да се исти крст за народни наш музеи сними. Жеља ова слагала се је посве с нашом, те ми дадосмо одмах у највећој хитњи исти крст у својој наравној величини рисати, и послѣ за наш Аркив каменотиском снимити; зашто мислимо да нам нетреба ту потанко исти крст описивати, већ ради већег разјасњења, само на кратком напоменути: да је читав крст од злата за оно врѣме (14 столѣће) доста умѣтно по бизантинском слогу израђен; да су слике 9 на броју у срѣдини крста с једне и с друге стране великом помњом из дрва изрезане, а остале две на крају крста (с једне и с друге стране једнаке) из злата саљевене; исто су тако из злата сви уреси доље и горње стране крста са арабесками, тицами, анђели и крстови над кубама, којих на горњој страни крста седам имаде. Стражња страна срѣдње највеће слике т. ј. крштења Исусовог, начињена је из танког сребрног плетива, као што су из сребра и они ланчићи, с малими новчићи, што на крсту с краја висе. Има још на крсту 14 до 15 бѣлих и црвених каменах, који су од врѣмена своју свѣтлост посве изгубили. На подножју крста стоји на округ у два редца слѣдећи напис: „Ми Стефан Душан милостију божијеју цар всјех србскiих и поморскiих и греческiих землах, сеи крст ва немже чест † честнаго древа, на немже разпет се господин наш Исус Христос, приложих дому пандократорову зовом Дећани, неотето ва сеи вјек, јакоже ва р'совуље завјещано родителем моим и мноју ҂ѕ ѡ н ѕ (6856 — по нар. Исус. 1348.)

И. К. С.

Kazalo.

Razděl I.

I.

Politička pověstnica.

II.

Crkvena pověstnica.

III.

Književnost i umětnost.

Razděl II.

I.

Pověstnica pravoznanstvena.

II.

Dopisi i odgovori.

III.

Zemljopisni dio.

IV.

Dodatak.

V.

Izvanredni prilog.

Narodna tiskarnica dra. Ljudevita Gaja u Zagrebu